

31 876
1473

DOM IN SVET

ZBORNİK II

LETO

1943

LV.

Vabilo na naročbo

DOM IN SVET je zaključil 55. letnik z dvema zbornikoma v letu 1943, obenem pa tudi pet let novega uredništva. Zdaj stopa v 56. leto z zavestjo, da je zopet zbral okrog sebe lepo število starejših dominsvetovcev ter mladih, uveljavljajočih se vsak dan bolj v slovenski književnosti. Danes ni več dvoma, da se je v teh petih letih uveljavil nov realističen rod, ki ustvarja zdaj že velika dela tako v pesmi kot v pripovedništvu ter je našel ploden stik z rodом iz leta 1914. Pot najmlajših pa že kaže težnjo nove romantike. Dom in svet hoče tudi sedaj družiti vse rodove, ki služijo umetnosti in znanosti v imenu Lepote, Dobrote in Resnice, ter ne zapadajo v materializem, v zanikanje Boga.

Ne bomo navajali imen naših sotrudnikov, ki jih naročniki dobro poznajo in ki so ostali zvesti naši reviji, temveč se bomo trudili, da bomo krog sotrudnikov samo še povečali in da bo vsebina čim zanimivejša, razume se, v okviru današnjih razmer. V kolikor moremo danes soditi, nameravamo tudi v prihodnjem letniku ostati pri istem obsegu (320 strani) ter razdelitvi letnika v dva zbornika, ki bosta vsak zase posebna knjiga, v celoti pa vendar le dva dela enega samega letnika, kar bomo združili s posebnim skupnim kazalom, kakor smo to letos prvič poskusili. Tako ne bomo imeli več uvodnih povesti, ne dolgih razprav, temveč vedno v vsakem zvezku Zbornika zaključeno celoto.

Po sedanjih računih uprave Doma in sveta bosta oba Zbornika 1944 veljala v skupni naročbi L. 60, dočim bo posamezni Zbornik v knjižni prodaji L. 45. Seveda, v kolikor se more danes določiti cena. V primeru spremembe naročnine bomo pravočasno pred izidom javili v dnevnem časopisju. Prvi Zbornik bi izšel v prvi polovici l. 1944 okrog Velike noči, drugi v drugi polovici, vsaj pred božičem.

**Uredništvo - Uprava
DOMA IN SVETA**

D O M I N S V E T

ZBORNIK

II

LETNIK LV.

1943

Verantwortlicher Schriftleiter — Odgovorni urednik:

Dr. Tine Debeljak

Herausgeber: Konsorzium des »Dom in svet« - Izdaja konzorcij »Doma in sveta«:
dr. Joža Lovrenčič, Mirko Javornik, dr. Stane Mikuž, Severin Šali, dr. Tine
Debeljak, dr. Alojzij Odar — Administration - Uprava: Ljudska knjigarna —
Gedruckt - Tiskala: Ljudska tiskarna v Ljubljani (Jože Kramarič)

Sl. 1. Marij Pregelj: Moj oče

Ljublj. 27. 8. 43

Dr. I. Pregelj

Faksimile podpisa dr. Ivana Preglja ob šestdesetletnici

Marij Pregelj: »Konj na dvorišču«
(osnutek)

IVANU PREGLJU

TEBI, ki si doumel slovensko besedo v vsej polnosti barv in zvokov in si jo oblikoval z vso skrbnostjo kot najdražji dragulj z bleski vseh dob in vseh slogov v samosvoj izraz, pojoč:

o solzi dežele Hus — kamnite Istre; o uporni bolečini Tolminske, ki Te je rodila; o gozdnati »Storžcevi deželici«, ki Ti je pritrkavala po potih z vsemi zvonovi; o Ljubljani, ki si jo gledal v baročni slikovitosti sholarstva; o njej, ki umreti noče; in še o njej, ki je dihala Vate iz knjig z vonjem palestinske mikavnosti in sanj;

o bridkosti, ki se je rodila vsa iz ljubezni: iz ljubezni matere, ki doji tujega otroka; iz boli žene, ki je možu z slo in odrešenje od nje; iz bolečine domotožja po kraju, ki Ti je bil edini dom, a se Ti je spovračal le v naricalki in bolnosladki sanji;

o tragiki žalostne slovenske legende, ki ti je molitev sprevrčala v kletev;

o največji ljubezni in zato največji Bridkosti: o odrešujoči bolečini Boga v človeškem srcu, ki si jo najbolj žgoče občutil in najgloblje in najnazorneje izrazil v upornikih iz duha — bogoiskalcih plebanih in bogovcih prav tako kakor v ponižnih, iz vere veselih bogonajditeljnih plovanih, župnikih in medikih...

TEBI, ki poješ in jočeš iz zemlje in duha; iz tolminstva in Boga; iz zakoreninjenega duhovnega slovenstva in razgledanega svetovljanstva; iz bridke boli po kraju Mladosti onkraj meje in kraju Večnosti onkraj mejá pesem Lepote, Dobrote in Resnice, se

ob šestdesetletnici

poklanja in posvečuje ta, ki si mu Ti izrazil najglobljo vsebino in njegovemu poslanstvu našel najnazornejšo podobo:

DOM IN SVET.

Ivan Pregelj | Iz spominov...

Moj oče je bil Modrejčan, krojač, a prav nič godčevski. Mati moja je bila Mostarka, majhna in nekaj mlajša kot oče.

Moj prvi spomin prav za prav je igra. Igra z materjo. Bil sem bolan. Za čem? Ne vem. Okreval sem; neko jutro je bilo, lepo jasno. Mati me je vzela pred hišo in se igrala z menoj. Kaj je bila igra, ne vem. To pa razumem, da se je prej nasitila kakor jaz.

In to je ves moj spomin na mater Marijo...

Jurijeva Mica. To je moje drugo obširnejše spominjanje na Most. Vem, da so me celo dražili z njo. Ali sva vkupaj v šolo hodila, ne vem. Vem pa, da smo nekoč hoteli igrati teater, ne da bi bili videli kdaj kaj podobnega. Bog Ti daj dobro, Jurijeva Mica, če še živiš!

Imel sem tudi mladinskega prijatelja, Pucarjevega Drejčeta. Njegov oče je bil kovač v kovačiji med Prečanom in Petrom pod Kocijanom. Pač nekoliko lepih ur sva prebila tam in pretekala. Nekoč sem mu v igri vrgel močan kamen na nogo. Pucarjev Drejče, ki si podedoval očetovo obrtništvo, naj Te Bog živi!

Nekako osem let mi je bilo, ko sva se napotila s staro materjo Ano, rojeno Carlijevo, niz Most, da bi obiskala župnika Jožefa Fabijana na njegovem novem mestu v Čepovanu in ga prosila, da bi mi bil za birmanškega botra. Šla sva z doma okoli šestih zjutraj. Hodiva v Bačo na Idrijo, na Slap in dalje po cesti. Sonce naju je začelo pošteno greti. Pa mati ve, da morava čez Špehovo brdo po »Spehani« poti navzgor. Pa kje je ta pot? Ko hodiva že precej časa, le povpraša nekega človeka, kje je tista brv. Mož ji pove, da sva zašla v Trebušo, naj pa kreneva v Čepovan čez Kobilico. Še danes mi je vroče, ko se spomnim na tisto pot. Strma je bila, dolga je bila in samotna je bila. S Kobilice nisva imela več hudega. Hodila sva menda sedem ur namesto štirih. Tedaj sem bil prvič in zadnjič na Kobilici. Kaj pa sva pri gospodu opravila, ne vem... Birmanski boter mi ni bil.

To pa so zgodbe mojega farovškega življenja v Čepovanu, kjer sem bil o počitnicah prvega goriškega leta.

Triindvajsetega decembra osemnajststotriindevetdesetega smo se napotili na božične počitnice iz Gorice v Čepovan. Bili smo osmošolec in poznejši župnik Anton Plesničar, njegov brat, Kofolov, Podgornikova in jaz. Ob dveh smo šli iz Gorice. Po trdi temi in ostru burji smo hodili zadnji dve uri od Grgarja. Držal sem se za jopič gospoda Antona in tako premagoval burjo, ki nam je sopla naproti. Gospod Anton je že tedaj pisal pesmi v Vrtec, pozneje je uglasbil mojo prvo pesniško zbirko Ave Marijo, ki ji je dal Jože Fabijan ime Spominčice. Gospod Anton, Tvojo glasbo hranim kot dragocenost, svojih Spominčic pa nimam več!

Prvo, kar sem spoznal v čepovanskem župnišču, je bila v veži podoba župnika Blazija Grče. Gospoda Blaža sem pozneje srečal kot upokojenca na Visokem pri Kranju v gostilni pri Kobiljekarju. Takrat mi je povedal, da mu je Gregorčič napravil naslednje verze, ko mu je predložil svoje verze:

Saprament!
Zložil si jih v pergament.
Le še takih nam zaokroži
kot so te v oslovski koži!

In zdaj res dvomim, ali je bila tista podoba v farovžu Blaževa. Blaževe pa so bile mohorjanske bukve v zaboju pod streho, kjer sem stikal za koledarji s podobami.

V Čepovanu sem začel tudi pesniti, ko sem se moral učiti na pamet Gregorčičev prevod 118. psalma. Vem, da se je župnik smejal mojim prvcem. Svojih poznejših verzov se spominjam iz druge šole. Hotel sem prenesti v verze Jurčičevega Kozjaka. Nisem dopisal, spominjam pa se prve kitice:

Sredi kranjske tam dežele
stari grad Kozják je stal,
v njem prebival hrabri Marko,
nikdar se ni Turkov bal...

Drugi spomini me vežejo na farovski vrt. Na neko drevo, ki je bilo polno hroščev, nasajenih na trnje, na uljnjak in na mlinske roje, ki so vrt delile od ceste. Nekoč sem stopil bos na belouško. V uljnaku sem zakuril. Čez roje pa sem uhajal iz farovža na cesto. Nekoč je šla tam moja vrstnica Kofolova Štefanija. Nesla je jerbašček jabolk. Skočim porredno pred njo in jo vprašam, kaj nese. Ko mi pove, sunem, da so ji jabolka zletela po cesti. Tedaj zaslišim strogi župnikov glas: »Pojdi noter!« Tako sem dobil poplačano svojo prvo hudobno objestnost. Gospa Štefanija še tedaj ni bila huda name, še manj utegne biti sedaj.

Še lokovškega gospoda Bratino naj omenim. Vem, da je bil vesel človek, da je delal rakete, ki so se mu nekoč užgale in mu odnesle prste na roki. Zdi se mi, da še slišim, kako se od srca smeje. Takole podobno kot Brešar, ki sem ga po svoje upodobil v povesti Na vakance.

Zdaj pa še, kako sem jemal od Čepovana slovo. Na dveh potih. Ko sem župniku Fabijanu pobegnil od Sv. Lucije, da bi mi ne bilo treba delati prošnje za ljubljansko bogoslovje, in ko sem se prvo leto vračal z Dunaja domov. Ne ena ne druga pot ni bila sijajna. Togo sem hodil niz Most v Gorico, togo sem se vračal čez Čepovan domov. Cerkev Matere božje sem imel v višinah na Sv. Gori. Ali pa sem se obračal do nje s kako prošnjo, ne vem. Vsaj prvikrat ne.

Sedaj pa prisežem, da tega nisem pisal. Narekoval sem.

Severin Šali

Pro defunctis

In so šli
v vetru usode,
ko listje jeseni,
v deželo mrtvih.
Smrt
jim je skrila svet,
peljala
truden korak
v molk
in večer.
Tam v grobne goljave
sijó zadnje spoznave.
Gospod,
daj jim Svoj mir!

Pod težo večnosti,
se je od njih
poslovil
čas
ko sonce
od omaganih žanjic.
Gospod,
poslušaj glas,
usliši klic,
vpijoč Ti venomer:
podeli jim pokoj
onstran
in mir!

So šli
nesoč s seboj
podobe zêmlje,
neba,
vonje vrtov,
objem poljá,

skrivnosti src
in speve duš,
opoj teles.
Kje je odslej
njih dom?
Kje radost mater,
ponos očetov,
žuljava dlan sinov
smehljay hčera?
Imajo
gorice,
govedo in trate
in hoste in njive
pšenice zlate,
tam,
v deželi mrtvih?
Gospod,
ti si jim dneve dal
ko žlahten okvir,
zdaj si ugasnil
leščerbo časa —
daj jim Svoj mir!

So šli
s solzo v očeh,
z upanji,
z ranami,
v Tvoj vrt.
Tam smrt
zori jim ude
v prst in prah.
Usmili se jih, Gospod!
Bili so delo Tvojih rok,
Bili so mejniki za Tvojo pot,
glas za Tvoj klic,

tečaji za Tvojo dver.
Olje za našo luč.
Daj jim Svoj mir!

Ti,
večni lončar,
si jim bil dal
like
dragocenih posod,
poklical
iz trhle prsti
ko rože,
všeč tvojim očem.
Zdaj so sklonili cvete,
zdaj so uvezeni v blede vence,
zdaj jih poljubljajo sence,
trudni in strti
trohne v drobir!
Gospod,
daj jim Svoj mir.

Ti
si ustvaril zemljo:
božali so jo njihovi plugi,
Ti si jim jêdril žita:
želi so ga njihovi srpi,
hvalili
so Te za sonce, roso in dež,
prosili
zavetja pred točo in sušo,
ljubili
za srečo družin,
za setev pomladi
in jeseni sadove.
Zdaj s smrtjo
imajo pir,
zdaj so šli v njene domove.
Gospod,

daj jim Svoj pokoj
in mir!

O, bratje in sestre
v grobeh,
kjer rasto trave,
šelesté žalujke,
kjer spe
kot otroci na prsih mater —
niste nam tuji.
Senca smrti
blesti
tudi v naših telesih,
pada na našo pot
in senči ure.
Mrtvi
pojo
v glasu tožnih zvonov,
mrtvi
cveto
iz živih src,
mrtvi
rasto
iz jam.
Živi in mrtvi
smo en glas,
Gospod,
po Tebi kliče,
smo ena pot,
po kateri prihajaš
po nas.

Gospod,
Ti konca in začetka
izvir:
prižgi nam luč,
daj mrtvim
Svoj mir!

Stanko Kociper | Mértik

I.

Po dolinah je cvetela mlada otava. Jutro za jutrom si je rumena deteljica v dišeči rosi umivala žareča lica in stresala kuštrave glavice, da sončni žarki ne bi videli na njej sledov raja, ki so mu vso noč prepevali zaljubljeni murni. Lastovke so se že navsezgodaj okopale v farovški mlaki in se premetavale po zraku, da je pobliskovalo v sijaju njihovih belih trebuhov kot v brk polesketavanju nemirnih listov na jagnjedih vrh Kajžarja, po katerih so se dričali mladi sončni žarki na gorice in kuče med njimi, pa na valujoče pšenice in travnike ob potokih. Le Žalostna Mati jeruzalemska si je izbrala to čast, da ji je zlati božji pogled že tam daleč izza Blatnega jezera poljubil sijoče jabolko vrh zvonika, in Ona je blagoslovila njegovo romanje prek Njenih ljubljenih goric.

Klopotci na vrh goric še niso klenkali.

Sedaj so petelini še lahko napenjali golše in med redi trsja svobodno vodili járike na pašo. Grozdje je pravkar cvetelo in rosna jutra so na komaj spočete jagode dihnila nežno, sinjo tančico. Sveže poškropljene gorice so se s svojo modrino vpijale naravnost v globoko sinjino neba. Kobáče so visele pod kapovi in na njih so se v vetru zibali kričavi vrabci. Sele o Veliki maši jih bodo viničarji sneli in jih poveznili na kokoši. Vrhovljanski kokoti bodo povესili bleščeče se repe in umolknili.

Šele tedaj bodo zaregljali klopotci in peli v tisočernih sozvočjih pesem zorečega grozdja.

V gosposkih goricah na Velikem Kajžarju dan na dan poje vzvod na škropilnici. Sonce greje zemljo do osrčja in mladi grozdki čutijo rodovitnost njenih grudi. Lepo se redijo.

Viničar Balažek Borko hodi počasi gor in dol po goricah, pritiska na vzvod, in na koncu cevi prši iz škropilnice oblaček sinje galice, ki pokriva trte. Grozdkom to ugaja. Balažeka Borka pa peče galica v očeh, koža na rokah mu je spokala, škropilnica na hrbtu ga reže in raztopina, ki pljusne tu in tam čez rob, mu je razjedla že kožo na ledovju, da tako salamensko skeli. In sonce tako neusmiljeno peče!

Na vrh grábice Balažek Borko odvije kapico na razpršilniku, na usta jo pritisne — vso galičnato, kakor je — in izpihne smet, ki se je zadelala v luknjico. Jedko ga zaščemijo ustnice, da jezno pljune in si jih obriše z ravno tako galičnatim predpasnikom, da nič ne pomaga.

»Pfuj! —«

S priprtimi očmi pogleda po goricah. Globoko v dniko, skoraj do gabrove šume ob glavni cesti, kjer odskakuje voz, se spuščajo in v širino se raztezajo čez greben na levi, da jim ne vidi meje.

»Preveč... Preveč dela za enega samega človeka... Toda k naši kuči spada in konec...«

Vse ga že boli. Vse ga že peče. Pa še konca ne vidi. In ko bo prišel do konca, bo po enem tednu moral zopet začeti od kraja. Še koža se mu

ne bo zacelila na ledovju, pa bo moral zopet oprtati škropilnico. Lotil se ga je obup, da je zaškripal z zobmi:

»Preklete... — Kajpada, škropljenje je čisto viničarjevo opravilo. Za to najemajo delavce samo kmetje, da je sitno delo prej opravljeno. Gospoda pa: 'To je viničarjevo. Škropljenje je pol bratve. Ti si odgovoren!' — Vraga je njim za odgovornost! Odgovoren sem tako za vse; kriv sem tako in tako vsemu jaz. — Muči ga, kri mu pij; to je tista odgovornost. To je njihova zapoved. Komu so le odgovorni, da se je tako držijo? Menda vragu, ker znajo govoriti njegov jezik...«

Balažeka Borka je stresla vsemočna jeza, da bi spustil škropilnico na tla in jo zvalil med trsjem v dniko, da bi se jedka galica razlila iz nje.

Z lista na poščipu ob robu se je spustila svetla kapljica prav na jagodo, da se je kar zaiskrilo in je njen bleščeči smehlaj zablislil v Balažekovih očeh, da mu je v hipu zmešal misli in je rekel:

»Ko bi ne bilo tega...«

Z veliko šako je nežno objel grozd in po omrtvelih udih ga je spreletela mehko, da je potrdil:

»Saj res... Ko bi ne bilo tega... To je Bogec naredil za nas.«

Potem se je ustrašil prelepe misli. Seveda; tem ljudem iz kuč je vsaka lepa misel greh, ker se prav zatrdno ne uresniči.

»Ne... Potem bi nekaj prišlo. Nekakšna nesreča bi prišla na gorice. Mogoče bi potlej gorice umrle. Kakopak. Vsak bi čepel samo v svojem. Če bi ga prosil na delo, ne bi prišel, sam pa le ne bi mogel obdelati. V kop je le treba naprositi mnogo ljudi.«

To so bila huda vprašanja, ki so se Balažeku Borku tem bolj zamotavala, čim bolj jih je skušal rešiti. Miru pa si le ni mogel dati, da je kar naprej ponavljal:

»Pa vendar...«

Ozrl se je na nasproti ležeče gorice.

Pod marelico, s katere so se že jeli kazati belo zeleni drobni sadovi, je sedel goričanec Matjašek Slavinec, ob njem pa viničar Rojkov Lujzek in žena Micika. Otroci — saj jih še prešteti ni mogel — so se podili po meji gor in dol. Le to je Balažek Borko videl, da so v rokah držali velike kose kruha, ki jim ga je odrezal gazda Matjašek Slavinec. Z viničarjem je škropil in z viničarjem je sedel k južini, da skupaj pojedeta malo kruha in popijeta kupico vina, ko je težko delo.

Balažek Borko je moral na silo pripreti oči, ker mu je nekakšna ginenost stopila na veke.

V dníki na robu šume so se zlasali njegovi otroci, ki so pasli kravo, in Betika je klicala na pomoč:

»Atek... Ateek...«

Balažek Borko pa ni nič slišal. Z obema rokama se je naslonil na prákol, zagledal se je predse in si mislil:

»Da. Tako je. To je Bogec naredil za nas. Oba, Matjašek Slavinec in Lujz Rojko sta se rodila med goricami. Matjašek v hramu v grabi, Lujz v kuči na vrhu. Matjašek je gazda, Lujz pa viničar. Saj je siten včasih ta Matjašek Slavinec; pa — gazda je, in gazdi imajo svoje skrbi. Gazda

nekdo mora biti, čeprav je siten. Kaj bi se o tem menili. — Viš, sedita pa le skupaj in južinata. Za oba zori grozdje. — Kdo pa je moj gazda? Samo v bratev ga vidim, ko pride, da mošt zaklene v pivnico, sicer pa pošilja lonarja kot psa na nas...«

Sedaj se je oglasilo od predoken:

»Ata, papala bi.«

Oglasila se je Zalika, ki je komaj shodila.

Balažek Borko je dvignil glavo, da so mu oči same po sebi ušle na Slavinčev breg, kjer so se podili Rojkovi otroci. Videl je njihov kruh in še njemu so se pocedile sline:

»Pa kakšne zagozde imajo fáčoki; da se jim kar roke šibijo...«

Preslišal je vrjéko, ki so jo pričeli starejši v grabi, preslišal je klic Zalikin s predoken, ker ga ne bi mogel uslišati. Pritisnil je na vzvod in, ker je zaslišal, da je tekočina pljuskala nekje globoko pri dnu, je zavpil skozi stisnjeno, suho grlo:

»Vodo.«

Žena Barika mu je v velikem lončenem vrču na glavi nosila galico iz soda v škropilnico. Sunkovito je odmaknila najmlajšega od prsi, da so mu zasesane ustnice cmoknile in se mu je s slino pomešano mleko pocedilo po bradi. Položila ga je v senco za sodom na predpasnik, ki ga je otrok že vsega premočil. Tam je brcal in grabil v zrak in iz vse grlice vokal. Njegov droben jok pa se je izgubljal med škrtanjem vzvoda na škropilnici in med vrjéko Rojkovih otrok, ki so noreli na nasprotnem bregu.

Barika je postavila vrč na glavo in hitela, da še rokavcev ni utegnila zapeti. Čez vrč ji je pljusnila galica in se ji prek obraza cedila na grudi, iz katerih je pil najmlajši, ki je sedaj vpil in brcal nekje za sodom z galico. Ko je možu zlila galico v škropilnico, je zasopljena za hip obstala in Balažek Borko je imel priložnost, da se je bežno ozrl po njenih razgaljenih, izpitih in ovelih prsah, preko katerih se je vil modri curek jedke galice. Ona ga je gledala. Zaradi sunkovitega dihanja so grudi lahkotno plapolale, da je Balažek Borko mogel ugotoviti, da v njih ni več dosti mleka za najmlajšega.

Trdo se je obrnil in stopil med redi navzdol.

»Ti gospodje bi to morali videti. — Seveda, oni se igrajo s prsmi, ki so kot te jagode... — Nič... Gazde bo treba zmenjati. —«

Poškropljene jagode so mu mežikale, vzvod na škropilnici je ječé, pa vztrajno prisegal.

Na Slavinčevi meji so otroci še vedno kričali. Pastirji za šumo so vlačili na vrvi kravo na breg in jo topli, ker se je upirala. Najmlajšemu je Barika s prsmi zamašila usteca, da bi bil vsaj tiho. Jok pa se je začel na predoknih.

Balažek Borko je moral delati natanko do opoldne. Nadzirajo ga in vsako izgubljeno minuto mu odračunajo.

Ko je v Jeruzalemu stari Zadravec zazvonil angelski pozdrav, da je srebrni drget preko bregov vabil goričance k pobožnosti, je Balažek Borko zaprl cev. Snel je klobuk in se prekrižal. Stopil je v breg in molil za svoje misli...

II.

V siljih so tolkle prepelice. Po grabah se je v vetru vrtinčilo dozorevajoče klasje. Sonce je šlo preko njega in ga pobožalo z zlato dlanjo, da je kar oči jemalo, kadar so se težka stebelca objela za ples, ki mu je igrala neslišen napev sapa iz temnih borovih gozdov na Stari gori. Toliko zatega veselja je valovalo po dolinah, da se je razlivalo skozi okna v kmečke hrame, ki jih je pričakovanje žetve kar razpihovalo. Na vratah so se ustavljali kmetje in grabili v igriva žita ali pa med dlanmi meli klasje, da bi zračunali, kdaj mu bodo začeli izpodrezovati stebela. Ni bilo več daleč do tega. Vsaka njihova misel je bila molitev za sonce. Kaj če žge, da ti duša izhlapeva, kadar riješ po zemlji! Sedaj mora biti suša, da se bo to živo zlato oklénilo.

Viničarji in želárji, ki so imeli dosti otrok, pa premalo zemlje, da bi jim vsem dala kruha, so se jeli shajati in sklepati pajdaštva za mlat. Zaslužka ni za sproti zadosti, kaj šele, da bi človek mogel prihraniti kaj za zimo, ko ne bo dela. Otroke pa bo treba hraniti, da vsaj vseh ne bo pobral mraz.

Nekateri so imeli že staro tovarišijo in so že odšli na Hrvaško ali pa na Mursko polje sporočat starim gazdom, da to pot zopet pridejo s cepmi polnit njihove žitnice, sebi pa za plačilo nekaj vreč mértika. Majhno plačilo je mértik za tako trdo delo. Komaj desetina namlačenega in prečiščenega zrnja. Pa če je silje dobro obrodilo, je že še nekaj. Le kadar je klasje lahko, če ga je udarila toča ali umorila sprotoletna megla, je trpljenje mlatičev v primeri z mértikom prehudo. Toda mlatiču ne sme biti trpljenja preveč; mlatec mora biti zvest. Če ne bi šel mlatit, bi si ga Hrvatje ali pa poljanci prav zatrdno zapomnili in tudi ob rodovitni letini ne bi dobil pri njih mlatí.

Vse to so bile skrbi, ki so parale vrhovljance v tem času, ko se je goričanskih kmetov lotevalo nestrpno čakanje žetve.

Bila je nedelja. Zdelanim goričancem, ki so ta dan počivali, se je zdelo, da sonce bolj vroče pripeka na gorice kot druge dni. Zdelo se jim je, da še stopiti ne bi mogli po gorici v takšni vročini. Niso mogli verjeti, da bi jih ves minuli teden žgalo enako vroče sonce.

Nedelja v goricah! — Gospod ve, da ga goričanci nosijo v srcih in v zaupanju in za svoj dan nalašč diha več sončnega blagoslova na to ljubko morje valujočih bregov s poškropljenimi goricami, valujočimi pšenicami in trepetajočimi jagnjedi med njimi, ki silijo visoko v nebo, da bi v njih šumenju bila molitev goričancev bliže Njegovemu Srcu, ki je ta košček zemlje okitilo z največjimi lepotami Svoje Ljubezni. Blažen mir boža pripirajoče se veke počivajočih goričancev, v razbolele ude diha moč za novo trpljenje upajočih. Goričanci častijo Boga in počivajo. Namesto njih pa nedelja sama s sončnim blagoslovom vasuje pri goricah in v zlati zibelki ujčka zoreča polja. Vse drobne jagode se spremane v nešteto sončec, da njih smeh cveti v zraku vdiljen po bregih in se lovi v brnenju zvonov, ki kličejo z vseh vrhov in iz vseh grab. Goričanci vedo, zakaj je treba spoštovati Gospodov dan!

Pri Borkovih so otroci že polizali sklečke, kamor jim je Barika nalila redkega, nezabeljenega koruznega soka. Saj še osoljen ni bil Bog ve kaj.

Kadar bi bilo treba plačati, lonarja ni tako kmalu naokrog. Redko-kdaj se spomni, da Borkovih menda le ne živi samo sonce, kakor je v goricah dobrotno. Terjati si ga pa ne upajo. Ko še takrat, kadar jim — plačuje z denarjem, ki bi ga kdo še za napitnino obgodrnjal, stresa nevoljo in očita. Njegov gospod tam nekje za bregi pa pri enem obedu pojé trikrat več, kot so Borkovi ves teden zaslužili. Zares. Kdor je vrgel samo kratek pogled v te gosposke viničarije, je videl pravljíčna nasprotstva.

Balažek Borko je šel v senco za stiskalnico. Pod češnjo je razpel oprani predpasnik in legel nanj. Oči so se mu same zapirale, misli pa mu niso dale zaspati. Balažek Borko je bil človek, ki je mnogo razmišljal. Otroci so se mu smilili in polglasne so polzele misli čez ustnice:

»Ko je vendarle toliko bogastva v gorički zemlji! Kam ga le vlačijo te pare? Tu nekaj ne more biti prav.«

Da nekaj ni prav, je dobro vedel. Naprej pa ni mogel. Njegove misli so bile preveč potlačene, da bi mogel ta dan iskati rešitve. Bile pa so tako težke, da ga je obup zmučil, in je zaspal. —

Okoli ogla so se pripodili otroci. Najstarejši, ki mu je bilo ime Franček, je napravil kolca in peljal Zaliko, da je kar odskakovala na podu in ji je slina uhajala čez smejoča se usta. Drugi so se prerivali za njim in vsi vprek grabili po vozičku, da bi ga vsaj vlekli, če se že peljati vsi ne morejo. Zada j je šla Gerika in pestovala najmlajšega Tuneka. Ta je z nerazumljivimi očmi gledal otroško norenje in se s tenkimi prstki krčevito držal Geriki za robec, ki ga je imela zavezanega pod brado.

Balažek Borko se je zbudil in se prvi hip razjezil. Potlej pa se je zagledal v otroke in si mislil:

»Naj norijo; tako vsaj na lakoto pozabijo...«

Franček se je vpregel. Iz slaka so mu naredili vajeti, ki jih je vodil Martinek. Bič je imel prav tako iz slaka, da je lahko brez usmiljenja udrihal po Frančku, ki je predstavljal divjega Slavinčevega žrebca lisca. To je bil najlepši konj daleč naokoli. Še štacunar Golénko in farovski niso imeli takšnih konj. Pek pa je imel tako same lehkáče, s katerimi je mladi norel po dirkah in jih preganjal po cestah, da so ljudje kar odskakovali in se umikali. Zakaj torej ne bi bil Franček prav Slavinčev lisec, ki je najlepši konj? Pa je zares kopal z bosimi nogami in hrzal, da je imel Martinek nemalo opravka z njim. Vpil je in ga mazal s slakovim bičem, ki ga je navezal na leskovo palico, in poskakoval za njim, da je kar stokal. Hlače je imel na široko pretrgane, da mu je rdeča ritka, ki jo je povaljal v pesku in travi, pobliskovala v soncu.

Balažek Borko je zapičil pogled prav v Martinekovo raztrganijo in se smehljal. Kaj pa naj bi storil sicer? Četudi bi bil sukanec pri hiši, Barika ga nikakor ne utegne sproti krpati. Tako pa je njegov zadek ljubko pomežikoval soncu, da se je Balažeku Borku zdelo smešno.

Franček je že precej časa oproščen šole in mora že pošteno vleči motiko za rep ter se meriti v delu z odraslimi, toda kadar se mora igrati z deco, ki jo ima tako rad, postane sam enak Martineku. Zato pa hrže

in divja okoli stiskalnice, da je hujši kot Slavinčev žrebec. Martinek zaman vpije »óha!« in ga ustavlja, ker je sam že preveč zasopljen. Franček je pozabil na vse in kolca z Zaliko odskakujejo, da jih kar po zraku nosi. Franček zapelje preblizu klanca in v divji naglici zdrčijo kolca z Zaliko med leščevjem naravnost v globino. Martinek zavpije prepozno »óha!«, Gerika prestrašeno vzklikne, nekje po leščevju in škrabotínju lomasti voz z Zaliko in konec je Zalikin jok nekje globoko v klanecu. Franček skoči v globino in čez trenutek privleče nazaj na breg jokajočo Zaliko in polomljen voziček. To pa je tudi vse. Kako bi sicer ti vrhovljanski otroci živeli, če jim ne bi Bogec poslal posebnega angela? Balažek Borko to dobro ve, zato se pa ne krega. Glavo nasloni v dlan in si misli:

»Kako bi bilo vendar prijetno, če bi bili otroci siti...«

Zalika je obrisala zadnjo solzo. Saj tudi drugo nič ne pomaga. Strah je prebila, zgodilo pa se ji ni nič. Samo drobno pest je stisnila in zažugala Frančeku:

»Ne boš več lisec, veš! — Pavličičev belec boš.«

Kajpak. Pavličičev belec je bil že v letih in za njim voz ni tako odskakoval.

Naslednji hip so se vrgli na popravilo vozička, da bi se čimprej spet vozili, pa čeprav bi bil Franček — Slavinčev lisec.

Balažek Borko pa je poklical Bariko, da bi Martineku zakrpala hlače. Slekla mu jih je, da je samo v kratki srajčki stal pri Frančeku in mu je hlad, ki je pihal okoli stiskalnice, božal razgrete ude. Iz stokrat prešitih canjkov je parala nit, da bi imela s čim zašiti novo luknjo. Ker pa je tudi tako zmanjkalo sukanca, je razklala vlakno rafije, ki so jo imeli za vezavo trsja. Oslinila jo je in povaljala po stegnu kot čevljar dreto.

»Za silo bo že. Držalo tako ne bo, če mu z žico sešijem, ko cunje že kar lezejo narazen. — Balažek, na nove bo treba misliti,« se je nasmehnila, ker je vedela, da govori nemogoče stvari.

Balažek Borko se je prav tako nasmehnil in se obrnil na drugo stran, da bi zaspal.

»Balažek,« je preko klanca zaklical Slavinčev viničar Rojkov Lujzek, da so se še otroci ozrli in je Balažek naglo dvignil glavo.

»Bliže pridi!«

»Saj prav k vam sem namenjen.«

Rojkov Lujzek se je spustil med škrabotínjem v klanec in med leščevjem na drugi strani priplezal ven.

»Si mi prišel pravit, naj cepé navežem?« ga je Balažek Borko vprašal, ker sta več let skupaj mertičila in je bil čas mlačve blizu.

»Sem prišel... Pa... Balažek, ne zameri, letos ne bova skupaj mlatila.«

Balažeka Borka je kar vrglo pokonci. Takšen pajdaš, kot je bil Rojkov Lujzek, pa mu odpoveduje pajdaštvo. Kri mu je udarila v glavo.

»Kaj...?«

»Ničesar nimam proti tebi, Balažek. Rad sem te imel za pajdaša. — Le mlatit letos ne grem...«

To pot se je Balažek Borko še bolj začudil. Lujzek pa je mirno nadaljeval, da je iz vsake njegove besede zvenelo zadovoljstvo:

»Z gazdom se prav dobro služiva. Rad me ima, jaz pa njemu rad po volji delam. Dal mi je njivo pod lesom, ki mu je bila od rok in jo je že nameraval pustiti v prélogu. Zasadil sem koruzo in krompir. Za vozove ga ne bo, nekaj bo pa le pomagalo, ker je tudi z onimi ogoni, ki jih imam pri njem na odsluž, ostalo vse pri starem...«

Balažek Borko se je zazrl predse, si gladil brado in polglasno pri-trjeval:

»Kajpak... Kajpak...«

Misli pa so se mu vrtnčile kot pobesnena voda.

»V mlat bom tudi njemu pomagal. Mertik mi je obljubil. Repe mi bo dal na odsluž kot vsako leto. Za zimo me je že zdaj naprosil za drvarja, pa tropine mu bom zopet žgal in slive za žganíco... Pri njem bom jedel, pa še otrokom bom kaj prinesel; pa se bomo nekako pretolkli...«

Ker Balažek Borko ni mogel nič odgovoriti, je Rojkov Lujzek mislil, da mora še enkrat reči:

»Ne zameri, Balažek...«

Balažek Borko pa je zamahnil z roko in pljunil:

»Kaj bom zameril! Neumen bi bil, da bi se šel Hrvatom klat, če ti ni treba.«

Barika pa je zastokala:

»Jezuš, kaj boš zdaj, Balažek? — Vsi imajo že pajdaše...«

To je bilo vprašanje, ki je zaradi svoje zapletenosti otopilo Balažekove misli, da ni odgovoril. Še mislil ni na odgovor, ker ga ni bilo.

Stopil je na sèp in se zazrl v grabo.

V Slavinčevi dníki je bilo razpotegnjeno dozorevajoče silje kot ogromne preproge samega živega zlata. Vse do Balažeka Borka so prihajale podobe obilnih klasov. V lesketu sonca, ki se je odbijalo na valujočih Slavinčevih njivah pod črno gmoto borovega gozda, je silil duh kruha, ki ga bodo dale, v Balažekovo srce, ki so ga s tenkimi prsti grabili od gladu cvileči otroci.

»Ne bo mu hudega — Rojkovemu Lujzku... Ne bo...«

Preračunal je, koliko mertika bo od tega klasja odpadlo na Lujzeka.

Potem so mu oči, ki jih je slepil sijaj lesketajočih se polj, same padle na gosposki breg. Nebo je dihnilo modrino svoje neizmernosti na njegovo delo v goricah, ki so se spuščale od sépa na vrhu prav dol do gabrovega lesa. Neskončno dolg se mu je zdel breg z goricami. Na kopanju, na katerega so se že prožile veje gabrovja, se je na soncu zvijalo perje onih nekaj koruz, ki so ostale vranam.

»Za tri, štiri slamnjače bo vsega...«

Prvič se mu je vsililo vprašanje, zakaj gospodu, ki se ne živi iz vina, toliko goric, da še za kopanje nima prostora? Ker pa je gorice ljubil, da se še z mislijo ni upal pregrešiti proti njim, je stopila pred njega moreča podoba velikanskega izkupička, ki ga mora njegovo delo vreči nekemu skoraj nepoznanemu gospodarju. V obupni jasnosti mu je šinilo skozi možgane plačilo za njegovo delo v razmerju z izkupičkom, ki ga spravi gospod teh goric. On ni prodajal vina kot Matjašek Slavinec, ki so ga vsako jesen ociganili zanj domači židje. Nekam v veliki, čisto

neznani svet tam za Jeruzalemom ga je vozil. In toliko je Balažek Borko vedel, da je tam jeruzalemčan imel vse drugačno ceno. Balažek Borko bi s svojim delom v primeri s tem moral toliko zaslužiti, da mu še na mlat ne bi bilo treba iti, je mislil.

V dušljivi nemoči zavoljo vseh teh predstav se je spočela razganja-joča jeza, da je pograbil leskovko, na katero je imel Martinek navezan slakov bič, in podzavestno mahnil po otrocih, ki so kolca že popravili in se lasali, kdo se bo peljal.

Največ jih je dobil prav Martinek, ki je bil najbolj pri roki in je imel še vedno nago zadnjico. Za hip je presenečen obstal, kot da ga je odrevenela nepričakovana skelina, in se začuden zazrl v očeta. Potem pa se je z blatno roko zagrabil za najbolj prizadeto točko, zatulil in zbežal za Geriko, ki je s Tunekom pravkar zavijala za ogel.

Balažek Borko je zastal, vrgel zbegane oči po Lujzu in Bariki in, kot da bi se hotel opravičiti, skozi stisnjene zobe vzdihnil:

»Zakaj mi jih je le dal Bog, ko jih ne morem živeti...?«

Bariko je zalila rdečica, kot da jo je sram njenega blagoslovljenega materinstva. Potegnila je robec na oči, da bi skrila spočete solze. Prijela je Martinekove hlače in šla za otroki, ki so sedaj že ropotali nekje onstran stiskalnice.

Balažek Borko pa je hotel popraviti in je rekel:

»Saj se ne mešam v božje račune. — Za vse naj bo češčeno božje ime. — Le to bi rad vedel, kako je to, da ima gospod, ki nima skrbi za kruh, samo enega? Pa tudi lonar ima samo dva, da ju pita kot prasca. Le to bi rad vedel, kako je to mogoče? — —«

Odgovora temu vprašanju pa nista poznala ne Balažek Borko ne Rojkov Lujzek.

Rojkov Lujzek se je usedel na hrastova bruna, ki so bila zložena pod kapom stiskalnice. Zvil si je cigareto in ponudil še Balažeku, ki tobaka že Bog ve kako dolgo ni mogel kupiti, ker ni lonarja s plačilom. Potem je rekel:

»Jaz pa tega ne razumem, kako to, da se najboljši viničarji morajo klati v gosposkih kučah, medtem ko je Korenov viničar, ki ima vsega mogoče še več kot jaz pri Slavincu, čisto izprijen.«

Balažek Borko je s strastnim, trepetajočim vzdihom potegnil dim in si mislil:

»Prevzel se je, prevzel...«

»Pravi antikrist je, ti rečem. Nažre se, potem pa Boga preklinja zaradi siromaštva, ki si ga je sam kriv, in grozi vsem po vrsti. — Zdaj pravi, da bi morale biti gorice njegove, ker dela... Potem pa zopet, da ima premalo denarja. Vaš lonar da mu je dejal, pravi, koliko denarja imate pri vas, on pa da še za praznik ne more v krčmo. Vaš lonar mu je tudi rekel, da imajo tam nekje, od koder je vaš gospod, delavci strašno velike plače. Pa da bodo tudi tu vse tako lepo uredili. In sedaj to pripoveduje po vrhek, da so ljudje že kar zmešani...«

Balažek Borko je jezno stisnil ogorek:

»Vragovje! — Bog mi za greh ne vzemi! — Poskusi naj!«

Rojkov Lujzek pa je izražal svoje zadovoljstvo:

»Res je; denarja pri Slavincu res nimam toliko, da bi se baba v židi nosila in po vseh veselica in tombolah letala. Za obláč, sol in tobak pa le zaslužim. Otroka tudi ne kanim nobenega za prefesarja šolati, da bi potreboval mnogo denarja. Lačni pa tudi nismo... In kaj hočeš več, Balažek?«

»Nič... Kar se je pod viničarsko streho rodilo, ne more biti gruntar ali gospod. Nekdo mora delati. O tem je neumno razmišljati. Svet je že tako ustvarjen, da morajo biti razne vrste ljudje na svetu. Potrebni pa smo drug drugemu kot prsti na roki. — Zadosti bi mi bilo, ko bi mogel s svojim delom pošteno preživeti sebe in deco. To povej tistemu zabitemu Grmičevemu Drašku, kadar ti bo še pripovedoval, kakšen red imajo ti naši gospodje...«

Balažeka Borka je preveč klala skrb, kje bo našel pajdaša za mlat, da bi še kaj več o teh stvareh govoril. Med prsti je ugasnil ogorek in ga skrbno spravil v žep — za drugič. Rojkov Lujzek pa tudi ni vedel ničesar več povedati in se je poslovil.

Balažek se je ves popoldan vlačil iz sence v senco kot bolan pes. Kolikor koli je premišljeval, nikogar se ni mogel spomniti, ki že ne bi imel pajdaša za mlat.

Ko so zvečer otroci odmolili in poplegli po koteh, je stal pri oknu in gledal v mesečno noč, ker petroleja niso imeli, da bi prižgali luč. Mehki obrisi goričskih bregov so polnili mesečno obzorje in milijoni zvezd so mežikali na nedoglednem nebu kot ljubice murnov, ki so godli po otavah in žitih. Iz grabe je še sedaj vstajala bogata lepota Slavinčevih njiv, ki bodo dale kruha tudi Lujzovim otrokom. Kako neskončno lepa se je kazala pred njim podoba kruha s trdo zapečeno skorjo, v katero njegovi otroci zasajajo bele zobe, da kar stokajo od zadovoljstva. Menda prav v Slavinčevem silju prepelica še sedaj meri pet pedi od žetve, pred Balažekom Borkom pa v tej živi poletni noči zija strašna praznina...

Kot brez moči se je zrušil na stol kraj mize in z glavo padel na roke. Otročiči, ti zlati sirotki, spijo in sanjajo. Lepe so njih sanje, čeprav preproste, ker o čem velikem nikdar slišali niso, da bi mogli potem sanjati. Morda pravkar meljejo sveži, dišeči kruh. Tunek je čisto neslišen na dnu zibáče, ki stoji vsa mirna, kot da jo je začarala mesečina, ki skozi okno prihaja prav k njej v vas. Betika in Zalika enakomerno dihata na postelji pod uro, kjer jima dela družbo Gerika, ta mala gospodinja in pestunja. Martinek se uči smrčati na klopi na levi strani peči. Le Franček, najstarejši, na desni klopi pri peči, je na svojih cunjah nekam skrivnostno tiho. Vse jih vidi Balažek Borko, čeprav z glavo na zapestjih sloni pri mizi, nad katero čuva stari Bogec.

»Kaj naj naredim, Barika,« vpraša skozi vzdih.

Barika pa sedi na postelji ob oknu, gleda v mesec, kot da gleda samemu Bogu v srebrn obraz, in trikrat čuti na svojem srcu bolečino Balažekove moške skrbi, da ji solze rišejo lesketajočo se pot preko lic.

Tako jo tišči v grlu, da ne more ničesar odgovoriti. Lačni joki otrok odmevajo v njeni duši kot v črni mrtvašnici.

Balažek Borko se dvigne in s sklonjeno glavo stopi po sobi. Ustavi se pri zibelki. Prav nad njo se skloni in polglasno toži najmlajšemu v cunjah na dnu:

»Mértik, Tunek, mértik...«

Potem stopi k deklicam pod uro. Zalika in Betika se objemata, da skupaj uživata lepoto sanjanega kruha, in preko obeh drži skrbno roko tiha Gerika.

»Mértik je šel, pósrice moje male...«

Martinek tudi spi brez hlač. Ta Martinek! Ravno toliko odseva mesečina, da Balažek Borko dobro vidi, kako prav pred usti drži v pesti stisnjeni roki, kot da se je krčevito zagrizel v velik kos dišečega kruha. Krajček je, tisti trdi z dvojno skorjo. Za Martineka, ki ga je samo življenje, čeprav je kar naprej lačen. On bi menda največ kruha pojedel...

»Martinek, nič ne bo s krajčkom...«

In mu potegne srajčko čez trebuh, da ne bi bil res čisto pravi nagec.

Kaj je le s Frančekom, da je tako tiho? Balažek Borko nagne glavo prav k njegovim na pol odprtim ustom in sliši, kako zdrževano diha. Skozi poltemo si čara njegov resni obraz s skoraj moškimi potezami, ki jih je klesalo zgodnje delo. Ena roka mu počiva na prsih, drugo je spustil, da mu visi ob klopi navzdol. Močna je in dolga za takšnegale fantiča, ki je komaj šoli dal slovo.

»Ti, ki znaš delati klopotec in kolca, hudo bo, veš. — Ti, ki že delaš, bi prav za prav največ potreboval.«

Franček pa je tiho, še dih mu je skoraj zastal.

Balažek Borko gre proti sredi sobe. Ustavi se. Z roko seže v lase in čuti je, da je ginjen, ko vzdihuje:

»Naj jih pomorim, Barika...?«

»Jezus, Balažek...« polglasno vzklikne Barika in pade na zglavje.

Balažek Borko pa gre naprej in zopet gleda v noč, kako v dniki blešči v mesečini Slavinčevo žito, kjer bo toliko kruha. Njegove misli romajo v praznino, zasledujejo pa ga oči, ki jih Balažek Borko ni opazil.

V nemoči se tudi jeziti ni mogel, samo skrbelo ga je:

»Kaj naj storim...?«

Zunaj se je spreletel čuk in na češnji zajavkal kot izgubljena duša, da je Balažeka Borka stresla zona. Naglo se je obrnil in strmел v sredo sobe.

Od desne strani peči se je boječe oglasilo:

»Atek...«

Balažek Borko se zdrzne, kot da ga je poklicalo iz onostranstva.

»Atek...«

Ne more se oglasiti.

»Atek... Slišite...«

Sedaj stopi k Frančeku in ga išče z zbeganimi očmi.

Franček se ne gane. Poltiho govori, da se besede lepijo na ustnicah:

»Atek... Bom pa jaz šel za pajdaša mertíčit...«

Balažek Borko se strese. Z levico se prime za zbegane oči, da bi zadržal ginjenost.

»Otrok, ali si neumen?«

Franček še vedno mirno leži, kot da se boji dobrih misli.

»Res, atek... Saj sem močan. — Da bodo Martinek pa Gerika pa Betika in Zalika kruh jedli — in da mama ne bodo jokali...«

Barika se je na postelji naglo dvignila in kar nihala, da bi objela zlato dete. Balažek Borko pa je ves trepetal in ni vedel, kdaj je pograbil Frančka in ga potegnil s klopi. Vlekel ga je na sredo sobe in ga postavil prav v mesečino. Ogledoval si ga je od vseh strani in sopel. Bal se je fantove želje, ker je le bil otrok...

»Atek, kajne, da bom lahko šel po mértik...?«

Balažek Borko ga je prijel za rame. Najrajši bi ga zdrobil ali pa pritisnil na svoje prsi.

Potem pa mu je rekel:

»Spat pojdi!«

V dniki je pozna prepelica še vedno štela pet pedi...

III.

Pa naj gre v božjem imenu,« je drugi dan Balažek Borko končal pogovor z ženo Bariko.

Barika je vedela, da je mlačev na moč težko opravilo, in se je bala za Frančka.

Balažek ga je gledal, kako je že navsezgodaj hodil po dvorišču in z moško resnostjo opravljal majhna gospodarska opravila. Le kadar je stopil iz sence in se je mlado sonce poigralo z leskom njegovih sveflih las, je padel na njegov obraz žar, ki ga je delal skoraj dete. Saj pa je tudi bilo na njem vse otroško. Le dolge roke z veliki dlanmi so ga delale toliko ostarelega, da ga je malo da ne kazilo.

Balažek Borko je stal na podstenju in ga gledal, s kako lahkoto je premetaval gnojišče, kamor je nametal gnoj izpod krave. Iz gnojišča se je kadilo, da je Frančka popolnoma zameglilo in ga oddaljevalo Balažekovim resničnim predstavam. Tolik ponos ga je razganjal zaradi fantove odločitve, da bi tekkel od hiše do hiše in jo vsem naznanil. Kje pa ste slišali še kaj takega? Še skoraj šolar, pa si je vtepel v betico, da mora iti mlatit, — da ne bodo Martinek in Zalika in Betika in Gerika lačni in da mama ne bodo jokali. Drugi so že celi bikáni, pa jih moraš s cepmi priganjati, da se jih oprimejo.

Balažek Borko ga je gledal in sodil njegove moči. Povsem na dlani mu je bilo, da za mlat samo velike dlani niso zadosti. Preveč ne bo opravil. Toda s tem vprašanjem se Balažek Borko ni dosti ukvarjal. — Zakaj pa mu je oče, da bi ga ubijal? Mar je zato fant ponudil svojo mladost za mértik, da bi ga Balažek Borko z delom ubil? Več kot delo, ki ga bo opravil, je vredna že samo njegova odločitev. Balažek Borko ima pajdaša in lahko pojde mlatit. To je glavno, da sploh lahko gre služit mértik. Koliko nedoumljivih sil se je porajalo v njem spričo te vesele zavesti!

Toliko sil, ki jih doslej še slutil ni v sebi! In vse te bo trošil, da fantu ne bo treba, ko je tako lepo ravnal. Glej ga, kako zamišljeno stoji na gnoju in strah ga je prenagle odločitve. Boji se, da bo moral zanj delati.

»Ne boj se, Franček! Če boš pri vsakem snopu samo eno zrnce zaslužil, bo preveč,« si misli Balažek Borko in je zadovoljen.

Po sončnem podstenju je pritekkel ves skuštran Martinek in že podóč dvignil srajco, da je lahko hitro počenil na gnoj. Drugekrati bi mu Franček priveznil cel kup gnoja na hrbet, da bi Martinek kar padel na nos na gnojišče in bi bila veselica, dokler je ne bi oče s palico končal. To jutro pa je žareče gledal mimo njega in trepetal zaradi velike odločitve. Ali veste, kaj to pomeni, oprtati cepé, rédos, vejáčo in brezovo metlo in iti — na mlat? Figo veste! To pomeni, biti — mož; in nihče božji več na svetu ne bo imel pravice, da bi Frančeku Borku rekel smrkavec. Je to mar prazna pest, takemule usranetu Martineku iti služiti kruh s svojimi rokami?

Franček je zviška vrgel pogled na kolca, ki so pokojna stala na sredi dvora. Maček si je napravil na njih prostor in se skrbno umival lepemu dnevu na čast. Ta drobna reč, ki sedaj meče po dvorišču mrtvo, zverženo senco, je bila včeraj še njegov svet. Danes je njegov svet raztegnjen doli do Ivančice, ki se je nedopovedljivo daleč za Humom vsa plava izmotavala iz jutranje tenčice. Še prej nekje teče Drava, ki je prè najmanj stokrat širša kot mlinarjeva zajeza, in Franček Borko bo s cepmi šel po dolgem mostu čeznjo... Za njo pa ogromna hrvaška polja, kjer zori klasje za Fračekov mértik... Tja sedaj mimo kolc iščejo Fračekove oči...

Na podstenju pa zamišljeno stoji oče Balažek. Franček ga vidi, kako težko premišljuje, in mrazeča ginjenost ga grabi za grlo. Ubogi atek! Kako hudo mu pač mora biti, ko je ostal brez pajdaša. Saj se Franček ne bi oglasil izza peči, če ne bi videl njegovega križevega pota po sobi od otroka do otroka, ki bi jim rad dal kruha. On, ki je tako rad vrtel šibo, je tako mehko govoril tik nad njim, ker je mislil, da spi. Franček je to vse videl. Pa se je vendarle bal, da ga bo atek, ki ga je skrb dražila, mahnil kot popoldne za stiskalnico. Kar otrpnil je na klopi in strmел v strop, ko mu je beseda ušla čez usta. In atek, ki ni imel nikogar, je moral pristati. Sedaj pa stoji na podstenju, sodi njegove moči in hudo mu je, ko misli, da bo moral delati za dva, da ju Hrvati ne bodo spodili s skednja. Franček kar vidi te njegove misli. Vidi njegovo strašno jezo zavoljo tega in čuti, kako njegovo hotenje giba v njem sile, ki mu kar napenjajo mišičevje. Zato šepeta:

»Atek, le ne jezite se! Boste videli, da bom kar pošteno udrihal...«

Njune oči so se srečale in drug pred drugim sta se tako sramovala, da sta jih hitro umaknila.

Martinek je skočil z gnoja, pregnal mačko in se nategoval z vozičkom, dá je ropot okoli hrama tudi Betiko in Zaliko prebudil in sta kukali skozi okno v sončno jutro, ki je polnilo dvorišče.

Franček je zopet premetaval kadeči se gnoj.

Balažek Borko pa je šel pripravljat galico. Ves čas, kar je sonce stikovalo za roso, da se je v iskrečih se kapljicah po pajčevinah, ki so bile po goricah razpete med koljem, speljavala na trte in se skrivala

v zemljo, ni mogel z nikomer govoriti. Ko pa je po zajtrku Franček vzela vrč, da bi šel v tabrh nosit galico, mu je mehko, skoraj boječe rekel:

»Franček, reci gazdu, naj ti za danes izplača tabrh; zvečer pa podoč kupi pri Simoniču gož in jermenje, da bova cepé navezala...«

Za onih šest dinarjev, ki jih je Franček ves dan z vrčem galice na glavi zaslužil, je zvečer res pri Simoniču kupil dolgo jermenje in gož. Ratišče, cepič in zajca pa je oče tako imel spravljene na podstrešju, če bi se mu njegove cepé kaj polomile. Sedaj pa jih bosta navezala za Frančka. V Frančku je ob tej misli vse plalo, da je kar huškalo, ko je šel po farovski meji zvečer ves zmučen domov.

Oče je bil zadovoljen in ga je pohvalil, da je dobro kupil. Ni malenkost, kupiti dobro gož in jermenje. Cepič se ti med mlačvo odtrga in jo dobiš po betici, da se ti jasno nebo z vsemi zvezdami usede na glavo, če je jermenje preperelo.

Balažek je snel svinjski žolč, ki je še od kolin visel za vrati. Velel je Frančku, naj prime jermenje za en konec, sam ga je prijel za drugega. Potem je ovil mazalo in drgnila sta jermenje, kot da bi žagala.

»To je najboljša mast za jermenje; zapomni si,« je Balažek Borko učil sina. »Zakaj bi sicer žolč visel vse leto za vrati? Za cepe...«

In Franček si je zapomnil.

Naslednje jutro sta navsezgodaj navezovala cepé. Balažek Borko je najprej nataknil na ratišče zajca in ga vse križem povezal, da se je lepo vrtel na izdolbeni osi. Potlej je na vrh prislonil gož, pritisnil ob njo cepič in vse skupaj z jermenjem mnogokrat prevezal. Ko je že skoraj dokončal, je iz starega kosa usnja urezal šolenček in ga privezal na zunanje jermenje, da se ob udarcih ne bi prehitro obrabilo. Potem je cepé potežkal, nekajkrat zavrtel cepič po zraku in mlásnil po tleh, da se je trava kar odlepila in je kokot preplašen odskočil in zakokodajsal.

»Bo,« je ugotovil.

»Seveda,« je Franček rekel, »ker drugače biti ne more.«

»Na...«

Franček je prijel cepé s strahom, kot da mu je oče dal v roke samo sveto monštranco. Roka mu je za hip omahnila in rdečica ga je pobarvala. Potem pa jih je zagrabil trdneje. Visoko v zrak jih je dvignil in jih veselo gledal. Bolj kot sonce mu je v očeh odseval menda skrivnostni čar, ki je prihajal vanj od čudežnega preprostega orodja, s katerim lahko zaslužiš kruh z dvojno trdo skorjo, ki hrešči med zobmi. Kot da prvič vidi cepé, jih je držal v zrak in si mislil:

»S tem bom torej služil mértik... Hoj Martinek...«

Rekel pa je:

»Pa niso težke...«

Balažek Borko se je nasmehnil in ga opozoril:

»Le čakaj; ko jih boš en mesec vrtel, boš drugače govoril... — Poskusi!«

Franček je za hip vrgel pogled proti daljni Ivančici, kjer je moralo biti pripravljenega toliko kruha. Pljunil je v roke in udaril, da se je kar zemlja stresla. Dvigal je cepé, sukalo cepič in udarjal, da je vse živo zbe-

žalo z dvorišča in se poskrilo. Tik nad glavo je slišal tulečo pesem vrtečega se cepiča in zdela se mu je nedopovedljivo lepa.

»Na drugo stran vrti cepé, butec,« je zakričal Balažek Borko, ki se je bal, da se ne bi sin kresnil po glavi. »Više dvigni cepé in navzven vrti cepič, ne navznoter, če ne, si boš nos odkrcnil...«

Poslušal ga je. Sedaj šele je cepič dobil pravo pesem. Nekje visoko nad glavo se je smejal v zraku in kar sam vlekel cepé za seboj, da še Frančeku mahati ni bilo treba preveč in si je mislil:

»Pa je res pameten naš atek. Sakrament, gre lepo... — — Eja, atek, nikar se ne boj, ne bo ti treba delati zame...«

Zadovoljno se je smejal samemu soncu v lice in si s predpasnikom obrisal pot.

Prihodnje dni si je Balažek Borko pri sosedu sposodil kolo in se odpeljal na Hrvaško, da bi poiskal gazde, kjer bosta mlatila.

»Pa ne povej Hrvatom, kakšnega pajdaša boš pripeljal s seboj,« je vpila Barika še za njim.

»Sem mar neumen? Da mi nihče mlatí ne bi dal,« je odgovoril in se zapeljal za stiskalnico in po sépu ob klancu naprej.

Franček je to slišal in si je mislil:

»O, le čakajte, Hrvatje...« — —

Čez teden dni ali kaj sta se neko popoldne odpravila zares. Barika jima je lepo zakrpala in oprala srajce, hlače in predpasnike, da sta šla kot na romanje. Z blagoslovljeno vodo ju je poškopila in ju priporočila križu božjemu in Žalostni Materi jeruzalemski, vsa notranjost pa ji je molila za sina, do katerega je čutila ta hip toliko ljubezni in skrbi, da mu je morala kar naprej nekaj naravnovati. Balažek si je poleg cepi oprtal še brezovo metlo in rédos, ki mu je pri vsakem koraku flápkal po ledovju, Franček pa cepé in vejáčo in sta šla...

Na sépu se je Franček še obrnil in pomahal materi in deci, ki se je vsa zbrala na podstenju. Martinek je zavpil:

»Pa hitro pridi, da boš klopotec dogotovil!«

Franček pa je z velikimi koraki stopal za očetom in je bil na moč ponosen, ko so ljudje gledali za njima.

Franček ni imel nikoli denarja, da bi se s šolskimi otroki peljal na izlet. Zato mu je bilo vse, kar je videl, novo. Na mostu v Ormožu se je ustavil in gledal v premetavajoče se valove Drave, ki je bila tako široka, da je prekašalo vse Frančkovke predstave o njej. Velikanska kolesa na Zadravčevem in Jeremičevem mlinu so se pošastno vrtela in od njih je v celih potokih tekla voda. Sklenil je, da bo dal zmleti svoj prvi mértik prav v Zadravčev mlin. Daleč je res, iz Kajžarja nesti v Ormož v mlin. Toda Kolarič v Vukomorju jemlje preveč merice, ker nima preveč mletja, pa predebelo melje. Iz njegovega mértika pa že mora biti lep kruh. In Zadravčev mlin se mu je zdel kot nalašč za to, ker je imel večja kolesa.

Potem pa si je mislil:

»Jezus, toliko vode! Kako le upajo ljudje bivati tod?«

Še huje pa se mu je zdelo, ko je videl, kako so iz velikih splavov, na katerih je plaval Zadravčev mlin, skakali nekakšni na pol nagi gospodje

in gospodične v vodo, da mu je od strahu kar sapa zastajala in je mislil, da so znoreli, pa ne vedo, kaj delajo. Videl je, kako so obupno mahali z rokami; voda pa jih je nesla vedno hitreje, a on še zavpiti ni mogel, tako je vse zastalo v njem. Šele potem mu je odleglo, ko je videl, da je njihova zagorela telesa voda odnesla k bregu in jih lepo položila na kamenje. Mislil si je:

»Ti so zatrdno Zadravčevi. — Voda jih pozna in jim nič ne naredi. — Saj meni tudi naša šeka nič ne stori, drugega pa hoče vsakega nabosti na roge...«

Zopet se je zazrl v lepe valove, ki so tako skrivnostno hiteli nekam v veliki svet in nosili s seboj vso mogočo ropotijo.

Potem pa se mu je zazdelo, da veliki most z njim vred nekam leze in je ves prestrašen zdrvel za očetom. Še dolgo se je oziral nazaj, če se je most res prevrnil, in ves trepetal.

»Hvala Bogu, da Drava ne teče skozi Sveti Miklavž...«

Pot se mu je zdela že dolga. Vedel je, da takoj za Dravo pride Hrvaška, in je vprašal očeta:

»Atek, bova kmalu tam...?«

»Norček, še dvakrat tako daleč...«

»Jezuš,« se je čudil, reči pa ni hotel nič, da očetu zopet ne bi bilo hudo, ko bi videl, da je že sedaj zmučen.

Hodila sta vedno po široki cesti. Tu in tam so na obeh straneh rastle dolge vrste jagnedi, od katerih pa nobena Frančeku ni tako ugajala kot one na Plávčaku vrh goric. Zdaj pa zdaj je pihnil mimo avto in dvignil takšen prah, da Franček še očeta ni videl, čeprav se ga je držal tako tesno za petami, da je z nosom zadeval ob rédos, ki je Balažeku bingljal po hrbtu. Ljudje, ki sta jih srečavala, so bili povsem drugačni kot goričanci. Ženske so imele skoraj vse rumene rute na glavi, in to je Frančeku ugajalo, samo tako lepo jih niso znale nad čelom prišiliti kot goričanke. Vse so imele široke predpasnike, obrobljene z nabranimi krajniki, pa še bolj nabrane, široke in dolge janke. Na glavah so nekatere nosile velikanske košare in nič jih niso podpirale z rokami, da je Franček komaj čakal, kdaj bo vse skupaj padlo po tleh. Drobno so stopicale z bosimi nogami in migale z zadki kot ose, da so z jankami pometale prah, ki je ostal avtomobilom, in se je Franček temu moral smejati. Moški so imeli malodane vsi nizke, širokokrajne, črne klobuke. Na robih predpasnikov so imeli z belim sukancem vdelane vijuge in zobčke, česar v goricah ne vidiš. Vsi pa so imeli bele róbače iz debelega platna. Pa še to je videl Franček, da nobeden ni imel róbače zatlačene za hlače. Vsak jo je imel spuščeno čez in s predpasnikom prepasano. Najbolj smešno pa se je zdelo Frančeku to, da nobeden ni imel hlač. Vsi so nosili široke, dolge, bele gate, katerih hlačnice so bile na kraju nacefrane kot oltarni prt.

»Bregéše so to,« ga je poučil Balažek.

»A te bele gate?«

»Da...«

In Franček je zopet vedel nekaj več.

»Vse to sami naredijo. Tudi platno,« ga je Balažek še učil.

»Ah? — Iz česa?«

»Iz lanu.«

O tem je Franček že nekaj slišal, pa ni maral povedati, da prav le ne ve, kaj je to.

»Vidiš tisto veliko modro njivo,« mu je oče pokazal laneno polje.

»Mhm.«

»To je lan.«

»Jaz pa sem mislil, da je kakšna posebna hrvaška ajda.«

»Mahálo.«

»Da-a. — Potemtakem Hrvati le niso tako zagámani. — Zakaj pa tudi mi sami ne delamo platna? Ga ne bi bilo treba kupiti! Pa zdi se mi, da je močnejše, ko je tako debelo. Kali?«

»Nimamo dovolj zemlje. Saj vidiš, da morava iti drugam za zrnje mlatit. Pa zemlja bi se že še dobila. Kmetje bi že našli kakšne plazúte, kjer bi zasejali lan.«

»Kaj pa je potem krivo?«

»Gospodje. Naši gospodje. Saj so že kar zmešali ljudi. Najprej jih slabo plačujejo, potem pa jih vabijo nekam v svet, da zemljo sovražijo, ko pridejo nazaj, in vsi hočejo biti gospodje in gospodične...«

Toliko je Franček že vedel, da je Šútkova Anika prišla iz sveta s pristriženimi lasmi in je brege klela, več pa ne. Zanj je to bilo pretežavno vprašanje in si ni belil glave.

Dolga pot ga je zažejala. Izza neke žive meje so se sklanjale prav na cesto bogato obložene veje z jabolki, ki so bila že prav žareča. Franček ni nič pomislil in je kar s cepmí mahnil, da se je usulo kot toča na cesto.

»Kristus, čeh, kaj delaš,« je zavpil Balažek Borko in začel teči.

Franček je utegnil pobrati le tri, štiri jabolka in stekel za njim, kar je imel sape. Nekje za seboj je slišal, kako je ženski glas vpil:

»Prokleti Štajerci...«

Kajpa, kdo drug straši s cepmi v tem času po hrvaških cestah, če ne goričanski mlatiči!

Franček jo je še bolj rezal za očetom in iz previdnosti še tistih nekaj jabolk odvrigel. Tekla sta, kar sta imela moči, in še ozreti se nista upala. Šele pred dolgim ovinkom za nekakšno graščino, ki se je senčila za visokim drevjem, ki ga Franček tudi še ni videl, sta se zasopljena ustavila.

»Srečo sva imela, da je bila baba sama doma. Zagorci so kot toča. Kjer udari eden, tam ti jih še sto prisloni svoj delež...«

Franček si je to zapomnil. Žal pa mu je le bilo, da je jabolka prehitro odvrigel, — ker je že bila baba sama doma.

Ko se je sedaj Franček ozrl po cesti, ki jo je srečno pretekkel, je kar zdrevenel in trepetajoč šepnil:

»Jezuš, Jeruzalem...«

Ozrl se je tudi Balažek Borko.

Daleč na severu se je vlekel moder pas goric. Če ne bi bilo jagnedi po bregeh, bi človek mislil, da se je na gorice poveznilo samo nebo. In če ne bi bilo Jeruzalema! Tako pa je cerkvena s šilastim zvonikom žarela kot dragulj na mehkem obzorju.

Franček je mislil, da je to mogoče samo zato, ker mama moli zanj in za očeta in sedaj Žalostna Mati jeruzalemska gleda za njima. Nehote je prijel kapo in jo snel.

Kako je vendar to lepo! Kot tisti lesketajoči se plašč, ki vse barve spreminja in se ves blešči, kadar ga za Telovo oblečejo gospod in gredo z Bogcem med gorice in njive. Sedaj šele Franček vidi, da je vse to, kar je videl na tej poti po mértik, nič v primeri z goricami. Tudi dolge vrste gosi in rac, ki so se sprehajale med plotovi in jagnedi s tistimi gosaki vred, ki so stegovali vratove kot kače in sikali, da je včasih kar odskočil, ne pomenijo nič. Še cele črede čudnih prašičkov, ki jih je videl za ogradami, kateri imajo kodrasto ščetinjje kot jagnječki pri jaslicah v cerkvi in pod gobcem dva seska kot koza, so v primeri z lepoto, ki je bila načarana tam daleč na severu, prazen pehar. Samo še breskve in marelice bi sedaj morale tam cveteti po goricah, si je Franček mislil in si pomencal oči, ki so ga zavoljo vse te nakopičene lepote začele skeleti.

In tam nekje sedaj norijo Martinek in Zalika in Betika. Joj, ko bi tem otrokom mogel sedaj pokazati to lepoto, da je nikdar več ne bi pozabili! Saj povedati jim tako ne bo mogel, kako je to lepo. Tega pač menda nihče ne bi mogel. Ali pa bi moral biti preganjani goričanec, ki nekje daleč v tujem svetu lakoto trpi po vsem tem in mu dobri Bogec sam pripoveduje, kako je tam lepo. On pa si zapomni in pove drugim. Le to se zdi Frančku Borku tako čudno, da je tako daleč vse to. Mar je že res tako daleč prišel na svoji poti? Mogoče zato, ker je bil žejen in je s cepmí mahnil po veji, da so črviva jabolka padla — druga tako niso mogla biti zrela — pa je tako daleč odbežal. Kot da res vse v sanjah gleda. Še ganil se ni, da ne bi lepa sanjska podoba izginila.

Tako daleč v svet gre. Jezuš, če ne bi našel več poti nazaj in bi vse to moral samo takole od daleč gledati. Franček Borko tega ne bi zmožel. Pa še Martinek in Zalika in Betika in Gerika pa mali Tunek so tam nekje, ki morajo enkrat dobiti dobrega kruha.

Sedaj se je Franček spomnil, da je prav za prav še otrok, pa se je namenil, da bo vsem tem preskrbel kruha. Nič. Bo ga, veste, ker jih ima tako rad. Visokega, mehkega, z dvojno skorjo, ki hrešči pod zobmi, čeprav ni tisti čisto beli. Dober pa bo; in zadosti ga bo. Franček Borko se je priporočal Žalostni Materi jeruzalemski, ki se je bleščala iz teh sanj, da bi jim mogel ob vrnitvi dati kruha, tem otrokom, ki ga sedaj čakajo in se morajo sami igrati, ko ga ni, da bi jim kolca popravljaj in jih vodil. Pokrižal se je, še bolj se je oprijel cepi in stopil na pot.

Potlej se je spomnil, da mora ata še nekaj vprašati.

»Kako ste rekli prej, da so Zagorci?«

»Da.«

»Kaj potem to niso Hrvati?«

»Saj si tudi ti Prlek; Slovenec pa si le...!«

Sedaj je Franček Borko vedel vse in ni spraševal nič več.

Ko je bilo toliko čudnih stvari na tej poti, se mu ni zdela več tako dolga, ko sta pri neki hiši stopila skozi lesa in je oče pozdravil.

Gazda se je sicer nekoliko zmrnil, ko je videl tegale otroka, ki bi rad svojim bratcem in sestram zaslužil kruha, toda to njega ni nič brigalo. Glavno, da bo njegovo snopje zmlačeno.

Franček pa si je mislil:

»Le čakaj, Zagorec... Boš že videl, ali bom ali ne bom...«

Potem sta pometla in počistila skedenj kot cerkev, da bi bil zjutraj nared.

Po večerji sta se zavalila v snopje in takoj zaspala, ker ju je dolga pot z goric zmučila.

IV.

Že pred sončnim prihodom sta vrgla na pod prve snope. Z lojem sta si namazala šake, rekla: »Bog pomagaj« in udarila, da so psi po vasi začudeno bevsnil. Trdo zrnje je skočilo iz presušenih srajc Frančku naravnost v obraz. Še v usta mu je zašlo zrnce. Franček je mislil, da je to dobro znamenje, in ga je zmlal med zobmi. V tem hipu se ga je polastilo svečano razpoloženje, da je še bolj udrihal. Balažek ga je pogledoval izpod obrvi, kako z nasmehom dviga cepé in z zadoščenjem udriha snopje, ki je kar odskakovalo, in ga je moral opozoriti:

»Čeh, ne ženi se preveč... Poglej, kakšen kup je snopja! In ko bova tega, naju pri sosedovih čaka še en takšen kup...«

»Kaj...? — To bo mertika za deco,« se je Franček razveselil.

In je še bolj mahnil.

Oče pa se je bal zanj.

Tako sta dan za dnem mahala od prve jutranje zore do noči. Vmes sta čistila slamo in jo vezala v poravnane otepe, da bi jih Zagorci imeli za pokrivanje streh. Velikanski kup stlačenega snopja v uti pa se ni hotel znižati. To je oba navdajalo z velikim upanjem, da bo njun mértik lep.

Veselje, s katerim je Franček začel prve dni, se je kaj kmalu poleglo. Ude mu je obtežila zmučenost, ki mu je zlezla tudi v poteze na obrazu in se mu obešala na veke, da bi se sesedel in na mestu zaspal.

Balažek Borko je to opazil. Hudo mu je bilo zaradi fanta. Toda reči ni hotel ne besede. Vedel je, da fant ne bi priznal. Nasprotno! Ko bi vedel, da je oče opazil njegovo zmučenost, bi še bolj mlatil, in to bi lahko bilo zanj nevarno.

Fračekovo hotenje pa je bilo močnejše od telesa. Tudi Balažek je bil zmučen. Tudi njemu je pritajeno kukala iz oči utrujenost, ki je ni mogel skrivati. Franček pa je to opazil in si je mislil:

»Ubogi atek, kako je žalosten, ko misli, da mora vse sam mlatiti. Pa je že tako zmučen.«

Rekel mu je:

»Atek, nikar se tako ne ženite. Glejte, kako ste zmučeni.«

Balažek Borko je vztrepetal. Na široko je odprl oči in se zastrmel v sina. Ustnice so mu trepetale. Mislil si je:

»Vedel sem, da te bo vrglo.«

Rekel pa mu je:

»Saj ni treba, sinek! Samo malo cepé vrti, da bodo videli, da dva mlativa...«

Frančeku je zastal dih. Ali je oče že opazil? Tako hudo ga je to zagrabilo za vrat, da mu je priklicalo vlago v oči in jih je moral povesiti. Zdrznil se je:

»Ne bo atek sam služil kruha...«

Pljunil je v roke in krepkeje prijel cepé:

»Mislite, atek, da sem utrujen?«

Balažek Borko pa se je postrani nasmehnil in tako udaril, da je snop kar odskočil:

»Misliš, Franček, da mi je mlačev kaj? Hoj, koliko kosov kruha sem vam že s temi cepmi zaslužil!«

Tako sta se drug za drugega bala in si hotela pomagati. S takšno silo sta udarila, kot da sta šele začela. Ko bi videla sedaj mamika, kako atek in Franček služita kruh!

Opoldne sta počivala v slami in gledala ljudi, ki so hodili po glavni cesti tik za skednjem.

»Atek, kaj pa delata Vanek in Jurek?« je Franček nenadoma poklical Balažeka.

Pri sosedu preko ceste sta mlatila Fickov Vanek in Panjkov Jurek. Sedaj sta s cepmi tekala po širokem, pletenem plotu in preganjala prašiče:

»Hujs...«

»Glej, Vanek, ta me bo... Hujs, prasé...!«

Prašiči, ki so bili zaprti v senčnem ogradu, so preplašeni tekali za plotom, strigli z uhlji in cvilili. Takšen vik sta počela mlatca na plotu, da so bili prašiči popolnoma zmešani...

»Hujs... — Udari, Jurek...! — Hujs...«

»Hujs,« je Jurek še bolj preganjal prasce in vihtel cepé, da so svinje kar druga po drugi plezale.

»Za božjo voljo, kaj le počenjata,« si je glasno mislil Franček, ki se mu je ta komedija zdela na moč neumna.

Balažek Borko se je smejal, da se je kar po kolenih pokal, in mu povedal:

»Gospodinja jima kar naprej kuha buče in sedaj se delata norca, da so prašiči jezni nanju, ker jim pičo odjedata, in ju preganjajo...«

Tedaj se je smejal tudi Franček, kako sta sosedova mlatiča skakala po plotu, obupno mahala s cepiči in na vso grlīco vpila:

»Hujs...«

Franček se je že tudi naveličal večne sírotkine juhe, ki ga je tako zoprno črvčila po črevah, da je moral kar naprej letati za plot. Domisliti pa se le ni mogel nikakšne takšne komedije, kot sta jo počenjala sosedova mlatiča. Le Balažek, ki je bil stari mlatec, je rekel:

»Nocoj bova tudi midva imela dobro večerjo... — Pojdiva udarit!«

In sta mlatila v upanju na dobro večerjo. Franček le tega ni vedel, kako se bo to zgodilo.

»Šššš...« je podil kokoši, ki so kar naprej silile v vršáj, brcale slamo in zobale zrnje. Kokoši pa so bile sitne.

»Šššš...«

»Pusti jih,« je rekel Balažek Borko in mu mežiknil.

V krepkih udarcih je odmevala pesem mlatičev s skednja. Zrnje je veselo štrcalo iz klasja in se razletavalo po podu. Nekam prijetno razpoloženje je viselo med očetovo in sinovo utrujenostjo, da je bilo njuno delo kot pesem. In potem...

Čof...

Balažek Borko je kar mimogrede mahnil po kupu kokoši, ki so brskale po vršaju. S preplašenim vikom se je perutnina razletela, le velik petelin je ves polomljen negibno obležal pod vršajem.

Frančeku je kri zaledenela.

»Kristus, kaj ste napravili, atek...?«

Spomnil se je: »Zagorci so kot toča. Kjer udari eden, tam jih še sto...«

»Jezuš...« je Franček ves trepetal.

Balažek Borko ni rekel nobene. Prijel je kokota in ga v velikem loku zavihtel skozi vrata, da je obležal tik ob cesti.

Potlej sta mirno mlatila naprej, kot da se ni nič zgodilo. Le Balažek se je držal na smeh, da je še Franček vihtel cepé kot bič.

Okoli plota je prišla gospodinja. V veliko košaro je pobirala odpadlo sadje, da bi ga vrgla prašičem. Pri cesti je zagledala lepega petelina vsega polomljenega in je grdo zaklela.

»Prokleti avtomobil...«

Ko je Franček to slišal, mu je odleglo.

»Hej, Štajerci...«

»Kaj pa je, gospodinja?« se je Balažek oglasil in prenehal tolči. Frančeku pa je le bilo nekako tako, da bi kar naprej mlatil...

»Ste videli, kako je avtomobil kokota povozil...?«

»Se mi je zdelo nekaj, da so kokoši kričale, gledat pa le nisem šel... — Pa tako lep kokot je bil! Kakšna škoda! — Pa kaj hočemo? Bomo za večerjo pač jedli dobro omako s krompirjem... Proč ga ne boste vrgli?«

»Broj ste mu videli?« je gospodinja vsa nakuhana spraševala naprej.

»Kje pa... Odprdel je naprej, kot da bi ga sam vrag podil...«

Gospodinja je šla. Balažek in Franček sta se spogledala in potlej mlatila, da je menda tudi pod odstopal.

Zvečer pa sta imela dobro večerjo. —

Po štirinajstih dneh je kup v uti splahnel. Pod kapom je stala dolga vrsta bleščečih se otepov lepo očiščene slame, na skednju pa se je ob leseni steni vlekel obilen vršaj zrnja. Ko sta ga očistila in zvejala in tudi slamo spravila pod streho, je prišel gazda. Z leseno drvanjko je meril pridelek in vsako deseto stresel mlatičema na kup.

Tako sta zaslužila vsak po dve drvanjki in pol. Balažek je bil zadovoljen, Franček pa na moč ponosen na svoj prvi mertik...

Drugi dan sta se preselila k sosedu.

Kup snopja v uti je bil menda prav tako velik, če ne za spoznanje celo večji. Franček pa je bil zdelan in prav nič ni mogel proti temu. V udih in ledovju ga je trgalo in od izmučenosti je bil kar trd.

Balažek Borko je vse to videl. Neznansko hudo mu je bilo.

»Franček, tu sedaj ne bo treba več tako pritiskati... Čas bova imela. Tam sva morala pohiteti, da se ne bi tale gazda naveličal čakati in bi dal mlačev drugima dvema. Saj vidiš, da sta Vanek in Jurek kot divjaka. — Sedaj pa sva že tu in bova mlatila, kakor bova midva hotela. — Sedaj boš lahko počival, Franček.«

»Kaj bodo pa otroci doma? Že komaj čakajo kruha...«

Balažek Borko je razprl oči in se skoraj prestrašen zagledal v sina. Besno skelenje ga je grabilo po životu in dušljivost mu je zapirala grlo, da so se mu prsi kar napenjale in so mu roke s povešenimi cepmi trepetale. Tako ga je otrok osramotil? Tako? Mar ga naj pretepe kar s temile cepmi ali pa se od sramote zarije z glavo v slamo in se razjoče?

Franček pa je že z enakomernimi, lagodnimi udarci otepal snopje. Tako tudi Balažeku ni preostalo drugega. Le s kakšnim nerazumljivim besom je udrihal, da se je ratišče kar šibilo.

Tako sta zopet nekaj dni drug drugega priganjala.

Balažek je mislil, da bi jima sedaj že zopet prišla prav dobra večerja.

Nerodni, debeli raci, ki se je motovnila okoli skednja, je zavil vrat. Potlej jo je vrgel v uto na slamo in sprožil nanjo celo skladovnico snopja. Ko jima je gospodinja prinesla južino, ju je opozorila:

»Hej, mlatca, snopje se vama je porušilo.«

»Saj res,« je rekel Balažek. »Človek tako dela, da še videl nisem, kdaj se je porušilo. — Slabo ste ga zložili, gospodinja...«

In še pred južino sta oba s takšno vnemo metala snopje nazaj na kup, da je kar teklo od njiju. Gospodinja pa ju je hvalila, kako sta pridna, in južino potrpežljivo držala v rokah. Na dnu sta našla raco in Balažek in gospodinja sta obenem presunljivo zavpila: »Kristus...«

Gospodinji je južina malodane padla iz rok in vsa se je raztarnala.

»Pa še jesti je ne bo mogoče, ko je zadušena,« je javkala.

»Zakaj pa ne?«

»Studi se mi. Kdo bo le jedel zadušeno žival...?«

Že je poklicala pastirja, da bi jo zakopal. Tedaj pa je Balažek Borko prijel raco in silil v gospodinjo:

»Nikar, gospodinja. Nama jo dajte. Mi Štajerci vso crketino pojemo...«

»Prasice.«

»Res, gospodinja. — Samo kropa nama zavrite in lonec posodite...«

Gospodinja je poslala vse lakótné Štajerce k vragu. Kropa pa jima je le pripravila, da sta raco oskubila in osnažila. Še masti in moke jima je dala. Dišečo omako sta še s kisom malo zalila in za trikrat sta imela race dovolj. Bila pa je taka, da so se tudi Hrvatom sline cedile...

Pa tudi to ni Frančeku več pomagalo. Sírotkina juha in voda, ki jo je nanjo pil, ker Hrvati jabolčnice niso imeli, sta vse v njem stopili. Trepetajoča slabost se mu je razlezla po telesu in Franček se je z grozo zavedel, da ne bo mogel več dolgo zapovedovati svojim močem. Cepé, ki jih je skoraj podzavestno vrtel v rokah, so vse njegovo telo nosile za seboj... Nič več ni mogel paziti, ali obrača cepič navznoter ali navzven.

Še tisti popoldan sta se njuna cepiča srečala. Rezko je zahreščalo v zraku. Nato pa je Frančekov cepič oplazil Balažeka po glavi, da se

mu je zatemnilo pred očmi in se je za hip sesedel. S čela in iz nosa se mu je ulila kri in oko mu je v hipu nabreknilo in počrnelo. Franček je odrevenel, Balažek pa se je naglo dvignil.

»Nič ni, Franček... — Vse to se mlatičem primeri...«

Šel je k studencu in si izmil rano in nos. Prek oces in čela si je privezal vlažno ruto.

Franček se je v kotu zrušil na slamo in ihtel.

»Zmučen si, Franček, saj ti pravim. — Lezi v slamo in počij...!«

Franček ni imel več toliko moči, da bi se upiral. Po štirih se je zavlekel v uto in legel pod snopje. Balažek je počasi tolkel sam.

»Ubogi atek...«

Stiskal je veke in vroče solze nemoči so mu drsele po licih...

Gospodinja, ki je šla za hip mimo, je bila vajena takšnih pripetljajev s povezanimi čeli in se ji to ni zdela Bog ve kakšna nesreča. Podražila ju je, da sta se skregala, in odšla naprej.

Frančeku pa se je zdelo to tako hudo, da je rekel:

»Atek ne more sam... Takšen kot je... Saj se bo zdaj zdaj sesedel...«

Sunkovito se je dvignil in se opotekel na skedenj.

»Proč pojdi,« je zavpil Balažek Borko in mlatil kot neumen.

»Atek...«

»Proč pojdi...!«

Franček je lovil ravnotežje in skušal udariti vmes.

Balažek Borko je odvrigel cepé. Pograbil je sina in ga z vso silo vrgel nazaj v uto, da je obležal med snopjem. Ves zasopljen je razkoračen stal na sredi skednja, drhtel in gledal za njim.

»Tam bodi, smrkavec...«

Franček se je skušal dvigniti. Pa se ni mogel izkupati izmed snopja. Zato ni več poskušal. Balažekovi udarci v skednju so ga uspavali...

Balažek ga tudi za večerjo ni budil.

Ko se je prebudil, je v uto, kjer je bilo le še malo snopja, sijala luna, da Franček prvi hip ni vedel, ali je dan ali noč, posebno ker je slišal, kako oče na skednju šumi s slamo. Bila je noč. Mlatiti ni smel. Zato pa je čistil slamo, jo prirezoval in vezal v otepe. Mesečina je bila zadosti svetla za tako delo.

Franček je mislil: »Moram mu pomagati...«

Hotenje ga je gibalo, ni vedel, da se je po štirih vlekel na skedenj.

»Franček...« je polglasno zavpil Balažek in spreletela ga je zona, kot da se v mesečni noči plazi pošast proti njemu.

»Že grem, atek...«

»Spat pojdi,« je Balažek Borko ves trepetal.

»Moram, atek, moram...«

»Spat pojdi,« je Balažek siknil skozi dražeče solze.

Franček je lezel proti njemu:

»Moram... Atek...«

Balažek Borko ni vedel, kaj se je z njim zgodilo. Kot zmešan se je vrgel na sina. S takšno silo ga je prijel, da sta oba padla nazaj v snopje. Z vso težo ga je tiščal k tlom. Tako krčevito, da se je tresel.

»Lezi in spi...!«

Franček mu je proseče gledal v poten in preplašen obraz:

»Ali ne vidite, atek, da ne morete sami...?«

Balažek Borko se je ustrašil, da se je otroku zbledlo.

»Molči...! Molči...!«

Skozi njegovo telo je šel krčevit napon, da ni čutil več svojega telesa.

»Mol-či...!«

Več ni mogel spraviti iz sebe. Samo sopal je in ga tiščal v slamo.

»Saj vidite, atek... da vam moram pomagati,« ga je Franček proseče gledal v spačeni obraz. »Kaj pa bi drugače jedli Martinek... in Zalika... in... Betika... — če jaz ne bi hotel iti mlatit... Kje bi vi dobili paj-daša...? — Atek, moram vam pomagati... — —«

Balažekov potni, spačeni obraz je otrpnil. Sinovo lice, ki ga je imel tako blizu, se je v senci snopja izgubljalo v nepozabne daljave. Le solza je vsa živa našla pot iz očesa. Zaiskrila se je v mesečini, zdrsula čez potno lice in se razbila na Frančkovem čelu, kot da ga je blagoslovila...

Balažeku Borku so popustile roke.

Zrušil se je poleg sina in sta objeta zaspala... — —

Zmertikom je Balažek Borko pripeljal domov tudi bolnega sina.

Barika se je prestrašila, Franček pa se je vsem smehljal na podstenju, kamor so ga položili:

»Kaj pa mislite, da mi je...? — Poglejte mértik...!«

Dvignil je roke in klical:

»Martinek... Zalika... Betika... Gerika... mértik gledat! — Še ma-lega Tuneka prinesite...!«

Dvignil se je, da bi skočil po otroke. Potlej se je opotekel in telebnil pod prag, da je Barika prestrašeno zavpila.

»Mislite, da mi je res kaj...« se je vedno smehljal.

Balažek Borko ga je dvignil in v naročju odnesel v posteljo.

Toliko moči je še imel, da je Martineku dovršil klopotec.

Potlej se ni več mogel dvigniti iz postelje.

Tiste dni pa je prišel lonar in jim odpovedal kočo. Balažek bi po njegovem mnenju še enkrat moral poškopiti vinograd, pa je odšel na mlatev.

»Mar je vam, kaj bodo viničarji jedli! — — Tam v postelji leži moje plačilo...«

Balažeku Borku je bilo v veliko zadoščenje, da je dobil kmečko viničarijo. In to ono, ki si jo je najbolj želel. Koren je spodil rogovileža Grmičevega Draška in dal kučo Balažeku Borku.

Ko so se selili, je Franček ves zadelan sedel na vozu vrh ropotije. Med žaklji z mertikom se je zibal med goricami v novo kučo. Prek vrhov je vlekel vlažen krivec, on pa je na rokah pestoval mrtev klopotec.

Vzadaj so šli po mlázavem blatu Balažek, Barika in otroci kot za njegovim pogrebom. Le da so otroci v rdečih rokah tiščali velike kose kruha... — —

Padova, avgusta 1943.

Karel Rakovec

Vera

Kot ta presihajoča večna luč
utriplje k Tebi naša krhka vera,
požene se kot val drhteč iz duš,
doseže Te, omahne in umira.

Žarimo zaupljivo zroči v kruh
in molimo v goré rastoči holmi:
— Vérujem vate, Oče, Sin in Duh —,
in spet Tomaži padamo pod dvomi.

Oživi z dihom močnim, Bog, nam vero,
prilij v usahle skledice nam olja,
da plamen bo zaplal v najvišjo mero.

Razpali hladne nas v goreče grme,
povzdigni plahe nas v višine strme
in vérovala bosta um in volja.

Upanje

Steber, ki nosi posvečeni hram,
ne strè, ne upogne se pod silnim svodom,
a mi nestrpno stresamo si z ram
bridkosti, ki so vzele nam svobodo.

Obljubil zvestim si prihodnjo slavo,
kot dete varni v Tvojih smo rokah,
ki si Telo nam svoje dal v zastavo,
in vendar mučita nas greh in strah.

Utrdi upanje nam, vstalo Jagnje,
podpri sesipajočo se zidino,
da bo do Tvoje strašne sodbe stala.

Naj pot upehutih se k Tebi nagne,
natri nam rane s svojim težkim vinom
in upanje bo naše živa skala.

Ljubezen

Pobožno tonemo v kopel kadila.
Kot ta prosojno lahki pajčolan
ovijamo ljubó Ti srčno stran,
ki je za nas ljubečo kri prelila.

Počasi nam kadilnica obstane,
umakne za oblake se nebo.
S Frančiškom nežno ljubimo zemljó,
le žile k Stvarniku so nam zrahljane.

Ljubezen vžgi nam, križani Pastir,
Tvoj angel nam kadilnico zavíhti,
da ne omaga nam v peklenski ihti.

Na dno srca nas svojega pogrezni,
posej nam v prazne brazde milost, mir
in vrhovata žetev bo ljubezni.

Sonet

❶ Bog, osreči me ali ubij
ali pa daj moči mi, da bom kelih
Tvoj grenki izpil, da videl v Tvojih delih
skrivnostnih bom ljubezen, ki miri

v pekoči bôli stisnjene dlani,
strmó izprožene do oblakov belih,
da bom trpel, navajen onemelih
tožbá, voljnó, kar naložiš mi Ti!

To zadnje daj mi, da Ti bom podoben.
Da ko življenja mojega bo čoln
na gladko obtesan in z ognjem izdolben

in grenkotežkega tovara poln,
pokažeš mi nevidni svoj pristan
in usmiljen mi ponudiš svojo dlan.

Vinko Beličič

Polnoč

❶ budnost utrudljiva zimske polnoči!
Nobena zvezda srcu ne smehlja se,
ne mami ga noben privid.

Pod mano tuje velemesto spi,
pogreznjeno v minljive čase.
Vihar čez tisočeri drobni svit
snežinke nosi in ihti.

Kako sem zapuščen in sam... in sam!
Ko v jutro hodim iz večera,
prevzema me predsmrtni mir,
na vseh straneh se pot zapira.

Stopim kdaj vate, beli San Michele?
Te li načnem, življenja sladki vir?
In te izrujem, pelin polnoči?

Marec

Zrak je poln slastnega vonja
po sežganem bilju, listju in šepaki.
Z juga ko jagenjčki beli oblaki
najzvestejšo vodijo — vigred.

Mila zelèn je dahnila v slivo
pred kantino, jutri se bodo vsi cveti odprli,
v soncu bodo zimski spomini umrli,
hvalnico drobne sinice zapele.

Mene zajema opojni srh,
čakam te onemogel v daljavi.
Hočem te za zmerom — in kličem: Ne hodi,
da se ne staliva v srčni svetlobi,
preden dospeva na vrh!

Skrivnostna

Vse zvezde neba so prižgane
in črno smrečje diši.
Spod hriba voda ko večnost šumi,
namaka tihe poljane.

Od tebe, o tebi nič glasu — ko da te ni,
ko da te več nikdar ne bo.

Ko da si isto uro z mano rojena
brez imena — in čudo, s tisoč nazivi okrašena,
in da boš isto uro oči zaprla,
ko se mi bodo vrata večnosti odprla.

Oh, ko bi ti umirila moje ubogo telo,
zatisnila moje žejne oči!

Kjer koli za vsemi obzorji živiš,
poiskal te bom s silo koprnenj,
povezal te s sabo v imenu bodočih pokolenj,
položil te ko cvetni venec na svoj križ.

Vse zvezde neba so prižgane...
tihe so tuje poljane.

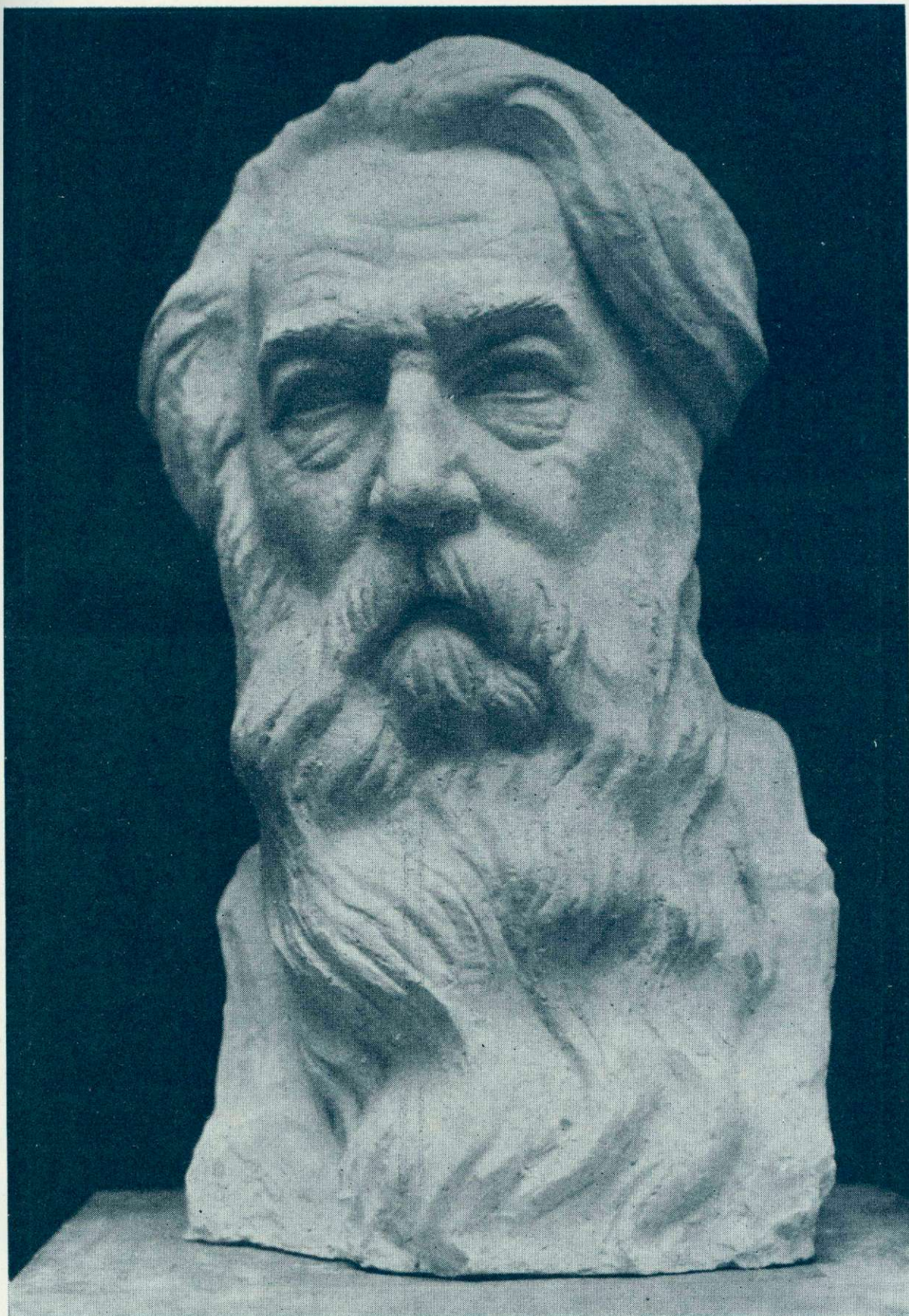
Mimo vseh postaj

Strmina se je ostro vzpela.

Treba je bilo preiti iz zime v žar poletja
mimo belega, rožnatega, žoltega cvetja
v daljni kraj, od koder je težek pot nazaj.

Strmina je v ognju zažarela.

Zdaj vidim: Treba je mimo vseh postaj,
skozi december ko skozi maj,
dokler srce iz prividov ne vstane
in niso iz njega slabosti izžgane.

Sl. 3. Francišek Smerdu: Rihard Jakopič (1943)

Vpr. 5.

Porok, da se umetnost razvija
je brez vsake individualnosti - osebnosti.
Čim močnejša osebnost tem močnejša
njegova umetnost in tem močnejši
vpliv na narod iz katerega se je rodil
- ali med katerimi stalno živi. Čim več
takih osebnosti, ki se seveda med seboj
razlikujejo, ker so pač osebnosti - tem
kulturno bogatejši in osebnostno je narod
sam, kajti v močnih osebnostih so združene
vse močne lastnosti naroda samega.
To vidimo povsod kamor pogledamo
od najstarejših časov skozi ves razvoj
evropskih narodov do današnje degenera-
cije.

Vpr. 6.

Res ne vem kake skrivnosti
je Jz. Cankar videl ali slutil v meni
in zakaj teh tabrat mi hotel odkriti -
ali morda iz obzirnosti ali kaj? Po mojem
je gotovo dobro storil tako kot je stotil.
Vsak človek ima v sebi skrivnosti; ki
ih narač odkriva javnosti. Skrivnosti
so namreč tisto, kar je v človeku skri-
tega ali hote ali nehote. Kar pa se v
človeku skriva je najbolje, da ostane

Stanko Majcen | Ženin

P o d o b e i z ž i v l j e n j a G o s p o d o v e g a

„Nevesta“

Že dolgo sem se bil namenil, da napišem to zgodbo, pa so vselej prišli Otroci in me zmotili. In otroci so okrutni motilci. Ne vedó, kaj je zbranost srca, kaj trepet duše, kadar po njej padajo udarci z bičem. Otroci me motijo tudi zdajle, ustavljajo me in hočejo nadaljevati zgodbo, ki jo komaj razumejo. Ne branim jim — nasprotno: poskusil jo bom povedati tako, kakor bi jo povedal otrokom. Morda ostane kateremu v spominu in si jo razloži, ko bo nekoč dorasel njeni skrivnosti.

Pripeljala sta ga torej na mesto, kjer so za Pilatovo sódnico bičali ljudi, na bičanje obsojene. Kamnita klada je bila tam, v vogal hiše vzdana — ‚steber‘ bi bila prelepa beseda zanjo — in v kladi je bil obroč. Pripeljala sta ga in sta se najprej prepričala, ali je klada klada in ali obroč drži. Trikrat sta šla okoli obsojenca in trikrat sta nemilo zadela drug ob drugega. Eden je pri tem zagodrnjal, kakor da je jezen na oba, ne le nanj, ki se je bil zaletel vanj, temveč tudi nase. Nista se pogledala v oči. Kazno je bilo, da se spravljata na delo, ki ni da bi bilo opravljeno že z golo silo in surovo močjo, ki mu marveč morajo biti v navodilo in ravnanje tudi vest in poštenje, pamet in srce. Sicer pa — kdo bi videl v srce teh dveh mož, ki še oči nista dvignila rada? Prvi je bil mlad pa kuštrav, prihuljeno se je držal krivo, kot bi ga bolela rebra ali kot bi se neprenehoma komu ogibal, drugi je bil starejši, vendar ne siv, z režečimi se brazdami pod očmi in okrog ust, ki pa je iz njih sijalo nekaj dobrega, toplega, nekaj človečnosti podobnega, kar še ni docela zamrlo... Saj ni to, kar delam — vse kaj drugega je važno, se je zdelo, da pomežikuje sam sebi, in roki ga tudi nista ubogali, kakor bi bili morali, ko je stregel poslu, ki ga je imel pred seboj.

Hodila sta gor in dol, stopala sem in tja, privezovala, odvezovala — vse tako na dolgo in široko, da je minilo strahotno časa, preden so zažvižgali prvi udarci.

Medtem se je okrog njih treh zbralo krdelo otrok, ki so se bili prihotapili iz kuhenj in vež, šup in drugih postranskih prostorov izpod oči mater, strin in ujn, ali pa so se pripodili naravnost z ulice, krilatci božji brez varstva, lové se za roke in vrešcé na vse grlo. Odraslim je bilo prepovedano prisostvovati bičanju, zato so bila vrata na dvorišče skrbno zaprta in zaklenjena. Ni pa luknjice tako majhne, da bi otrok ne smuknil skoznjo, če ga na oni strani čaka užitek.

Otroci so bili, kakršni so pač otroci mater: pšeničnoplavih las, kostanjastih, zlatih in črnih ko saje, vse skodrano in sfrkano do zmedenosti. Temu je bil čop las, podobnih suhi travi, povezan na levem sencu, drugemu na desnem, obema pa s trakom, ki je bil od samih raznih barv že posinjel. Svetloba je sijala okrog teh glav kakor svetniški siji, čeprav ni bilo sonca nikjer; še sence in nasevki pod obradki so bili svetli.

Otroci so nasilniki in okrutniki in, če bi vladali svet, bi kri na njem tekla v potokih.

Po razgaljenem hrbtu, vse po plečih in po nadlaktéh so se bičanemu delale proge in klobase pod udarci korobačev, zdaj počez od leve na desno, zdaj poprek od desne na levo, kakor je mahal desni ali levi hlapec. Klobase, ki so tako pred očmi kipele iz kože, so bile sprva modrikaste, kmalu pa tudi že krvave, in bičanemu se je za pasom, krog ledij pre-pasanim, strjala mešanica krvi in srag.

S prstki v ustih so otroci sledili vihtenje rok, žvižganje jermenov in svinčenk, v jermenje konce všitih in, čim slastneje je sédalo usnje na kožo in čim vlažneje je mlaskalo meso pod udarci, tem veselejši so bili obrazi. Črn kodrolašček se je kar vrtel od vzhičenja in zabave, njegov sosed, plavolašček, se je sklonil do tal in se od spodaj gor skozi noge smejal od ušesa do ušesa. Dekle, tanko kot metulj, je pofrfotavalo, kot da so ji s slehernim udarcem na novo zrasle peroti, druga si je oberoč drgala nosek, ki jo je srbel od samega navdušenja. Glasovi, kakor jih slišiš, če med gručo otrok vržeš pest slaščic: sprožijo se in so kakor tice pod nebom...

Zdajci se je pojavila med otroki žena, ki je bila koj na kolenih, brž ko je bila stopila mednje. Sprva je niso zapazili, ker klečé ni bila nič večja od njih. Otroških glav ni presegala glava, pokrita z gladkimi, dolgimi štrenami svetločrnih las. Šele ko se je z rokama oprijela najbližjih teles, da bi laže klečala, so se je zavedeli.

»Nevesta, ,nevesta'...« je zašepetalo od ust do ust, bilo je spogledovanja in namigovanja in, ko si je najzrelejši med njimi zataknil za uho še porogljiv nasmeh, so vedeli vsi, pri čem so.

Vzdevek ,nevesta' se je bil prijel žene, ki so jo zadnji čas videvali v stalnem spremstvu obsojenčevem in ki ni zamudila prilike, da ne bi pokazala vsemu svetu, da hoče z njim do konca, kakršen že bo ta konec... Kadar se je pojavila na ulici v družbi, si vedel, da je v družbi tudi on, kadar se je pojavila sama, si vedel, da je prišla od njega ali da gre k njemu. In kakor otroci že so, ni treba, da jim oči odpro odrasli, koj se jim posveti ,zveza', in smešnost odkritja take ,zveze' je velika...

,Nevesta' je klečala in z očmi, črnimi ko dva plamena, pila udarce okrvavljenega orodja po okrvavljenem mesu, kot da pije močno vino. Prsti, ki se je z njimi oprijemala otrok, so ji drgetali, grudi so ji plale kakor nemirno morje. Podoba je bila, da se ne zaveda, kje je, tolikanj je bila prevzeta od prizora pred seboj. Nepremično mirne so strmele samo oči.

In te oči so govorile: »Še in še, ampak ne njemu, temveč meni...« In te oči so vpile: »Prevali name, kar nalagajo tebi, saj zato sem tu, saj zato sem prišla...«

In resnično je sklonila glavo, napela hrbet in ga tako očito nastavila nevidnim udarcem.

»Kri, kri,« je zakričalo med deco; dva sta odskočila kakor opaljena od ognja, tretji se je prevalil v naročje četrtemu, prevrnjen po drugih dveh, ki sta tudi planila, kakor da ju je pičil gad.

»Kri, kri,« je tulilo, »nevesta' krvavi,« je cvililo, in otroške zabave, prešerne, nedolžne, vesele, je bilo konec.

»Nevesta' se je krivila pod nevidnimi udarci, ki so jo pa zadevali tem polneje, čim širje je bočila hrbet in čim globlje ji je klecalo telo...

Otroci so se še enkrat ozrli, da se prepričajo, ali je privid ali resnica, kar so videli in, ko so zapazili tanek curek krvi, kako si brzo išče struge izpod ženinih pleč naravnost proti rešetki kanala sredi dvorišča, so je nemi od groze odcvrli vsak v svoje gnezdo.

Ko so tisti večer družine legale spat, so otroci prišli na dan s svojo skrivnostjo. In če jim odrasli niso verjeli, so se sklicevali drug na drugega kot na priče. Pa ni nič zaleglo.

Star Žid, ki je bil oče enajstim takim »pričam«, malo da ni segel po šibi. Otrokom ni mogel razložiti, kar je razložil ženi, ki pa tudi ni vedela, komu naj bi verjela, njemu ali otrokom. Menim, da ga je prav zato tudi gledala tako verno in iz spoštovanja pred njim pritrjevala vsaki njegovi besedi.

»Ni se čulo in se ne bo, da bi Rimljani bičali žensko. Kdor trdi, da je to videl, je iz uma ali laže. Otrok pa, ki to trdi, je lahko tudi prebujne domišljije in ga je treba na pameten način navesti na resnico...«

Gospod predsednik

Kaj imam še?« je vzdihnil Kajfa in nejevoljno porinil kup aktov daleč od sebe tajniku, ki je stal na robu preproge in čakal na podpise, malone v naročje.

»Centurijon mestne čete, tisti s kozjo brado, saj ga poznate... Potem je še podpredsednik Meremot, ki se mu mudi... In naposled čaka še Pinehas, novinar Pinehas; njemu se mudi najbolj.«

»Ali stotnika pošilja Pilat?«

»Vse kaže.«

»Po vrstnem redu torej, kakor so: prvi naj pride stotnik.«

Kajfa je vstal, še preden so se odprle duri. Šel je stotniku do polovico sobe naproti, ga pospremil do svoje mize in ga z blago kretnjo potisnil na stol.

»Kaj prinašate dobrega, visokorodni, kaj bo pač dobrega...? Presvetlega upravitelja, gospodarja svojega in našega — ste že videli danes?«

»Prav od njega prihajam. Prav on me pošilja. Ne more se pomiriti... Že to, da ga je moral soditi, mu je bilo neljubo, sploh da se je moral vtakniti v zadevo, mu je bilo neprijetno... In zdaj še ta sodba... taka sodba...«

»Moral?« Kdo pod Jehovo bi mogel presvetlega pripraviti do tega, da kaj »mora«? Dragi visokorodni, odkar sem predsednik judovskega vélikega zbora in tako rekoč predstavnik naroda pred rimsko oblastjo — v najvišji instanci, v najvišji instanci (Kajfa je strmo dvignil kazalec s krasnim rubinom), rimski upravitelji ustrezajo našim upravičenim, našim u-pra-vi-če-nim željam (Kajfa je zopet dvignil kazalec z rubinom), siliti pa se ne dajo. Bilo bi tudi smešno... Kdo pa je naposled odgovoren pred

rimskim cesarjem, če ne upravitelj? Presvetli je ravnal prav po svoji izbrani volji in pameti, upoštevajoč naše srčne želje, srčne želje vsega ljudstva, da se tako izrazim...«

»Ni to, gospod predsednik, ni to« — stotnik se je nemirno presedel na oblazinjenem stolu — »pravde imajo svoja ozadja in sodbe imajo svojo usodo, morda neizbežno usodo... Ni to — le nemir je, ki se nas polašča, odkar... ko gledamo...«

»Dovolite, da vas ustavim: Od kedaj računate ta svoj nemir in kaj gledate?«

»Najprej so tu okoliščine, ob katerih je umrl...«

»Gospod stotnik, kdo? Kdo — umrl? O kom blagovolite govoriti?«

»Menda vendar niste gluhi in slepi? Kolikor se spominjam, in tudi vi se boste spominjali, je v petek popoldne nekdo izdihnil na križu ob čudnih okoliščinah...«

»Vidite, visokorodni, zdaj ste bili jasni. Gre torej za smrt onega... Lahko mi bo odgovarjati, če vem, koga blagovolite imeti na misli... Osebo imava, zdaj še povejte, kaj vas na tej smrti toliko vznemirja?«

»Pošilja me sam upravitelj.«

»...Kaj presvetlega vznemirja na smrti, ki je bila kakor vse druge? Periferija našega puščavskega mesta je videla že nešteto takih smrti. In še jih bo videla, če hočemo, da bo mir. Se presvetli mogoče kesa?«

»Rad bi bil pomirjen, da se mu ne bi bilo treba kesati. Kesati se mu hoče...«

»Sporočite presvetlemu, da je mož zaslužil smrt, da kot predsednik judovskega vélikega zbora nisem mogel predložiti milejše kazni in da bi bilo vsako oklevanje na škodo ne nam, ki nismo vredni, da nas imenujete v isti sapi z našimi gospodarji, temveč njemu.«

»Upravitelj vam je ustregel, hotel vam je ustreči. Ali pa je ustregel tudi pravici? Ne moremo se ubraniti vtisu, da je bila vaša osebna želja, gospod predsednik, vaša osebna ambicija... da se otresete tekmeca...«

Kajfa je užaljeno vstal. Gnevno je razpotegnil obraz, gnevno razmahnil roke:

»Če mislite, da sva bila z onimle tekmeca — in v čem tekmeca, in od kdaj tekmeca, in čemu tekmeca? — potem z vami ne morem govoriti dalje. Ni vam jasna moja pozicija... zaleteli ste se, nemilo zaleteli. To ne more biti sporočilo presvetlega, centurijon?«

»Že mogoče, da ni, že mogoče, da sem se nerodno izrazil... Toda mož je vendar iz groba vstal in hodi živ in zdrav po mestu...«

»Kdo, Nazarenčan? O njem govorite?«

»O kom drugem?«

»Ne le da so ga njegovi ukradli, že naprej sem vedel, da ga bodo, in niti ukrenil nisem ničesar, da ga ne bi... Se pravi, na oči sem dal zastražiti grob, da bi ne bilo očitkov. To pa je tudi vse. Če bi bil hotel tatvino preprečiti, bi bil ravnal drugače. Naj ga imajo, sem si rekel, naj ga pokopljejo še enkrat, sami naj ga pokopljejo, tako, veste, z vsemi judovskimi ceremonijami, zato da bo mrtev tudi zanje. Če hočete ljudstvu zvezati jezike, če mu hočete vzeti iz ust bajke in pripovedke o tem, da nekdo, še

živi, ki je po vseh pravilih že davno mrtev, mu morate izročiti truplo. preprosto... izročiti truplo, dovoliti, da ga ukradejo... Ali zdaj razumete?»

»Pripovedke so pa vendarle nastale, če so res samo pripovedke, da hodi okrog živ in zdrav in obiskuje svoje?»

»Bodite prepričani, da je ali živ ali pa je pripovedka, da živi... tertium non datur. Da je živ, vedó oni sami najbolje, saj imajo — truplo... ha ha... he he...«

Stotnik se je dvignil, bolj omamljen od take argumentacije kot pa pomirjen, in se je blede nasmehnil:

»To so le osebna čustva presvetlega... Drugače bo stvar najbrž v redu. Upam vsaj. Na svidenje, gospod predsednik!« —

Ko je vstopil podpredsednik Meremot, ogromen, zavaljen starec težke sape, pa bistrih, nemirnih očesc, je Kajfa že zopet sedel v svojem naslanjaču. Ni vstal, ni šel vstopivšemu naproti. Meremot je odložil neke papirje in je tiho sedel na stol, ki je na njem pravkar še sedel stotnik.

Dolgo sta se gledala s Kajfom brez besed. Kajfa nikakor ni maral pričeti razgovora; vse se mu je zdelo nevarno, česar koli bi se pritaknil v tem trenutku...

Meremot je pogladil svojo dolgo sivo brado in tudi Kajfa je pogladil svojo. Meremot se je ozrl na konice svojih sandalov in tudi Kajfa je storil takisto.

Naposled je moral spregovoriti Kajfa.

»Poklical sem te, moral sem te poklicati... On živi. Hodi po ulicah in obiskuje svoje.«

»Kdo — on?« se je razrepenčil Meremot in Kajfu se je storilo milo... Ni tri minute tega, je pomislil, kar sem nahrulil Pilatovega stotnika z istim vprašanjem, in že hruli Meremot nad menoj...

»Vsaj midva si ne laživa, dragi podpredsednik. Če bi govoril o sebi, da živim, ko si me bil ti svečano pokopal, bi še razumel... Tako pa, prosim te, kar zagrizi v kislo jabolko in bodiva si edina vsaj o pomenu besed, ki jih govoriva. On — no, on — kdo drug?«

»Ne zameri, dragi predsednik, če sem malce oprezen« — Meremot se je plaho ozrl na vse strani — »ulice so polne govoric, vsake pol ure drugačnih, govorica prehiteva govorico in, ko jaz mislim nanj, kdo ve, na koga misliš že ti? Svet je danes kar čuden.. Mnogo je bilo namigovanj in napovedovanj, da bo vstal tretji dan. Kar nas je treznejših, smo mirno pričakovali dne, ko bo trikrat križani in petkrat mrtvi mož — planil iz groba. No, in — zgodilo se je. Ne moreš vzeti ljudem govoric iz ust, če imajo razloge zanje; vsi so enih misli: če se govori, mora vendar biti kaj resnice na tem. Resnica pa ne more biti polovična ali tretjinska: samo cela more biti ali pa je ni. Ali je živ ali je mrtev.«

»Živ je, živ; sprehaja se po ulicah in je po pripovedovanju prič toliko lep, da se ustavljajo ne samo ženske, temveč tudi moški. Dvojna naloga nas čaka zdaj: da onemogočimo njega, ki je vzrok bajkam, in da onemogočimo bajke same. In zato sem te klical.«

Zopet je Meremot zapičil pogled svojih očesc v konice sandalov, pozibal se je z rokami v hlačnih žepih na blazinah stola, pozibal pa se je

tudi na vsakem zlogu, ki ga je izgovoril, vendar ne ustavlja se pri nobeni besedi delj, kot je bilo potrebno.

»Dobro veš, dragi Kajfa, da smo že dolgo nezadovoljni s teboj. Vlada, kakršno si uvedel ti, je nemogoča za daljši čas. Najbrž misliš, da smo mi drugi tepci. Opozarjal sem te od seje do seje, da si v zmoti. V zmoti si, če misliš, da moreš s politiko tajeja, ki si ž njo pričel svoje slavno predsedovanje, nadaljevati tudi v času, ki je resnici — brezbožni resnici — na vso moč naklonjen. Še vedno ne morem verjeti, da živi on, ki si ga ti na križ pribil, ki ga je dal Pilat sneti v nečas in ki sta ga dva naša odpadnika pospravila v svoj grob. Pa tudi če bi tako bilo — ali ni že čas, da začneš o tem razmišljati ti, ki v vsako stvar vtikaš svoj nos, samo ne v one, ki si jih sam skuhal in ki naj bi jih zdaj sam polokal?«

Kajfa je že nekaj časa prestavljal noge pod pisalnikom, dvigal prste in pete, pete in prste — preproga pod njim je bila tako globoka, da se gibanje ni videlo. Nemirna pa so bila kolena in tudi na licih mu je poigravalo to gibanje nog, dokler ni zastavil odločilnega vprašanja:

»Dragi Meremot, izvoljeni podpredsednik judovskega vélikega zbora, večni kandidat za mesto, ki ga zdaj slučajno zavzemam jaz, nepogovornjivi opozicionalec Meremot — s čim zamašimo ljudem usta — Nazarečan živi!«

»Prav bi bilo,« je spregovoril Meremot po daljšem molku, ki ga je nategnil prav zato, da bi se zdela beseda pomembnejša, »prav bi bilo, dragi Kajfa, da še danes ta dan odstopiš.«

Kajfa je poniknil, pa se je takoj zopet zravnal.

»Podpredsednik si bil zboru, ki je sklenil njegovo smrt. Brez glasov opozicije bi nikoli ne bilo te pravde — s takim koncem še celo ne. To veš ti najbolje. Mar želiš, da se zdaj ločimo in da krenemo vsak v svojo smer? Samo izvoli, zgodilo se bo!«

Meremotu so stopile potne kaplje na čelo, nežne kapljice na ogromno mastno ploskev njegovega čela...

»Kar se je sklenilo v zboru, je sklenjeno z vsemi glasovi. Vsaj navzven. Če pa misliš, da bom kdaj tajil, kar sem pred vami hotel, se motiš, kakor si star in bi ti niti zameriti ne mogli...«

»Saj to je: v imenu enega in edinega, celotnega in enodušnega naroda smo zahtevali, kar smo zahtevali. Opozicija je imela priliko...«

»In jo je tudi izrabila. Jaz na primer —«

»Ti si bil proti.«

»In sem proti še zdaj.«

»Mnogo te to stane...«

»Ne stane me nič, samo kar je res, je res...«

»Moje mesto ti je na razpolago.«

»Zdaj?«

»Dà, prav zdaj.«

»In kako naj se branim očitkov, ki bodo leteli na ves zbor?«

»Tvoja stvar.«

»Predsednika mi torej ponujaš, ko si mi ga odrekal leto za letom...«

»Ne samo, da ti ga ponujam, tvoj je, tu ga imaš —«

Meremot se je v svoji tolšči vzravnal do neverjetne višine, a se je sesul še isti trenutek.

»Prosim te, kakor prosimo Boga, obdrži predsedstvo, dragi Kajfa, in reši nas nadlog... saj smo jim krivi vsi. Reši nas stisk! Ni izključeno, da bičani, kronani, križani in pokopani Kristus obišče tudi nas, tebe, mene, in kaj potem? Tovariša sva bila in tovariša ostaneva. So razlike v pogledih na probleme: če jih gledam jaz, so taki, če jih gledaš ti, so drugačni. V stvari pa, ki je o njej govor, imej ti besedo za nas vse, lepo te prosim... Tàk, vstal je, praviš, hodi med nami in se razgovarja z radovedneži?«

»Nisem ga videl sam, moram pa verjeti njim, ki so ga videli. Prerok je, eden v vrsti prerokov. In kako je bilo z njimi, veš sam. Ukanijo te, in naj si še tako oprezen... Torej, Meremot, v imenu skupne stvari, v imenu skupne stvari —«

»Pripomnil bi le, da je ta skupna stvar morebiti drugačna, če jo pogledam jaz, in zopet drugačna, če jo pogledaš ti...«

»— molčal boš, najinega razgovora danes kakor da ni bilo in, kar je poglavitno, svojim ljudem boš zavezal gobce. Vse drugo prepusti meni.«

Meremot toliko da ni Kajfa objel; dotaknil se je z nosom njegovega nosu in je odšel tihih korakov, kakor je bil prišel. Njegovemu debelemu zavaljenemu telesu je taka hoja povzročala nemalo truda, zato si je pomagal še z rokami, nalahno veslaje z njimi po zraku. —

»Ko se je v soboto zjutraj Jeruzalem še kopal v megli,« je Pinehas drdral že med durmi, ko je stopal v predsednikov kabinet, »in so prvi žarki oznanjali lep sončen dan, je že vse mesto vedelo za žalostno vest. Pa še in še ni hotelo verjeti srce, kar je skušala doumeti pamet... Očito je bilo kot še nikoli, da pomeni smrt tega človeka za vse judovsko ljudstvo brez razlike svetovnega nazora in strankarske pripadnosti... Vest o smrti se je raznesla po mestu z bliskovito naglico, tudi na deželi so zvedeli zanjo že v zgodnjih jutrnjih urah... Naš list —«

»Kaj pomeni vsa ta čobodra?« je Kajfa pretrgal rusolasega, tankonogega, trepetavega novinarja, ki so se mu sipale besede iz ust kakor grah iz vreče.

»To je začetek poročila o dogodkih, ki so se končali na Golgoti, gospod predsednik. Jutri mora poročilo iziti, vi ga pa še odobrili niste. Ukazali ste, da čakam, kakor da more čakati tudi tiskarna in ekspedicija, kolportaža in občinstvo... Hu, kako bi me obrcali, če list ne bi izšel v čas! Tàk, prosim vas, vsaj zdaj me ne zadržujte... Mož odhaja s tega sveta, ne da bi bil dopolnil štirideset let, v polni moči svojega duha, z vsem bogastvom svojih ogromnih življenjskih izkušenj. Že samo njegovo ime pomeni program in posebljeno smer, eno samo načelo in merilo za velika duhovna dogajanja...«

»Pa to je slavospev človeku, ki ima zasluge,« ga je znova pretrgal Kajfa, »ne poročilo o smrti zločinca. Najbrž si kje prepisal?«

»Uvodi so vsi enaki, oprostite, gospod predsednik; če bi za vsako smrt delali poseben uvod, bi ljudje niti ne utegnili umreti.«

»Kdo pa ti je vtepel v glavo, da bo list o dogodku sploh poročal? Je to dogodek, besede vreden? In kdo se zanima zanj?«

»Zanimanje pa táko, gospod predsednik, da sem se komaj preril do vas —, skozi goste vrste ljudi, ki oblegajo predsednikovo palačo, da bi zvedeli podrobnosti. Od ranega jutra do poznega večera se ni pretrgala veriga radovednežev... Star možak z dežele, ki ga je pred tri in tridesetimi leti navdušeno pozdravljal... in že težko hodi... Ženica, ki se še spominja... Ozirajo se v okna predsednikovega kabineta, ki so globoko zavešena, čeprav vsakdo ve... Še interpelirani boste v vélikem zboru jutri ali po jutrišnjem, boste videli, boste videli...«

»Kaj pa je tako zanimivega na tem dogodku? Po čem vprašujejo ljudje najbolj?«

»Skale... grobovi... mrak sredi dneva... Saj ne vem, s čim bi začel. Pod kalvarijskim brežuljkom je velik mestni kamnolom, kakor veste. Tam je počila skala, nad dve sto stotov težka, že na pol obdelana, in počila je natančno po sredi. Mesto ima ogromno škodo, ker počene skale ne prevzame nihče... Tožba bo in mesto jo bo zgubilo. Sicer so pokale skale tudi drugod, pa te so bile vsaj surove... O grobovih niste ničesar slišali, gospod predsednik?«

»Kaj bi slišal o grobovih? So ti tudi pokali?«

»Pa še kako! Blagovolite se šaliti, kdor pa je bil na micu lesta ...na l-licu mesta, nikomur ni bilo do smeha. Pravijo, da je vstal od mrtvih še sam stari Abraham... Za vašega prednika v službi, častivrednega bivšega predsednika vélikega zbora Ahitofela, pa vem, da se je prebudil in da jo je ubral naravnost domov, kjer je bil lom... Saj ste poznali strogega gospoda...«

»Lej, lej, še mene bi zastrašil...«

»In sonce je mrknilo in zvezde so se prižgale in ptice so nehale peti in zemlja se je potresla v tečajih... in kar je najhujše, naravnost simbolno za nas, zagrinjalo v templju...«

»...se je pretrgalo...«

»...se je pretrgalo od vrha do tal...«

»...staro in preperelo, kakor je bilo.«

»Že, že, toda kako naj to zabeleži vladni list: tempeljsko zagrinjalo, pretrgano od vrha do tal, v vladnem listu — ali ni s tem vsega konec? Gospod predsednik, če bi vam glava brnela od dogodkov samo polovico tako kakor meni, bi tudi ne vedeli ne kod ne kam... Beležimo kot kronisti brez komentarja... Saj se nam bodo še vrabci smejali na strehah! Opozicijski tisk že tako pripravlja orgije... Abimelek ne ve, kako bi zabelil...«

»Intervju z mrtvim...«

»Spomnili ste me... na najlepše bi bil skoraj pozabil: grob je prazen in ljudje so ga videli živega... Treba jih bo pozapreti vse in, čim bujnejša je domišljija, tem redkejši naj bo ričet... Kaj pravite na vse to, gospod predsednik? List je vaš, kaj boste rekli svojim čitateljem?«

»Sédi in piši,« je velel Kajfa, sédel pa je sam, Pinehas je moral stati.

»Minuli četrtek zvečer je bil na Oljski gori prijet zloglasni Jezus Nazarečan, ustanovitelj nove verske ločine, mazač in čudodelnik. Že naslednjega dne ga je presvetli upravitelj naše dežele, dični prijatelj ce-

sarjev Poncij Pilat, obsodil na smrt; smrtna kazen je bila izvršena še istega dne. Njegovim prijateljem je uspelo, da so truplo ukradli iz zastraženega groba in ga odnesli neznano kam. Preiskava je v teku. Storilce zasledujejo.«

»Je to vse?« se je zavzel Pinehas in si z veliko žepno ruto otrl potno čelo.

»In še to ne bo izšlo, če se mi bo zdelo. Ti bom že še sporočil o pravem času.«

»Kako pa mislite to zagovarjati pred javnostjo?«

»Česar ni v listih, to se ni zgodilo, zapomni si to, Pinehas... In še to: Treba si bo nekaj izmisliti, kar bo pozornost ljudstva odvrnilo od predmeta... nekaj senzacionalnega, dušo in domišljijo grabečega... nekaj, kar bodo vsi čitali in na vse drugo pozabili... nekaj za mlade in stare, moške in ženske, desno in levo... Nekaj, kar 'smrdi do neba' in tako... Boš že našel, saj si žurnalist! Kar jutri prični s tem in na široko se razpiši...«

Lučka

Meja je tako gosta, da dekle hodi po njej. Vrh mejice hodi, kot da je tam lepa zelena pot... Dekletu so tri leta in za svojo starost-mladost je velika. Lučka ji je ime, in to je njena sreča. Že kdaj bi jo bili zgrešili, da ji ni ime Lučka. V laseh ima namreč pentljo, trak v križ zavozlan in tako mogočen, da se sveti skozi vse vejevje vsega vrtnarjevega vrta, od konca pa do konca. Lučka je vrtnarjeva hči edinka, trije so pomrli pred njo za škrlatico, dva za njo za še težjimi boleznimi. Ostala je sama, rekel bi, resnično sama. Da ni staršev nad njo, bi bila sama, kakor je vsaka lučka na svetu sama...

Ta svet je temà in, kjer je temà, so luči potrebne. Gotovo je duša taka luč in, če je odbrana od mnogih drugih, je luč posebne vrste. Lučka pa je bila lučka, ki ji je pentlja v laseh kazala pot, pot pa tudi drugim, ki po nji Lučka hodi.

Da ni bilo te pentlje, tako bele in blesteče, kdo ve, kam bi se bila zgubila Lučka.

»Kakor Jezus po morju hodiš po mejici,« so jo dražile matere sosede, nevoščljive, da njihovi otroci tega ne umejo.

»Pa mejica me drži...«

»Naj te drži, vendar boš padla; še mar ti ne bo, ko boš padla med osat in kamenje, s tiste svoje mejice...«

Kakor Jezus po morju — to se je zdelo Lučki imenitno, zakaj vedela je, kdo je Jezus in kaj je morje.

In čim večkrat je poskušala to svojo hojo vrh goste pristrižene mejice v šolenčkih, ki jih ni bilo kaj, razen rožaste barve in puha, tem bolj se ji je posrečila.

Toda nekega podvečera je padla; spotaknilo se ji je, ali ob zakrivljeni glogovi veji ali ob popku tulipana, ki je skozi mrak in mrežo mejice prodiral v zrak in dan — padla je, prekopicnila se in obležala na kupu mehkega gnoja, ki ga je bil oče vrtnar pripravil za pozno pomlad.

Nič joka, nič stoka. Pobralla se je, očedila obleko in zakorakala, da poskusi, ali še more postaviti nogo pred nogo. Šlo je; Jezus, hodec po morju, jo je bil obvaroval vsega hudega.

Če jo vprašaš: Nocoj je sobota, jutri je nedelja, kako boš končala dan?

Ona: Umila si bom noge.

Ali če jo vprašaš: To jutro se pričinja teden, kdo ve, koliko tednov ti je še odmenjenih, kako ga boš začela?

Ona: Pesem ,i, i, i' že znam, zadnjo kitico pesmi ,a, a, a' pa se moram še naučiti. Tako bom začela teden in šolo, da mi Bog pomagaj!

Ta ,da mi Bog pomagaj' ima od vrtnarskega pomočnika, ki je iz južnih krajev doma in pritiska na harmoniko, kadar je delo na vrtu končano, z vsemi silami svojih kepastih prstov, z vsemi silami svoje duše, ubrane mu na žalostno enoličnost neskončnih šum tam spodaj...

Stevo je ime pomočniku, pozna pa zgolj gredo in seme, motiko in gnoj in še ,bogato sosedo', ki mu dvakrat na teden prebere gredo asparaga ali nagljev, levkoj ali georgin in izprebere komaj češuljek najzalših vejic, kolikor jih gre med dva prsta suhe in koščene roke starodeviške skopulje.

Temu Stevu torej je Lučka — lučka, vsaj za delopust, pa najsi jo med delom od osme do šeste zvečer časih ošteje ali okrca. Zaradi malenkostnih poškodb nasadov, malenkostnih okvar poganjkov in popkov... Teh nedotakljivih in zelo zelo ranljivih stvari je v Stevovem kraljestvu nešteto, tem več, čim bolj raste pomlad v svoj vrh.

Stevo se Lučke ne dotakne rad; sveta mu je v svoji nedosežni beloti in vzvišeni čistosti; vendar ji je časih treba reči ostrejšo besedo, zakaj Lučka gazi tudi mačehe, če treba poloviti kunca, pomendra šmarnice, če ji koklja, edina koklja, ki jo vrtnarjevi premorejo, uide mednje.

Takrat se Stevo razčeperi in reče besedo ali dve na račun pentlje:

»Pazi se, mala, da ne hlastne po tebi vrag; take pentlje so mu prava slaščica.«

Nič več in nič manj. Lučka ne razume, prenese svojo ,luč' na drugo polje, in Stevo je pomirjen.

Beseda je o psu, velikanu in deranu, ki se je bil umestil na vrtnarjevem vrtu, upravičeno umestil kot ud bogate najemniške družine, ki je bila zavzela kar pol hiše v soseščini; ljudje so segli po sobah, on po svobodi na vrtu.

Tej živali pentlja sprva ni bila povšeči; dražila jo je, da bi jo popadla in zmrcvarila, pa se je kmalu premislila. Star pes je modro bitje; ogledal si je to metuljasto stvar, pol nekaj, pol nič, od blizu in je zaključil v svoji pasji pameti, da ni, da bi se pretegnil zaradi nje. Ni mu v škodo, pa tudi ne v korist — ta snežnobela kepa nad plavo kepo las... Povesil je veke, povesil rep in poslej pokojno gleda, kako lučka plava nad zeleno mejico...

Kdor bi mislil, da je nad Lučko prihrumel vihar življenja ali smrti in jo upihnil — tragičen konec, kakršnemu se lučke težko ognejo — bi se motil.

Lučka je danes Lucija, poročena žena vrtnarja-zeta, na vrtu, ki je na njem bila zagorela s kresnicami in zvezdami, metulji in begonijami.

Tri otroke ima, sama dekleta; Lučke med njimi ni nobene, ker so se pač odločili za drugačna imena. Mož rad pije, najmlajše dekle je rahitično, in sosed, upokojen davčni izterjevalec, ve, da so se zadolžili in da izostajajo tudi plačila obrestnih obrokov.

Lucija pa ni pozabila, da je bila rojena kot lučka, ki hodi po živi mejici kakor Jezus po morju. Tudi danes še hodi po živi mejici kakor Jezus po morju, tiha, pokojna, z belo pentljo v laseh...

Pride na priliko gospodar pred stanovanjska vrata terjat najemnino za tri mesece nazaj. Ni ga bilo četrť leta, ker ni nasilen človek.

»Gospa, kedaj boste odmaknili denar? Čakam težko, ker čakajo težko za menoj še drugi. Tudi jaz sem dolžan.«

Lucija potisne predenj srednje deklet Lelijano, plavolas čudež, in se nasmehne izpod vejic:

»Saj sem že mislila na to, pa mi je zopet zdrknilo iz spomina. Bom, gospod, bom, čim mož okreva. Bolan je in ne more do gred. Poglejte« — Lucija odgrne zastor od okna — »astre že popkajo in lobelije že rde; kmalu bo popraševanje po teh in po onih, prišel bo denar in upniki bodo potolaženi. Naj vam med tem spokojim hudo vest, vašo in svojo, z vejico balzamine, pravkar se je razcvetela. To uro se je razcvetela, če se ne motim...«

Pripne gospodarju vejico balzamine na suknjo, gospodar se nasmehne in odide počasnih korakov, ne vedoč, kdo je koga pihnil, on njo ali ona njega.

Mož prosi zdravil, zdravnik jih zapiše, Lucija mu jih da, zdravila pa ne zaležejo. Mož maje z glavo, misli nazaj, misli naprej in čimdalje bolj se mu zdi čudno, da še živi. Sosedo iz pritličnih stanovanj molé glave v kuhinjo, pa od Lucije ne zvedo ničesar. Ali bo umrl, ne da bi ona odprla usta?

Štirje mestni uslužbenci pridejo po moža, ki je dolg in tog, kakor za živega nikoli ni bil; ne brani jim, saj to je njihovo delo, zviije pa šopek aurikol, ki ravno cveto, in mu ga stisne med otrple prste poleg molka. In tako se dolgi in togi mož poziblje skozi vrata, ziblje preko dvorišča in zgine na ulico v taktu štirih nosečih ga mož... z aurikolami med prsti.

Poslej sta Lucijo zadeli samo še dve nesreči.

Vrtnarski pomočnik je bil stopil v stopinje pokojnega mojstra, vrt je bil opravljen, kakor bi mojster še živel, spomladi in na jesen in, ko so tako minila tri leta v najlepšem redu, je menil, da sme vrtnarici razodeti svojo misel. Lucija ni sama, tri dekleta ima in, ker so mu tolikanj ljube, lučka št. 1., lučka št. 2. in lučka št. 3., naj jim bo oče, če je lučki št. 4., tisti nekdanji Lučki, ki je po živi mejici hodila kakor Jezus po morju, prav.

Luciji ni bilo prav, hotela je ostati sama s spominom na rajnega moža, in pomočnik ni silil dalje. Soseska ni ničesar zvedela o tem načrtu. Ko pa je minilo leto in dan, je Lucija dobila pismo od magistrata, naj pride in naj izkaže svojo pravico. Mož je umrl, ona ni vešča delu, ali morda vrtnarijo — otroci? Lucija je pogledala pomočnika, pomočnik pa je gledal drugam. Cepil je maršalnilke in se ni dal motiti pri tem kočljivem delu.

»Ali ni dovolj, da umeš delo ti, Stevo? Poslovodja si že tako... kaj mi le hočejo?«

»Hočejo, da tisti, ki obrt ume, obrt tudi prevzame, ali pa naj se proda... Poslovodjo si išči!«

Ah, tako, je razumela Lucija in se je postavila pred moža, da bi mu pridržala roževac zaradi lažjega ravnanja pri cepljenju.

»Ti cepiči so iz vrta?«

»Ne, so od drugod.«

Prodati — ne more, izročiti obrt Stevu bi pomenilo, podati se mu na milost in nemilost — tudi tega ne more, se je Luciji plelo po glavi...

»Če so od drugod, se ne bodo prijeli, ali pa maršalnika ne bo več maršalnika.«

»Roževci so še očetovi, precepil pa jih je tvoj pokojni mož s cepiči, ki jih je bil prinesel z doma. In od tam jih imam.«

»Kaj, tako star je že ta grm?«

»Da, tako star je...«

In Lucija je prijela cepič z dvema prstoma... in ga je krepko zmajala.

»Aha,« se je zabliskalo v očeh pomočniku, ko je odkril nesrečo, »kakor pred tridesetimi leti, ko je tudi nekdo za menoj rahljaj cepiče... Pa da se je to takrat godilo nalašč, ne bi bil verjel...«

Lucija je postala vsa rožasta.

»In glej, Stevo, tako naj tudi ostane, kakor je takrat bilo. Že takrat nisem bila mnogo prida, pa čeprav si imel le najlepše besede zame. Sem pač še tista, ki sem bila...«

»Spremeni se, saj te vse sili k temu... tudi zame bi bilo bolje...«

»Vem, Stevo, kam meriš, in vem, da si pripraven človek, ampak žal... žal...«

Stevu se je zadrl ogromen trn v palec in Lucija mu je palec izmila in obvezala. In še po vina je poslala, da mu ne bi bilo dolg čas v tisti pusti sobici, ki je bila vedno njegova, zakaj harmonike ne bo mogel vzeti v roke, vsaj nocoj ne...

In končno se je Jezusu, ki hodi po morju, kakor je Lučka hodila po živi meji, zdelo prav, da ji odvzame tisti plavolasi čudež, sedemletno Lilijano, krščeno, ko so cvetele lilije. Kaj je bil vzrok nenadni visoki vročici, ali zastrupljenje z zemljo od zunaj ali okužitev s klicami, ki so ji bile s hrano zašle v drob, zdravniki niso dognali. Lilijana je pogledala v nebo in, ko je bil mimo njenega pogleda priplaval oblak kakor kosem samega najslajšega jajčjega snega, je zaprla oči, zaprtih oči še enkrat materi stisnila dva prsta in odjadrala s tega sveta koj za tistim oblakom.

Lucija je sklenila roke v naročju, naročila Stevu, da do jutra nareže lilij, kolikor jih vrt premore, rakvico pa je z lilijami okrasila sama.

Gospod mi jo je dal, ko so lilije cvetele, Gospod jo je utrgal, ko se lilij, hvala mu, ni manjkalo, in tako se zgodi njegova sveta volja! Samo oblak — oblak naj ne jezdi prejadarno. Moja mala Lilijana je bila zmeraj nekoliko počasno dekle... Tudi počasi se pride tja, kamor že ploveta!

Zbogom, Lucija, so šepnile lilije na rakvi, ko so Lilijano nesli skozi vrata, Stevo pa je treščil harmoniko ob steno s tako silo, da je zamijavkala kakor mačka. Pela pa ni več, ne tisti večer in ne naslednje. Žal mu je bilo tolikanj, da se mu je parala duša — samo da ni vedel natančno

za kom, ali za Lilijano ali za Lučko-Lucijo, ki se je bila vpričo Lilijanine smrti postarala kar za tri leta.

Lucija pa še vedno hodi po živi mejici kakor Jezus po morju. Kdor ima oči, da vidi, kaj se godi, ne bo zgrešil: Ni več snežnobeke pentlje v laseh, bitje pa še hodi varno svojo pot, pokazano mu po Gospodu, ob breznih in prepadih, in mesto da se plaši in skrbi, cvetè v samoti in ne mara za marnje ljudi. Ljudje so pametni, gospodar je strog, pes je hud, smrt je neizprosna, njeno življenje pa je mehko, kakor da ga je bil postlal sam Gospod v svoji najboljši uri.

Jezus, hodeč po morju, Lučka, korakajoča za njim po živi mejici — to je Lucija še danes, na ostrini življenja, v teh hudih dneh...

Dantejevega Pekla trinajsti spev

Tine Debeljak

Priobčujem iz svojega novega prevoda celotnega Dantejevega Pekla bralcem Doma in sveta, kjer ima Božanska komedija že svojo staro tradicijo kot najizrazitejša umetnina srednjega veka ter katoliškega svetovnega nazora, še posebej, XII. spev kot premišljevanje za Vse svete ter tudi kot pesniško globoko tragiko, ki veje iz izjave Friderikovega kanclerja.

Ta spev Dantejevega Pekla (XIII) spada po svojem opisu živega gozda ter po izvirni zamisli kazni samomorilcev med najznamenitejše speve prvega dela Božanske komedije. Za lažje razumevanje samo kratek napotek.

Vergil je pripeljal Danteja že v VII. krog Pekla, v katerem trpe nasilniki proti bližnjemu (tirani), proti sebi (samomorilci) in proti Bogu. Zato ta krog razpade tudi v tri pasove. XII. spev nam pokaže I. pas, kjer trpe nasilniki proti bližnjemu, ki so potopljeni v krvavi reki Flegetonu po zasluženju, Kentauri pa pazijo na obali s strelicami v rokah, da ga ustrelje, če se kdo dvigne preko odmerjene kazni iz krvave reke. Kentaur Ness je prenesel potnika čez plitvino reke in se obrnil nazaj. Pesnika gresta v XIII. spevu proti gozdu preko močvirnatega kraja, kakor je Maremma med Corneto in Cecino. Tu gnezdi iz Eneide znane Harpije, ptice obupa. Dante čuje vzdih obupanih mrtvih, ne vidi pa nikjer nobenega, zato ga opozarja Vergil, naj se zaveda, da je že v drugem pasu, naj le odtrga vejico z grmovja, pa bo videl, o čemer je bral samo v Eneidi (začetek III. speva). In tako Dante spozna, da so v ta kriva drevesa spremenjene duše samomorilcev, ki zdaj rode le trne, na katere bodo po sodnem dnevu obesili še svoja telesa, da bodo večno z njim v sovraštvu: »naj ga nima, kdor si ga je vzel sam!« Eden teh je Pier delle Vigne, slavni kancler Friderika II., sijajni državnik in eden najizobraženejših ljudi svojega časa. Zavist dvorjanov mu je odvzela milost kraljevo, zato si je sam vzel življenje.

Lepa, tudi bogoslovno globoka in izvirna je Dantejeva zamisel o vstajenju samomorilčevega telesa, ki se ne bo združilo z dušo v eno telo, temveč bo obešeno na trne svoje duše kot znak izrednega greha in sovraštva.

Dvojica podečih se duš sta Lano iz Siene, ki je v bitki pri Toppu 1287 sam iskal smrt ter ga zato smatra Dante za samomorilca, ter Jacopo da Sant'Andrea, velik razsipnik, ki je zažgal svojo vilo, da bi videl — ogenj.

Zadnji verzi se nanašajo na mesto Firenze, kjer vlada borba, odkar so mestni očetje vrgli v Arno Marsov kip in ga nadomestili s kipom sv. Janeza Krstnika. Mars se jezi, toda ostanki spomenika so vendar rešili mesto propada.

Obešenec, ki se je v svoji hiši obesil, ni znan po imenu. Nekateri zato razlagajo to mesto tudi alegorično: to je zlatnik »florentinec«; ko so mu vtisnili nov grb svetega Janeza Krstnika, je prinesel v mesto bogastvo, pa tudi — razdor.

XIII

Prebrodil Ness še reke ni krvave,
ko se pred nama gozd strašán razgrne,
nobena pot ne vodi v te goščave.

Zelenih listov nima, same črne,
ne gladkih vej, le grčave krivine,
ne sočnih jabolk, le strupene trne.

V bodičju takem ne žive zverine,
držech se proč od órnate ravníce,
ki sega od Corneta do Cecine.

Tu gnezdijo Harpíje, zloveščíce,
ki iz trebuha jim ženo peresa;
širokih kril, človeške v vrat in lice,

krempljáte v nóge tu jeché z drevesa —
svoj čas njih vik Eneja v beg pognal je,
prerokujoch nesrečo mu v ušesa.

De Mojster: »Preden stopiš v to goščavje,
da v drugem pasu sva, naj v um ti pride,
in v njem ostal boš,« mi nato dodal je,

»dokler peščina strašna ti ne vzide.
Le dobro pazi, videl boš postave,
kot vere jim ne daš iz Eneide!«

Od vseh strani sem joke čul kričave:
nikjer nikogar ni, a jaz jih cenim
na množice... obstanem od zmešnjave

in menim, da on meni, da jaz menim:
ta stok prihaja z drevja, kjer med trne
krijo ljudje se s skrivanjem hotenim...

Zato Učitelj k meni se obrne:
»Odlomi vejico, kjer se ti hoče,
in vse, kar misliš zdaj, se ti prevrne!«

Nato z roko posežem med rastoče
grmičevje, utrgam brstje prvo:
»Zakaj me lomiš?« vejica zajoče.

Ko pa nato se počrni s sokrvo:
»Zakaj me trgaš?« spet začne tožiti:
»Sočutja nimaš v srcu ni za mrvo?«

Ljudje nekoč — smo grmi trnoviti:
naj roka tvoja usmiljeno zdrži se,
čeprav bi duše gadje vsi bilí ti!»

In kot zelena bakla, ki žari se
na enem koncu rdeče, a cvrčeče
na drugem sok ven sili in pení se:

tako iz ran okrnjenih proseče
vre kri in sok. Spustim odlomek veje,
obstanem kakor človek, ki trepeče.

»Če ta verjeti mogel bi mi preje,«
trpeči duši Modrec moj potoži,
»kar vedel je iz moje epopeje —

nikdar roké na tebe ne polóži,
a neverjetna stvar ga v to zapelje;
še meni bolečina srce oži.

Povej mu vsaj, kdo bil si, da v veselje
popravi bol s tem, da ime obnovi ti
na svetu, kamor pot ga spet popelje!»

»Sladko me vabiš,« de okrnek zviti,
»molčal ne bom, a tudi vama prav je,
če sklenem malo se pogovoriti.

Jaz oni sem, ki ključa dva držal je
od srca Friderika in tako odpiral,
zapiral spretno ga, da mu postal je

zaupnik tajn, od njih je vse odtiral;
v visoki službi bil sem zvest mu sluga,
tako da spal nič nisem, v zdravju hiral.

Zdaj v mé upre nesramne oči vlačuga,
ki cezarskega dvora ne spoštuje,
Zavist, ta smrt svetá in dvorov kuga:

razžge duhove, proti mé naščuje,
da sum vzbude v Avgustovi naravi
in čast se v bolečino mi sesuje.

Moj duh se gnusu temu zoperstavi;
misleč, da s smrtjo mu prezir izgine,
nekrivemu me krivega napravi.

Prisegam zdaj na tele korenine,
da nisem mu prelomil vere dane,
vladarju, ki mu hranim vse spomine!

Če vrne od vaju kdo se med zemljane,
ime naj moje dvigne, ki je palo
od te Zavisti mi zadane rane!«

Utihne. Pesnik pa počaka malo
in dé: »Zdaj časa, ko molči, ne trati,
le vprašaj, kar srce bi rado znalo!«

Odvrnem njemu: »Ti ga daj vprašati,
kar veš, da mene bo zadovoljilo,
jaz morem ga samo pomilovati!«

Zato začne: »Da izpolni naročilo
ta prostovoljno, kar srce želi ti,
o duša ujeta, daj mu sporočilo:

kako v te grče duša more priti
in če tedaj, ko k sodbi bo donelo,
se teh vezi bo mogla oprostiti?«

Nato je listje tožno zašumelo,
a s šumom glas zaveje po drevesu:
»Tako se vama vse bo razodelo!

Ko jezna duša iztrga se telesu,
ki sama ga zavrže iz razprtije,
jo v sedmi krog zaluči Minos v besu

in pade sem, kot veter jo zavije,
najraje tja, kjer največ je trnine:
tam kakor divja pirjevica vzklije.

Rastoča v grm, razraste se v krivine,
kljujó Harpíje listje raz vejevje,
množech nam bol in bôli odprtine.

Kot druge duše vrne po odevje
telesa se, a ne, da ga obleče,
ker — naj ga nima, kdor si ga odvzel je!

Telo si vsaka v goščo sem privleče,
obesi ga na svojih vej vešala,
na trne svoje duše sovražeče.«

Še nekaj časa vzdih sva poslušala,
misleč, da bo nadaljeval razpravo —
kar gonja je nasproti privriščala

kot k lovcu, ki prislúškuje v goščavo,
od kod naj veper divji pristopica,
pa prihrujè mu zver in psi z lomljavo:

tako od leve prihrumi dvojica,
razpraskani in nagi dve telesi,
lomeči dračje kakor vejavica;

vpijè tam sprednji: »Smrt, priteci, kje si!?«
a drugi, ki zaman za njim se sili,
vrešči: »O Lano, tečeš med drevesi

kot nista nogi v Toppu te nosili!«
Potem, kot da mu zmanjkalo je sape,
telebne v grm in v njem se motovili.

Takoj za njim trop črnih psic zahrape:
kot hrti, kadar jih z verig spustijo,
drve pohlepno, da dobe kaj v šape;

v tegà, ki padel je, zobe vsadijo,
raztrgajo na kosce ga pohotno
in z udi v gobcih spet se razkropijo.

Vodnik za roko prime me dobrotno,
popelje k grmu me, ki bridko joče
iz ran in odrtin krvavopotno.

»O Jakob Šentandrejski!« milo stoče,
»zakaj zatekel si se v moje veje,
kot da za greh tvoj jaz sem kriv mogoče?«

Vodnik ob njem ustavi se in deje:
»Kdo si, ki krvavé ti odrtine,
izdihaš glas, ki kot jokánje veje?«

On: »Duši, ki prišli sta v te divjine
in videli, ko gonja me srdita
oropala bilá je zelenine —

o, listje tu pod grmom poberita!
Iz mesta sem, ki izbralo je Krstnika
namesto varstva Marsovega ščita;

zato pa Mars z umetnostjo vojnika
ga buri; če tedaj na Arna obali
ne stala sled bi mu še spomenika:

meščani bi, ki mesto so zidali,
ko Atila ga v prah je bil raztresel,
vsevdilj zastonjsko delo opravljáli!

Jaz pa — sem v svoji hiši se obesil.«

France Stelè

Duhovne podlage sodobne umetnosti

Do dvoje osnovnih vprašanj moramo predvsem zavzeti stališče, če nameravamo razpravljati o duhovnih podlagah sodobne umetnosti. Najprej: Ali se umetnost kot ena zelo vidnih, a tudi skrajno zagonetnih oblik človeškega življenjskega dejstvovanja, sploh opira na duhovne podlage in ali ni mogoče vendarle samo posledica svojemu postanku in razvoju ustreznih tako ali drugače danih pogojev materije. Potem pa, če smo na prvo vprašanje pritrdilno odgovorili: Ali ima sodobna umetnost posebne duhovne podlage ali pa so duhovne osnove umetnostnega snovanja po svojem bistvu vedno in povsod enotne in se v različnih dobah tako ali drugače kažejo samo zaradi slučajne konstelacije činiteljev, ki so po svojih tipih konstantni, nespremenljivi.

Na ti dve vprašanji pa moremo odgovoriti šele, če smo zavzeli stališče do vprašanja, kaj je umetnost, in ali so njene korenine duhovne ali materialistične.

Na to osnovno vprašanje sem v uvodnih predavanjih v univerzitetni umetnostno zgodovinski študij in v knjigi *Architectura perennis*¹ odgovoril takole: S pojmom umetnosti označujemo estetsko učinkovita dela človeške kulture. Umetnine so edine ustvaritve človeškega duha, pri katerih se oblika in smisel tako krijeta kakor v naravi; soglasje oblike in smisla pa v svetu umetnosti ni dano kakor v naravi, ampak je že posledica smotra umetnine, ki pomeni ustvaritev soglasja med obliko in smislom, tako da postane oblika izraz, simbol svojega smisla. Umetnine so po tem naziranju osebne ustvaritve človeškega duha, ki kažejo po razmerju do svoje oblike in smisla tisto notranjo enotnost kakor dela narave. Pri tem pa umetnost ne pomeni samo spoznanja, ampak svobodno človeško ustvaritev.²

Umetnina je torej kratko po svojem bistvu delom narave ustrezajoč, materialno uresničen organizem, ki se obrača na človekov lepotni čut. Bistvo teh organizmov je, da so ustvarjeni iz estetskih namenov, da so vselej celotnostni, zase popolni, osebni, enkratni in novi.

Svobodna človeška ustvaritev, kakor smo zgoraj imenovali umetnino, je posledica najvišje potencirane človeške dejavnosti, kreativnosti, sposobnosti ustvarjanja, s katero človek izbranec izpopolnjuje po božjem stvariteljskem dejanju ustvarjeni realni svet.

Če hočemo pravilno presoditi duhovni ali materijsko reflektorni značaj postanka umetnine, se moramo zavedati dušeslovnega procesa, katerega posledica je umetnina. Pobuda za njen postanek je lahko različna; lahko pride od zunaj kot naročilo, lahko pa se utrne v težnjah in problemih časa, prav pogosto tudi v umetnikovi osebni problematiki. Tako ali drugače je torej vselej življenje s svojimi zahtevami in potrebami, ki umetniku daje to pobudo. Tako pobujena se spočne v umetnikovi duši ideja umetnine. Življenjsko dejstvo pa postane umetnina z rojstvom, ko se po umetniškem dejanju ideja združi z materijo in postane realna danost.

Oba ta dva momenta, spočetje ideje in rojstvo umetnine, sta za umetnino bistveno pomembna. Pri spočetju ideje, ki jo umetnik črpa s pomočjo predstave ali zamisli iz podzavestnih, v svoji duši zbranih vtisov, iz sveta predstav, je treba računati tudi z nekim dušeslovnim predprocesom,³ katerega umetnik še ne nadzira in po katerem se njegovo delo spaja z vsem lastnim osebnim doživetjem pa tudi z vso dediščino razvoja človeštva. Ta predproces je lahko tudi sam pobudnik ideje bodoče umetnine. Posebnost umetniške ideje je, da se pojavi nepričakovano, spontano, da ni izračunana in da vsebuje sestavine, katerih izvora ne moremo pojasniti. Prav tu pa tiči tisti bistveno stvariteljski, na celoto

¹ *Architectura perennis*, Ljubljana 1941, str. 130—174.

² Paul Frankl, *Das System der Kunstwissenschaft*, Brünn in Leipzig 1928, str. 496—501 in 812—840.

³ Ivan Meštrović, *O postanku umetnine*. *Dom in svet* XXXX (1927), 242—244.

usmerjeni akt, iz katerega izvira ves čar in bogastvo poezije, ki je skupna podlaga in neizbrisljiv znak vsega umetniškega ustvarjanja. Tu je zasidrano tudi načelo umetniške svobode, ki ga eni tolikrat osporavajo, drugi prav tolikrat napačno uveljavljajo, češ da je umetnik vzvišen tudi nad etična življenjska načela. Ta svoboda pa se nanaša samo na umetniško stvariteljski akt, ki se odmika presoji vsakdanje doslednosti in zato umetnik ne more biti odgovoren tako imenovani javnosti za obliko svoje umetnine. Načelo svobode izvira iz dejstva, da je akt spočetja, v katerem se pojavi ideja umetnine, spontan, nepreračunljiv akt, v katerem je umetnik vezan po svoji prirojeni zmožnosti in po ničemer drugem. V tem trenutku namreč črpa iz skrite zakladnice, ki ni dostopna nikomur razen njemu. In samo zadeva njegove umetniške odgovornosti in spoznanja more biti, za katero vrsto ostvaritve se je odločil.

Toda ta stran problema nam za naš namen še ne zadošča. Zavedati se moramo namreč predvsem tudi, da sta človek in ustvarjeni svet dva sobesednika, dve bitnosti, ki vzajemno vplivata drug na drugega, in da je svet za nas resničen in pomemben samo, če ga osebno zaznamo. Zaznavamo pa ga s svojimi čuti. Lahko bi rekli, da je človek aparat, ki sprejema s pomočjo čutov vtise od zunaj, ta »zunaj« pa je svet z vsemi svojimi miki. Kot doživljaje zbiramo te vtise neprestano, hote in nehote, kontrolirano in nekontrolirano, zavestno in podzavestno v svoji duševnosti. Ti doživljaji pa oživljajo v nas kot predstave o svetu s pomočjo domišljije, ki jih veže v celote naših podob o svetu. Vsak človek nosi na ta način neko podobo sveta v sebi; bistveno zanjo pa je, da jo z novimi vtisi in predstavami neprestano izpopolnjuje. Ne izpopolnjuje pa je samo posameznik, ampak tudi človeštvo kot celota. Ta vedno izpopolnjujoča in poglobljajoča se podoba o svetu je naš neposredni, torej reflektivno in filozofsko še ne predelani osnovni svetovni nazor, bodisi kot svetovni nazor posameznika, bodisi kot svetovni nazor skupin, dob ali vsega človeštva. V tem osnovnem svetu je tudi pravo oporišče človeške kulture, ki je končno v človeški duševnosti zasidrano prizadevanje za realizacijo našega svetovnega nazora v življenju in za doseg našega gospostva nad svetom. V tem prizadevanju ima umetnost eno najvažnejših vlog. Po nji si na poseben, izredno učinkovit način osvajamo svet, podobno kakor ga na drugi strani osvajamo s prizadevanji znanosti in tehnike. Svet umetnosti je v tem prizadevanju posebno važen, ker ima lastnosti, ki ga po vrednosti daleč dvigajo nad podrobno osvajanje sveta po analitični znanosti ali na podrobni tehnični problem osredotočeni tehniki, kajti umetnost ustvarja ob naravni realnosti novo, umetno realnost, svet umetnosti. Umetnost bomo zato prav pojmovali samo, če bomo vedno imeli pred očmi trojni svet, s katerim neprestano živi človek, ustvarjeni svet naše zemlje in obdajajočega jo vesoljstva, svet naših predstav in svet umetnosti. Domišljija, ki oživlja naše doživljanje do predstav, jih namreč združuje v zaokrožene, sugestivne, mamljive podobe, katere človek po svojem najglobljem, najprvotnejšem prirojenem nagnjenju z isto nujnostjo, s katero kot aparat sprejema vtise o ustvarjenem svetu, neprestano poskuša ostvariti tudi kot realna dejstva; s tem namreč zadobi gibki svet predstave zanj šele tisto jasnost in nazornost, katera ima v kulturnem napredku pomen trdno osvojene stopnje v naši borbi za obvladanje sveta in nešteti možnosti, ki nam jih nudi njegova celota. Z umetnostno ostvaritvijo pa postane svet naših predstav splošno pomembna, važne posledice izzivajoča zadeva. Do rojstva umetnine je bil proces umetniškega snovanja še zadeva posameznega človeka, z rojstvom pa postane del vsem dostopnega sveta, družbe, človeštva, kulturne zakladnice našega življenja.

Umetnina se spočne torej v duševnem gnezdu, ki je osebno enotno. Za njen osebni in življenjski pomen pa je važno, da se v istem gnezdu spočenjajo razen umetniškega vsa druga kulturna prizadevanja, tudi najizraziteje duhovna, predvsem tudi tista, ki jih v življenju predstavlja tako imenovani svetovni nazorni krog, filozofija in verstvo. Zato je umetnost tako ali drugače deležna tudi vsaj iskre razodetja, ki je bistveni znak verskega spoznanja. Prav zaradi tega so jo po usodnem nesporazumu skušali proglašati kar za popolnejšo obliko ali nadomestilo konfesionalnega verstva.

Danes je sicer čarobni sij, v katerem se je po poglobljenem spoznanju bistva življenja hlepečemu človeku kazala v novejši dobi umetnost, že močno obledel; poskus zamenjave vlog med funkcijami duhovno kulturnih prizadevanj pa nas še prav posebej utrjuje v prepričanju, da so prave podlage in korenine vsake umetnosti duhovne ter da je ni mogoče razložiti iz samih pogojev materije kot produkt zakonite doslednosti njenega razvoja.

Sodobni materializem uči, da je umetnost iz družabnih razpoloženj porojen način občevanja živih posameznikov med seboj in sredstvo emocionalnih vplivov posameznika na soživeče. Umetnik obnavlja svet podob, ki so se kot refleksi doživljanja nabrale v njem, z namenom, da bi vplival na soljudi, pri katerih ta način življenjske funkcije ni toliko razvit kakor pri njem.⁴

Umetnost je tako tudi po materialistični doktrini nujen, bistveno človeški in zaradi svoje sugestivnosti družabno izredno važen pojav življenja. Ker tudi po materializmu izvira iz nekega središča v živem bitju, katero lahko imenujemo tako ali drugače, ki pa ustreza tistemu središču živega bitja, ki mu pravimo psiha, duša, se nam zdi, da ne grešimo proti znanstveni vestnosti, če kratko priznamo umetnosti duhovni izvor. Tako jo v njenem bistvu in funkciji pojmuje in razlaga tudi materializem, če ji prav ne priznava kakega izjemnega stališča, predvsem pa ne nadnaravno duhovnega značaja, ki je po našem dan, kakor hitro priznamo svet višjih, v življenje aktivno usmerjenih, in svet nižjih, z doživljanjem samo reflektivno zvezanih dušeslovnih dejstev. Za nas velja, da je duh tisti činitelj, ki odločuje v aktivnem razmerju človeka in družbe do življenja in da je duh tudi glavni činitelj v umetnostnem snovanju človeštva kot življenjski funkciji ene najvišjih stopenj. Zato bi odgovorili na vprašanje o bistvu in postanku umetnosti kratko, da so korenine umetnosti duhovne, naj jih razlagamo spiritualistično ali materialistično. Materialistično more psihologija razložiti spoznavno teoretično in družabno funkcijsko stran umetnosti, ne more pa razložiti tistega važnega več, ki je pri umetnosti tako značilno kakor pri religiji in ljubezni, tistega važnega več, zaradi katerega me umetnost kot svojega stvaritelja, kot umetnika dviga do normalno neslutnih, vrtoglavih spoznanj in dejanj, katerih družabna pomembnost daleč presega redno pomembnost človeških dejanj.

Mi se bavimo danes z vprašanjem duhovnih podlag sodobne umetnosti kot zgodovinarji in ne kot psihologi, katerih naloga je, da raziščejo in rešijo vprašanje bistva umetnosti. Po prednjih ugotovitvah jemljemo umetnost kot dano, nujno in bistveno človeško življenjsko dejavnost. Ugotavljamo samo, da psihološka znanost brez ozira na idealistično ali materialistično podlago ne dvomi o tem, da je umetniško dejstvovanje zasidrano v duševnem življenju, v psihi človekovi. Kolikor vem, tudi najekstremnejši materializem ni doslej poskusil nasprotnega dokaza, kolikor tudi se sicer izogiblje pojmov duh in duša v transcendentnem, verskem in humanističnem pomenu. Tudi duha kot činitelja življenja ni izločil, ampak ga je samo prestavil v sedež funkcijske doslednosti strojnega mehanizma človeškega telesa, kjer se razvija materiji imanentna psiha.

Za nas je umetnost torej dano, v človeški duši najgloblje zasidrano življenjsko dejstvo, čigar funkcija presega normalni okvir življenja materije in je polno razložljiva samo kot posledica metafizično zasidrane duhovnosti. Psihološko stran postanka in bistva umetnosti prepuščamo sicer psihološki znanosti, kot zgodovinarji, ki opažamo in razlagamo dejstva, pa ne moremo predvsem mimo duhovnih podlag in pogojev umetnosti v kulturni zgodovini človeštva.

Ves dosedanji razvoj umetnostno zgodovinske znanosti je namreč z redko doslednostjo vodil k spoznanju in priznanju duhovnih podlag umetnosti.

Dagobert Frey je v svojem kulturno spoznavno globoko zasidranem delu o gotiki in renesansi kot pogojih sodobnega svetovnega naziranja⁵ ugotovil, da ima sodobna umetnostna zgodovina tri razvojne stopnje, katerih prvo imenuje kulturno zgodovinsko stopnjo; ta se je opirala na zunanje pogoje zemljepisnih, političnih in gospodarsko zgodovinskih dejstev. Tu je zasidran na primer ogromni

⁴ F. I. Šmit, *Iskusstvo. Osnovnyje problemy teoriji i istoriji* (1925), str. 25—37.

⁵ Dagobert Frey, *Gotik und Renaissance als Grundlagen der modernen Weltanschauung*. Augsburg 1929; str. XVII.

pomen Jakoba Burckhardta študij o kulturi in umetnosti renesanse. Druga stopnja je bila oblikovno, formalno zgodovinska; ta je našo znanstveno stroko metodično osamosvojila, ko je umetnostno zgodovinska dejstva izolirala in proglasila razvoj tako imenovanega stila za imanentno značilnost umetnostne vrste. Umetnostna zgodovina kot zgodovina stila je bila pod vplivom eksaktno metodičnih prizadevanj tako imenovane dunajske šole,⁶ ki sta jo vodila Fr. Wickhoff in Al. Riegl, v prvem desetletju dvajsetega stoletja najvišji ideal naše stroke. Enega svojih najdoslednejših izrazov je dobila ta smer prav v slovenski umetnostni zgodovini že po svetovni vojni v Zgodovini likovne umetnosti v zahodni Evropi Izidorja Cankarja.⁷ Tretja stopnja je duhovno zgodovinska. Njen najizrazitejši zastopnik je bil naslednik Wickhoffa in Riegla na umetnostno zgodovinski stolici Instituta za avstrijsko zgodovinsko raziskavanje na Dunaju, Čeh Maks Dvořák, ki je ta svoja prizadevanja združil v delu o idealizmu in realizmu v gotski skulpturi in slikarstvu.⁸

Duhovno zgodovinska stopnja umetnostno zgodovinskih prizadevanj, v katere okviru se razvija tudi naše delo, išče zopet sintezo, o kateri si je prva kulturnozgodovinska stopnja domišljala, da jo je že dosegla. To novo sintezo opira na spoznanje duhovnih gonilnih sil kulturnega razvoja. Ker pojmuje umetnost kot najtenkočutnejši organ duhovnosti v človeškem in družabnem življenju, ji nekateri njeni zagovorniki prisojajo naravnost vodilno vlogo v zboru tako imenovanih duhovnih ved.

Problematiko te stopnje umetnostno zgodovinskih prizadevanj je v svojem že imenovanem delu o idealizmu in realizmu in v raznih manjših razpravah, zbranih v posmrtnem zvezku njegovih del, ki nosi naslov Umetnostna zgodovina kot zgodovina duha, najgloblje izrazil Maks Dvořák.⁹ Četudi mu zaradi pre zgodnje smrti ni uspelo, da bi bil uresničil celotno svoj ideal duhovno zgodovinsko poglobljene zgodovine umetnosti, je vendar razen že imenovanega glavnega dela te smeri podal nekaj zgledov te vrste zgodovinopisja, ki spadajo med bisere naše stroke. Mislim na Slikarstvo v katakombah in začetki krščanske umetnosti, na razpravo o Dürerjevi Apokalipsi, na uvod k albumu Brueghelovih del, na študijo o El Grecu in manierizmu ter ne v zadnji vrsti na njegove Variacije na isti tema, ki jih je posvetil ekspresionistični umetnosti O. Kokoschke.¹⁰

Dvořák je učil, da je za pravilno presojo umetnostnih del kake dobe treba podrobno poznati njeno kulturno stanje. Ta zahteva po njem ne velja samo glede slogovne skladnosti likovno umetnostnih s pesniškimi in glasbenimi deli, ampak tudi glede drugih življenjskih in kulturnih uspehov ter vsega človeškega dejstvovanja in mišljenja. »V tem smislu,« tako pravi, »lahko postane vir umetnostno zgodovinskega obravnavanja literatura ali kulturna zgodovina in mnogo drugih ved ter sploh vse, kar je človeška roka kdaj ustvarila, brez ozira na to, ali je bilo narejeno z izrazito umetnostnim namenom ali ne; vse to nam more služiti kot vir za spoznavanje umetnostnega hotenja, ki vodi v dani dobi vse ljudi v vsem njihovem delovanju in nehanju. Jasno je, da duhovne struje kake dobe niso vplivale samo na vsebino umetnostnih del, temveč tudi, da se opredelitev razmerja do narave, do vere, do znanosti ni izrazila samo v pisani literaturi, ampak tudi v umetniških delih. Umetniška dela niso samo umetnostne tvorbe, ampak tudi svetovni nazori.« Na kongresu varstva spomenikov v Bregenzu je dalje dejal: »Umetnost ne pomeni samo reševanja in razvijanja formalnih nalog in problemov; vselej in v prvi vrsti je izraz ideje, ki ovladuje človeštvo; umetnostna zgodovina pa je del splošne zgodovine duha, prav tako kakor verstvo, filozofija in pesništvo.« Ob drugi priliki zopet je za-

⁶ Julius v. Schlosser, Die Wiener Schule der Kunstgeschichte. Innsbruck 1934.

⁷ Ljubljana 1926 in dalje. — Prim. tudi njegov Uvod v umevanje likovne umetnosti. Sistematika stila. Ljubljana 1926.

⁸ Max Dvořák, Idealismus und Naturalismus in der gotischen Skulptur und Malerei, München in Berlin 1918.

⁹ Jaromír Pečírka, Max Dvořák. Životopis. Uvod h knjigi Max Dvořák, Umění jako projev ducha. Praga 1936. Str. VII—XCII. — M. Dvořák, Kunstgeschichte als Geistesgeschichte. Studien zur abendländischen Kunstentwicklung. München 1924.

¹⁰ Vorwort zur Kokoschka-Mappe »Variationen über ein Thema«, Die Initiale 1921, str. 6—9.

pisal: »Vse, kar je umetnost v historično znanih in med seboj zvezanih kulturnih periodah ustvarila, se nikdar ni popolnoma zgubilo, ampak je spadalo imanentno k obsegu vsega poznejšega razvoja, pri tem pa je vedno znova dobivalo nov pomen. To velja tako za posamezne motive kakor za splošne smeri in rešitve,« in sklepal takole: »Umetniška dela propadajo, toda duhovna dejstva, ki so se v njih utelesila, ostanejo, in po svoji materialni eksistenci integralno sodelujejo pri vsem sledečem razvoju.« Po bistvu tega Dvořákovega naziranja je umetnostna zgodovina kar zgodovina duha; stil, po katerem se nam umetnostni svet javlja, pa simbol, vidna in opredeljiva oblika vsakokratnega duhovnega stanja.

Izidor Cankar, ki je bil Dvořákov učenec, je tudi to stopnjo njegovega znanstvenega razvoja budno spremljal in jo s stilno zgodovinsko združil v temelju svoje zgodovine zapadnoevropske umetnosti. V zadnjem poglavju Uvoda v umevanje likovne umetnosti je nekatere Dvořákovske misli konkretnije formuliral takole: »Umetnina« (ima poleg tiste vsebine, ki jo ugotavlja in raziskuje umetnostna znanost) »še drugo vsebino, ki ni znanstvena abstrakcija, marveč živa, aktivna duhovna sila. Stilni zakoni niso ustvarjajoči umetniški osebnosti mrtvo znanje, ampak so po snovi, zlasti pa po formi nezavedno ponazorjevanje življenjskega čustva, v čemer obstoji intuitivnost umetniškega spoznanja.« V smislu Dvořákovega nazora, da je stil simbol vsakokratnih duhovnih razpoloženj, je Cankar svojo umetnostno zgodovino zasnoval na naziranju, da je umetnostna zgodovina kar zgodovina stila, kar je označil tudi v podnaslovu svoje knjige, ki se glasi: Razvoj stila.

Umetnostno zgodovinski vidik tako imenovanega stila pa nas kot zgodovinskih problematikov ne zadovoljuje popolnoma, ker predstavlja sicer sredstvo za klasifikacijo umetnostnih pojavov, umetnin, ne izčrpa pa bistva umetnostno in kulturno zgodovinskega snovanja. Tkivo kulturne zgodovine, v katerem se nam pojavlja umetnostna zgodovina, je po našem današnjem naziranju le še bolj zamotano, kakor je bil problemski kompleks kulturnozgodovinske stopnje umetnostne zgodovine, ki je pač zaslutila važnost različnih materialistično življenjskih činiteljev, prezrla pa je njih sintezo, ki bi jo kratko lahko označili s svetovno nazornim duhom časa ali osredja, na katero se študij osredotočuje. Umetnostna zgodovina je namreč kakor vsaka druga znanstvena stroka v svojih težnjah in zasnovah tudi sama odvisna od duha svojega časa. Tako je omenjena kulturnozgodovinska koncepcija Burckhardta in drugih, izpopolnjena s Semperjevim materialističnim pojmovanjem stila, ustrezala materialistično usmerjeni sredi 19. stoletja, ko so znanstveno eksaktni cilji, oprti na naravoslovsko stvarnost prve razvojne stopnje novejših znanosti, varovali znanost pred samopašnim subjektivizmom. Druga, formalno zgodovinska stopnja se je odrekla tudi kulturnozgodovinskih pogojev, ker je prepričana o eksaktni zanesljivosti metodskih sredstev, ki jih je našla v tako imenovanem slogu, mislila, da je vsaj za svoje področje našla duhu konca 19. stol. ustrezajoče objektivno merilo. Ta stopnja ustreza domnevni samoustreznosti in objektivni veljavnosti znanstvenih spoznanj, ki so se pred duhovnim prevratom fin de siècle razblinila kot prazne sheme brez globlje pomembnosti. Rešitev v duhovno zasidranost problematike stila, ki jo je za Dvořákom uresničil naš Cankar, je še vedno upala na končno objektivno veljavno razvozlanje vse problematike umetnostne zgodovine, čeprav je prav zaradi duhovne zasidranosti vsa njena veljavnost postajala odvisna od zaokroženih duhovno kulturnih konceptov.

Tako smo bili po veliki vojni prisiljeni iskati novih oporišč predvsem z namenom, da po prejšnjih prizadevanjih pridobljene sheme razvoja umetnosti poglobimo in obenem poglobimo tudi umetnostno zgodovinsko problematiko kot duhovno zgodovinsko problematiko¹¹. Znano načelo pasatistične, v sodobnosti tolikokrat zaničevane modrosti, da se ekstremi dotikajo, se je prav tu zopet uveljavilo. Po Dvořákovski formuli, da je umetnostna zgodovina zgodovina duha, so bila zopet odprta vrata prvi sodobno znanstveni, čeprav domnevno premagani

¹¹ K. M. Swoboda, *Neue Aufgaben der Kunstgeschichte*, Brünn 1935. — H. Sedlmayr, *Zu einer strengen Kunstwissenschaft v Kunstwissenschaftliche Forschungen I. zv.* (Berlin 1931), str. 7—32.

konceptiji umetnostne zgodovine, kulturno zgodovinski. Kompleks činiteljev, ki so se nanje opirali takratni očetje naše stroke, pa je dobil v luči sodobnih pojmovanj drugo lice in predvsem imenovalec v današnji politični terminologiji že kar sumljivem prostoru. Kljub temu pa se nam prav v kulturni zgodovini zdi pojem prostora naravnost odločilen in je prav problematiki umetnostne znanosti, ki je na formalno zgodovinski stopnji pred vsakdanjimi umetnostno zgodovinskimi dejstvi pogosto odpovedala, nudil začasno nenadomesljiv pomožni pojem.

K temu pomožnemu pojmu nas je vodila tudi problematika domačega spomeniškega gradiva, ki mu z objektivizirano metodiko formalno zgodovinske stopnje nismo mogli najti primernih meril. Predvsem pa nas je k pojmu prostora vodila splošna problematika umetnostno zgodovinskega razvoja, ki se nam je zdelo, da brez razširitve obzorja preko ozkega kroga umetnostnega gradiva in stilskih oznak visi nekje v zraku in ji manjka tal. Pojem rimskega državnega prostora na primer, ki je skladno organiziran državno politični in duhovni prostor, nam je pomagal razumevati važna dejstva prehoda iz antike v krščanski srednji vek. Razblinjenost tako imenovane dobe preseljevanja narodov in zgodnjega srednjega veka pa se nam je pod tem vidikom izkazala kot dosledno, v kulturnem instinktu zasidrano iskanje kulturnega prostora, ki v karolinški dobi uresničen povzroči od konca prvega krščanskega tisočletja dalje nov razcvet umetnosti v dobah zapadnoevropskih zgodovinskih umetnostnih slogov.

Rezultat naših kombinacij o vlogi prostora v razvoju umetnostne zgodovine je bil tale:

V več ozirih živi in se razvija človek v prostoru, v geografskem, v državno političnem, v socialnem in duhovnem. Vse te sestavine ozračja, miljeja, osredja, v katerem človek živi, so v vsakem primeru, v vsakem izbranem momentu življenja človeštva aktivne, saj je bistvo človeškega življenja in dejstvovanja, da se vrši na trdnih, konkretnih tleh, na zemlji, da se vrši v družbi in organizaciji in končno, da se vrši v luči duhovnega ideala, svetovnega, etičnega in verskega nazora. V zmoti je po našem tisti, ki bi mislil, da zadnjega more izločiti, ker se doslej nismo mogli prepričati, da bi tudi dosledni materializem ne bil zasidran v duhovni sferi.

Prvi, geografski prostor se menjuje od pokrajine do pokrajine, od tako imenovane domovine do domovine, a je za vsako sedanost važen po tem, da nosi s seboj pogoje tako imenovanega miljeja, osredja ali ozračja in da hrani sestavine vseh slojev kulturne preteklosti kakega ozemlja, ali kratko, da nosi s seboj vse breme zgodovine, kolikor zadeva kak kraj ali kako ozemlje in ljudstvo, ki na njem živi. V velikih enotah državno političnega, socialnega in duhovnega prostora je geografski prostor povsod pričujoč, vendar neskončno spremenljiv, ker je v svojem lokalnem pojavu odvisen od neskončnega števila možnih kulturnozgodovinskih dejstev. Geografski prostor komplicira tudi rodovno izročilo in tip prirodne nadarjenosti prebivalstva.

Državno politični prostor pomenja najvišji okvir družabne organizacije in nudi za čas trajanja svoje enote pogoj za vsak enotno usmerjen mirni razvoj, brez katerega je ustvarjanje pomembnejših kulturnih dobrin nemogoče.

Ker pa je stil kot najznačilnejši izraz umetnosti kake dobe po mnenju odličnih umetnostnih zgodovinarjev in po naših uvodnih izvajanjih kratko kar izraz svetovnega nazora in zgodovina umetnosti zgodovina duha, je jasno, da od državno političnega za umetnost ni nič manj važen duhovni prostor. Ta se izraža v svetovno nazornem, etičnem ali verskem nazoru kake družbe.

Prav zgodovina poantične evropske kulture in umetnosti zelo nazorno dokazuje prvenstveno važnost duhovnega prostora. Duhovna Evropa kaže predvsem osnovno razliko v dveh glavnih, po zatonu antike nikdar več premoščenih tipih, vzhodnem in zapadnem. Edino izenačujoča sila rimskega državnega prostora je doslej bila toliko močna, da je to nasprotje vsaj na videz premostila v rimski državni kulturi in umetnosti. To je doslej v evropski zgodovini tudi eden redkih primerov za to, da je bil državno organizacijski prostor začasno močnejši od duhovnega. V srednjem veku sta stopila na prvo mesto v obeh polovicah Evrope predvsem dva duhovna tipa, vzhodnoevropski bizantinsko-helenistični

in zapadnoevropski. Vzhodnoevropski je grško-slovanski, v kulturnih osnovah bizantinsko-helenističen, z močnimi primesmi semitskega islamstva. Zapadnoevropski je germansko-romanski, v kulturnih osnovah sredozemsko južnjaški in severnjaški, ki je dobil svojo prodorno moč, ko si je ustvaril enotni duhovni prostor, zapadnokrščanski. Prvenstvo tega duhovnega prostora v zgodovini zapadne Evrope velja od razpada rimske državnosti do konca 1. tisočletja, ko se po dolгих stoletjih za velik del zapadne Evrope doseže zopet skladnost med duhovnim, po Cerkvi vodenim prostorom, in državnim prostorom. Tudi v nadaljnjem razvoju zapadne Evrope je bil vse do 19. stol. v osnovnih potezah enotni duhovni prostor za usodo kulture in umetnosti važnejši od državnega. Tip mednarodno veljavne kulture, ki se je od karolinške upravno in duhovno enotno zasnovane državnosti in od romanske umetnostne dobe dalje vse bolj uveljavljal v Evropi in vsem kulturnem svetu, je posledica enotnosti duhovnega razpoloženja, ki je kljub neprestanim spremembam državnih mej in oblik vse do naših dni omogočalo z redkimi izjemami nemoteno izmenjavanje kulturnih dobrin med narodi. V splošnem pa po dosedanjih skušnjah velja načelo, da postane državni prostor kulturno aktiven šele, ko se združi z duhovnim prostorom.

Skladen kulturni razvoj je torej možen vselej le, če je doseženo soglasje med državnopolitičnim in duhovnim prostorom. Z biološko nujnostjo išče vsaka nova doba, tako uči zgodovina, tako soglasje. Za to plodonosno skladnost pa ni treba, da bi obsegala tudi enotnost mej državnega in duhovnega prostora, ker gre predvsem za soglasje v idejnem razpoloženju ter se poskusi nasilnega soglašanja obeh po načelu »cuius regio illius religio« s stališča splošno človečanskih interesov niso obnesli. Pač pa opažamo v primerih, ko ni več soglasja med državnopolitičnim in duhovnim prostorom, posebno če so ga revolucionarni dogodki porušili, da ga skušajo uresničiti tudi z nasilnimi sredstvi. Dirigiranje, vistosmerjanje, izenačevanje in podobni pojmi so termini tehnici takih stremljenj in izraz instinktivne zavesti, da je tako soglasje nujno.

Zgodovina torej nesporno potrjuje veljavnost duhovnega načela za umetnost. Po vsem, kar smo povedali o problemu duhovnih podlag umetnostnega snovanja v zgodovini, lahko sedaj odgovorimo tudi na drugo, na začetku stavljeno vprašanje, ali ima sodobna umetnost od umetnosti preteklosti različne duhovne podlage ali ne. Odgovor more biti samo, da takih posebnih podlag nima, da so osnovni duhovni pogoji za razvoj in značaj umetnosti v vseh časih isti in da le vsakemu času lastna posebna konstelacija v njihovem bistvu trajnih činiteljev kulturnega in umetnostnega življenja povzroča neprestano se menjajoče aspekte kraljestva umetnosti.¹²

Tudi za umetnostno sedanost velja, da je njena zbežanost in njena omahljivost glede smeri snovanja posledica pomanjkanja skladnosti med duhovnim in državnopolitičnim ali družabnim prostorom in vse prizadevanje za nov, pristnejši izraz in tako imenovani stil pomeni samo orjaško, zaradi bližine malo pregledno borbo za novo harmonijo med pogoji realnega zemljepisnega in družabnega prostora z duhovnim prostorom.

Prav sedanost nas s posebno nedvomljivostjo potrjuje v prepričanju, da je umetnost zares zanesljivo zrcalo duhovnih razpoloženj raznih dob. Vse, kar smo od Dvořákové utemeljitve umetnostne zgodovine kot zgodovine duha do danes doživeli, nam zgovorno ilustrira duhovno zasidranost umetnosti. Impresionizem, ki nam je kot za svoj čas nezaslišano revolucionarna struja še dobro v spominu s svojim geslom *l'art pour l'art* — umetnost zaradi umetnosti — ne predstavlja v današnjem pogledu nazaj samo zaključka stoletnega doslednega razvoja zapadnoevropske slikarske problematike, ampak prav posebno tudi začetek tiste dobe v umetnostni zgodovini, ko je živa, aktualna duhovnost sodobnega življenja prav posebno nabrekla žile umetnostnega ustvarjanja. Ves več kot polstoletni čas od impresionizma preko secesije, ekspresionizma, futurizma in drugih še ekstremnejših umetnostnih smeri se nam kaže danes samo kot zagrizena borba v sodobnosti še ne spoznanih, še ne ocenjenih duhovnih sil, ki jim

¹² O umetnosti in življenju prim. V. Molè, *Umetnost, Njeno obličje in izraz*. Ljubljana 1941.

ustrezajo razni umetnostni izrazi in pogosto do smešnosti napihnjeni -izmi. Da je umetnost tudi res važna duhovna sila, so se zavedali ali so vsaj instinktivno čutili tisti mogočniki, ki so jo podobno kakor religijo skušali ukloniti svoji službi, če se jim ni uklonila, pa so jo kruto preganjali.

Če pojmujeemo umetnostno zgodovino z Dvořákom kot zgodovino duha, si ustvarjamo torej tudi trdnejše razmerje do sodobne umetnosti, ki edino v luči duhovnih stremljenj časa dobiva svoj smisel, sicer pa se nam razprši v nepregleden kaos disparatnih pojavov. Kot vidni znaki in simboli še neopredeljene vsebine, podzavestnih slutenj in stremljenj človeštva, narodov in stanov pojmovani pa so nam sodobni umetnostni pojavi najboljši vodnik k razumevanju duhovnih razpoloženj našega časa. V luči tega prepričanja smo poskusili v zaključnih poglavjih Umetnosti zapadne Evrope vzbuditi razumevanje čitateljev za sicer tako malo razumljene in pogosto strastno obsojane pojave sodobnega umetnostnega življenja.¹³

¹³ Fr. Stelè, Umetnost zapadne Evrope. Oris njenih virov in glavnih dob njenega razvoja. Ljubljana 1935. Str. 363—420 (Novemu slogu nasproti). — Prim. tudi istega Moderné umenie vo svetle 19. storočia. Svoradov VIII (Bratislava 1940), str. 53—57, 81—84, 116—118.

Joža Lovrenčič

Drugi pogovor z Andrejem Čeboklijem

Ob dvajsetletnici njegove smrti

I.

Dvajset let, že dvajset let počivaš
pri Svetem Miklavžu, Dreja,
ki te biló je samo življenje
in si bil v cvetju odlomljena veja.

Tam v spodnjem kotu spiš tiho in snivaš
ob šumu Židane vode,
ki hiti mimo otoka tvojega Bečja,
pojoč staro pesem usode.

Skrivnost ločenih svetov pod mrtvimi drevesi
te več ne muči, otroka gladu, ki vse dni
lepoto si sanjal, — idiot Marko vidi:
Sonce se smeje nad črnimi rakvami...

In pišeš nam velikonočno pismo —
iz njega diha upanje in veselje:
Ne zabite — preko Golgote trpljenja
pot v vstajenje pelje!...

II.

Tam v drugem koncu pod zvonikom
naš dobri gospod vikar Jakob vstane:
»No, Jurecev, boš kaj povedal?«
In gresta na sprehod do Poljane.

Na Žarščah pri znamenju se ustavita
in, kakor je imel navado, po cesti
potrka s palico: »Tu so zgodovinska tla,
tu je začetek naše krejske povesti!«

In gresta dalje. Gospodu ne zmanjka besed:
o Rutarju ti govori, ki je tod hodil
in o starosti davnih grobov
po žarah in fibulah sodil...

Na okljuku pod Robiškim čelom, kjer reka
pridruži se cesti, Kovačevo jamo
pokaže ti s palico: »Tam je zgodovina,
ki jo še tako malo poznamo!« —

Pod Javornikom, Srčnikom in vse do Skale
po beli cesti gresta, oba zgovorna,
in doživljata vek za vekom,
srečujoč Cezarja... Napoleona... Cadorna...

Pod Skalo. Gospod obstane in spet pokaže:
»Vidiš, fant, tam je Poljana
in v živo preko nje mejniki mrzli —
še zdaj so moja velika rana!...«

V mesečino iz stolpa svetega Miklavža
srebrno težkó je udarilo eno —
Nič več vaju ni... Jaz sam grem po cesti
in ob spominu srce mi je ko prebodéno...

III.

Na sredi vasi pod košatim orehom
v gorsko tiho poletno noč
fantje so zbrani in pojo
svoje sanje, v vas gredoč.

Dreja poje kakor slavec naprej
o soncu, ki je za gore šlo,
in luno, kaj bi povedala, vpraša,
ko je prišla na nebo.

Luna se za oblake skrije,
odgovora mu ne da —
O Dreja, o Dreja, še zdaj te slišim
v pesmi, vsegà hrepenečega...

O, kadar bom prišel spet domov
in bo vse, kot je biló včasí,
ob nedeljah popoldne med možaki
pod orehom se ustavim na vasi.

In bomo modrovali in med nami
boš ti in vsi naši dragi
z gospodom vred in kljub žalosti
veselje bo pred krejskimi pragi...

Opombe: Pisatelj Andrej Čebokli (1893—1923) je umrl kot mlad profesor doma v KREDU 17. oktobra. Pokopan je na domačem pokopališču pri cerkvi sv. Miklavža, kjer počiva tudi dolgoletni krejski vikar Jakob Fon († 1917), ki je v svojih mlajših letih nabral in priobčeval narodno blago, ustanovil dve dijaški štipendiji in bil navdušen lokalni zgodovinar. — Židana voda = Nadiža, kot jo je Č. v metatezi krstil v svoji prvi povesti iz Kobariškega kota »Podlokarjev Tine« v Lj. Zv. 1914. — Bečje je njegov »Otok« iz Doma in sveta, v katerem je priobčil še »Velikonočno pismo«, »Otrok gladu«, »Idijot Marko in oni«, »Črnček«, »Solnce se smeje nad črnimi rakvami«, »Pod mrtvimi drevesi«, v Mladiki »Ločene svetove« itd. Tudi v Almanahu kat. dijaštva je nekaj njegovih črtic in še drugod. — Jurecev, hišno ime pri Čeboklijevih. Rutar Simon, znani goriški zgodovinar. Žaršče itd. krajevna imena v krejski okolici in ob Nadiži. — Prvi moj pogovor s Č. glej Dom in svet 1933.

Dr. Stane Mikuš | Rihard Jakopič

Riharda Jakopiča ni več med nami. Nedoumljiv se nam zdi njegov Rodhod. Zdi se nam, da ga še vsak dan srečujemo. Na umetnostnih razstavah, v kavarni, na cesti in na njegovem domu. Še vedno nam je v ušesih živ njegov glas, glas božjepotnega vojvode. Še vedno nam je pred očmi njegova ljuba postava, kakor da je pravkar stopila s sikstinskega stropa. Zdi se nam, da smo ga še včeraj nadlegovali v njegovi delavnici med baročnimi svetniki, rožami in podobami. Čujemo njegove težke, drsajoče starčevske korake, njegov otožni, utrujeni »naprej« in v hipu vidimo vso njegovo rembrandtovsko postavo, sklonjeno naprej z neizrekljivim izrazom na obrazu. Dasi so v poslednjih letih njegove misli blodile tja do bregov večnosti in se srečavale z mrtvimi prijatelji, Groharjem, Cankarjem, je vendar njegovo srce bilo na stežaj odprto tudi umrljivim. Najsi je bil star ali mlad, tvarne ali duhovne podpore potreben, je našel topel, človeški odmev v Jakopičevem ateljeju. Vidimo ga, kako z obrazom spovednika posluša drobne in velike človeške skrbi. Njegove roke, ki so ustvarile toliko lepote, trudno segajo v že redko sivo brado, njegove oči pa se kakor uklete obračajo venomer za svetlobo: v vedro nebo ali viharne oblake ali pošastno, brezoblično meglo. Tam snujejo nove, vedno nove podobe, v smrtnikom neslišni, nedoumljivi muziki barv. Tja proti večni svetlobi je Rihard Jakopič tudi odšel. Tam se bo odpočilo lepote željno srce. Nam pa bo za večno ostal njegov spomin in njegovo orjaško delo.

Na naslednjih straneh objavljamo nekaj misli in spominov rajnkega mojstra iz še neobjavljenega rokopisa, ki ga je napisal nalašč za našo revijo.

Iz spominov:

»Prav zdi pa se mi, da sem bil rojen tamle doli v Krakovem sredi zelenih vrtov, kjer sem se gibal kot otrok med dekleti in ženami v spodrencanih krilih in s širokimi slamniki na glavah, ki so kopale, štihale ali škropile solatico in druge božje darove. Zdi se mi, da se igravam s svojimi šolskimi pajdaši na široko odprtem Mirju »kozy klanf«, »mance«, »ravbarje«, da spuščamo »lintvrne« ali se kopljemo v prijazni Gradaščici tam na Pasjem brodu in se podimo po mestnem logu proti Malemu grabnu; zdi se mi, da gledam umazano Ljubljano, kako se leno vali med zelenimi bregovi proti Ljubljani; jekarje vidim, ribiče in čolnarje, ki razkladajo v Trnovskem pristanu kamenje, opeko in drugo robo. — Zdi se mi, da vidim sijati jutranje sonce bledorumeno skozi mlečnate megle in jih trgati in čedalje z večjo silo žareti v srebrni dan. — Na Mirju sedim na gričku pod košatim orehom. Večer je; nebo žari oranžno; sonce zahaja; mehak rožnat sijaj plava po zelenkastem nebu. Vijoličasto pada

mrak na utrujeno zemljo. Glej! iz močvirnatih tal rastejo lahne meglice, kakor blede pošasti plavajo in se objemajo in družijo čedalje gostejše, dokler ne zagrnejo vsega sveta v skrivnosten pajčolan. —«

»Če se zamislim v stare čase, ko sem si kot neizkušeni mladenič zasnanjal svoje umetniško življenje in bodočnost slovenske umetnosti, ki je do takrat sploh ni bilo, ali — da nikogar ne žalim — ki je jaz nisem videl, moram reči, da mi je hudo pri srcu in da ne morem biti zadovoljen. Usoda mi je naložila preveč sladkih in grenkih dolžnosti, da bi jih mogel v tako zanikrnih časih brez pomoči sam znositi.

Zaradi tega je bilo vse moje prizadevanje v glavnem le: iskanje, učenje, poizkušanje in spoznavanje, v najboljšem primeru pripravljanje na tisto, kar naj bi šele prišlo in kar mora priti, če si hočemo zaslužiti ime svobodnega naroda. To tisto pa je: zavedno, lastno duhovno življenje in delo.

Če pa se spominjam svojih tovarišev, s katerimi smo se v časih, ko je umetniško življenje pri nas že skoraj popolnoma zamrlo; če se spominjam, kako smo se začeli brez pomoči in brez prijateljev, zasmehovani tujci v lastni domovini javno udejestvovati in smo si po dolgih letih, ko smo si priborili priznanje v tujini, izsilili polagoma zlasti s stalnimi razstavami vzlic raznim neugodam, sovražnostim in nasprotovanjem, razumevanje in priznanje tudi v domovini, se mi srce razveseli. Že tik za nami so prišli mladi tovariši, ki so vsak po svoje prispevali svoj delež k napredku in razgibanosti naše umetnosti.

Nekaj smo vendarle dosegli. —

Nekaj malega, kajti prišla je tako imenovana svetovna vojna, ki nam je zastavila pot. Marsikateri je opešal v življenjski borbi, marsikakega nadarjenega mladeniča je pobrala vojna.

— Pa življenje je bogato. Pojavljati so se začeli nepričakovano novi talenti, mladi, mlajši in najmlajši, ki so ali sledili našim stremljenjem ali se skušajo drugače kot nekdam mi stari umetniško udejestvovati in uveljavljati...«

O umetniški vzgoji.

»Za vsakega človeka, ki stremi po izobrazbi, je koristno, če si ogleda svet in se uči, kar se učiti dá in sme. To velja tudi za umetnika — namreč če ima ta dovolj moči, da pri tem zanimivem in lepem opravilu ne zgubi samega sebe. Ker pa je le malo tako močnih osebnosti, ki bi mogle v vsakem primeru opravljati brez škode zase in za narod svoje kulturne dolžnosti, je na vsak način potrebno, da je dana ukaželjnim mladim prilika se učiti in vežbati, najprej na domačih tleh, po nasvetih dobrih, zrelih učiteljev, ki so imeli dovolj moči, da so premagali razne zapeljivosti tega sveta. Ti jim bodo odkrivali lepoto naše slovenske dežele, ki je po obsegu sicer majhna, ki pa ima za umetnika vsega zadosti. Tako okrepčani z lastnim spoznanjem in zavednostjo naj si ogledajo še druge kraje in de-

žele, če jih to mika. — Iz navedenih razlogov se mi torej zdi neobhodno potrebno, da ima tudi naš narod, kakor imajo vsi veliki in majhni kulturni narodi, svojo, od države priznana visoko šolo za oblikovno umetnost. —«

Umetniška osebnost.

»Porok, da se umetnost razvija, je brez dvoma individualnost — osebnost. Čim močnejša osebnost, tem močnejša njegova umetnost in tem močnejši vpliv na narod, iz katerega se je rodil — ali med katerim stalno živi. Čim več takih osebnosti, ki se seveda med seboj razlikujejo, ker so pač osebnosti — tem kulturno bogatejši in osebnejši je narod sam, kajti v močnih osebnostih so združene vse močne lastnosti naroda samega. To vidimo povsod, kamor pogledamo: od najstarejših časov skozi ves razvoj evropskih narodov do današnje degeneracije.«

Rojstvo umetnine.

»Delo umetnika se vrši v glavnem in prvotno v njegovi duši in šele nato sledi izražanje tega procesa v človeškem čutilom sprejemljivih oblikah. — Tako se vrši to delo tudi v meni, in mislim v vsakem umetniku.

Zaradi tega delam včasih ob kaki sliki zelo dolgo, zlasti če v meni še ni vse jasno ali me motijo okoliščine, ki mi zabranjujejo svoboden razmah; v nasprotnem primeru pa, če sem povsem zbran, mi gre delo izredno hitro izpod rok! —

Ideja! Kaj je to? Ideje so prikazni, ki se rode v človeku in ženejo umetnika, da izraža kolikor toliko razumljivo vse tisto, kar se godi v njegovi duši. Izmišljotinske ideje so mi zoprne. Razum nam je dan le za to, da pregledamo in vodimo svoja občutja in stremljenja.«

O barvi.

»Barva je za pravega slikarja bistveni izraz njegovega umetniškega hotenja. Barva je za slikarja isto kot n. pr. za kiparja otipljiva oblika predmeta, kot za muzičarja glasovi...«

Umetnik.

»Prava umetnost potrebuje etično visoko stoječega človeka-umetnika. Umetnost je božji dar, dan človeku kot najvišji izraz življenja. Le etično velik umetnik more ustvarjati umotvore, katerih lepota je prežeta z resnico in čistostjo.« —

Pismo Ivana Cankarja

Ob petindvajsetletnici smrti priobčil T. D.

Pred četrto stoletja — 11. decembra 1918 — je v takratnih slavnostnih dneh slovenskega naroda umrl njegov tedanji največji pripovednik, umetnik slovenske besede in glasnik čiste človečnosti Ivan Cankar. Vse življenje je daroval Umetnosti, ki jo je živel in izdihaval kot svoje življenje. Bil je telesno otroški nebogljenec vse svoje dni, a z duhom je grabil za nedosegljivimi sanjami svojega brezmejnega hrepenenja, ki se je ustavilo ob zadnjih treh velikih mejnikih, slehernemu izmed nas na poti v večnost postavljenih: *Mati — Domovina — Bog!* V te tri njegove in naše najgloblje resničnosti se mu je nekdanj tako brezciljno Hrepenenje vzobličilo tik pred smrtjo in nam jih zapustilo, obsejane z njegovo genialnostjo in ubrane v zvoke njegove pojoče besede kot zadnji krik srca, kot široko odprte oči Pesnika, preden se je zazrl v Večnost. Pet in dvajset let nam že govore kot njegov najlepši in najgloblji testament.

Njegova življenjska sila — moč besede in ostrost duha — je bila tako obsežna, da še danes živi iz nje ves narod: tako tisti na desni kakor oni na levi... Boj in ljubezen, upor in vdanost, prevrat in trdnost v Bogu: vse to so prvine njegove duše, njegovega hrepenenja po človeštva vrednem življenju, ki bi ga naj ne vladalo nasilje materializma, temveč vest in srce. Kako daleč smo danes od tega, morda najbolj tisti, ki si ga dajejo na prapore!...

Mi pa se danes spominjamo Cankarja-človeka, ki se je telesno ločil od nas pred 25 leti in ga ni med nami, ne na Rožniku ne v Slovenskih goricah, kjer je v zimi 1910/11 hodil in pisal pesem svojega hrepenenja, svojo »Lepo Vido«. Iz tega časa je pismo na Rožnik, ki ga objavljamo v njegov spomin brez popravkov in brez komentarja. V njem naj Cankar zaživi kot je živel med nami in katerega spomin bo večni med Slovenci!

Cenjena gospa!

V sami jezi in zlovolji živim že par tednov; zato Ti tudi nič pisal nisem. Kolikor sem drame že imel, sem vse skupaj zavrgel ter sem začel znova! Zdaj hitim kolikor morem, da vsaj prazen ne pojdem odtod. Veselja pa imam pri delu toliko, kakor če bi drva sekal. Škoda, da sem si bil ravno to stvar vtepel v glavo; rajši bi bil začel pisati roman! — Brez vse koristi pa vendar ni, da sem toliko časa tukaj ostal. Kadar je človeku dolgčas, si marsikaj izmisli; tako imam spet vso glavo polno lepih načrtov in misli, ki hodijo z mano povsod in mi branijo, da bi obupal nad tem svojim popotnim življenjem. —

Veselil sem se že pomladi, pa je pred par dnevi spet začelo snežiti. Že tako je dovolj dolgčas, pa še to dolgočasno vreme! Saj ven me ne žene nikamor, ali vendar je neprijetno, če vidim skozi okno to nizko, sivo, pusto nebo, ki napravi človeka samega prav tako pustega in čemer-

nega. Kakor za tolažbo je prinesel danes mal šolarček prvi šopek vijolic; od samega veselja sem mu dal desetico. Še vijolice so pametnejše nego človek: ne zmenijo se za vreme ter klijejo pogumno izpod snegá!

Zdaj bo že kmalu obletnica tistega dné, ko sem prvikrat prišel na Rožnik. Vse mi je še tako živo v spominu, kakor da je bilo včeraj in zdi se mi čudno, da je minilo že celo leto. Morda je moj spomin zato tako zvest, ker nimam nikjer pravega dóma in mi ostane v srcu neizbrisljiv solnčni Rožnik, ki mi je bil res napol dom in kjer sem se po dolgem romanju čutil kakor v varnem zavetju. Takega občutka nisem imel nikoli prej in nikjer drugjé, tudi ne tukaj, čeprav so kraji lepi in ljudjé ljubeznivi. —

Vrnem se v Ljubljano vsekakor pred Veliko nočjó; najmanj teden prej, če bo drama dovršena ali ne. Le to me skrbi, če je na Rožniku morda že soba oddana. Ako ni, se bova zmenila z Bergmanom, kakor sva že govorila; ako pa je, bom hodil vsako jutro kavo pít, kakor vaši zvesti tarokarji. Vendar pa upam, da mi bo sreča mila. Toliko vem: če bo letošnje poletje kakor je bilo lansko (kar Bog daj!), bom tisti krasni mir in tisto samoto, ki je za moje delo kakor ustvarjena, mnogo bolj izkoristil nego lani, tako da mi ne bo spet žal izgubljenih dni! Pa nikar se ne smej in nikar ne misli, da so to samo pobožni nameni, ki izpuhté v nič od jutra do večera! —

Iz te puščave Ti ne morem pisati ničesar zanimivega — kakor si videla. Ura je uri enaka, dan dnevu. Jaz res ne vem, kaj bi ljudjé tukaj počeli, če bi se ne prepirali in ne ženili! In jaz ne maram ne tega ne onega...

Prisrčne pozdrave vsem in na veselo svidenje!

Ivan Cankar

17. III. 1911

Sv. Trojica v Slov. goricah

Jože Šmit

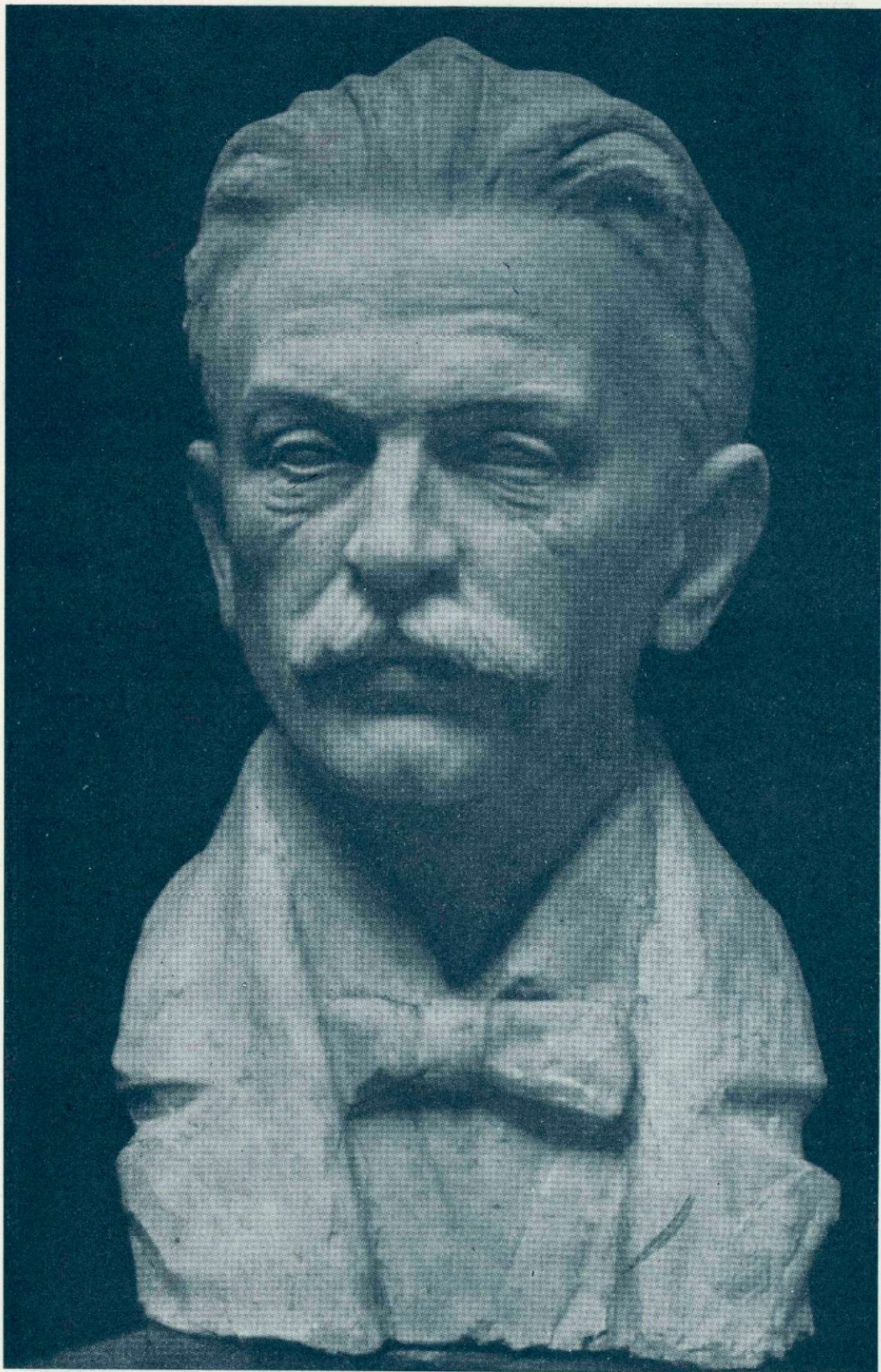
Pesem

Jezus, naj ne umrem,
meni je takó lepó,
kot da od maše grem,
kjer sem Te molil z njo.

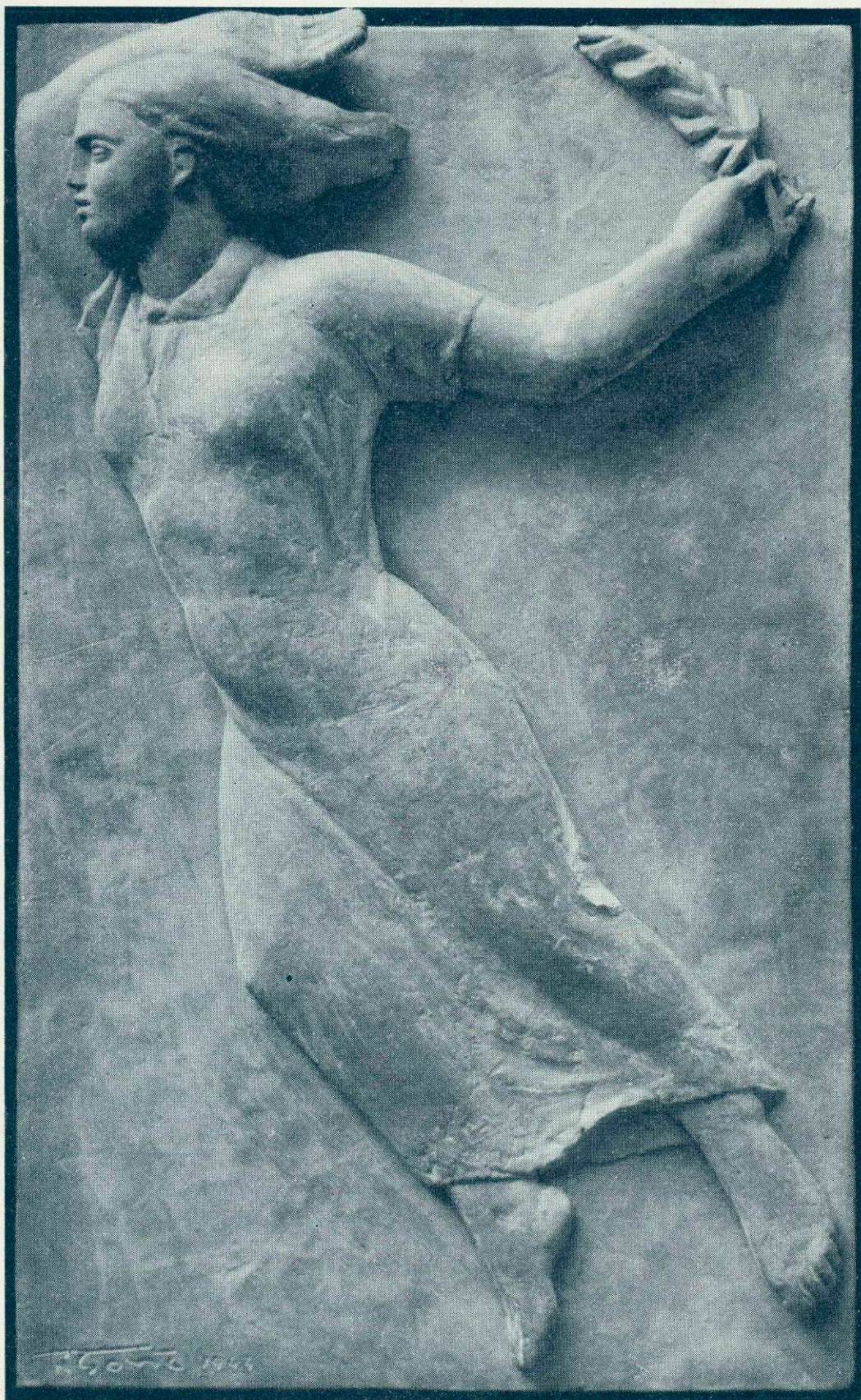
Srečal sem lepo ženó,
kriknil sem ji v pozdrav,
pa mi je tako biló,
ko da sem dihnil v piščal.

V kočah večer diši,
meni je tako topló,
krhka kot cvet zveni
struna mi pod rokó.

Dunaj 1943.

Sl. 5. Francišek Smerdu: Ivan Cankar (1943).

Sl. 6. France Gorše: Genij

Jože Dular

Svatovske pesmi

On

Bil sem kot nemirni plamen,
bil sem trst in krhki kamen,
bil sem v vetru list zgubljen.
A odkar zdaj čutim tebe,
našel samega sem sebe,
zdaj sem v sebi ustaljen.

Nisem vedel, kam stopinja
mene vodi, kaj razgrinja
se pred mano brez besed.
Zdaj pa vem, da sem te čakal,
da v srce sem kri natakal,
ko sem stopal v tvojo sled.

Zdaj sem tu. V nevidne mreže
vkup usoda naju veže:
eno sva odslej oba!
Zdaj sva le še svetla kaplja,
ki neslišno se potaplja
v dno žarečega srca.

Ona

Zame nisi trst nemirni,
nisi list v svobodi širni —
ti si le dragulj bil skrit.
Ah, saj nisi mrzel kamen,
ti si mi le vroči plamen,
ki prežarja mojo bit.

Glej me! Sem kot polna trta,
ki jo sonce sredi vrta
v radost in nemir zori.
Pridi, skloni se, objemi,
vse sadove sladke vzemi,
kar jih nudi vroča kri.

Na ljubezni žrtveniku
nama naj v tegobnem kriku
vrata se odpro srca,
da bom tebi vrč prepolni,
ki v omami sladkobolni
se razdajal bo do dna.

Oba

Skupaj bova v slast nemira
šla objeta čez poti,
dokler z nama v mrak večera
zadnja sled se ne zgubi.

Jože Dular

Večerni pismi

I.

Kako sem sama, ah, preveč sem sama,
odkar odšel si venkaj v noč in mraz,
ko bridko me vznemirja, kar med nama
prepletlo v dušah se je zadnji čas.

V dlaneh še čutim tvojih rok toplino
in še odmeva v meni tvoj korak,
ko v mojih bolečin pretrpko vino
nataka zopet se napoj grenak.

Čemu sta križali se poti nama,
ko cilja skupnega za naju ni,
ko vendar vse le bežna je omama,
ki rane le še hujše zapusti?

Čemu, čemu? Saj tebi razodela
ne bom nikdar se, to pač dobro vem.
In ti boš molčal. In oba trpela
spet bova družno z vsakim novim dnem.

Kar čutiva, povedati ne smeva,
ker poti nama gresta v drugo smer...
Saj nisem luč, ki tebi izgoreva —
Kako nocoj bo tih, težak večer.

II.

Ah, saj ne bom nikdar ti pisal pisem,
med nama je prepad in tuj obraz,
kar rekel rad bi, tega rekel nisem —
Pozabi name in na grenki čas.

Narte Velikonja | Zanka

Posvečeno spominu dr. Marka Natlačena

»... Kazal je začetne znake živčne bolezni in pojavila se je pri njem jasnovidnost. Vsi njegovi predmeti v tujih rokah so imeli to lastnost da so priklicevali nanj misli onega, ki jih je takrat imel...«

Iz pisma nekega zdravnika.

1.

Nenadoma je planil pokonci in zastrmel v temo. Nič. Nič. Vsenaokoli mir. Niti koraka ni čul na ulici. A vendar. Saj je vse videl, kakor bi gledal skozi okno. In potem je bil oni nenadoma v sobi. Saj je govoril z njim, saj ga je pahnil skozi vrata in vrata zaloputnil, saj mu je oni zagrozil, saj ga je sunil, saj se mu je zarežal. Nič. Nikjer nič.

»Bi rad videl onega, ki bi mogel obdolžiti mene. Vse prej. Vas prej, celo njegovo ženo prej, če hočete, a ne mene. Niti na misel ne bo nikomur prišlo in nikomur ne more priti, da so vmes moji prsti.«

Tako mu je dejal. Saj je slišal in še sliši. Potem je tisti fant stopil naprej ter ga potrkal po čelu. »Ali vam ni vse v redu? Lahko trdi, kar hoče, pa mu nihče ne verjame, komur ni vse v redu.«

Nato se mu je zgrnil okoli glave žareč plamen in vse zavil v moten blišč.

Potokar Peter ga je nato v sanjah sunil skozi vrata in zaloputnil. Še sedaj, zbujen, se je čudil, od kod je vzel toliko poguma.

Ves potan in ves tresoč se je z očmi iskal v temi vrata.

»Ne, to je prav. Hvala Bogu, da sem sanjal. Niso bila ta. Vrata, ki sem jih videl, so bila na desni, pahnil sem ga z desnico. V sanjah!«

Vstal je in ves drgetajoč od neznanega mraza, četudi je bilo v juliju in vroče, si je obrisal ledeni pot z obraza ter stopil k vratom. Bila so prav tako zaprta kakor zvečer; stol, ki ga je bil zvečer premaknil, ko je nekaj iskal v omari, je prav tako stal pred njimi. Kdor bi hotel v sobo, bi se moral zadeti vanj.

»In vendar sem ga videl! Videl! To ni bil samo pojav, bil je on sam in pogovarjala sva se:

»Ti si ga ustrelil,« sem mu rekel, »ti, ki te je nosil na rokah! Ali se še spominjaš, kako je na tvoje besede spremenil moj predlog? Ali se še spominjaš, kako si se potem zarežal: »Vidite, pa je moja veljala in ne vaša! Čemu ste se trudili? Mene bi bili vprašali, pa bi si bili prihranili delo in jezo.«

Potokar se je spomnil, da je bilo res tako. Da je fant res imel oster, samozavesten pogovor z Oblakom. In zdaj je dejal, da ga je ustrelil.

»Počakati moramo jutra! Če je živ, potem so to bile sanje; ko je zdaj toliko tega govorjenja, se mi je pritaknilo še to. In ker so govorili, da mu nekaj grozé, se je to lahko pritaknilo.«

Nenadoma se je hotel spomniti imena. Kakor bi ga bilo nekaj udarilo po čelu. Ni se mogel spomniti. Videl je obraz, a imena, imena se ni spomnil. Kakor bi bil pretepen, se je zavlekel k oknu. Polknice so bile odprte in skozi je vela

prijetna sapa. Na grajskem pobočju je gorela plinska luč, na vrtu je slišal črička in nenadoma se je zaslišal zavijajoči glas psa volčjaka, ki je sedel ob gredi in tulil. Tulil, kakor tuli pes ob mrliču.

Ura je bila tri. Zamolklo je udarila. Štel je: najprej štiri, potem zvonko tri, nato zamolklo tri. Prisluhnil je. Sosed je imel kokoši in petelin je pel. Slišal je hripavo kukurikanje: »Kakor bi bil vasoval!« mu je šinilo na misel. Toda pletel je dalje:

»Morda je splezal skozi okno?« mu je šinilo v možgane.

Nagnil se je čez okno. Nič. Nič. Okno je bilo v prvem nadstropju in, če si hotel v sobo, si moral preplezati tudi napušč, ki je molel pred oknom.

»Nič!« si je oddahnil. »Hvala Bogu: nič! Vse je bil samo privid.«

Legel je spet, a ni mogel spati. Premetaval se je po postelji in vedno bolj so rasle sence v sobi. Tisti trenutek je šinila prek oči neka svetloba. Planil je spet pokonci, a se tako glasno zasmel, da se je žena zganila v postelji. Za trenutek se je potajil, toda žena se je prebudila in dejala:

»Ali ne moreš spati?«

»Prebudil sem se. Tako smešnih sanj še nisem imel. V Frančiškanski ulici sem čepel na vseh štirih in okoli mene je bilo zmerom več ljudi!« se je izvil s sanjami, ki jih je imel prejšnjo noč.

»Preveč praška si vzela!« se je obrnila in zavila v odejo. »Kar spi naprej!«

Potokar se je obrnil in spet mu je svetloba šinila čez obraz.

»Mesec, pa ne prašek!« je zagodrnjal, ko je ugledal skozi okno svetlo kroglo. »Rekel sem, naj mi zatemne okno, pa ga niso.«

Spomnil se je, kako ga je zvečer bolela glava... Zamižal je spet, a prav takrat je začel na vrtu zavijati pes in po cesti je zaropotal avto ter žarko razsvetlil ulico. V silnem diru je zatrobil rešilni voz. Saj to je bilo običajno: rešilni voz je vozil vsako noč in trobil vsako noč. Vsako noč je slišal psa: samo nocoj je tulil, tulil in zavijal.

In še nekaj se mu je zdelo čudno: v nosu je čutil neznan duh. Duh kakor po tlečem zamašku, duh, ki ga je poznal z lova, duh, ko je nekoč streljal z revolverjem, duh po gorečem smodniku.

Valjal se je po postelji in razmišljal. Vse mogoče mu je drvelo po glavi in dobivalo čudne obrise. Ustavil se je spet pri človeku, ki ga je videl v snu, spet je videl njegov režeči se obraz, spet je zavil pes na vrtu.

V čudni motnjavi so se mu začele križati misli, ko se je izgubil v pijani dremavici. Toda zdelo se mu je, da je buden in da leži bolan v bolnišnici, ko se je nadenj sklonil oni obraz:

»Gorje, gorje, če komu poveste!«

Kakor bi bilo nekaj treščilo, je planil spet pokonci.

Drugo jutro je pozvonila mlekarica. Vse je še spalo, samo žena je bila šla k jutranji maši. Odprl ji je in počakal, da je za njo zaklenil. Toda ni bila še dva koraka na cesti, ko se je vrnila.

»Hotela sem izvedeti pri vas: ali se je res komu nekaj zgodilo? Ko sem oddajala strankam mleko, sem nekaj slišala. Dve ženski sta stali na cesti in starejša je pripovedovala mlajši, da je njen sin v bolnišnici za strežnika in da so danes ob treh pripeljali nekoga ranjenega, ki mu ne morejo pomagati. —

Preslišala sem, koga. — Našli so ga na cesti. Kaj naj bi delal ob treh na cesti? Neznani visok, mlad človek da mu je prišel nasproti. Šla da sta nekaj korakov skupaj, potem pa da je oni mlajši potegnil orožje in ga ubil. To da je videl nekdo, a nič več. Fant je naglo zbežal in ni sledu za njim.«

»Hotela je povedati,« si je dejal, »in ne izvedeti. Ali pa — ali morda ni nagonsko hotela nekaj izvedeti?«

Prvi trenutek je hotel vprašati, ali je to Oblak, pa je pogoltnil besedo.

»Česa danes ženske ne strobezljajo? Ali ne bi bil sosed spoznal morilca, če bi bilo res? Mesec je svetil in, če sta mirno govorila, je znamenje, da sta bila znana. Naj pa sam pove!« je dejal.

»Če je pa nezavesten!« je tiščala mlekarica. »Mislila sem, da že kaj veste!« Ženska se je obrnila in šla.

Potokarju pa je bilo, kakor bi mu svet plesal pred očmi. »Ta je le hotela izvedeti! Od mene!« si je dejal. »Visok je bil in mlad je bil!« je omahnil pred umivalnik. »In oni je bil tudi visok in mlad. Z Oblakom se poznata dobro.«

Prišla je žena ter ga našla, kako si prizadeva, da bi razvozlal stoglo.

»Kaj delaš?« ga je začudeno pogledala. »Ali ne vidiš, da ni nobene zanke?«

»Oh, zanka je, zanka je!« je dejal in zdrknil na čevelj.

Žena je zavpila, otroci so planili s postelj; začeli so ga močiti z jesihom.

»Slabo sem spal!« je vzdihnil na vprašanje, kaj mu je.

»Danes ne moreš v urad!« je rabsodila žena ter ga spravila v posteljo. Potokar si je vse dopustil, kakor bi bil otrok. Ko je ostal čez hip sam, je zamrmral:

»Zanka je, o, zanka je!«

2.

Niso vedeli, kako bi mu povedali. Sklicali so zdravniški posvet. V sobi je dišalo po jesihu, muhe so sedale bolniku na lice, da je trudno mahal z roko. Nihče ni vedel, kaj mu prav za prav je. Živčni zdravnik je govoril o živcih, zdravnik za nalezljive bolezni mu je gledal v grlu, če ni davica ali angina, zdravnik za notranje bolezni je trkal in našel, da je nekaj na srcu.

»Mir, mir!« so bili soglasni.

Zato so morali otroci v gozd po borovnice, da je bilo pri hiši tiho, samo žena je hodila zamišljena po kuhinji in slišali so se njeni koraki.

Spet je zazvonilo. Slišal je, kako pridušeno govori žena, kako ji odgovarja razburjeni zvonki glas. Razložil je besede:

»Jaz moram govoriti z njim, za vsako ceno moram govoriti z njim!«

»Če pa zdravniki pravijo, da ne!« je ugovarjala žena. »On še nič ne ve in bi mu razburjenje škodilo.«

»Jaz pa vem, da ve!« se je zgrozil ženski glas.

Potokar je na to planil iz postelje in omahnil na vrata:

»Da, vem, vem!« je kriknil. »Oblak je mrtev. Ustrelil ga je!«

Žena je prebledela, ko je videla moža tako razburjenega v nočni srajci na pragu.

»Kdo ti je povedal?« se je zaletela v prvem presenečenju.

»Izvedel sem!« je dejal. »Gospodična naj toliko počaka, da se oblečem,« je rekel in čez čas mu je sedela nasproti drobna gospodična.

»Jaz sem Metka!«

Ozrla se je in videla ženo v sobi.

»Metka ste! Čudno, da mi je to ime tako prijetno! Ali veste, da ne bi bilo nobeno ime za vas tako blagoglasno?«

»Nič poklonov!« se je otresla deklica. »Nič poklonov. Večkrat sem vas že hotela poiskati na cesti in nekaj mi je dejalo, da sem vas morala danes zjutraj čakati, da bi vas kje uzrla. Potem so povedali, da ste bolni in da ne smete iz sobe.«

Njen glas in njena postava sta bila živo nasprotje njenemu odločnemu nastopu, njeni senci med očmi in globoki gubi na čelu. Ozke ustnice so pričale o nenavadnem, skoraj krutem — ali prav povedano — milo krutem značaju.

Spet se je ozrla po sobi in pogled ji je obvisel na ženi.

»Hotela bi z vami govoriti na samem!« je v zadregi izdabila.

Žena je nejevoljno menila:

»Ne razburjajte ga! Saj vidite, gospodična, da ga ne smete razburjati!«

»Kar mi more povedati, me ne bo razburjalo! Saj vem, kaj vas je pripeljalo!«

Žena se je vdala, ko je videla, kako mož mirno govori. Odšla je, toda gospodična Metka je videla, da je ostala ozka špranja pri vratih odprta, zato se je sklonila in zašepetala. Glas je bil svinčeno hladen in poln groze. Videl je, kako se ji roka rahlo trese, ko je segla po robcu, kakor da se usekuje, in za njim je dahnila, a rezko in odrezano, kot bi sekala:

»Pošilja me. Zaročenka sem: ne smete nikomur povedati!«

»Zato vam ni bilo treba semkaj, vedel sem že prej! Dà, vedel sem že prej!« je prikimal.

»Mislila sem, da boste mogli,« se je pretvarjala na glas s čisto spremenjenim glasom, kakor bi poslušali neznanci, »zdaj pa vidim sama, da ne boste. Če bi mogli čakati dva dni?« je hlinila.

Potokar je razumel. »Saj vidite, da ne morem! Čez nekaj dni pa prav rad! Najnujnejše reči lahko počakajo tri dni!«

»Potem sem pa opravila,« je dejala na videz ravnodušno in brezbrizno.

»To bi bili pa prav lahko povedali glasno,« je dejal. »To vendar ni taka tajnost!«

»Če so pa tako naročili!« je segla v roko in v njenih očeh se je za hip utrnul neznan strah in groza. Sklenila je roke kot v molitvi.

»Rada ga imam!« je dahnila. »Ne povejte nikomur!« Oči so se zabliskale v obupni, a neprikriti grožnji.

»Prav, prav!« je dejal. »Čez dva dni!« se je smehljal glasno.

In je šla. Šele čez čas se je spomnil, da niti ne ve, kako se piše.

Žena je zunaj na hodniku govorila:

»To ste hitro končali, to ste pa hitro končali!«

Bila je radovedna in hotela vedeti, kdo je.

»Naša tipkarica,« se je zasmel. »Če me ni v uradu, pa pridejo na dom. Neko vabilo...« se je otresel. »Pa misli trapica, da je vse uradna tajnost!«

»Ti pa tvoje uradne tajnosti!« se je našobila.

»Takšen je zakon in naše tipkarice so vse zanesljive.«

Strmel je z razprtimi očmi v strop. Ni ga zmotilo brenčanje muhe, ki se je ulovila na muholovcu, niti ropotanje voza na ulici. Strmel je v strop in dejal:

»Zdaj jo pošilja! Kako ve, da vem zanj jaz, in od kod ta strah, ki ga je prevzel?« Predstavljal si jo je iznova. Vitka, majhne brčice pod nosom, krilo modrikasto, bluza iz tenke bele svile in na vratu drobne rdeče koralde. Ko je govorila, se ji je delala jamica. Vse to mu je ostalo bežno, a neizbrisno v spominu. Toda spominjal se je tudi njenega bleska v očeh, njenega odločnega bleska v zelenkasto svetlih očeh. Spomnil se je, videl jo je dvakrat, trikrat na cestni železnici in enkrat je bil oni visoki mladi fant z njo. Samozavesten, drzen. Rdeč nagelj je imel v gumbnici in brčice pod nosom. Kadil je cigareto in ji pihnil dim v oči. Toda ponoči ga je videl brez brčic in bil je bolj nervozen in manj samozavesten, dasi se mu je rogal. In zdaj mu pošilja sporočilo, kakor je rekel že sam ponoči: »Ne povejte nikomur!«

Potokar se je sključil v postelji od čudne bolečine, ki mu je stisnila srce. »Ne povejte nikomur!«

Predstavljal si je, kaj bi bilo, če bi izrekel svoj sum. Fanta bi prijeli, a njega bi vsak zagovornik lahko odklonil in spoznal, da ni bil pri zdravi pameti. Morda je deklica res bila pri njem, morda pa je bil to samo privid. Zadvomil je, da je ves nestrpen poklical ženo:

»Kaj ti je rekla, ko je stala na pragu?« je dejal in uprl pogled vanjo.

»Nič!« se je zasmejala. »Nič! Kaj naj reče tvoja tipkarica!«

»Nekaj sta govorili!« je dejal. A pri sebi je razpletal: »Torej je bila res tu in ni privid. Ni privid, torej je le res!«

»Kaj praviš?« se je obrnila žena od okna, kjer je pripravljala vodo za kapljice.

»Nič, nič!« je odvrnil. Štel je kvadrate na stropu, toda nenadoma se je sunkoma dvignil in vprašal:

»Kaj in kako je z Oblakom? Nekaj sem čul, a ne vem vsega. Vem samo, da ga je nekdo danes ponoči ob treh umoril, vem, da je bil mlad, visok fant, vem, da so ga odpeljali v bolnišnico... Mlekarica je povedala...«

»Da je umrl, pa še ne veš?« je vprašala žena. »Krogla mu je prebila čelo in šinila pri čeljusti ven. Prizadevali so si kirurgi, da bi ga rešili, a saj veš, preden jih skličeš, traja nekaj ur. Pravijo, da bi ne mogli nič napraviti, če bi bili z vsem pri roki že na mestu. Umrl je in ni mogel povedati, kdo ga je.«

Koliko muke mu je prizadevalo, da se je potajil. Rekel bi bil: »Ne vem sicer imena, a poznam ga in njegova zaročenka Metka je bila pravkar tu.« Toda zaplaval mu je pred očmi Metkin obraz z brčicami, brnknilo krilo in rdeče koralde pod vratom. Videl je tisto neznano globoko grozo in iz njenih oči je razbral, da ji je zaročenec grozil, ko jo je poslal k njemu. Samo ni si znal razložiti, kako je morilec vedel, da on ve, in kako se je to moglo zgoditi, da se je v snu prikazal njemu, da ve za dogodek, ki so ga videli samo Oblak, morilec in pa tisti sosed, ki ju je videl na tej samotni cesti in ob taki uri. In zdaj je ta zaročenec grozil tudi njemu. Po njej grozil in ona njemu. Ni mogel pozabiti njene grožnje v očeh. Ko blisk mu je šlo po možganih, da bolj grozi njemu, kakor da se boji sam zase. On je že na varnem kje in se mu ni treba bati, medtem ko sta tu dva, ki dobro vesta zanj: zaročenka in on sam.

»Kdaj ga bodo pokopali?« je vprašal.

»Jutri ob štirih!« mu je spregovorila žena.

Tisti trenutek je udarilo skozi okno zvonjenje.

»Zvoni mu!« je dejala. »Toda zvon ima tak glas, da bo odkril morilca. Takrat si ti spal, zdravniki so rekli, da je spanje dobro znamenje. To so rekli že zjutraj, ko je zvonilo. Vsi ljudje vedo, da ga bo policija našla. Ves aparat je na nogah in stikali so za njim po vseh kotih v mestu.«

Zunaj pa so udarjali zvonovi, kot bi bilo to njihovo zadnje zvonjenje in bi se morali pri tem razbiti.

»Jutri ob štirih!« je povlekel. »Jutri ob štirih bom že pokonci!«

V sobo so se vsuli otroci. Pet drobljančkov, ovenčani z zelenimi listi mladega kostanja. Okoli ust črni od borovnic. Najmlajša Lenčka je bila kraljična ter je ukazovala, dve sestrici, Zorka in Ančka, sta ji držali vlečko ter ji stopali ob strani. Eden bratcev je bil kraljevič; toda dogovorili so se, da samo za pol svečanosti, druge pol bo kraljevič drugi. Jedli pa bodo vsi.

Tako je spreved prišel do njegove postelje.

»Rekli so, da moramo priti tiho. In smo prišli tiho! Če kdo miži, ni mrtev. Če kdo spi, še ni mrtev. Ali veš, da smo po poti stopili tudi na Žale? Da bomo videli, kako je, če kdo umre. Videli smo tudi gospoda Oblaka. Nam se je zdelo, da spi, samo čez čelo ima obvezo. In Lenčka je rekla, da bi bilo treba samo obvezo dvigniti, pa bi se zbudil. Ali je res, da bi se zbudil?«

»Ne bi se zbudil!« je zatrdil. »Ne bi se zbudil! Umorjen je!«

»Potem je res, da ne bo nikoli več prišel k nam!«

»Res!« je potrdil. »Res!«

»Potem tudi Nelka ne bo imela več očka!« je silila vanj najmlajša. »Nelka ni nikomur nič naredila, pa ne bo imela več očka!«

»Saj ni treba nič napraviti, a ga vendar nimaš!« je vsevedno odvrnil starejši fantek, že gimnazijec Miklavžek.

»Oh, če bi vedel, kdo je to naredil!« se je razjezil drugi fantek, Matejko iz četrtega razreda. »Na mestu bi šel in povedal. In potem, in potem že vem, kaj bi mu naredil!« je tlesknil z rokami.

»Kaj?« se je sunkoma obrnil v postelji Potokar.

»Kaj? K njemu bi stopil in dejal: Ti si umoril očka, glej, da boš redil Nelko in Jožka!«

»Tako ne gre!« je zmajal z glavo. »Če ga je pa morda nekdo, ki nič nima.«

»Potem mora gledati, da bo kaj imel!« se je oglasila najstarejša, Anica.

»Veš, gledali smo ga v krsti. Meni se je zdelo, da se smehlja. Prav tako se je smehljal, kakor bi vse vedel. Prav tako se je smehljal ko takrat, ko je dejal, naj te pozdravimo.«

»Obvezo je imel čez čelo, kakor bi ga bolela glava, a vendar se je smehljal. Miklavžek je še dejal, da gleda za nami in te pozdravlja!«

Poslušal je otročje ščebetanje in vsaka beseda mu je bila bodalo v srce. Nič ni več poslušal zvonjenja, samo to mu je šlo po glavi: »Jaz sem ga videl in vem zanj. In videl sem Metko, ki je stala pred menoj in me s sklenjenimi rokami rotila. Rotila? Grozila, dà, grozila! A Oblak me pozdravlja!«

Zadrego, ki je nastala, je rešila žena; namignila je otrokom, naj ne bodo preglasni in da bi bilo najboljše, če bi šli iz spalnice.

Popoldne se je oglasil pri Potokarju prijatelj iz pisarne. Gobeždač in môra Gorenc. Da ima nekaj nujnega službenega in mora govoriti. Žena mu je pripovedovala, da je mož bolan in potreben miru, možakar pa se ni dal odgnati in je silil naprej. Da mož lahko ostane v postelji, samo nekaj na kratko. Takoj je vstopil in ni čakal, da bi se žena vrnila.

Potokar je sedel v postelji in podpiral glavo. Videti je bil silno zamišljen. Zdrznil se je, ko je zagledal znani obraz.

»Kaj te je prineslo?« se je nasmehnil, a pri srcu je začutil nepopisno tesnobo. Kdo ve, od kod se je vzela neka težka slutnja, dasi je v službi vsak dan imel opraviti z njim?

»No, kako kaj?« mu je pomolil roko.

»Kako je v uradu?«

»V uradu je vse v redu!« je odgovoril Gorenc.

Sedel je in vrgel klobuk na posteljo.

»Meni se zdi, da nisem bolan. A zdravniki, zdravniki! Zdravniki trde, da moram ostati tri dni v postelji. Da nekaj ni v redu in zato moram čakati, da vidim, ali se razvije ali pa je samo hipna slabost. In zdaj čakam, da se razvije. Pa naj se razvije!« se je smehljaj.

»In prav zdaj, ko bi te potrebovali!« je dejal prijatelj. »Ali imaš svojo beležnico?« je planil.

Potokar se ni mogel spomniti, kje bi jo bil pustil in kje bi jo bil imel. Mučil si je možgane, a vse zaman. Uradno beležnico, v kateri je imel svoje najbolj skrivnostne zapiske.

»Nemogoče, da bi jo bil kje zgubil. Daj sem jopič!« je dejal, pretipal vse žepe, a ni mogel najti. »Zaman je. Izgubil sem jo!«

»In veš, kje so jo našli?«

»V pisarni na mizi! Kvečjemu v pisarni na mizi. Dà, saj se še spominjam. Gledal sem nekaj, še z lečo sem si pomagal, ker sem tako nerazločno napisal.«

»Ne!« je dejal prijatelj. »Stvar so našli ob ranjenem Oblaku. In zdaj si ne vemo razložiti, kaj naj dela tvoja beležnica ob njem?«

Potokar je ostrmel. Za trenutek je lovil sapo od presenečenja. Nastal je tak molk, ki traja samo hip, a pomeni večnost. Nervozno je popravil lase in se z vso silo obrnil.

»Pri ranjenem Oblaku? Kaj naj moja beležnica dela ob ranjenem Oblaku in kdo jo je zanesel tja?«

»Morilec!« mu je mirno, samo po sebi umevno odgovoril prijatelj. »Čisto preprosto: morilec. Imajo o njem že opis! Mlad, visok fant, gladko obrit, sivo oblečen, brez klobuka in z dolgimi lasmi. In si jih je koj ostrigel. Tudi imajo že brivca, ki ga je ostrigel. Obrit, gladko obrit. Vse to vedo. Samo kdo je, ne vedo, in kako je zašla tvoja beležnica tja, ne vedo.«

»Jaz še manj!« je zmajal z glavo Potokar.

»Kdaj si videl beležnico zadnjič? Potem se boš morda spomnil na takega in takega fanta.«

»Kdaj sem jo imel zadnjič? V pisarni. Ležala je na mizi, to še vem, a potem — ne vem, ali sem jo spravil ali je ostala tam nekje med papirji. Mislil sem, da sem jo spravil. Dà, spravil!« je potrdil.

»Spravil, tako spravil, da ti jo je moral nekdo vzeti!«

»Lahko mi jo je vzел kje drugje — na cestni železnici, ko je taka gneča, lahko mimogrede na ulici. Kdor je žepar, bo pač vedel, kje in kdaj je najugodnejše zanj.«

»Nekoga so morali zanimati tvoji zapiski. Morda veš, koga bi zanimali?«

»Zanimali? Zanimajo marsikoga, a nihče nima nič od tega. Vse je v tej beležnici šifrirano. Koristi nima nihče od tega.«

Kakor blisk mu je šlo v mislih, da je bilo v beležki šifrirano tudi ime onega visokega, slokega fanta, ki se ga sedaj ne more spomniti. Če bi videl zapisek, bi točno ugotovil, komu je Metka zaročenka.

Dà, zaročenka! In ta deklica je prišla in rekla, da ne sme povedati nikomur. Čutil je, kako nevidna moč tišči njegov spomin, da ne pride na fantovo ime. In — streslo ga je novo spoznanje: ta deklica je vendar sokriva, sokriva — če drugače ne, ker je prišla in mu ponovila, kar mu je dejal oni že ponoči. Iste besede in isti ukaz! Dà, ni bila želja, bil je ukaz! In Potokar naj se pokori. Kakor bi nekdo stresel žerjavico nanj, se mu je zdelo. Nihče si mu ni upal ukazati, niti predstojnik ne, pa ti pride deklica, deklica z brčicami pod nosom in rezko reče: »Ne povejte nikomur!«

»To ni bila prošnja, to je bil ukaz!« je ugotovil v mislih, ne meneč se za prijatelja, ki je z začudenjem gledal njegov zaskrbljeni obraz.

»Vendar je moralo biti nekaj v beležnici, kar ti dela skrbi?«

»Danes ne moreš vedeti, ali ti kaj in kaj ti dela skrbi!« je odgovoril.

»No, no, to je le bolj preprosto. Čemu si zastavljati vprašanja, ki so jim odgovori jasni? Če je bilo kaj takega v beležnici, kar ni bilo za oči vsakogar — in ti praviš, da si vse šifriral — potem ne razumem kaj in kako. Kvečjemu, da ne veš več, kaj si zabeležil,« je ravnodušno predaval prijatelj. Njegov glas je že postajal učeči glas starega učitelja.

»Zdaj veš vse, kar sem ti hotel povedati. Ne razburjaj se, so rekli, in jaz sem vesel, da sem mogel malo pokramljati s teboj!« se je poslavljal.

Komaj je zaprl vrata za seboj, je Potokar slišal glas žene in glas prijatelja: »Nič mu ni, samo hipna slabost je. V teh letih med štirideset in petdeset!« Potem je zaškrnila kljuka.

Potokar je zamižal in vrgel odejo čez obraz. Rad bi bil zaspal. Toda misel mu je postala bolj živa. Jasno je gledal neko sliko, ki se mu je zdaj pojavila pred očmi. Bila je vila njegovega prijatelja Oblaka, bila je ozka ulica pred njo. Razločno je videl pločnik in dva človeka, razločno je videl neko odprto okno v soseščini, neko goloroko postavo na oknu, potem je videl, da mlajši sloki fant vleče nekaj iz žepa, nato strel. Oblak je omahnil. Na levo je omahnil in nekaj kriknil. Vonj po zažganem smodniku. In potem beležnica, ki je sfrfotala po zraku ob mrliču. Dà, zdaj se je spominjal: videl je vse tako razločno. Potem se je zgrnilo okoli njega in zbudil se je v sobi, ko je onega pahnil skozi vrata. Morda tudi v prividu? Pahnil skozi vrata, ko mu je fant dejal: »Ne povejte!« In je isto ponovila Metka.

Potokar se je zvil od neke neznane bolečine, ki mu je segala v srce. »Moral je vedeti, da je njegovo ime tam, moral je vedeti, da ga imam zapisanega! Kdo naj si razloži, zakaj sem jaz tisti, ki vse to vem in o katerem ve tudi morilec, da vem.«

Ni mogel več strpeti v postelji. Naglo se je oblekel in omahnil na naslanjač. Kakor bi ga bil nekdo podklestil, so mu odrekle noge in roke so mu omahnile ob telesu. Če ne bi bil naslanjač blizu, bi bil omahnil na tla.

»Zakaj sem jaz tisti, ki vse to ve in o katerem ve tudi morilec, da to ve?« se je vpraševal. »In tudi deklice ne poznam, tudi te deklice ne poznam. Morda bi mi ona znala razložiti? Toda kdaj je še komu neznanka obrazložila take stvari? Ni prišla prosit, prišla je grozit, Metka je prišla ukazovat! In nimam moči, da bi se temu čaru ustavil. Da bi zamahnil in bi vsa ta teža izginila, in bi vsaka stvar dobila resnično obliko in resnično vrednost. Tako pa se zdi vse povečano, vse tako, kot bi gledal skozi drobnogled.«

»In vendar je to vse res!« je nazadnje dejal, »vse to je res. Fant je imel mojo beležnico in zaradi te beležnice preživljam jaz zdaj vse to!«

Zavlekel se je k oknu.

Vrt je ležal spokojno pod njim. Nekakšna svečanost je plavala na njem. Hortenzije sredi vrta so bahato vrtele svoje rožnato bele kepe v vetriču, ki je rahlo vlekel čez grede. Nekje je grulila grlica; vse je bilo kakor nedeljsko umito. Pes je rožljaj z verigo; videl je, kako veriga dela vijuge in zanke. In sredi teh vijug je frfotala bela krpa papirja. Posušila se je bila od dežja in frfotala na s peskom posuti stezici. Vedno bolj se mu je motalo v pogledu, nazadnje je zanka ovila papir ter ga potegnila s seboj.

»Beležnica,« je pomislil, »beležnica in zanka! Dà, zaradi te beležnice imam jaz to zanko in beležnica sama je zanka!«

5.

Druzi dan je bil pogreb. Zdravniki so Potokarju strogo prepovedali, da ne sme iz postelje. Njegovo stanje se je poslabšalo. Spal je zelo nemirno in vsak hip se je stresel in planil pokonci. Zdaj je zašel v čudno zamotano ulico, kjer ni bilo drugega izhoda, kakor da je splezal po zidu, a komaj je priplezal po strmi steni, se je na vrhu pokazala neznana žival. Drugič je spet sedel v šoli in izgubil nalogo. Zaman si je dopovedoval, da je vendar že bil celo na univerzi in mu ni treba več hoditi v gimnazijo in pisati nalog. Ni si še od tega opomogel, ko je stal pred oltarjem in čisto neznani ženski obljubljal zakon, dasi mu je nekaj šepetalo, da je vendar že poročen in ima pet otrok. Lahno je zadremal, ko je zopet lezel po vseh štirih bos in v samih hlačah ob jarku, ki ga ni mogel preskočiti, a za njim je divje hlastalo troje popadljivih psov.

»Kaj je?« je plašno planila žena pokonci, ko je grabil stol ob sebi in udaril po tleh, da je nekaj zaropotalo na tla s stojala sredi sobe.

»Nič, nič!« je odgovarjal. »Stol se mi je prekucnil!«

Zjutraj so prišli spet trije zdravniki in mu po dolgem posvetovanju prepovedali vstati. Dalí so mu mrzle obkladke in neke kapljice.

Potem se je čez dan potuhnil. Obležal je lepo in, če je kdo prišel v sobo, hlinil, da spi. Tako je ždel. Roj muh nad mizo ga je zanimal. Štel jih je, a nikoli ni mogel ugotoviti pravega števila. Kositi se mu ni ljubilo. Gledal je samo, če je vsa obleka pri postelji. In ko je videl, da dekla pospravlja jopič v omaro, je pozorno zasledoval, kam ga nese.

Zdelo se je, da se je vdal. Napravljali so se k pogrebu. Niti malo ni pokazal, kaj namerava. Mirno je gledal, kako so se napravljali otroci, in še dejal jim je, naj pazijo, da jih ne povozi avto. Ženi je dal denar za vse, naj se peljejo. Naj gredo na pokopališče zgodaj, ker bo potem gneča in na tramvaju tesno. Tudi na Žalah bo mnogo ljudi in zato naj si preskrbe ugoden prostor. Na levi strani glavne kapele da bo najbolj ugodno. Tudi dekla lahko gre z njimi, da bo žena laže pazila nanje.

Tako je vse odpravil. Niso še dobro izginili iz hiše, ko je smuknil v obleko in jo mahnil za njimi. Najprej ga je sonce zaščemelo v oči, tudi tramvaj je vozil, kakor bi vozil po neznanem tiru. Vse se mu je zdelo tako sumljivo skrivnostno in tajnostno. Naglo se je peljal do bolnišnice; vedel je, da tam stoje izvoščki. Skočil je iz voza, kakor bi bil ubežen deček, in naglo sedel v avto, naj ga zapelje na Žale.

Na Žalah je bila že velika množica. Ni se zmenil za nikogar. Zgnetel se je v kapelico sv. Andreja, ko se je zdrznil.

V kapeli sta ob mrtvem Oblaku stali dve postavi: mladenič in deklica. Fant vitek, brez brk, ostrižen na golo, deklica v modrikastem krilcu in beli svileni bluzi s koraldami. Kropila sta mrtvega Oblaka, ki je ležal z obvezo čez čelo. Prerinil se je do krste, ko sta pokropila. Takrat mu je šinilo skozi možgane:

»Če morilec stoji ob krsti, mrlič krvavi!«

Toda nič tega. A videl je, da obema drhti roka z zelenjem v roki. Če bi prav tako ne drhtela roka tudi drugim pogrebem!

»Ne!« si je dejal. »Krivico sem delal! Fant je nemoteno prišel k pogrebu. Krivico sem delal. A čemu je prišla potem Metka?«

Pokropil je in se zdrznil: »Še na licu se vidi: res je padel na levo! Torej sem res vse videl.« Hotel se je obrniti, ko se mu je zdelo, da sliši nekakšen šepet. Šepet, ki je prihajal od nasprotne strani. Iskal je z očmi, iskal z ušesi. Nikogar ni videl, nikogar ni slišal, samo tisti šepet se mu je zdel močnejši. Zdrznil se je, ko se mu je zdelo, da so se zgibale mrliču ustne na smeh.

»Na svidenje! Skrbi, da bo vse v redu! Saj sem te pozdravil!« je slišal; bolj čutil, ko slišal.

»Saj me je pozdravil,« si je mislil, »po otrocih me je pozdravil.«

Prav tisti trenutek je zadel obenj fantov komolec:

Spreletelo ga je kakor čudna iskra; neznan električen udarec mu je omrtvil roko. Videl je, bolj videl, ko čutil, da mu je roka omahnila ob telesu. Prsti so se mu razprli brez najmanjše moči; zdelo se mu je, da to ni njegova roka. Toda prav tako fantu. Videl je, kako je fant strepetal, omahnil, kakor bi se lovil za nevidno ograjo. Kakor bi plahutnil ranjen ptič. Oba sta se sklonila za klobukom, ki sta se jima zakotalila iz rok kot raztrgani žogi med množico.

Trajalo je to samo nekaj trenutkov, a Potokarju je švignilo skozi možgane nenadno spoznanje:

»Boji se, smrtno se boji!«

Fant pa je s preplašenim korakom ulovil oba klobuka ter ves bled in prepaden zašepetal:

»Vse dobro! Metka je povedala. In ne povejte!« je pristavil.

Potokar je bolj videl premikajoče se plašne ustnice, ko pa slišal glas.

»No, ali si?« je vprašala Metka ter potegnila fanta, kakor bi hotela napraviti drugim prostor. »Zdaj pa je vse v redu!« je pomenljivo premerila Potokarja, da je ves omehčan in brez vsake moči sledil njenim ustnicam.

»Ne povejte!« je razbral z njenega drgetajočega obraza, ko je fanta potegnila iz gneče.

Nihče ni mogel razbrati tajnega pogovora, ki je bil med njimi. Niti na misel ne bi prišlo komu, da se pogovarjajo o tako usodnih stvareh. Beseda je bila proseča, a pogled živahne rezke deklice je govoril:

»Ne povedati... ne povedati...«

»Ne bom...« je hotel odgovoriti, a se mu je zavrtelo v glavi in pred očmi so se mu zavrtetele in zakrožile krvavordeče iskre.

Preden se je mogel znajti, sta že izginila iz kapele. Ostal je v gneči, ki je rinila v dveh vrstah od izhoda in nazaj. V tej množici je izgubil mladi par izpred oči. Lovil je sapo ter si brisal pot z obraza. Ko se je prerinil na prosto, je srečal svoje. Toliko da ni žena kriknila, ko ga je uzrla, a potem se je znašla in dejala:

»Morda je pa res najbolje, da si prišel.«

Videl je vdovo, videl dva otroka, videl mater in očeta. Srce se mu je krčilo od neznane bolesti in žalosti, ki ga je obšla. »Če bi bil jaz na tem mestu? — Na svidenje!« mu je rekel Oblak.

Prišel je na prosto. Začele so se pogrebne svečanosti. Toda sredi govora, da je Bog videl zločin in že gre maščevalec za zločincem, se je Potokar ozrl na nasprotno stran in videl fanta, ki je prebledel in nekaj nemirno zašepetal dekletu. Potokarju se je stemnilo pred očmi. Oprijel se je stebra, ki je bil pred njim, nato pa prosil znanca, naj ga podrži in ga pelje do tramvaja. Bila je gneča in ljudje so pozorno sledili govorniku, zato ni nihče zapazil, kdaj sta prišla iz množice; od tu je šel Potokar sam na voz.

Ko je bil sam, si je oddahnil.

Komaj je stopil k oknu, je sprevod zavil z Žal. Cestna železnica je potegnila proti Kolinski tovarni. Doma se je spravil spet v posteljo in se plašno prepričal, ali ni morda koga pod posteljo.

»Na svidenje!« mu je brnelo v duši. »Vse dobro. Metka mi je povedala!«

Med tema dvema stavkoma je nihal ter ni mogel priti do nobene druge misli. »Skrbi, da bo vse v redu!«

»Kako v redu, če molčim, kako v redu, če... In tudi Metka je dejala, da je v redu!...«

Mrzel pot mu je legel na čelo, strepetal je od nepopisnega mraza in svet se mu je začel vrteti, da je videl same iskre okoli sebe. Spet je začutil tisti vonj po smodniku in v ušesih mu je bilo, kakor da je slišal strel.

Našli so ga nezavestnega na obrazu sredi sobe, ko je v roki stiskal podobo svoje družine.

6.

Padal je dež. Potokar se je zbudil zaradi rahlega šumenja, ki je tolklo po napušču. Kaplje so bile ob šipo in polzele po oknu, da je svetloba, ki je sijala s ceste, mežikala na vzglavje. Mokri, blede žarki so kinkali čez zelenje in govorili neko zmešano govorico, ki mu je brnela v glavi.

Opazil je, da se žena ni slekla in da leži nepokrita na postelji. Slišal je globoko dihanje otrok, ki so spali v železnih posteljicah ob vznožju. Najmlajša je bila razbrcala odejo ter kazala gole noge. Bilo je soparno in zatohlo. Soba je imela dve okni in drugo okno je bilo rahlo priprto. Šumenje se je razlegalo od tam.

»Zločinca poznamo in maščevalec je za njim!« se mu je izluščilo iz šumenja. Kakor bi ga nekaj zbadlo. »Maščevalec je za njim!« Nemirno se je vzel na postelji in prisluhnil. Dà, slišal je razločno: »Maščevalec je za njim!« Stopil je k oknu in pogledal na vrt. Nikogar ni bilo. Le dež. Drobne kaplje so šumele in na cesto je pljuskala voda iz zamašene strešne cevi. »Popraviti jo je treba!« si je dejal. Cesta se je svetila v medli motnjavi in hodnik je bil moker. Ni vedel, kaj bi. Pogrnil je najmlajšo in prisluhnil raztrganim besedam Miklavžkovim, ki je nekaj mrmral. »Dà, za to omaro!« mu je šinilo na misel. »Dà, za to omaro je stala!« se je nenadoma zavedel. »Metka z brčicami pod nosom in nekaj namignila.« Radoveden, kaj hoče, je stopil bliže. Nič. Pri omari je visela bela obleka in moder jopič. »Zločinca poznamo in maščevalec gre za njim!«

»Zakaj je nisem ustavil, ko je prišla? Zakaj sem pustil, da me je ona premagala? Ne bom mogel iz njenega začaranega kroga. — ‚Ne povejte nikomur!‘ je rekla. ‚Vse v redu!‘ je ponovila na postajališču.«

Razčlenil je svoja takratna čustva.

»Ne, strah ni bil, usmiljenje ni bilo, oziri niso bili. To je neka neznana sila, ki mi hromi voljo in jezik.« »Skrbi, da bo vse v redu!« mu je dejal mrlič. In nikogar ni, ki bi mu mogel razbiti ta obroč, ki ga vedno bolj stiska in ovija. Kakor bi bil polip objel njegovo srce. Kje je nož, ki bi to razrezal, kje je ogenj, ki bi to prežgal? In nekaj moraš napraviti, da boš premagal, da boš otrešel in ne boš vedno bolj lezel v omotico in zmešnjavo. »Nekaj moraš narediti, nekaj moraš narediti, da boš sam pokazal svojo voljo in otrešel môro, ki se je zagrizla v srce!« mu je prišepetaval neki skrivnosten glas. »Ali boš nekemu povedal, ali boš kaj drugega napravil?«

»Ne morem, ne morem!« se je vrgel nazaj na posteljo. »Metka in njene besede, njen pogled, poln hvaležnosti, njena plaha kretnja, polna groze in strahu. — ‚Vse dobro, povedala sem mu!‘ Plaha kretnja? Njena ukazujoča kretnja, dà, njena grožnja! Doma, dà, a ne na pokopališču!«

Videl je njene preplašene oči, spominjal se je, da ji je spolzela po licu rahla solza, videl je njeno nogo, ki se je vzbela po stopnici. Spominjal se je njenega giba, ko je poskočila čez neko zapreko na pragu v mrtvašnici. Vse to je videl. »Kakor bi bil začaran!« je vzdihnil in poslušal spet kaplje na oknu in cesti, gledal svetlobo motne svetilke in obležal za hip negiben.

»Toda,« si je dejal, »toda nekaj moram napraviti, da bom mogel spet jasno misliti, jasno presojati in jasno odločiti, kaj je prav in kaj je moja dolžnost. Da se bom izvil iz te zanke, ki se je spletla okoli mene.«

»Kaj, če bi skočil skozi okno?« mu je kakor blisk šinilo v možgane. »Če se ubijem, potem je konec mojega trpljenja, konec moje dolžnosti; če pa ostanem živ, bom jasno videl, kaj in kako. Obvladal bom spet svoje moči!« se je tolažil.

In stopil je res k oknu in odprl še priprto polkno.

Toda v tistem trenutku je začela najmlajša nekaj mrmrati in žena se je zganila.

»Kaj delaš?« je vprašala, ko se je zavedela, da je nekdo pri oknu. Mraz, ki je planil v sobo, jo je zbudil. »Kaj delaš?«

»Nič! V sobi je presoparno!« je dejal.

»Ne smeš hoditi okoli!« je dejala. »Ne smeš hoditi okoli. Zdravniki so hoteli, da bi šel v bolnišnico, toda rekla sem jim, da bom pazila nate. Ne smeš hoditi okoli!«

»Tako!« je dejal, legel nazaj in zastrmel v strop. »Brez vsake moči sem, brez vsake moči sem!« si je dejal. »In zdaj vem, kaj mi je? Oh, ti moj Bog, zdaj vem, kaj mi je!«

Manjši deček je začel nekaj vpiti, žena je prižgala luč. Imeli so modro luč v spalnici, zato so v njeni svetlobi predmeti zadobili posebne obrise. In v teh obrisih je videl, da se neka senca veča v kotu in raste do stropa. Potem se je začela premikati proti postelji. Zavpil je in kazal s prstom v to smer.

»Ali ne vidiš? Raste in sem gre!«

Žena je vsa preplašena priskočila in prižgala veliko luč na stropu. »Vidiš, da ni nič! Saj vidiš, da ni nič!«

Potokar si je potegnil čez oči in zmedeno dejal:

»Dà, res ni nič! A bilo je, bilo — in zdaj se je skrilo za omaro.«

Otroci so se zbudili in starejši deček Miklavžek je odmaknil omaro.

»Nič, nič — nikjer nič!« je šepetal Potokar. »In vendar sem videl, vendar sem videl!«

Ni hotel v posteljo. Da ga bo zadušilo. »Zdaj vem, kaj mi je, zdaj vem, kaj mi je!« je ves obupan tarnal sam pri sebi.

7.

Niso zaspali. Matjažek je čepel ob stolu na pručici ter strmel predse. Zdelo se je, da deček doumeva, kakšna nesreča prihaja v hišo. Žena — vsa iz sebe — je šla kuhat čaj, da bi moža umirila. Najmlajša je tožila, da je ne puste spati, najstarejša pa je spravljala izpod odeje punčko in menila, da mora punčka paziti, da ne oboli.

Potokar je sedel na stolu pri mizi ter z vnemo zasledoval gibanje otrok. Zdelo se mu je, da vsi nekaj pripravljajo zoper njega, zdelo se mu je, da vsi vedo, kakšna nadlega je postal, kakšna ovira za njihove igre, za njihove sprehode in njihovo glasno vpitje.

»Igrajmo se!« je dejal Matejko.

»Zdaj je noč!« je odvrnil Miklavžek ter pomenljivo pogledal očeta.

Ko mu je žena prinesla čaj, je hotel udariti po skodelici:

»Zdaj vem vse! Zastrupiti me hočejo!« A roka je pohlevno segla po čaju. Ni imel niti toliko moči, da bi jo zavrnil. Da bi vsaj rekel besedico graje. Kakor bi mu bil izpil nekdo voljo in moč. Videl je ženo in otroke, videl luč, videl kaplje na šipi, videl skodelico s čajem, žlico in krožnik, videl zastor na oknu, videl omaro in postelje, a zraven vsega tega je stalo nekaj, česar ni poznal, kar mu je grozilo in ga vabilo. Vabilo na neko neznano pot. Nihče ni nič rekel, a on je vedel, da mora nekam na neko neznano pot.

Spravili so se spet v posteljo.

Zunaj so zaropotali prvi vozovi mesarjev, ki so šli v klavnico. Zaslišal je skozi okno glasove ljudi, potem drsanje metel. Pometachi so začeli svoje jutranje opravilo. Dež je bil ponehal, megla je dahnila na ulico, luči so druga za drugo ugašale. Slišal je, kako sta si voščila dobro jutro neki tovarniški delavec in ugaševalec plinskih luči. Slišal je, kako zaskrbljeno diha žena ob njegovi strani, kako nekaj plašno šepeta otrok, a se ni ozrl. Strmel je predse in ponavljal sam pri sebi:

»Iznebiti se me hočejo, iznebiti se me hočejo, da jim ne bom v napotje.«

Potokarjeva je zjutraj klicala zdravnika, naj mu da kaj za pomirjenje. Saj da ve, zadnje dneve je mnogo delal, zdaj pa potrebuje miru; zato naj mu dajo kaj takega za spanje.

In dali so mu nekaj za spanje. Videl je v zdravnikovi roki majhno tableto, ki mu jo je silil. »Zastrupiti me hočejo! Naj pa me!« je dejal sam pri sebi in vzela. Za dobro uro je že spal. Spal spanje omotenega človeka. Medtem so se dogovarjali, kaj bi z njim.

»Njegovo stanje je tako, da bi se v bolnišnici poslabšalo. Zapreti bi ga morali v zaprto posteljo in to bi lahko nanj vplivalo, da bi pobesnel. Naj pozkusim še doma z njim. Umiriti se mora! To je vse!« je odločno dejala žena.

Potokar se je zganil, zganil in zamahnil z roko.

»Ne tako glasno;« je dejala žena, »slišal nas bo!«

»Ne bo!« je dejal zdravnik. »Zdaj je treba iskati vzrok njegovi bolezni. Ni samo napor, ni samo delo, tu mora biti nekaj drugega, nekaj takega, kar se mu je ,zanoihtalo', če hočete primeren izraz. Nekaj mu je leglo v dušo, česar se ne more osvoboditi. Tu ni samo mir, tu je nekaj drugega. Zato bi bila na mestu bolnišnica, da lahko opazujemo!«

»In ga zaprete v posteljo!« se je zgrozila žena. »Nikoli ne odpusti ne nam ne vam! Kakor bi samo čakali, kdaj se ga iznebimo!«

V neki daljni daljavi je Potokar slišal odlomke teh besed. Spal je, toda nanj — je čutil — je legla neka smrtna môra, ki mu ne pusti premakniti nobenega uda. Vse je ležalo na njem kot mogočna kepa svinca. Spal je, a nekje se je budila še njegova podzavest, ki mu je nosila samo odlomke teh besed in ustvarjala nove predstave in nove šume. Popolnoma nekaj novega in nepoznanega se je motalo v njegovih mislih, motalo in ustvarjalo nov svet, nove obraze in nove, čisto neznane stvari.

Zbudil se je šele opoldne.

Glava mu je sicer bila pijana, toda misel spočita. Jasno in razločno je razumel, da je obolel in da se mora zdraviti. Jasno je razumel, da je potreben miru in da ne sme tuhtati. Toda zdelo se je, da se mu je volja spremenila v misel. Kolikor bolj se je trudil, ne misliti, toliko bolj mu je grebla misel po možganih, in kolikor bolj je vrtala misel po možganih, toliko bolj je bil brez vsake moči. Kakor iz neke nevidne daljave so se povračale misli. In čim bolj se je nagibal dan, tem jasnejše in razločnejše so postajale. Tem večje so bile vse stvari.

Ždel je. In ko so prišli k postelji, se je delal, da spi. Ni mogel prenašati teh vprašujočih pogledov in ne radovednih besed. Zanj je bilo vse radovednost. Zunaj je nekdo na hodniku povpraševal po njem, a so rekli, da spi. Potem so prišli k malici otroci z dvorišča.

»Pst, pst, očka spi! Ali ne vidiš, da očka spi?« je menila Zorka.

»Ali bomo morali biti vedno tako tiho, če očka spi?« je vprašala Ančka.

»Vedno!« je dejal pokroviteljsko Matjažek. »Ali ne vidite, da moramo pomagati mami? Jaz ji bom že pomagal. Če ne bo miru, je rekla mama, bo očka moral v bolnišnico in ga bodo zaprli v posteljo.«

Potokar je ostrmel. Kakor da je nekdo ponovil neke daljne besede. Iz brezobličnosti se je nekaj izmotalo in mu udarilo na uho. Zazdelo se mu je, kakor bi mu vrgel na glavo neko šumno stvar. Zunaj je še vedno čul neko šelestenje in v tem šelestenju je šepetal neki glas: »Kako na svidenje, če te zapro?«

Med navadnim šumenjem v kuhinji, kjer je razločno slišal, da niso zaprli vode, ki je curljala, kjer je slišal vrišč otrok, ki so jim delili malico, kjer je zaropotalo omelo, kjer je zajokala deklica, je slišal tudi plesketanje dežja na cesto, videl skozi okno zeleno majnico in divjo trto, slišal psa, a zraven vsega je slišal bolj z dušo ko z ušesi neki šepetajoči glas: »Kako na svidenje, če te zapro v bolnišnico?«

»Moram paziti nase!« si je dejal. »Moram pokazati, da nisem tako bolan. — Toda beležnica. Kako je prišla beležnica v njegove roke? In ali so kaj našli v beležnici? Vidiš zanko!« se je nasmehnil. »Vidiš zanko! In v to zanko sem se ujel, da ne morem nikamor!«

Našli so ga oblečenega pri mizi. Sedel je in kadil cigareto. Žena je najprej osuplo pogledala, potem se pa nasmejala:

»Zdaj naj kdo reče, da si bolan! Komur diši cigareta, ni bolan!«

Potokar pa je videl, kako prisiljen je njen smeh in kako žalosten njen glas. Z ničimer ni hotel pokazati, da razume, kako je stvar.

»Tako se mi je zahotelo!« se je opravičeval, a pozorno motril njene gube, ki so se ji napravile na čelu te dni, kajti dobro se je spominjal, da jih pred tednom še ni bilo, ker je takrat občudoval njeno lice, njeno „mladostno lice“, kakor ji je dvoril. »Nič se ti ne pozna, da si poročena in imaš že pet otrok.«

»Pa pokadi, če se ti hoče,« je dejala. Potem je začela plesti jopico za starejšo. »Vidim, da si nas brez potrebe spravil v strah. Saj pravim, ko se odpočiješ, boš spet na mestu. Ali ti je bilo treba toliko delati za prazen nič? Zdaj teče v pisarni brez vsega. Rekli so mi, da si moraš odpočiti!«

»Saj si bom! Samo s tem bom tebi povečal skrb!«

»Nič skrbi! Odpočij si, čez dva, tri dni boš spet v uradu. Veš, ko si spal, je bil tu dr. Valjavec. Zanimal se je za tvoje zdravje in naročil, naj te pozdravim!«

»Nič drugega?« je vprašal. Dr. Valjavec je bil sodnik. Prijatelja sta bila, zato ni nikomur padlo na um, da bi moglo biti še kaj drugega. Njemu pa je zalebdela pred očmi beležnica. Beležnica, ki je imela tudi ime morilčevo. Beležnica, ki se je blestela v pasji verigi. Ni še prišel misli do konca, ko je spet zaslišal v kuhinji Matjažka, ki je dejal:

»Mirni moramo biti, ker bi očka sicer moral v zaprto posteljo!«

»Naj pa gre!« je menil Matejko. »Potem se bomo lahko igrali!«

Sprehodil se je po sobi, vrgel ogorek v peč in nato nenadoma dejal:

»Ali niso zdravniki rekli, da bi moral v bolnišnico?«

»Če boš slabši!« je z navideznim mirom rekla žena.

»Potem pa ne bom slabši!« se je nasmejajal.

Potokar je stopil na ulico. Dež je s silo pršel in mokra hrvatska burja je brila okoli voglov. Tako žalostnega vremena že dolgo ni bilo. Ljudje so se v juliju zavijali v plašče in obračali dežnike. Ženske, ki so jim bile nogavice mokre na mečih, so si plaho lovile krila. Cestna železnica je zvonila in cvilila na ovin-kih. Na postajališčih so čakali ljudje in se naglo gnetli, ko je prizvonila okoli vogla. Na blatnih hodnikih so se blestele sive luže in ljudje so cepetali v mokroti in pišu mimo. Drevesa so se klavrno vila v vetru in vrtno grmičevje se je zdelo, da se stiska v kotih pred brezumnim vremenom.

Potokar se je peljal s cestno železnico k svojemu prijatelju dr. Valjavcu. V gneči so se ljudje zadirčno in neprijazno pehali naprej; ozračje je smrdelo po izparini. Potokarju je nasproti stala stara ženica, ki ji je smrdelo iz ust, da je stikal za robcem. Medtem je voz nenadoma obstal. Zaradi naglega postanka so se ljudje zagnali naprej in neka ženska je začela zmerjati, da ji je nekdo stopil na kurje oko.

»Pa ga doma pustite, čemu ga vlačite s seboj!« je bil debel odgovor.

Ljudje so se smejali in se ozrli po trebušastem možu, ki se je gugal sredi voza. »Dedec sitni!« je zapihala ženska.

»Pa na svidenje!« je zavpil, ko se je prerival proti izhodu. »Na svidenje!« Potokarju se je zdelo, da ga je možakar pogledal in mu prijazno pokimal. Na postaji je vstopila deklica.

»Metka!« je šinilo Potokarju skozi možgane. »Metka!« si je dejal. Pririnila se je k njemu.

»Oprostite, vedela sem, da pridete in sem čakala. Bom tudi povedala, kako sem izvedela. Morda se spominjate nekoga na kolesu, ko ste čakali na voglu; ta mi je povedal. Videl vas je slučajno in mi povedal. Nekoč sem rekla, da bi vas rada videla, pa se je spomnil. In ker je slučajno videl mene, mi je povedal. Nič skrivnostnega in nič začaranega. Vse samo slučajno. Ali veste, da je slučajno prišla v roke vaša beležnica? Izvedeli smo, da je vaša, šele danes, ko je dr. Valjavec hotel k vam. Jaz sem hotela samo izvedeti,« je zašepetala, »če je bilo ime v njej. Pravi, da je moralo biti!«

»Bilo!« ji je brez moči odgovoril, dasi je trdno imel na jeziku: »Kaj vam to mar?«

Prebledela je:

»To sem hotela izvedeti, samo to! Na svidenje!« se je rinila k vratom.

Potokar pa se je potisnil za njo. Spoznal je, da ji mora pojasniti:

»Bilo, toda šifrirano in nihče drugi ne zna prebrati.«

Ujel je njen pogled, ki se je bliskoma spremenil iz obupnega in potrtega v radostnega. »Dà,« je dejal, »nihče, ker teh zapiskov nisem pisal za druge.«

»Hvala lepa!« se je nasmehnila. Nihče ne bi bil uganil, da je mogoče kaj posebnega za tem nasmehom. »Na svidenje!« je zaklicala ravnodušno, ko je strmela za njo. »Na svidenje!«

Potokarja je glas zamrazil. Čutil je, kako mu leze v srce ledeno mrzel občutek. Njen srebrno zvonki glas je imel neko tajno, bronasto primes, ki ga je navdajala z grozo in zono.

»Na svidenje!«

Pred kavarno Evropo je stal na pločniku prodajalec časopisov. »Slovenec!« je vpil, »Jutro! Zadnje novice! Morilca že imajo!«

Streslo ga je. Naglo je kupil časopis in v njem je bila slika mladega moža in pod njim napis, da so ga ujeli, ko se je na dan umora hotel odpeljati iz mesta. »Pa se mu ni posrečilo. Prijeli so ga. On trdi, da je bil v Novem mestu in da se je šele tisto jutro, ko je bil Oblak že mrtev, pripeljal v Ljubljano. Vsak morilec se tako izgovarja. Toda nihče ne ve, da bi bil v Novem mestu, in prijavljen tudi ni bil nikjer. Imela sta z rajnkim neki obračun in tako ga je počakal in šel z njim.« — Tako so pisali časopisi. »Drugo pa zaradi preiskave molčijo.«

Ljudje so se trgali za liste. Na obrazih se jim je videlo, kako so si oddahnili. Živahno so obravnavali in kljub burji in pišu stali na pločniku in mahali z rokami ter živahno blebetali. »Saj sem vedel, da se mora iskati med njegovimi znanci!« je vpil rdečeličen možakar. »In vidiš, to so koj zadeli!«

»Dà!« si je dejal Potokar. »Med znanci je, toda zadeli niso!« je skoraj škodoljno pristavil. Toliko da ni zinil na glas. Zaokrenil je dežnik proti pišu in jo mahnil proti sodišču. Kje je Valjavec, je dobro vedel. Na vratih ga je pozdravil vratar kot starega znanca, saj je imel večkrat opravka na sodnji. Tudi njemu se je na obrazu videla neka radost.

»Kljanjam se, gospod svetnik!« je dejal — tisti nepotrebni »j« še z večjim poudarkom, da se vidi, kako je izobražen. Za izobraženosti voljo je nosil tudi naočnike, da so mu stranke pravile: »gospod doktor sodnik!« — »Pa ga imajo!« je prikimal domače. »Pa ga imajo! Celó videl sem, ko so ga pripeljali.«

Potokar je zastrmel.

»Če so nedolžnega zaprli, je moja dolžnost, da odkrijem pravega!« si je dejal. »Odkril bom pravega, samo da pridem do beležnice.«

Dr. Valjavec je sedel za mizo, na kateri so bili nakopičeni neki spisi.

»Ali so povedali, da sem te že iskal?« je začel po navadnih pozdravih.

»Povedali!« je prikimal.

»Torej, da se ne bova mudila! Ali poznaš to beležnico?«

»Moja je!«

»In ti si bil takrat doma, ko se je izvršil umor?«

»Doma!« je potrdil.

»Kako je potem prišla beležnica k mrliču?«

»Morilec jo je imel!« je dejal.

»Kako je mogel priti do nje?«

»Lahko. V pisarni sem jo moral imeti na mizi. Tam jo je vzel. Ali jo je pa našel.«

»Kako je prišla k mrliču?«

»Sam ne vem, kako je zašla!«

Potokar je segel po nji, naglo pobrskal in našel šifro.

»Dà, ime je šifrirano!« je pomislil. »Veš, zapiske sem si delal, da nisem pozabil. Ali se ti še ni zgodilo, da ti je sredi sprehoda, med kosilom ali kje prišlo nekaj na misel? In da nisem pozabil, sem naglo zapisal.«

»In veš, veš,« je nazadnje dr. Valjavec preložil spis na mizo, »ti sam veš, da bi te moral dati aretirati. Oprosti, dati aretirati! In še močnejši sum je, da veš nekaj o stvari, ker si nato obolel. Ali ni morda izvršil po tvojem naročilu?« se je nasmehnil. »Kaj naj bi sicer delala tvoja beležnica pri njem? Beležnica

je videti šifrirana. Prav. Torej ne moremo razbrati brez tvoje pomoči. Mi pa bi morali vedeti njeno vsebino. Vse to bi lahko naredili. A poznamo te. Če bi te ne poznali! Oblak je bil vendar tvoj prijatelj.«

»In onega tudi!« mu je švignilo v misli. Ledenomrzla zona ga je spreletela, hladen znoj mu je spreletel čelo. »In onega tudi... in onega tudi...«

»Morali bi te dati aretirati, a ne bomo. Poznamo te! In ubežiš nam tudi ne!« se je smehljal dr. Valjavec.

»Pa vendar ne mislite... pa vendar ne mislite...«

»Saj nič ne mislimo!« ga je tolažil, ko je videl, kako se ves trese in kako drgeta. »Posebno sedaj ne, ko vidimo, kako si bolan. To sem omenil tako mimogrede, ker poznaš postopnik, ker veš, koliko pameti je treba, da ne napraviš po črki kakšne neumnosti. — Samo, ko bi vedeli za morilčevo ime! Tebi pade včasih pametna na misel: kako bi prišli do imena, da ne bo treba zapreti pol Ljubljane in se bo krivec kljub temu še sprehajal prost?...« se je zasmel.

»Ime!« se je stresel. »Samo ime...« je lovil sapo, ker ga je hotelo nekaj zadušiti. »Ime... ime...«

»No, no!« ga je tolažil prijatelj. »Bolani si še. Dà, ozdravi, ozdravi, potem...«

»Potem... ime...«

Hotel je že povedati ime, a nekaj mu je zadrnilo grlo. Nekaj, česar ni razumel. Kakor bi ga tiščalo za goltanec. Kakor bi mu nekaj ohromilo jezik in možgane. Otrpnila je misel in beseda. Môra, môra! Saj se je davil, da bi zinil. A nič, nič! In če bi šlo za življenje! Mrtev mu je bil jezik, hroma beseda. Čutil je v daljni motnjavi svoj glas. Lovil je besedo, kot bi se potapljal in lovil zrak. A ni mogel iz sebe spraviti niti grča. Ni mogel. Vse se mu je vrtelo in plavalo pred očmi. Nič, nič, nič!

»Zdaj vem tudi za njegovo ime!« mu je ledeno šlo skozi možgane. »Dà, vem za ime!«

Padal je že mrak. Potokar je šel mimo hotela Union, ko se je zdrznil. Na vratih v hotel je stal mladenič, ki mu je zdaj vedel ime. Stal je in malomarno buljil na ulico. Dà, on! Stal je v svetlem plašču in drobno palico v roki. Nocoj je imel na glavi klobuk, potisnjen na oči. Buljil je na ulico in nekaj oprezoval. Zastrmel je vanj; mladenič se je stresel ter stopil naprej. Njegov glas je bil le bolno jecljanje in golo šepetanje. Videl je, kako se mu šibijo kolena.

»Moral sem počakati. Dà, počakati! Vam je uganka beležnica! Nič uganka. Padla vam je na cestni železnici. Jaz poberem vse, kar mislim, da je važno. — Dà, vem: bili ste pri dr. Valjavcu, vem, pokazal vam je beležnico. Vem. Moje ime je v njej, vem; šifrirano je. Vem. Torej ostane tajno, če molčite vi! To sem hotel reči! Na svidenje!« je dejal in izginil v Frančiškansko ulico.

Potokar je strmel za njim ter ponavljal ono strašno besedo: »Na svidenje!« In v nosu je začutil znani vonj po gorečem smodniku.

»Zdaj sem v zanki!«

Zaneslo ga je v kavarno. Sedel je na svoje običajno mesto, ko se je k njemu primaknil prijatelj Gorenc.

»Pa so rekli, da boš dolgo bolan. Zdaj pa vidim, da nič ne vedo. Kaj tri dni — ali je to kaj, tri dni? Niti odpočiti si ne moreš in naspiti se je težko v treh dneh. Morda te je razburila ta smrt? Pa kako razburila, saj si obolel!«

Izkušal se ga je otresti in mu seči v besedo, a Gorenc je bil bolj silen. Vzel je tobačnico iz žepa, potolkel cigareto, »vidiš, zmerom so slabše,« ter vztrajal: »Kaj pa tvoja beležnica? Kako, da si izgubil tisto beležnico? Kje si jo zgubil? Ali...« Natakarc je vrgel na mizo časopis ter ga prekinil. Gorenc je izgubil nit in pograbil še po tisku smrdeči časopis. »No, vidiš,« se je zakrohotal, »tu še imaš, da so ga zaprli...«

»Bral sem!« mu je segel v besedo.

»In potem si tudi bral, da ne more biti drugi! Ali veš, da so ga izpustili?« se je krohotal. »Prišla je punca, ki jo je bil obiskal v Novem mestu. Da nista niti pomislila na to, da se mora prijaviti. Hoho, pa so se nalimali! Ali veš, da jim privoščim, tem kavkam ošabnim? Kaj kavke? Srake! Srake s tujim perjem, z našim perjem... Ali veš, takrat, ko smo jim morali vse napraviti in vse poiskati, takrat so lahko... Nekoč, veš, pa saj sem najbrž že pravil. Nič ne de, če sem...«

»Saj si pravil!« mu je presekala besedo. »Oprosti, moram iti!«

Odbežal je iz kavarne.

»Pa se je spremenil!« je godrnjal za njim Gorenc.

»Hvala Bogu, nedolžnega pa le niso!« si je vesel, sproščen in olajšan ponavljal Potokarc. Kakor da mu je silno breme padlo z ramen.

9.

Prišel je domov. Prešerno je vrgel klobuk na stojalo in tlesknil z rokami.

»Ali se gremo medveda?«

To je bila najbolj priljubljena igra otrokom. Mance, samo da je lovil medved. On je godrnjal in sopihal in nerodno tacial kot medved. Otroci so se skrivali pod mizo, za stoli, bežali čez prevrnjene pručke, ki jih je ‚medved‘ prevračal v svoji ‚nerodnosti‘.

Žena ga je gledala, gledala s solznimi očmi.

»Hvala Bogu, hvala Bogu!« je vzdihovala ter mu pripravljala večerjo. »Dr. Valjavec je dobro vplival nanj,« si je mislila. On je pa lovil razkoračeno, hlačal in nerodno tacial po kuhinji, godrnjal in renčal kot najhujši medved. Ujel je najmlajšo; deklica se je otepala in brcala, začela gristi in praskati. Pogledal ji je v oči in se prestrašil. V malih očeh je plamtelo toliko strahu, da jo je izpustil.

»Ne grem več!« je dejal ter se delal trudnega, ko je omahnil na stol.

»Saj je že tvoja večerja!« je dejala žena. »Mi nismo čakali,« se je opravičevala. Po navadi je mala sedla k njegovi večerji za mizo. Razvajena je bila, da ji je dal sadja. Nocoj se je skrila mami za krilo.

»No, kaj je?« jo je vprašala mama.

»Ko je pa tako grdo renčal!« je dejala.

Smejali so se, a njemu je vendar za trenutek zastala žlica.

»Tako grdo je renčal in tako grdo gledal! Pravi pravcati medved!«

»Ali sem še sedaj medved?« je vprašal, ko ji je nudil hruško.

»Zdaj pa ne več!« je dejala. »Če si že dal meni — saj si bil tudi za druge medved. Še njim daj!« je zinjila.

Vse to je bilo zanj, kakor bi se pretrgale črne megle in bi za njimi zasijalo čisto, modro in jasno nebo.

Zdaj je videl vse tako prozorno in jasno, da bi bil mogel razločiti še tako zapleteno skrivnost. Vedel je za vpliv živalskega magnetizma, vedel za vpliv, za fluid druge osebe, za sugestijo, za vpliv lastne osebe na misel in dejanje. Vedel je, kako se otreseš neprijetnega neznanega vpliva. Vse je vedel in videl razločno. »Če si predočim, da je oni dobil mojo beležnico v tramvaju, če vem, da se je mučil, da bi razkril razne skrivnostne črke v njej, če vem, da je imel v žepu beležnico pri orožju, če vem, da jo je nehote v razburjenosti povlekel obenem z revolverjem, če vem, da je moral takrat pomisliti name, ko je streljal, ker se mu je zabliskalo, kaj sem mu dejal takrat, ko se je bahal, da je Oblakov prijatelj: „Če bi bilo treba nanj streljati, ste vi med njimi, tak prijatelj ste! Poznam vas. Sebičnež ste!“ — če vse to vem, potem se ne bom čudil zanki, ki se mi je zdela nerešljiva in prezamotana. Hvala Bogu, zdaj je tudi te mōre konec. Naj ga iščejo! Če ga najdejo, bom potrdil, da je pravi!«

Tako spokojno je legel spat, da se ni niti prevalil do štirih.

Ob štirih ga je zbudilo kosovo petje. Vedel je: kos stoji na brezi v kotu in njegov glas sega čez vrtove. Oglasil se je pes na vrtu. Potem je slišal biti uro. Zateglo in bronasto je bila štiri četrti, potem štiri ostre udarce, nato še bolj zamolkle štiri. V Šenklašču je zazvonilo. Pomislil je: kanonik Sušnik bo imel mašo.

Poznal se je: če zdaj ne vstane, se bo valjal po postelji in se zmučil, da ne bo mogel vstati. Narahlo, da ne bi zbudil nikogar, se je opraviil in stopil na vrt. Vrtnice so otresale roso. Njih vonj ga je prevzemal, da je hodil ob njih ter vonjal. Rahla megla, ki leži v Ljubljani po dežju in oznanja lepo vreme, je skrivnostno begala nad gredicami. »Oho!« si je dejal, »por je tudi že odvrigel svoj klobuk. Kakor bi bil čas, ko začne vse odmetavati. Odvržeš tesne misli vsiljivke, odvržeš jopič, odvrže por klobuk. Tam je še eden kot zakasnel pijanec. Klobuk po strani in prešerno gleda po gologlavih sosedih.« Začelo je zvoniti pri Sv. Jožefu. Železen zvon je zamolklo bil v zraku. »Nič ni več pristnega!« je pomislil na železo. »Saj jaz tudi nisem več pristen. Če bi mislil, kakor misli naravni človek, me ne bi premagala ženska beseda. »Ne povejte!« In jaz ne bom. Ne, ne morem. To ni nemoč. Jaz ne bom, ker nočem. Zdaj je nedolžni izpuščen in naj iščejo pravega. In kako moreš biti prepričan, da je res pravi? Ali ni morda res samo privid? Ali se samo ne zdi? Ali se moreš zanesti na čute? Na čute, ki jih je človek zanemaril in nima več zanesljivega merila, da so resnični? Nimaš pravega merila. Vse se ti samo zdi! — Oho!« je dejal. »Kaj pa izpiti? Če bi se ti samo zdelo, bi moral znati tudi tisto, kar te bodo profesorji vprašali, če ni nič drugega kakor samo tvoja misel!« se je zdrznil. »Slišiš šenklaščki zvon, ker veš, da mora zvoniti, slišiš Jožefovega, ker veš, da je prišla ura. Ha!« se je ustavil. »Torej sem, ker mislim!« je rekel tisti filozof, ko je zdvomil sam nad seboj. Radoveden sem, kako bi to označil sedanji psihiater, radoveden, kako cestni pometlač.«

In preden se je zavedel, je bil spet v razmišljanju.

Zmotilo ga je zvonjenje pri Šempetru.

»Bog ve, če tudi usekani zvonar Ratajec razmišlja, ali res on zvoní ali se mu samo zdi, da zvoní?« se je zasmejal.

Zmotili so ga vrabci, ki so se prepirali in vreščali nad konjskimi figami na cesti.

»Vrabci nič ne mislijo, ali so ali niso ali se samo dozdeva, da so, ali je vse relativno ali...«

Za trenutek je postal.

Po cesti je šla Oblakova z otrokoma. Nesli so šop svežih rož. Črno oblečeni, zamišljeni in turobni. Na voglu so počakali na cestno železnico, ki je že cvilila nekje na ovinkasti cesti. Kakor bi ga bilo nekaj sunilo v srce. Zdelo se mu je, da je kos prisluhnil in počakal, vrabci so zleteli pod straž, samo pes je zalajal pod brezo ter se zagnal proti neznanemu sovražniku. Potokar je gledal to žalostno sliko ter se stresel.

»Ali nimajo ti pravice, da izvedo za zločinca?« mu je pretreslo ude. »Če drugi ne, žena in otroci imajo pravico, da se zločin kaznuje. In če nekaj veš in nekaj sumiš, ali jim ne delaš krivice, če molčiš?«

To vprašanje se mu je zarilo v srce, kakor bi ga bil zbodel z žarečo iglo.

»Kaj mi torej preostaja? — Da grem morda in rečem: Tako in tako!«

Vdova in otroci so sedli na voz, ki pelje na Žale.

»Tako zgodaj?« se je začudil sam pri sebi.

»Torej tudi vdova ne more spati. In da se je otresla groze, ki ji polni dušo, je poklicala otroke, da gredo z njo. Otroke je poklicala, ker otroci spijo. Dà, otroci spijo! Tudi moji spijo! In prav tako bi moja žena šla na pokopališče v zgodnji uri, ker ne bi mogla spati. In otroke bi vzela s seboj, ker bi jo bilo groza same.« — Spomnil se je ženske, ki je budila dvomesečnega otroka, ker ni mogla spati, ko je mož padel v Galiciji. Otrok ji je umrl in rekli so, da zato, ker ni spal. »Vzela bi jih s seboj, ker ne bi mogla sama.«

Ves je trepetal ob tej misli. Predstavljal si je najmlajšo, ki tako ‚srčkano spi‘, je rekla soseda, ko jo je našla spečo sredi grede in so jo iskali vsepovsod. In snoči je videl v teh očeh nepopisno grozo pred namišljenim medvedom.

Šele zdaj si je mogel dobro predstaviti njen zbegani in plašni pogled.

»Pravico imajo, da izvedo!« je nazadnje razsodil. »In ta pravica me odvezuje od besede! Dà, odvezuje me od besede!« je ponovil trmasto. »Smrt ne pozna besede, zločin ne pozna dane besede; zločinec se je izobčil od človeške krvi, se je izobčil sam iz človeškega občestva. Kdor je moril, nima več pravice do besede. Dà, do besede! Življenje plačaš samo z življenjem. In če si zločinec, nimaš več pravice braniti svoje življenje. Umor je umor, zločin je zločin! Dà, zločin je zločin,« je dejal ves trd ob misli, ki se mu je porodila. »Vidiš, to je voz na zanki!«

K zajtrku je prinesel rož. Zdel se je miren in vesel. »Dà, tu je voz na zanki in jaz sem dolžan, da ga odvežem!« si je dejal še po stopnicah. Žena se je začudila, ker redko se je zgodilo, da bi bil mislil na cvetje. Za cvetje ni imel pravega smisla in se ni zmenil za skrite ženske želje. Danes je prinesel in izročil ženi. »Vidiš, da včasih vidim tudi rože!« ji je dejal. »Dà, včasih vidim tudi rože in ne samo trnje. — Zdaj mi povej, kaj napraviš, če vidiš voz na zanki?« se je zasmejal. »Ali ga odvežeš ali strgaš?«

Žena je obstala nepremično, ker ni vedela, kako naj si razloži vprašanje.

»Danes sem gledal voz na vrtu in pomislil, ali naj ga presečem ali odvežem?«

»Odveži ga ali preseči!« mu je dejala ter ga pozorno gledala. Gledala je, kam merijo ta vprašanja in kaj naj sodi o moževem zdravju.

»Potem naj mi otroci odvežejo!« se je skrnil, ker je videl njeno oprezujočo misel, in ponudil zamotano vrvico, ki jo je pobral na stezici.

»Kako človeka prestrašiš s takim vprašanjem!« se je nasmehnila. »Menila sem, da imaš večje težave!«

Odpravljal se je v urad.

»Prav gotovo bom danes prišel domov prej, ker bom še hlinil, da sem bolan!«

»Saj se ti ne bo treba hliniti! Ali moraš toliko delati?«

»Če pa ženske ne razumete.«

Vzel je aktovko in se poslovil. Izredno dolgo se je mudil pri poslavljanju, pogledal vse otroke, najmlajši je še popravil odejo in zgnavje, gimnazijcu je vzel knjigo, ki je ležala na blazini. Fant je imel to navado, da je skrivaj bral v postelji. Ančki je še preložil njeno punčko in ženi je dal iz vaze vrtnico.

»Da boš bolj mislila name!«

»Kakor da ne bi dovolj!« se mu je žena nasmejala.

Potokar je šel. Uredil si je bil čas, kdaj bo podpisoval, kdaj in do kdaj bo sprejemal stranke. Vse. Kdaj bo telefoniral »Telefoniral?« se je stresel. »Dr. Valjavcu moram sporočiti, moram sporočiti. Vdova in otroci imajo pravico!« si je dejal, ko je stopal v voz, ki je pricvilil in prizvonil okoli vogla.

Pri pošti ga je pocukala za rokav Metka.

Vztrepetal je ob njenem dotiku.

»Pojdite in povejte mu!« je dejala vsa iz sebe. »Pojdite in povejte mu, da nihče ne more prebrati, kar je napisano. Ves trepet. Strah ga je prevzel. In vso noč ni spal. »Če je napisano, bodo prebrali. Boš videla, da bodo prebrali!« Pripeljal se je k meni. Zjutraj navsezgodaj da je videl vdovo in otroke, da je videl vas na vrtu. Gledali da ste te otroke in se zganili. Ali ste res bili na vrtu?«

»Bil!« je potrdil.

»Videl sem vdovo in videl otroke, a njega nisem uzrl.«

»Pa mu zdaj povejte! Kajti trepet. Nekaj mu je zavdalo. Prej tako junaški fant, brez najmanjšega strahu, je zdaj prišel k meni in dejal: »Čakaj ga, v urad bo šel. Pripelji ga!« Trepetal je, trepetal! Prej junaški fant, zdaj kakor ovita cunjja! — »Moram slišati iz njegovih ust, da ne more nihče brati, kar je napisal. Nihče. Da ne more niti sam prebrati, kar je napisano!«

»Da bi videli to trepetliko!« je pristavila s strašnim sovraštvom v očeh. Toda tega ni opazil, tako je bil zatopljen v svoje misli.

»Saj res ne morem prebrati!« Čutil je, kako mu gine vsak odpor. Kakor jagnje ji je sledil.

Čutil je nepremagljivo silo, ki ga je vlekla. Šel je za deklico. Zavila sta mimo »Slona«, zadela v gručo dijakov, ki so hiteli v šolo. Pri Eberlu je videl zakrpano veliko šipo in v oknu namizni pribor. »Bog ve, kdo je ubil šipo?« mu je šinilo na misel in šel. Šel brez najmanjšega odpora.

Metka ga je peljala v Frančiškansko. Tam je stal na pločniku fant. Imel je klobuk na oči in zmedeno gledal.

»Če je napisano,« je pristopil brez drugega, »potem se lahko prebere; če eden ve, bodo vedeli vsi. Vsi, dà, vsi!« je motovilil z rokami.

Metka pa je za trenutek postala, kakor bi prisluhnila in česa čakala. Sledila je gibom njegovih rok, kakor bi čakala, da seže v žep. Fant se je še bolj zmedel. Nato je naglo sama izvlekla pištolo in zamižala.

Oster strel je povzročil preplah. Nastal je vrvež in križem beg. Križem beganje in krik. Ljudje so se razbežali, kakor bi jih razpihal veter. Ko je fant padel, se je sklonila k njemu.

»Zdaj se ne boš več bal!«

Potokar je zmedeno pijano gledal; zdelo se mu je, da se pogreza svet okoli njega.

»Ta krogla je bila namenjena vam in jaz naj bi vas pripeljala!« je Metka razburjeno in sovražno izvlekla iz fantovega žepa revolver, vrgla se na mrtvega fanta, zagrebla lice njemu na prsi ter planila v krčevit jok. »In tako se je zbal!«

Potokar pa je brez moči zlezal na tla in v nosu je začutil goreči smodnik; ljudje so zmerom bolj drveli skupaj ter se zbirali v gručo okoli njih.

Iz enajste šole med rokovnjače

François Villon, prvi moderni lirik v Evropi (1431—o. 1463)

Anton Debeljak

Pripomnje Villonovim kiticam

Ker je pred cesarjem Jožefom bilo do nove maše vsega vkupe zadosti 10 let učenja, pomeni šaljivi pregovor o 11. šoli na Vrhniki — pošolsko dobo.

Naš pesnik je z 18 leti dosegel zrelostni izpit. Iz te dobe je po vsej priliki *Ballade de Bon Conseil* ali Pametna beseda, ki spominja propovedi. Njegovi vrstniki so resne umotvore, kakršnih je nekaj objavil DS 1943/I, manj cenili kot šegava dela ali celo igrčke kakor naslednji *Rondelček*:

Franjo Pritekel, misli na kopel!
Komaj je stekel Franjo Pritekel,
že se je slekel, v banjo je stopil
Franjo Pritekel.

S svojimi tovariši visokošolci je Villon za šalo zmaknil prodajalcem kak priboljšek, da so si ga privoščili na nočnih krokarijah. A kdor seže po jajcu, bo skoraj po zajcu. Ko je bil 1452 že »maistre ès arts« ali doktor, se je spajdašil z nekaterimi člani »Školjke« (*Coquille*, tatinske družbe, ki je v Podonavskih deželah imela vrstnico: *Prudenten-Orden*, po naše: Red modrecev) in zagrešil vlom kakor tudi uboj v silobranu.

Tako se je potikal po svetu s »školjkarji«, rokovnjači, katerih eden, *Colin de Cayeux*, je kmalu končal na vešalih. Vest mu še ni otopela, kakor priča *Belle Leçon aux Enfants perdus*, t. j. Lep nauk izgubam. Opozarja na velike nevarnosti, ki preže na tatove v Udinem borštu — njih bivališču — in še na to, da ukradeno blago nič ne zaleže.

Villon je mnogo doživel, zato zveni njegov verz prepričljivo. »Villon slika skoraj nevede, pri tem pa nič ne prikriva, ničesar ne opravičuje. Obhaja ga kes, priznava svoje krivice, katerim pa se ne more ubraniti. Prikazuje jih, da bi druge odvrnil od njih. Poznam malokak nauk, krepkejši od *Ballade de bonne doctrine à ceux de mauvaise vie*, Dober nasvet malopridnežem. Norčija se v teh verzih spaja z resnobo, ganotje z roganjem, toga z razuzdanostjo; dražljiva poteza se konča z otožnostjo, občutek za ničevost stvari in stvorov je pomešan z nenadno šegavostjo, ki poveča učinek. A vse

to je tako naravno, tako jasno, odkrito, duhovito; slog spremlja misel s toliko točnostjo, da se ne utegneta čuditi, kako obleka odeva telo, katero je zajela,« se navdušuje kritik A. de Montaignon.

Naš baladnik se je silno rad smejal. Začuvši svojo smrtno obsodbo si je kot osmrtnico napisal naslednjo štirivrstnico:

Je suis François, dont ce me poise,
Né de Paris emprès Pontoise,
Qui, d'une corde d'une toise,
Saura mon col que mon cul poise.

Francoz sem — dem to skoro z jezo —
doma v Parizu za Pontezo.
Obešen s seženjsko prevezo
spoznal bo vrat mi ritno pezo.

V tem vzorcu podvisliškega humorja nisem mogel prevesti dvoumnega imena François, ki pomeni: Francoz in Francè. Da je bil to naš ožji rojak, bi se druga vrsta glasila: Doma iz Ljubljane pri Šiški. — Smrtno sodbo je po Chapirovem mnenju Villon skrajša smatral za hvastanje kriminalnega uradnika, drugače menda ne bi bil sposoben tolike objesti za zadnjo uro. Videč, da gre ne za šopirnost, ampak za bridko resnico, prime za pero in prosi parlament, najvišje sodišče, naj ga pomilosti. Kazen mu je spremenjena v takojšen izgon za deset let. Vesel, da je v poltretjem letu že tretjič ušel vešalom, pošlje državnemu zboru Prošnja (Requête) za tri dni odlaška, spojeno z zahvalo za pomilostitev. Začenja jo z besedami, ki se govore pri poslednjem olju: Per visum, auditum, doratum, gustum et locutionem, tactum, gressum, lumborum dilectationem... Toda obešenjaška šaljivost obide našega junaka takoj po uvodnem liturgičnem obrazcu: vsem udom ukaže hvalo peti, celo zobje naj skočijo iz dlesen in veličajo narodno zastopstvo za pokazano blagost.

Véliki vstajnik, ki si ga bo po K. L. Reinerju prisvojilo popolnoma šele pokolenje okoli l. 2500. (Prager Presse 14. II. 1931), je zložil najmanj sedem balad v tatinščini (Jargon ou jobelin). Prvič na svetu se je latovščina tu porabila v umetniške namene. Docela jih danes nihče ne razume, kakor ne razumemo osmeric italijanskega sodobnika L. Pulcija (1431—87). Najpopolnejši nemški prevod — Löpelmann — prinaša eno samo v »rotvelšu«. Zal, da nisem mogel dobiti: N. Cioli, Le Ballate argotiche di F. V., Lanciano, 1934. — Jaz sem ponašil dve, eno pod naslovom Tatinščina, to pa v knjižni govorici, prepleteni z nekimi izrazi, ki naj zaudarjajo po sleparskem jeziku: plajšur = rokovnjač; iti na Kum ali kúmati = krasti, ropati; svita = (zastarelo) obleka; grivar = orožnik; kohár = cigan, nepridiprav; škvar = rod, pleme; bena = bebec, butec, bedak; »na hlad iti« pomeni po mnogih rokovnjaščinah: v zapor priti. — René de Montigny (1429—57), sin odlične družine, je bil kot razbojnik okrajšan za glavo, enako že omenjeni ključavničarjev sin Colin de Cayeux, svetoskrunec in uzmovič. — Drugi primer, domala ves v rokovnjaščini, verno zrcali jezik Villonovih balad v čiribirščini. Stikov pa nisem mogel posneti, kajti prepričla bera nam je ohranjena za gorjačarščino. Benkovič je v DS 1890 imel npravstvene pomisleke proti obelodanitvi slične babilonščine, botanik A. Pavlin v SN 1875 št. 121 in 123 premalo jezikovne žilice, da bi bil spoznal pomen takih človeških dokazil (document humain). Jagić s Štrekljem pa je le tolmačil »tajne govornice pri Slovanih« Wr. Sb. 133, V. Brez predsodkov je zbral takšno gradivo župnik Bertsch, Kunden- und Gaunersprache, Berlin 1938, čigar zbirka zadeva vsa področja človeških zablod in zmot. Iz tega slovarja se razvidi, da je Blaž Mozol imel nekaj več izrazov iz nem. Rotwelscha, kakor smo mogli doslej dokazati, n. pr. knajsati = vedeti, šmalati = govoriti, šrac = otrok, šréncenca = ječa, volhati = iti. Se na vitez samostojne domače tvorbe imajo tu pa tam vzporednice v Bertschevi knjigi, tako špičnik = oves, Spitzling, pihalnik = puška, Blasrohr, itd.

V nevezani besedi slove v slovenščini druga razbojniška balada:

»V Parizu, najhujšem od vseh mest / sicer še nisi spoznal kmetskih biričev, / zato pa te dekleta in zalazniki pa cafi z vojaki in vinárji spravijo v zapor / ter te zonegavijo v preiskavo, / po ječi pa s teboj naredi zasliševalni sodnik, / kakor da si ovca (žival). / Zatorej, prijatelji, imejte pamet, / skočite, bežite pred krvavim sodiščem.

Ce moreš, ukradeš kedaj konja, / hlač, usnja, sukno, nož, kozla, / pripelješ kravo s pujski v brlog, / da se tam v hosti skrijejo v slamo, / ako si srečen tat, še pet kokoši, / a kaj dobro ti ugaja v mošnji denar. / Potlej ti močno tekne obed. / Le pred beguni pazi na svoj sloves. / Bežati, otroci, se ne plašite, / na noge, tecite pred krvavo sodbo.

Med nami nihče — bodi mlad ali star — / ne mara biti mrlič ali hladen / in — resnico govorim — vsak da dobro živi, / na gostijo pri ognju s sejma takoj prikrevsa. / Tukaj stoji pes, kuže na straži, / nihče se za glavo ne boji. / Za vas, ki mnogo blaga (živine) ugrabite, bo vina, mesne juhe, konjine. / Ako čujete in zapazite črno nevihto, / ne čakajte, bežite pred krvavo sodbo.

Oj poglavar rokovnjačev, ti luč v gozdu, / da ljudje obilo ne prelivajo krvi, / med beračenjem za dne, gredoč ponoči na opravek, / naj jim usta nikar na daleč ne kričé, / iz hiše naj ucvro pred krvavim sodiščem.»

Pametna beseda

Ljudje vi propadli: trbavs, trebeljak,
nestvor izrojani, ti bitje nevedno,
ki hodiš po svetu brezumno, bedak,
v somraku nespameti blodiš prebedno,
vsevdilj slepomišiš razuma nevredno,
gorja nam obilega jaden izvor,
iz podlosti konec ujame vas nor —
kedaj pokesate strahotne se reve,
ki zanjo že v grobu mnog mladi je stvor?
Nikoli ne segajmo v tuje zadeve.

Pri sebi premisli zablode naj vsak,
nikar ne maščuj se, potrpi si vzgledno.
Vsi vemo, da svet nam je tožen blodnjak,
a klati, moriti — početje obledno,
po krivem jemati, grabiti — nečedno.
Upira se nebu nasilje, umor
in Bog bo nakopal storilcu zator.
Če kdo se za mlada zadal je mej šleve,
zaman bo pozneje mu bridek odpor.
Nikoli ne segajmo v tuje zadeve.

Sleparski igralec, o lažni prosjak,
in ti, ki prelomil besedo si vedno,
ti krivoprisežnik, goljuf, strupenjak,
ki v grehu živiš in oskrunjaš se redno
in davno pognal že imetje si dedno,
vse nič ti ne pridi, napravi premor,
pri Stvarniku naglo pogladi svoj spor,
saj morda doživel že zadnje si dneve,
in glej, da na starše ne pade ukor.
Nikoli ne segajmo v tuje zadeve.

Sklep

V pokoju živimo, stran slednji razdor,
I mladi i stari stopimo v ta zbor.
Lepo se umejmo, apostol uči to
Latince v poslanici prav izrazito.
Okleni se reda sin sleherni Eve,
Navadi poklica se vsak temeljito.
Nikoli ne segajmo v tuje zadeve.

Lep nauk izgubam

Otroci dragi, če hitite
skoz Kradnje na prešerni ples,
s klobuka šopek izgubite,
tako je smolnat Udin les.
Oprez potreben je največji
v soseski teh dobrav, dolin.
Ker prêveč je zaupal sreči,
prepal je tu dijak Kolin.

Nedolžna ni zares igrača,
za dušo gre in za telo:
tu sleherna se stvar poplača
s sramoto, smrtjo še celo.
A kdor uspe, zaradi tega
kraljevske krone ne dobi.
Bedak edino tu se tvega,
saj tu se v glavnem izgubi.

No, vsakdo tole še razumi:
načeti sodec izcediš
pozimi domá, poleti v šumi,
brez vina zdajci tu sediš.
Če cvenk imaš, enako kane;
kaj urno vse se razdrobi,
za dediče tu nič ne ostane:
blago krivično ne dobrí.

Dober nasvet malopridnežem

Zares, naj bo si že kdor koli,
cigan, ki s kvartami slepari,
z odpustki trži naokoli,
popiva, vlačí se, slepari,
potvarja novce, dre, prisega,
vratove reže za cekine:
kam neki gre skupiček vsega?
V gostilnice in za deklíne.

Pa mamež in pavliha bodi,
popevkaj, glumi, mešetari,
po trgih ko čarovnik hodi,
šušmari, sviraj, rešetari;
kot rokohitrec naj se tvega,
kegljá pohlepen gotovine:
kam neki ves dobiček bega?
V gostilnice in za deklíne.

Ni takšen kal ti mar nikoli?
Kar orji, saj po šegi stari,
ukvarjaj s konji se in voli,
neuk kolari pa drvari;
naj trlica se v noč razlega,
pa bo že dôkaj imovine.
Kam daješ ves donos iz tega?
V gostilnice in za deklíne.

Spremница

Odev, obutev in kar nega
zahteva razne še drobnine,
najrajši, jeli, se zonéga
v gostilnice in za deklíne.

Tatinščina

Plajšurji, ko grešè na Kum,
lahko pustite tam telo.
Zato svari vas moj razum:
pazite vedno se zelo.
Kolin je padel pod kolo,
čebljaj je tu neskušen, mlad.
Tako naposled je prišlo,
da mu krvnik je stisnil vrat.

Spreminjajte si svoj izraz,
preblecite si često svite.
Če grivar pomoli obraz,
kar urno jo takoj ucvrte.
Ker ni bilo mu do zaščite,
naš Montigny je šel na hlad,
ondi so brali mu levite,
krvnik mu je pretisnil vrat.

Koharji in podoben škvart,
ki znate dobro dreti bene,
storite to le z vedo kvart,
moritve treba ni nobene.
Saj kri vas naglo razodene,
oblast odvede vas pred grad,
lahko pod vislice požene,
kjer vam krvnik pretisne vrat.

Priporoka

Glavar, jaz pravim: ne na Kum,
čeprav bi se prilegel zlat,
saj škrici ne poznajo glum,
krvnik bi ti pretisnil vrat.

Prošnja

izrečena v zbornici, v obliki balade

Petero mojih čutov: nos, ušesa,
pa voh in usta nič manj kot oči,
vsi borni udje mojega telesa,
po svoje vsak tako mi naj golči:
»Oj zbornica, ki daješ nam moči,
da ne potonemo v brez dna ponore,
naš jezik tebi v slavo ne premore
zadosti hvalnic in priznalnic mičnih.
O čuj nas, prosimo, nebeška hči,
krilatcev sestra, mati vseh pravičnih!«

Srce, razkolji se in vsaj ne bodi
mi trše kakor ona siva čer,
kjer Židje v pušči so prispeli k vodi,
ko že več nade ni bilo nikjer.
Le teci mi, solzá želeni vir,
da bo srce ponižno proslavilo
mi skupščino, spojeno s carsko silo,
ta ščit Francozov in rodov različnih,
ki poklonilo ga nebo je milo,
krilatcev sestra, mati vseh pravičnih!

Zobovi, poskočite iz čeljusti,
pojoč zahvalo, pridite na plan,
vsak delo svoje grizenja opusti,
zdaj boš trobenta, orgle, zvon ubran,
pomneč, da bil pogubi sem izdan.
O pljuča, jetra, slava naj se čuje.
Telo zanikrno, nesnažno huje
ko pujs, ki riže po smeteh različnih,
pred svojim koncem tebe povzdiguje,
krilatcev sestra, mati vseh pravičnih!

Pripis

S trodnevnim omogóčite odlogom,
o knez, da svojcem še porečem zbogom
in novcev za na pot dobim dotičnih.
Potrdi z »dà«, zgolj onim samim zlogom,
krilatcev sestra, mati vseh pravičnih.

Balada v plintovski šprahi

V Parvardu, najbolj lobovem od glajsov,
šerkeljnov sicer še nihto niš knajsals,
zato pa dernice no šponarji
pa grilci z bincgarji no gronarji
pritrugajo te v fonganje,
pritanajo te v froganje,
po šréncnici pa s tabo federman
umoha, kot bil bi bekerman.
Zato, ferlárarji, milajte brihto,
klavajte, lofajte pred plutovo rihto!

Če magaš, unemaš enkatov kobaleta,
zaguznic, ajšnic, rokman, krtiš, merketa,
priforaš madúško s kočki v pajnico,
da v šumi se taj pohrambajo v štrajnico;
če kumovt si fertún, še čink galink,
a pro bonov se ti viža v pucni blink.
Polej ti grandov šmeka núfanje.
Le pred šorboni hibaj na rufanje.
Petati, šraci, se ne kejajte nihto,
klavajte, lofajte pred plutovo rihto!

Med nami noben — ne mincgov ne oltov —
ne vola bivati kronkov ali koltov.
In — bornico šmalam — vsak da bonov leba,
na fínfranje z merkata koj prišeba.
To šmolar, kotel na birganju štená,
noben za kófnico se ne kejna.
Za vas, ki grand roganje nafósate,
bo grona, karnove vaštre, posate.
Če hirate, birgate švorcovo vihto,
ne trahtajte, lofajte pred plutovo rihto!

Hantanje

Oj papež prudentov, líhtnica vóltovne,
da lufti šporov ne tanajo plutovne,
feškaje v pertahtu, volhaje v žverci na šihto,
naj hitro ne šrájajo bajtov njih šmalovne,
iz kumže naj lofajo pred plutovo rihto!

Fr. Grivec | Aleksander Vasiljevič Gorski

Ob stoletnici znanstvenega odkritja staroslovenskih življenjepisov sv. Cirila in Metoda.

V slavnostnem govoru ob tisočletnici smrti sv. Metoda je Vatroslav Jagić poudaril,¹ da je vprašanje o delovanju sv. Cirila in Metoda »vogelni kamen slovanske filologije (slavistike) kot zgodovinske znanosti« in da so »uspehi slavistike v neločljivi zvezi s tem vprašanjem«. Prvaki slavistike v prvih desetletjih preteklega stoletja še niso poznali glavnih cerkvenoslovenskih virov o sv. Cirilu in Metodu. J. Dobrovský, po označbi J. Kopitarja »oče slavistike«, je na višku svojega znanstvenega dela izdal življenjepis sv. solunskih bratov² na podlagi latinskih virov; najvažnejših cerkvenoslovenskih virov še ni poznal. Med drugim je trdil, da se je Metod po l. 881. vrnil v Rim in tam umrl. To je za njim ponavljal še P. J. Šafařík l. 1826. L. 1825. je izšel ruski prevod knjige J. Dobrovskega o sv. Cirilu in Metodu z važnimi dopolnili, a brez uporabe cerkvenoslovenskih življenjepisov sv. bratov, čeprav so bili ruskim zgodovinarjem že nekoliko znani.

Velike cerkvenoslovenske rokopisne zbirke svetniških življenjepisov v ruski redakciji (Četje Mineje) obsegajo tudi življenjepis sv. bratov. A rokopisi in podatki teh cerkvenoslovenskih virov še niso bili znanstveno preiskani. Znanstveno jih je odkril in ocenil šele skromni ruski učenjak Aleksander Vasiljevič Gorski v razmerno kratki razpravi »Žitija sv. Kirilla i Methodija«, objavljeni l. 1843. v časopisu *Moskvitjanin*. Razprava je izšla brez piščevega imena, a je takoj zbudila veliko pozornost ne le v Rusiji, temveč tudi v zahodni Evropi. V. Jagić je v omenjenem govoru izjavil: »Ta razmerno majhen članek je epohalnega pomena za zgodovino o sv. Cirilu in Metodu.« S tem se začelja novo razdobje slavistike.

J. Kopitar je v uvodu k izdaji glagolskega rokopisa *Glagolita Clozianus* (1836) opozoril na važnost cerkvenoslovenskih virov za življenjepis sv. bratov. Novega odkritja še ni mogel oceniti, ker ga je prezgodaj strla smrtna bolezen in smrt (11. avgusta 1844). P. J. Šafařík je razpravo Gorskega prebral šele v zimi l. 1844. in takoj uvidel njeno odločilno pomenljivost. V. Hanka je češki prevod te razprave objavil v »Časopisu Českého Museum« 1846, str. 5—33. Ta češki prevod so porabili ne le češki, temveč tudi nemški zgodovinarji. Prvi ga je uporabil V. Wattenbach in ga v posnetku dodal k svoji knjigi »Beiträge zur Geschichte der christlichen Kirche in Mähren und Böhmen« (Wien 1849). Po tej knjigi je bil na važnost cerkvenoslovenskih virov opozorjen zgodovinar E. Dümmler. Zanj je Miklošič priredil latinski prevod obeh žitij. Dümmler je l. 1854. izdal Miklošičev latinski prevod Žitja Metodija s pojasnili po onem članku Gorskega. Po razpravah V. Wattenbacha in Dümmlerja je tudi veliki katoliški cerkveni zgodovinar J. Hergenröther v svojem delu o Fotiju (1. zv. l. 1857., str. 535) resno upošteval ugotovitve ruske znanosti.

Poglavitne ugotovitve A. V. Gorskega so, da sta žitji Konstantina in Metodija spisani približno v istem času; žitje Metodija je bilo napisano kmalu po Metodovi smrti. Obe žitji sta tesno vzajemno zvezani. Pisec Žitja Metodija je že imel pred seboj Konstantinov življenjepis in se je nanj tako oziral, da ni ponavljal podatkov, ki so v njem povedani. Priznaval je prvenstvo rimskega papeža, a v vprašanju o izhajanju Sv. Duha je stal na pravoslavnem stališču. Iz tega je Gorski sklepal, da je bil pisec panonski Sloven. Z bistroumnimi metodičnimi opombami in zgodovinskimi pojasnili je dokazal, da sta obe žitji zgodovinsko verodostojni.

Ruski in zahodnoevropski slavisti so te ugotovitve in izsledke skoraj soglasno sprejeli, jih nadaljevali in dopolnjevali. Odkrili so mnogo Gorskemu še neznanih rokopisov obeh žitij in drugih cerkvenoslovenskih virov. Novi jezikoslovni, zgodovinski, bogoslovni in bizantinski izsledki so ugotovitve skromnega

¹ V slavnostni seji Akademije znanosti v Petrogradu 5. aprila 1885.

² Cyril und Method der Slawen Apostel. Prag 1823.

ruskega učenjaka v marsičem dopolnili, v glavnem pa potrdili. Gorskij ima veliko zaslugo, da je žitji Konstantina in Metoda ne le znanstveno odkril, marveč s svojimi treznimi in bistroumnimi pojasnili tudi pokazal pravo smer in utrl varno pot nadaljnjim znanstvenim raziskavam. S svojim delom in po svojih učencih je zgradil stoletno trdno znanstveno tradicijo, ki je ne sme nihče prezreti, kdor se loti teh znanstvenih vprašanj.³

Mnogo važnih vprašanj še ni mogel dokončno rešiti, v nekaterih se je brez dvoma motil, a tudi v takih vprašanjih je s svojo trezno umerjenostjo in bistroumnostjo pokazal pravo smer in dal pobudo za nadaljnje delo. Za nas Slovence je posebno pomenljivo njegovo mnenje, da je bil pisec Žitja Metodija panonski Sloven. To mnenje je nehoté soglašalo s sorodnim Miklošičevim mnenjem, da je bila slovenska Panonija prvotna domovina cerkvenoslovanskega književnega jezika. Ta sorodnost je pripomogla, da se je mnenje o panonskem izvoru obeh Žitij sredi preteklega stoletja tako ukoreninilo, da so zgodovinarji in slavisti obe Žitji nazvali panonski legendi. Gorskij se je v tem brez dvoma zmotil. A pravilno je opozoril na tesno zvezo panonskih Slovencev s sv. bratoma. Bistro je zapazil, da pisec Žitja Metodija priznava rimsko prvenstvo, obenem pa se glede izhajanja Sv. Duha drži bizantinskega stališča; prav tako je pravilno uvidel, da pisec Žitja Metodija ni bil Moravljjan. Ni si upal misliti, da bi bil mogel bolgarski (makedonski) Cirilov učenec tako odločno priznavati rimsko prvenstvo. Poznejše raziskave pa so ugotovile to možnost. Naposled je znanost s sodelovanjem slavistike, zgodovine, bizantinologije in teologije dognala, da je takšno izredno izvorno spajanje vzhodnih in zahodnih prvin vprav posebno značilna svojstvenost sv. bratov in njunih neposrednih učencev, izredno izvornih predstavnikov vesoljnega cerkvenega edinstva iz dobe pred razkolom.

V pomembni razpravi A. V. Gorskega o sv. Cirilu in Metodu občudujemo izredno treznost in umerjenost velikega učenjaka, ki v sebi združuje obsežno zgodovinsko, slavistično in bogoslovno strokovno znanje; obenem pa slutimo, da je ta izredni učenjak tudi velika npravstvena osebnost, nekak znanstveni asket in mož velikega samopremagovanja. Po dejstvu, da epohalnega članka ni podpisal, ugibamo, da je takó ravnal ali iz asketske skromnosti ali pa iz strahu pred tedanjo strogo cerkveno cenzuro. To ugibanje in te slutnje niso brez podlage, marveč nam odpirajo pogled v notranjost izredne osebne veličine, obenem pa v tedanje ruske cerkvene razmere in v resno, zapadni Evropi malo znano višino ruske bogoslovne znanosti, zlasti pa njenih zaslug za slavistiko. V tem okviru šele moremo pravilneje presoditi stoletno veliko znanstveno tradicijo v vprašanju o življenju in delovanju sv. Cirila in Metoda, v vprašanju, tako važnem ne le za slavistiko in teologijo, marveč tudi vobče za kulturno in književno zgodovino. Zato naj ob stoletnici pomembnega znanstvenega odkritja predstavim veliko, zahodni Evropi neznano osebnost A. V. Gorskega in okolnosti, v katerih je rasel, živel in delal.

Aleksander Vasiljevič Gorskij je bil sin (rojen l. 1812.) Vasilija Sergejeviča, profesorja govorništva in ruskega slovstva v duhovnem semenišču v Kostromi, pokrajinskem mestu severovzhodno od Moskve ob Volgi. Pozneje je bil oče nameščen kot protoierej pri stolni cerkvi. Mati Olga, hči kostromskega protopopa, je bila zelo nadarjena in odločna žena, vzgojena po starem strogem načinu. Oba sta bila globoko verna, pobožna in zvesta ruskim cerkvenim izročilom. Prvorojenca sta vzgajala zelo strogo v duhu pokorščine in resnosti. Po naravi živahni deček je moral biti vedno doma v družbi odraslih, brez zabav in iger ter brez družbe vrstnikov. Mladost je preživel »kakor menih v samostanski celici«; tako je sam označil svojo mladostno vzgojo. Dobri deček je bil vzorno pokoren roditeljem; navadil se je vdane pokorščine in podložništva. Ta vdana pokorščina vsakemu načelstvu ga je spremljala skozi vse življenje. Bil je kakor nalašč vzgojen za dobo strogega absolutizma carja Nikolaja I., grofa Protasova (načelnika — oberprokurorja ruske sinode) in moskovskega metropolita Filareta.

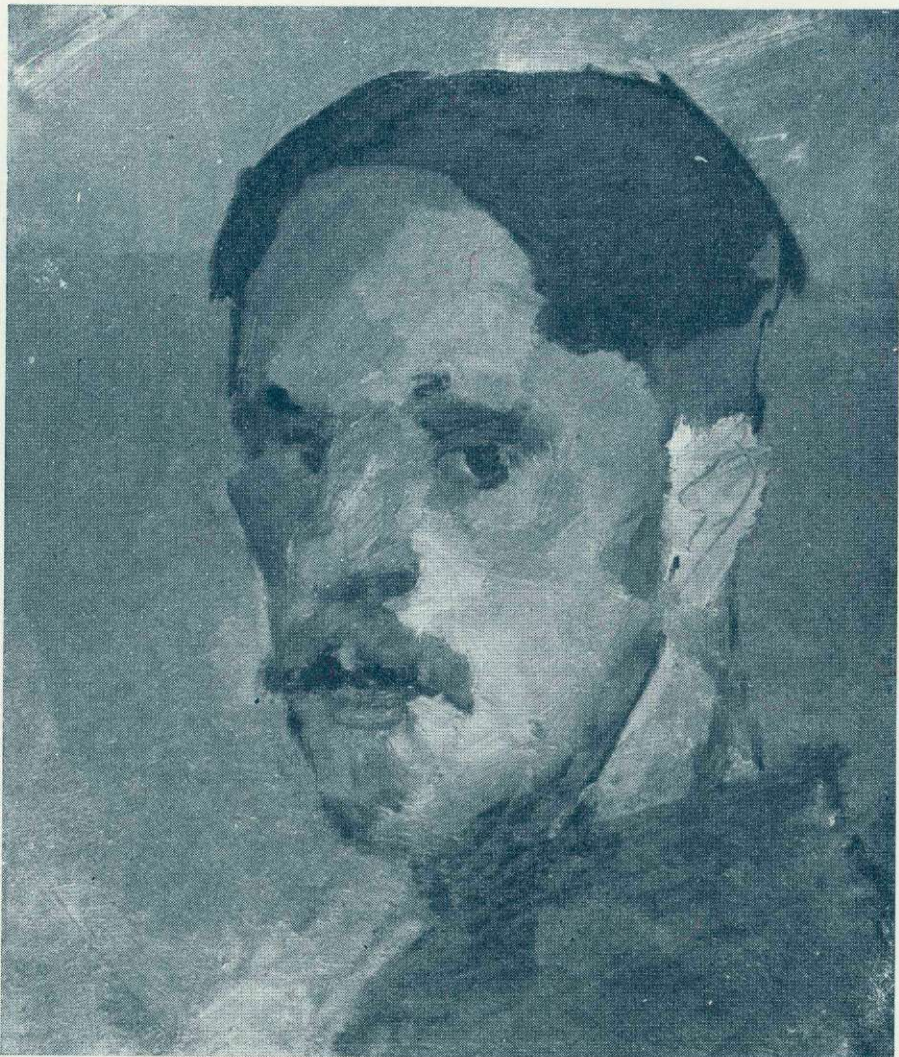
³ Znanstvene zasluge Gorskega sem podrobneje ocenil v razpravi »Pomembnost žitij Konstantina in Metodija«, ki izide v zborniku Razprav Akademije znanosti l. 1944., če ne bo kakšne ovire.

Sl. 7. Matej Sternen: Portret dame

Sl. 8. Gojmir A. Kos: Igra deklet

Sl. 9. Marij Pregelj: Lastni portret

Prvo izobrazbo je dobil v domači šoli in v kostromskem bogoslovnem učilišču pod vodstvom skrbnega očeta. Kot najboljši gojenec kostromskega semenišča je bil l. 1828. sprejet v duhovno akademijo (bogoslovno fakulteto) v Moskvi. Kot dvajsetletni mladenič je dovršil višje bogoslovne študije s stopnjo magistra. Isto leto je bil postavljen za profesorja cerkvene zgodovine v moskovskem duhovskem semenišču, naslednje leto (1833) pa za docenta istega predmeta na duhovni akademiji. V Rusiji je običajno, da se nekateri profesorji bogoslovja ne dajo posvetiti v duhovnike. Gorskiy pa je v svoji globoki pobožnosti iskreno želel kot svečenik pristopiti h Gospodovemu oltarju. A zadel je na nepremagljivo oviro. Že od mladosti navajen resnega samotarstva si ni izbral neveste in se ni oženil, kakor zahteva ruski cerkveni običaj kot pogoj za posvečenje svetnih (belih) duhovnikov. Ostala mu je izbira, ali postati menih ali pa se odpovedati svečeništvu. Mož samopremagovanja je v sebi čutil veselje za samostanski poklic, a tu je zadel na odločno nasprotovanje roditeljev. Še kot ugleden profesor duhovne akademije se je rad pokoril njihovi volji. Dyakrat jim je sporočil svojo željo. A prvikrat je nastopil oče, drugikrat pa mu je odločnejša mati pisala, da je ves dan prejkotala zaradi te odločitve; na kolenih in vsa objokana ga prosi, naj ima usmiljenje s svojimi roditelji, zlasti s potrto materjo. Veliki učenjak se je pokoril svoji odločni materi. V svoj dnevnik pa je zapisal: »Roditeljem dolžno ljubezen in spoštovanje. A nisem li kriv, da moja mati preliva solze zaradi mene? Gospod, razreši ta vozeli!« S tem je Gorskiy dobro označil svoj značaj in položaj.

Čeprav si zaradi samotarskega značaja in asketske usmerjenosti ni izbral neveste, vendar bi jo postavni in ugledni docent brez težave dobil. Mnoge gospodične so se zanimale zanj; njih matere in očetje so mladega učenjaka na to opozarjali. Preskrbna mati bi bila rada posredovala. Toda učenjak je odgovarjal, da bi ga takšna življenjska družba ovirala v znanstvenem delu in utesnjevala svobodo njegovega srea, srečnega »v tišini in samoti«.

Filaret, tedanji ugledni in odločni moskovski metropolit, je dobro poznal globoko pobožnost in zvesto vdanost velikega učenjaka. Nekolikokrat mu je ponudil, naj vstopi v meništvo, da ga bo posvetil in postavil za svojega pomožnega škofa. A tu se je v Gorskem oglašil učenjak in zatrjeval, da se nikakor ne more ločiti od znanosti in od duhovne akademije. Tako so potekala leta. Metropolit pa je vdanopokornega profesorja obilno izrabljaj, da mu je moral izdelovati znanstvena mnenja in referate o raznih cerkvenih vprašanjih, večkrat tudi o takih, ki so učenjaka zelo obremenjevala in niso imela dosti stika z znanstvenim delom. Med drugimi mu je naložil referat o kočljivem vprašanju, zakaj morejo v vzhodni cerkvi le menihi postati škofje. L. 1859. pa mu je naročil referat o vprašanju, če je po cerkvenem pravu strogo potrebno, da se morajo svetni duhovniki pred mašniškim posvečenjem oženiti. Gorskiy ni vedel, na katero osebo meri to vprašanje. V referatu je dokazal, da po cerkvenem pravu (kanonično) ni prepovedano samske kandidate posvečevati v diakone in duhovnike, a v Grčiji in Rusiji je zavladal običaj, da posvečujejo le oženjene. Metropolit je Gorskemu povedal, da je s tem rešil lastno srčno zadevo. L. 1860. je Gorskemu podelil svečeniški red. Dve leti pozneje ga je postavil za rektorja moskovske duhovne akademije, na visoko mesto, ki ga je po tedanjem običaju mogel zasesti le menih. Mogočni metropolit se je dobro zavedal, da je oboje, zlasti prvo, neslišana izjema, ki bo presenetila vso Rusijo. A Filaret se ni bal javnega mnenja. Z vso odločnostjo je izjavljaj, da je izredni učenjak in pobožni mož vreden takšne izjeme; saj »živi sveteje nego menihi«. Res je zašumelo v cerkvenih krogih in v salonih po vsej Rusiji. A Gorskiy je bil po svoji učenosti in asketski osebnosti že tako znan, da je vsa ruska javnost soglašala s to odločno potezo velikega metropolita.

Metropolit Filaret je znal ceniti asketskega učenjaka. A v svoji veliki odločnosti in strogosti mu ni prizanašal. Strogo ga je nadzoroval pri izpitih, včasih ga je očitno in krivično grajal. Po mišljenju sta bila zelo različno usmerjena. Filaret je bil dogmatik brez zadostnega upoštevanja zgodovinske metode, Gorskiy pa trezen kritičen zgodovinar. Skromni učenjak je krivične graje krotko

in molče prenašal, a svojih nazorov ni spremenil. Konfliktom z metropolitom se je ogibal na ta način, da o stvareh, ki bi metropolitu ne bile po volji, ni javno govoril in pisal. Večkrat je potožil, da znanstvenih spisov ni varno objavljati in da je zaradi tega znanstveno delo ovirano. Pomenljivo razpravo o sv. Cirilu in Metodu je objavil brez podpisa ne le iz skromnosti, marveč tudi zato, da ne bi naletel na kakšne neprijetnosti; to je navedel za vzrok, ko je urednika »Moskvitjanina« (M. Pogodina) prosil, naj članek izide brez podpisa. Ta pritisk metropolita Filareta je bil ruskim znanstvenim krogom dobro znan. Veliki ruski zgodovinar S. M. Solovjev je zapisal, da je Filaret iz Gorskega, »enega najnadarjenejših in najučenejših profesorjev«, naredil »mumijo«. Njegov sin, genialni filozof Vladimir S. Solovjev je kot slušatelj duhovne akademije Gorskega osebno poznal; o njem je zapisal, da je vseobsežno učeni, bistroumni in srčno dobri starček na sebi nosil žalostne sledove duhovnega suženjstva. Sodba velikega ruskega zgodovinarja in njegovega sina je sicer pretirana, a ni brez podlage.

Toda metropolit ni bil nerazsoden nasilnik, marveč zelo bistroumen mož, čeprav enostranski. Njegova odločna volja je bila včasih koristna znanosti in Gorskemu. Takšno je bilo Filaretovo naročilo (l. 1849.), naj Gorski kritično opiše cerkvenoslovanske rokopise sinodalne biblioteke v Moskvi. Tega dela se je takoj lotil. Za pomočnika je privzel profesorja K. I. Nevostrujeva; temu pa sta bila pridružena dva prepisovalca. Delal je 13 let, dokler ni postal rektor akademije. Izšlo je pet zvezkov. V njih se razodeva obsežna učenost Gorskega. Pri vsakem rokopisu je določena približna starost po paleografskih in jezikovnih znakih, podana glavna vsebina, krajši so objavljeni v celoti, od drugih pa važnejši odlomki; dodano je primerjanje z drugimi rokopisi, preiskani so grški izvirniki itd. Pri prevodih sv. pisma so preiskane grške predloge, vplivi latinskega in drugih svetopisemskih prevodov.

Opis teh rokopisov je glavno javno izdano znanstveno delo Gorskega. Še večje znanstveno delo pa je skrito v zgodovini moskovske duhovne akademije. Njej je kot profesor in rektor vtisnil svoj pečat; dal ji je resno zgodovinsko znanstveno smer in jo dvignil na izredno znanstveno višino. Sam je vedno delal na podlagi prvih virov; tako je učil tudi druge. Ti viri pa so za rusko zgodovino predvsem cerkvenoslovanski; a tudi svetopisemske in sorodne znanosti se v veliki meri naslanjajo na cerkvenoslovanske vire. Zato je postala moskovska duhovna akademija eno glavnih ognjišč slovanske znanosti in je odločilno sodelovala z rusko slavistiko, predvsem v vprašanju sv. Cirila in Metoda. Po zaslugi Gorskega je moskovska duhovna akademija vzgojila velike zgodovinarje in slaviste, E. Golubinskega, A. Voronova, G. Voskresenskega in N. Tunickega, ki so poleg Gorskega bistveno vplivali na smer in uspehe ruske in posredno tudi zahodnoevropske slavistike v vprašanju sv. Cirila in Metoda. A tudi drugim, v Moskvi vzgojenim profesorjem bogoslovja se pozna znak zgodovinske znanstvene šole Gorskega.

Veliki učenjak in vzgojitelj je umrl l. 1875. L. 1900. je moskovska duhovna akademija dostojanstveno proslavila 25 letnico smrti svojega velikega profesorja in rektorja. Odlični profesorji, priznani učenjaki, so s ponosom poudarjali, da bi se moskovska duhovna akademija po pravici mogla imenovati akademija Gorskega; tako globoke in blagodejne sledove ji je vtisnil veliki učenjak in rektor. Zasluge Gorskega za slavistiko je slavil G. Voskresenskij, prvi profesor l. 1869. ustanovljene stolice za ruski jezik in slovanska narečja (tudi za cerkveno slovanščino). S hvaležnostjo se je spominjal, kako modro in očetovsko ga je Gorski zadnje dve leti svojega življenja vodil, da se je po dovršenih bogoslovnih akademskih študijah še na univerzah v Petrogradu in v inozemstvu usposobil za novo stolico. Med drugim je navedel tudi pismo, ki mu ga je 31. avgusta l. 1874. pisal v Ljubljano; poslednje pismo mu je pisal v Belgrad 2. decembra 1874.

Slavnostni govori, obširen življenjepis in še sveži spomini so zbrani v posebnem snopiču Bogoslovskega Vestnika (glasila moskovske d. akademije) za mesec november l. 1900. v obsegu 192 strani (str. 369—560). Tam zbrano

gradivo mi je (poleg spisov Gorskega) predvsem služilo za vir pri sestavljanju pričujočega članka.

Stoletna znanstvena tradicija o velikih jezikoslovnih, zgodovinskih in bogoslovnih vprašanjih v zvezi s sv. Cirilom in Metodom se odlikuje po izredno kritični in stvarni znanstveni treznosti in objektivnosti, posebno v presojevanju zapletenih in večkrat tudi razburljivih vprašanj o odnosu sv. bratov do Rima in Carigrada, do usodne cerkvene politike patriarha Fotija in do papežev. A v zahodni Evropi je malo znano, da je dostojanstvena višina in zares akademska treznost te slavistične stroke v zvezi z bogoslovnimi vprašanji zasnovana po asketskem bogoslovnem učenjaku A. V. Gorskem in po njegovi znanstveni šoli. Šele v tej zvezi je umevno, kako so mogli veliki slavisti in zgodovinarji brez strokovne bogoslovne izobrazbe tako trezno soditi o zapletenih, večkrat bolj bogoslovnih nego jezikoslovnih in zgodovinskih vprašanjih življenja in dela sv. solunskih bratov.⁴ Ob odkritju in znanstveni oceni najvažnejših cerkvenoslovanskih (in po vsem značaju cerkvenih) virov je čul vsestransko bogoslovno izobraženi učenjak A. V. Gorski, mož asketskega samopremagovanja v življenju in v znanosti, vedno pripravljen priznati resnico ne glede na osebna čustva in brez samoljubja.

Ta znak asketskega učenjaka je vtisnjen posebno njegovi epohalno pomembni razpravi o sv. bratih, objavljeni pred sto leti. Bistroumna ocena cerkvenoslovanskega Žitja Konstantina (Cirila) in Žitja Metodija je ta dva vira postavila v pravi zgodovinski okvir. Pojasnjeni so najvažnejši istočasni dogodki. Odpirajo se daljnosežni vidiki, a trezni učenjak beleži samo to, kar povedo viri; ne spušča se v domneve. Le trditev, da je bil pisec Žitja Metodija panonski Slovenec, je predaleč segajoča domneva. A s tem je Gorski reševal zanj najkočljivejše vprašanje. Opazil je namreč, da Metodov življenjepisec odločno priznava papeževo prvenstvo. Trezni učenjak je tako bistro zbral in ocenil vsa značilna mesta, ki pričajo za rimsko prvenstvo, da moramo njegove zadevne ugotovitve še danes kot neprekosljivo strokovnjaške upoštevati. A ni si drznil misliti ali zapisati, da sta sv. brata sama tako odločno in jasno priznavala papeževo prvenstvo. V poznejšem govoru o tem vprašanju (l. 1863.) je poudarjal, da sta morala sv. brata biti na zahodnih tleh »skrajno previdna, da ne bi proti sebi zbudila rimske oblasti«. Njegovi učenci pa so brez ovinkov izjavili in trdno dokazali, da sta sv. Ciril in Metod iskreno priznavala rimsko prvenstvo in da sta posebno odlična predstavnika nerazdeljene vesoljne cerkve iz dobe pred razkolom.

Vprav ta vzhod in zahod objemajoča vesoljnost daje osebnosti in delu sv. bratov poseben čar, da je njuno življenje in delo tem privlačnejši predmet za znanstveno raziskavanje najbistroumnejših učenjakov raznih narodnosti in veroizpovedi. Sv. brata slovita kot slovanska apostola, a vendar je malo tako mednarodnih in nadnarodnih znanstvenih vprašanj kakor njuno docela izredno življenje in delo. Čeprav Gorski sam tega ni jasno in odločno izrekel, vendar je že on zgradil podlago za to pomenljivo spoznanje. Pri tem je opozoril na tesno zvezo panonskih Slovencev s sv. Cirilom in Metodom. Tako je celo najslabotnejša točka njegovega dokazovanja vendarle znanstveno plodovita in uporabna, če jo očistimo nepravilnih primesi in jo postavimo v okvir naše zgodovine.

Znanstveno odkritje A. V. Gorskega je torej pomenljivo tudi za našo narodno in književno zgodovino. Saj sta cerkvenoslovanski žitji Konstantina in

⁴ Poljski slavist A. Brückner je skušal to znanstveno tradicijo ovreči; žitji Konstantina in Metodija je proglasil za lažnivi legendi (Lügenden), Cirila in Metoda pa za nekaka sleparja. A že v izražanju in v mnogih nedoslednostih se pozna, da so nanj vplivali čustveni in politični razlogi. Brückner je bil sicer velik učenjak in je tudi o sv. Cirilu in Metodu povedal nekaj koristnih misli, a njegove napade na sv. brata in njuno delo so slavisti in veliki zgodovinarji odločno in dostojanstveno odklonili. Šibkejši znanstveniki in površni pisci so ga včasih posnemali še potem, ko so njegove drzne domneve že zastarele. Po novejših raziskavah so Brücknerjeve domneve že tako dokončno in očitno ovržene, da jih resen pisec ne sme več ponavljati. Nasprotno pa stoji stoletna znanstvena tradicija A. V. Gorskega in njegove šole trdneje kakor prej. Važna je tudi za našo zgodovino in znanost.

Metodija poglobitni vir za zvezo naše zgodovine s sv. solunskima bratoma. Vrh tega je Žitje Konstantina po mnenju velikega slavista N. van Wijka oblikovno najdovršenejši spis starega cerkvenoslovanskega pismenstva, torej nedvomno spada tudi v slovstveno zgodovino. V glagolskih odlomkih tega žitja (v starih glagolskih brevirjih) so še vidni sledovi panonskega slovenskega narečja (panonizmi); torej je ta spomenik tudi po jeziku nekoliko zezan s slovensko Panonijo, čeprav ga ni napisal panonski Slovenec. Z druge strani so tudi najstarejši spomeniki slovenske besede, frisinški spomeniki (zlasti drugi), nedvomno zvezani s književnim delom sv. solunskih bratov.

Torej je dovolj razlogov, da ob stoletnici znanstvenega odkritja stsl. žitij Konstantina in Metodija — »panonskih legend« — poživimo zanimanje za veliko znanstveno tradicijo, zgrajeno s sodelovanjem ruske bogoslovne znanosti, ter jo skušamo nadaljevati. To je tembolj potrebno, ker so tradicije ruske bogoslovne in slavistične znanosti že 25 let pretrgane in nekoliko zatemnjene⁵; zaradi tega moramo tem pazljujeje gledati, da jih ne prezremo.

⁵ V oceni R. Nahtigalove razprave o treh stol. izvornih pesnitvah (v pričujočem zvezku DS) sem opozoril na neko važno dognanje cerkvenozgodovinske in slavistične šole A. V. Gorskega, ki ga je zahodnoevropska slavistika zaradi pretrganih ruskih tradicij prezrla.

Dve, tri španske

Iz starejše španske lirike prevedel Janko Moder

José Selgas | Ti in jaz

Ti si plamenček živi,
krog tebe žar ognjeni,
jaz pa metulj igrivi —
slepljivi me pritezajo plameni.
O, bodi le!
Upepêli me!

Ti vetrič si begoten,
si sapa mehkokrila,
jaz pa oblak lahkoten —
z menoj se poigrava vetra sila.
O, bodi le!
Preganjaj me!

Ti si mehkó naročje,
ljubeče milovanje,
a bitje jaz otročje —
zazibljem rad se ljubkovaje vanje.
O, bodi le!
Uspavaj me!

Nastavljena ti žica,
nevidnejša od zraka,
a jaz brez gnezda ptica —
bojim se zanke in težkó je čakam.
O, bodi le!
Ujemi me!

Ti sadež si granaten,
plod žlahtne korenine,
jaz pa črvič neznaten —
zajé se v sladki grob in v njem
O, bodi le! pogine.
Umôri me!

Ti studenčnice sinje
zrcalo si srebrno,
jaz vejnato vrbinje —
v globini zrem podobo svojo črno.
O, bodi le!
Odsevaj me!

Julio Monreal | Sneg

Ko je sred noči najtiše,
me srce zbudí nemirno,
skoz temò spem nepredirno
tožit križem tvoje hiše.

Sneg usiplje se počasi,
nemo, v mehkih kosmih pada,
a tedaj se iznenada
zgoraj tvoj korak oglasi.

Sine skoz tančice lahne
tvoje mi obličje zalo:
kot bi sámó sonce vstalo,
da v snežinke bele dahne.

Kdaj, deklè, osrečiš mene,
kdaj takó ljubezni tvoje
žarek dahne v srce moje,
sneg in hlad in led prežene?

Manuel del Palacio | Svet

Ptičko, ki v kletki ob oknu je pela,
zmikal je vrt;
deklico, ki me je rada imela,
vzela je smrt.

Vsi, ki ljubezen spremlja jih naša,
vsi so prav taki kakor ta dva:
pol jih uhaja, pol jih ugaša;
mož pa se teši: »Hvalim Bogá!«

Márcos Zapada | Trdna zemlja

Kakor krmar na ladjici črvivi
z očesom ostrim po obnebjú išče,
kje varno se pokaže mu sidrišče,
da vanje maček zob zapné svoj krivi;

takó si mož na poti utrudljivi
skozi življenja tok ženó poišče,
zajadra v čudežno pribežališče,
kjer se vihar poleže pogubljivi.

O blagor mu, ki po nebes dobroti
v naročju ženinem, zalivu varnem,
prišla mu dobra sreča je naproti!

Obrežje ti ljubezni: po viharnem
brodárjenju držé do tod vse póti,
tu čaka dušni mir v zavetju čarnem!

Melchor de Palau | Pesmici

I.

Vzljubil sem te, draga, prvo med dekleti,
a od žolča duša vsa mi je gorjupa;
táka si kot oleandra bujni cvéti:
kdor poljubi prvi jih v ljubezni vneti,
nehvaležno dihnejo mu v usta strupa.

II.

Ko žareče sonce vzide
na višnjevkastem obzorju,
po donebnem se pogorju
snežne kope zaiskre;
in ob božanju skrivnostnem
sneg v tokavah se vznemiri,
zašumljajo drobni viri,
v morje urno pohite.

Kakor sneg bilà si čista,
ko ljubezni sonce milo
z rožno zarjo pordečilo
ti obličje je bledó.
A potem si se zjokála:
v solzah vsa si spremenjena,
čistost tvoja je zgubljena;
v morje stekla bi za njo!

Diego de Torres y Villaroel | Sonet

Revšè posnema blede cinke s krópa,
mogotec piške v sito rit pokápa;
čeprav razvéznila se je svetovna mapa,
golazen v gajbi si na kremplje stopa.

Z brokatom péri se bogatcev trópa,
a vèndar jim smrdí po govnu sapa.
Je mar kaj grša razcefrana capa
iz vrečevine in tuljà kakópa?

Na glas odréži, če te v danki ščípa!
No: če štibale tuje gnoj zatrépa,
se grústijo vse bolj kot lastna pipa!

Naj reve se drhal vreščé otépa,
zapisano od prvega je hipa,
da smo krepéla istega vsi cépa!

Kot posebnost omenim, da je sonet zgrajen s prav istimi stih, kakor jih ima izvirnik, ki se glasi:

Engulle el poderoso rica sopa,
Cuando á mí me contenta una zurrapa;
Y siendo el mundo dilatado mapa,
Le parece á su vicio estrecha copa.

Con bordada, sutil y blanda ropa
El barro humano diligente tapa;
Y á mí me envuelve miserable capa
Y un negro camisón de ruda estopa.

Ostenta á todos la gotosa tripa,
Y puede ser el que mejor me sepa
A mí la sucia bota que á él su pipa.

De la humana miseria huyendo trepa;
Pero, por más que puja, anda y ahipa,
todos somos racimos de una cepa.

Janez Jalen | Na svojem

Sonce je zlato obrobljalo svetle oblake, se skrivalo zánje in spet pogledovalo izza njih, sipalo na široko skozi ozka okna na nebesu zdaj navzgor pa spet navzdol pramene žarkov, obsevalo v prečudno prelivajočih se barvah zemljo pod sabo, kakor bi hotelo razkazati vso lepoto svoje svetlobe, preden zaide za oddaljene grebene razdrapane Škrlatice. Po polju so valovila žita, zelenela sta krompir in turščica in rdele so planjave detelje. V razcvetelih travah so pošumevale čebele in že obletavale tudi lipo, kakor bi kar ne mogle dočakati, kdaj se razpusti.

V Rebri pod Pečmi so pozvanjale rdečelisaste krave. Poleg njih so se učila pasti spomladanska teleta. Okrog kobil pa so tekala žrebeta.

Na nizki skali vrh hribca pod melmi je sedel Matija Dovžan. Rahel veter se je poigral z njegovimi sivečimi in na temenu že kaj redkimi lasmi. V strmo odsekani skali nad njim, v Skokvo, se je rezko oglašala postovka. Odkar pomni, gnezdi v nepristopni votlini visoko pod vrhom. Tudi če so postovke kako leto v zvoniku spodaj v vasi umanjale, v Skoku niso. Mirnejšega kraja si niso mogle izbrati.

V gabrih niže spodaj je zagrulil golob. V smrekah na strani proti Svetemu Petru nad Begunjami pa je žvižgal drozd: »Kje s' pa biv? Kje s' pa biv?«

Matija je razumel neutrudnega pevca, kadar ga je bil, otroka, učil poslušati ptiče oče. Nasmehnil se je in odgovoril: »Sem šu na pecirk.«

»Presnet! Presnet!« se je kakor začudil drozd. Matija pa je potegnil iz žepa prepognjeno polo papirja, jo razgrnil, si popravil naočnike in še enkrat pogledal podpise in žige gosposke. Še nikoli v svojem življenju ni bil nobenih črk tako vesel. Pa je že prenekatero sam napisal. Matija Dovžan je držal v roki kupno pogodbo, ki mu je potrjevala, da je svet, na katerem sedi, bil od njega kupljen in plačan in v zemljiški knjigi prepisan na njegovo ime. Zadovoljen se je nasmehnil, si z roko pogladil zjutraj na sveže obriti obraz, se za spoznanje pridvignil, spet trdo sedel na skalo in glasno pribil: »Na svojem sedim.«

Kdo bi si bil kdaj mislil!

Matija se je prav natančno spomnil, kdaj je prvič počival na skali vrh hribca pod Skokom. Še v domačo šolo je hodil. Na debelo se je bilo nakadilo črnih saj v dimnik in je bilo nevarno, da se užgo. Omesti jih je bilo treba. Pa je prav njega poslal oče v Reber po smrekov trš, mu zabičal, naj ne oškrbi sekirice ob kamenje in naj pazi, da se ne useka. Dandanes je za ometanje pripravnih tršev koj za plotom dovolj, takrat je pa komaj pod Pečmi dobil dovolj velikega. Kozo si videl s polja, če se je pasla na hribcu pod Skokom. Sedaj pa rastejo tam naokrog smreke, ki bi dale še po dva hloda za na žago.

Z odsekanim tršem pred sabo na tleh in z neoškrbljeno sekirico v roki je gledal šolar Matija polja in vasi pod sabo, bele ceste in lesketajoče se Blejsko jezero. Bohinjskim in Dolinskim goram se pa kar načuditi ni mogel. Poznal je po imenu samo šele ostri Babji zob in

skalni Triglav. In si je prav po otroško zaželel, da bi mogel kdaj imeti na hribcu pod Skokom malo kočico, nič večjo, samo da bi mogel leči vanjo in si zakuriti za ped visok ogenj. Izpred nje bi se razgledoval po gorah in po poljih in za Savo navzdol prav do Ljubljane.

Kasneje, ko je pasel živino, je rad gnal pod Skok. Pa tam naokrog ni bilo niti dovolj velikih vej, da bi si napravil pastirsko zavetje proti dežju.

Svet pod melmi se je od leta do leta bolj zaraščal. Matija se je pa bližal maturi. Še vedno je rad pasel. Vejevja je bilo dovolj. Da bi si pa sedaj postavil kočico iz vej ali lubja? Nak! Bi se mu vsi smejali in ga imeli za otročjega, če ne celo za malo prismuknjeneega.

Zahajajoče sonce je zlato obrodilo grebene gorá. Ni ga bilo skoraj vrha, na katerem bi v teku let Matija Dovžan še ne bil stal. Kolikokrat je bil pa že na vrhu Triglava, se mu ni zdelo več vredno šteti. Preplezaval je stene in videl dokaj divje lepote. Marsikje si je zaželel postaviti kočico. Izbral si je že celo na samotnem Višku nad Peričnikom prostor. Pa kaj, ko se je moral le tesno prerivati skozi življenje! Hvala Bogu! Drugače bi se bil kar gotovo že zaletel, si drugod zgradil kočico in bi se je sedaj na hribcu pod Skokom kar gotovo več ne želel. Je že tako, da se človek v svoje rad preveč zaveruje. No, saj svet pod Pečmi nikomur ni bil naprodaj, dokler je bil srenjski in ni bil še razdeljen. Prav on je bil tisti, ki je proti volji večine dosegel pri oblasteh, da srenja odraščujočega lesa v Rebri ni smela posekati.

Mladi gozd je rodil željo po delitvi. Spet je bil Matija tisti, ki je odbijal, kar je mogel, pa ni uspel. Še zameril se je marsikomu. Srenji je hotel obakrat dobro. Sam proti sebi je pa delal kakor zanalašč.

Pa kako se na svetu vse čudno presuče. To kamenje, ki si ga je bil Matija zaželel kot otrok, o katerem pa dolga leta niti sanjati ni upal več, je sedaj njegovo. Za vsakogar je lepo to zatišje, zanj je pa najlepši košček sveta na vesoljni zemlji. Dobil ga ni toliko za kupnino kakor za priznanje, da bi rodna vas pod njim brez njegovega prizadevanja ne imela kar najbolj vzornega vodovoda,

Na marsikateri skali v domačih in tujih gorah je že počival Matija Dovžan, pa še prav nikoli in nikjer se ni počutil tako nedopovedljivo dobro kakor tisti večer na hribcu pod Skokom. Okušal je, kaj se pravi sedeti na svojem in prav na tistem kraju, kamor so se mu, odtrganemu od doma, vedno in vedno povračale misli.

Na svojem!

Mračilo se je. Matija je naglo nabral nekaj dračja in zakuril, zakuril — na svojem!

K zakasnelim pastirskim ognjem se radi pritihotapijo škratje, najrajši nagajivi možic Čatež, v zelenih hlačkah in rdeči kapi. Siveči Matija se ga ni več bal. Spomnil se je pa, kako se je hudobec skušal vrniti v nebesa.

V davnih časih je bilo. Na svetu so gospodarile kuga, lakota in vojska, tri strašne sestre. Kakor cepajo muhe v jeseni, so mrli ljudje. Trumoma so prihajali pred nebeške duri. Sveti Peter že ni zmozel več

pretehtavati vsake izmučene duše posebej, pa se mu je v gneči zmuznil v nebesa tudi sam hudič. Vrgel je klobuk na tla in sedel nanj. Po nebesih je zasmrdelo in sveti Peter je kaj kmalu izvohal hudobca. Pokazal mu je s koščenim prstom vrata in ga nahrulil:

»Pri priči se mi poberi ven!«

»Ne grem,« se je upal rogati.

»Kako da ne?«

»Na svojem sedim.« Vrag je pridvignil čopasti rep in pocencal z zadnjo oblatjo po zmečkanem klobuku. Sveti Peter je kar osupnil. Zmajal je s plešasto glavo in zamrmral: »Na svojem sedi. Res je. Hm —!« Ni si vedel svéta. Boga samega pa ni utegnil pohiteti povpraševat.

Pa se je primerilo, da se je prav takrat za hrbtom nebeškega vratarja prismukal v nebesa postaren možak. V življenju se je pehal samo za to, da bi druge imel v pestéh — in seveda — sam udobno in gosposko živel. Nazadnje je zabredel tako nizko, da ni videl okrog sebe ne ropov, požigov in ne umorov. Neutegoma je tudi njega pograbila smrt. V vsesplošni zmedi se mu je posrečilo za hip pogledati v nebesa. Sveti Peter ga ni spazil, hudič ga je pa. Zagabilo se mu je. Planil je pokoncu in zarjovel: »Ne! Ta ne bo v nebesih. Ta je moj.«

Bolj naglo kakor misel je satan pograbil vtihotapljenca in strmoglavil z njim vred v peklenško brezno. Sveti Peter je pa brž kar z bosonogo brcnil čez nebeški prag še hudičev klobuk in kaj dobro se mu je zdelo, da se je na en mah znebil vseh treh: hudobca, napuhneža in še smrdljivega hudičevega klobuka na vrh.

Posiveli Matija Dovžan se je spomnil svoje rajne matere, ki mu je povedala povest o hudičevem klobuku. Spet je sedel na skalo in glasno spregovoril:

»Na svojem sedim. Od pekla do neba je ta kamnita zemlja moja. Moja!«

Odzvonilo je Marije in ogenj je počasi ugasnil. Matija je položil na pepel dvoje palic v podobi križa, da ob črnem kolobarju ponoči ne bo mogel hudič uganjati svojih hudobij.

Na hribu pod Skokom stoji sedaj kočica. Ni še povsem dodelana. Pa Matija Dovžan je že kuril v njej in tudi naspal se je že pod njeno streho. Že več kot dve leti pa do nje ne more. Niti zdaleč ves ta čas ni videl grebenastih Peči in odsekane Skokove skale v njih.

»Če ni, pa ni,« se udaja v trde čase Matija Dovžan čez dan. Pod večer pa, kadar sonce zahaja in sedi pred tujo kočico, ga obide žalost, ko ne more na svoje. Dokaj trdneje kakor takrat hudič v nebesih, ki je samo s svojim smrdljivim klobukom spravil samega svetega Petra v zadrego, bi Matija Dovžan sedel —

— na svojem.

Naši najmlajši pesniki

Kolenc Janez

Materi

Če bi na zemljo se vrnila, mati,
bi še v globočji grob šla spet nazaj,
a v njem ne mogla bi več mirno spati
in pekel bi postal ti večni raj.

Prišla bi kot nekdanj, ko bil sem dete,
in srečna me pogledala v oči,
v njih videla teme bi razodete
in da v njih vedno bolj se še temni.

„Zakaj vse to?“ bi mehko me vprašala,
„saj je le ena luč in ena pot,“
potem bi, mati, bridko se zjokala.

A jaz bi zbežal in te pustil samo,
ljubezni nisem vajen več, le zmot,
in v sramu bi te pustil iti v jamo.

Šarabon Mitja

Pridi!

Pridi, ljubljena. Od praga
moje osamele ute
in do mojih nog, predraga —
čiste rože so nasute.

V svoji preveliki vnemi
sem potrgal rože záte.
Zdaj cvetovi mrêjo nemi
in krivijo vence zlate.

Vse temno

Vse temno je v moji sobi;
stene so se vkup nagnile,
vaze so globoki grôbi,
rože v steklu so utonile.

Jaz mižim in luči čakam,
v misli svoje sem oblečen,
v dlan z dlaní si noč pretakam.
Noč se róga: Srečen? Srečen?

Stane Bračko

Večne brazde

V prostorje naših ur drvi demón,
z nevidnim plugom ôrje meje skrite.
V nebo prisluhni: kot odmev je monoton.
Glej v svojo dalj: čez tvoje misli, v cilje zlite,
drvi in reže tam jih strah-demón.

V njegove brazde lije naša pot.
Zdaj prah dokončnosti v nas tiho pada...
že slutimo ga vsepovsod... povsod...
in strah nas je, ko naša zemska nada
zveni kot zvenk razbitih ilnatih posod.

Od gledanja so težke nam oči.
Preveč smo videli, še več bi zdaj hoteli,
še bi slutili radi kakor prejšnje dni.
V dnu brazde bomo v strahu onemeli:
čez nas bo rezal mejo duh moči...

Po nevihti

V ulice sili rumena svetloba
in se odbija od hišnih zidóv.
Človek ne more zakriti sledov:
zadaj ostaja molčeča tesnoba.

Vès z negotovostjo zrak je napolnjen,
v njem tiha slutnja razpeta visi.
Svôd je okrogel. Od vseh strani
bliža počasi se misel o koncu.

Zdaj, še ta hip, se bomo sklonili
in bólno uprli v tlak mučen poglèd,
da nas bo Večni zalil vodomet,
ki smo pred njim nevedè vsi molíli...

V ulico sili rumena svetloba,
nam je težkó, ker še nočemo umreti.
Toda če nimamo kam več strmeti,
kaj se bojimo stopiti prek groba...?

Jože Šmit
Verne duše

V predzimski dan poslali so zvonovi
svoj jokajoči bron in krizanteme
v sivini megle žalostne in neme
zgubile bi se rade nad grobovi.

Ciprese nežno so ubrane strune
in kamni tiho pesem šepetajo,
nad svečami s plamenčki se igrajo
prozorne duše kot nevidne nune.

Zašli smo brez besed med lepe križe
odete v svit nadzemeljskih daljin,
ki hodimo jim vedno bliže, bliže.

Nekoč še naši dragi, oče, mati —
življenje in mladost, zdaj le spomin
in grob, da moremo ob njem jokati...

Polde Legat

Mi

Ko se deževni dan v večer obrne,
smo mi na dolgem, dolgem potu.
Za nami zrejo še stebriči v plotu
kot za neznancem, ki se več ne vrne.

Še cilj nam je neznan. Ob dolgi cesti
kot angeli zdaj molijo drevesa tiha.
Ta noč je žalostna in brez oddiha
hitimo dalje in ne smemo sestiti.

Za nami so goreče strehe naših hiš.
Kot kerub z mečem se za nami zarja vleče,
oltarje smo razkrili, pogasili sveče;
sedaj nas spremljata le smrt in križ.

Mi smo kot romarji, ki v prazno gremo,
kot potniki v dežele, ki jih ni,
kot karavana, ki jo vsak privid slepi...
gremo v temo, ki jo pred sabo zremo...

Jože Osana | Znakovna umetnost in čas

V celokupnem krogu umetnosti se zrcali vsa polnost življenja, kakor ga doživljamo v naravi, samo da je dvignjeno v lepotni svet. Ta za umetnostni svet velja, da živi človek v prostoru in času. Življenje, čas in prostor zajemajo celoto umetnostnega sveta prav kakor celoto vsakdanje življenjske resničnosti, a vendar umetnostni svet ne more postati nikdar enak vsakdanjemu, ker je neostvarjen in mu je človek ustvarjalec in smoter.

Svet posebne estetske resničnosti (bitnosti) ustvarja človek v arhitekturi, dramatici in glasbi; v teh treh strokah si ustvarja prostor, življenje in čas svojim življenjskim, npravstvenim in razpoloženskim smotrom ustrezno, a vendar tako, da arhitekturni prostor ni več samo vsakdanji življenjski prostor, ampak nova prostorna estetska bitnost, čeprav namenjena vsakdanjim življenjskim potrebam. Prav tako je dramsko življenje nasproti vsakdanjemu življenju nova estetska bitnost, izraz našega etičnega hotenja. V glasbi slednjič postanejo človekova resnična razpoloženja nova glasbena estetska bitnost.

Svet razpoloženj se javlja z znaki: kretnjami, besedami ali melodijami, torej s časovnimi ritmičnimi liki. Glede na čute in čutna sredstva se človek lahko razpoložensko izraža prvenstveno ali spacialno (prostorno) ali akustično (zvočno) ali temporalno (časovno). Na ta trojni način se javljajo znakovno umetnostne zamisli; vendar se s tem ne moti načelna enotnost naše duševnosti, le svet znakovne umetnosti se točneje opredeljuje, po prevladujočem čutnem posredniku. Znakovni umetnik je zato že po naravi prvenstveno ali plesalec ali pesnik ali glasbenik, a vendar predvsem umetnik.

Ker torej živi človek tudi v svetu umetnosti v prostoru in času, se dado posamezne umetnosti takole razporediti:

prostor	življenje	čas
kiparstvo arhitektura	nema igra dramatika	lirika glasba
slikarstvo	pripovedništvo	ples
likovna umetnost		znakovna umetnost

Dramatika, nema igra in pripovedništvo se upoštevajo v tej razporeditvi samo zaradi popolnosti. Za nadaljnja izvajanja prihajata v poštev le znakovna in likovna umetnost:

likovna umetnost	znakovna umetnost
kiparstvo arhitektura	lirika glasba
slikarstvo	ples
prostor	čas

I. Znakovna umetnost in ritem

Znakovne umetnosti: ples, glasba in lirika uresničujejo svoje umetnostne zamisli z vidnimi in slušnimi znaki.

Ples uporablja vidne časovne znake, t. j. ritmične kretnje telesa v prostoru, glasba in lirika pa se izražata s slušnimi ritmičnimi znaki v času, z besedami in melodijami. Besede kot občevalni znaki ohranijo ta svoj značaj tudi v liriki, so pa poleg tega še posebej razpoložensko oživiljene. Kretnje so že bolj razpolo-

ženjski znaki, čeprav lahko služijo tudi kot občevalni znaki; melodični liki pa so čisti časovni znaki, ki uveljavljajo ta svoj značaj vselej, kadar se uporabljajo kot razpoloženski ali pa kot občevalni znaki.

Znakovna umetnost služi izražanju razpoloženskega sveta, ki teži po čim neposrednejšem izrazu. Zato glasbena in plesna umetnost najbolj vzvalovita duhovno-telesno harmonijo v človeku, ker je tu v ospredju akustično-ritmična osebna (razpoloženska!) stran izražanja, dočim je predmetno nazorna v ozadju.¹ V težnji po čim neposrednejšem izrazu poznamo zato tudi v liriki primere, da izgubi beseda celo svojo logično pomensko stran, samo da bi prevladala neposredna razpoloženska, zvočno ritmična.

Res je sicer, da se v plesni umetnosti duh (razpoloženje!) javlja mnogo neposredneje, po vsem telesu, celo telo je substancialno v njegovi službi, zato more izraziti včasih tudi še one odtenke, ob katerih artikulirana beseda že odpove in, dasi je res, da more tudi glasba kot izrazito dinamično-ritmično močnejša od jezika, govoriti človeku še preko onih mejá, v katerih jezik že umolkne, ga razgibati celo na onih gladinah, do katerih več jezik nima dostopa, vendar vse to velja tudi narobe. Živa artikulirana beseda je tista, ki je v nekih stvareh in odtenkih za človeka edino razumljiva govorica, še več: je tista, ki je zaradi svoje določenosti v pomenu skoraj vedno potrebna tudi kot »besedilo« v dopolnilo in razlago glasbene, plesne in vsake druge umetnosti.²

Kljub pomembnosti jezika kot občevalnega sredstva pa je morda značilno dejstvo, da uporablja le ena znakovna umetnostna stroka jezik in prave občevalne znake — seveda tudi razpoložensko oživljene — da sta pa obe drugi, glasba in ples umetnosti čistih časovnih (in prostornih) razpoloženskih znakov, ki jima gre predvsem za neposredno izražanje razpoložjenja, najbolje v »pesmi brez besed«.

Ritmični liki: besede, melodije in kretnje temelje sicer v splošnih zakonitostih reda in razmerja v času, kakor se opredeljuje ritem sploh, so pa tako značilno različni med seboj, da lahko govorimo o treh posebnih vrstah ritma: o zvočnem ritmu pesništva, časovnem ritmu glasbe in prostorno-časovnem ritmu plesa. Nosilec plesnega ritma je plesalec, nosilec zvočnega ritma pesništva in časovnega ritma glasbe pa je zvok.

1. Zvočni ritem pesništva.

Telo, ki se za trenutek ali dalj časa sunkovito giblje — niha — imenujemo zvočilo, ki oddaja zraku impulze, da se kot zvok po njem širijo na vse strani in prenašajo energijo od zvočila do ušesa.

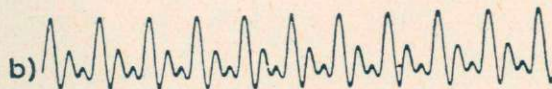
Krivulje, ki jih zariše fonautografova igla na sajasti stekleni plošči kot oblike zvočnih pojavov, se dajo uvrstiti v štiri skupine.

V prvo skupino uvrščamo povsem neurejene krivulje:

ki jih povzročajo šumi, ropoti in drugačni neurejeni tresljaji.

V drugi skupini so krivulje s precej sestavljenimi, toda periodično se ponavljajočimi deli:

Tako obliko imajo n. pr. izgovorjeni samoglasniki.

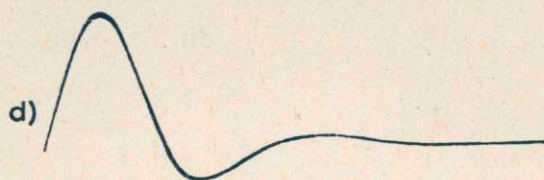
¹ Dr. A. Trstenjak: Človek in njegova govorica, DS 1937/8, str. 250.

² Dr. A. Trstenjak — prav tam, str. 251.

V tretjo skupino štejemo enakomerno valovite sinusove krivulje:

Četrto skupino krivulj pa predstavljajo močno dušene sinusove krivulje, ki jih povzročata pok, n. pr.:

Krivulje, po katerih razporejamo različne vrste zvokov, kažejo, da imajo zvoki posebne različne oblike ali barvenost, po katerih ločimo različne enako visoke tone, pa tudi šume, ropote in poke iz različnih zvočnih virov.

Med zvočili pa se loči predvsem živi človeški glas od mehaničnih zvokov glasbil; tako govorimo o »obliki« človeških artikuliranih glasov-samoglasnikov in soglasnikov in o »barvi« zvokov pri glasbilih.

Ton je po obliki in barvi določen z glasbilom samim. Višina, trajanje in jakost pa so tri lastnosti tona, nujno navezane na čas. Brez časa si jih sploh misliti ne moremo. Zvok je torej že sam po sebi časovna snov, nosilec slušnega (zvočnega in glasbenega) ritma.

Slušni ritem je red in razmerje med zvoki (glasovi in toni) v časovnem zaporedju. Določuje se po realni neenakosti med zaporednimi poudarki, dolžinami in višinami zvoka in tako ustvarja časovne zvočne like (besede, melodije).

Poudarek, dolžina in višina so tri časovne razsežnosti slušnega ritma. Temelje pa na omenjenih treh lastnostih zvoka, in sicer: na jakosti poudarek, na trajanju dolžina, na višini melodika. S temi tremi razsežnostmi se ustvarjajo ritmični, časovno trirazsežni zvočni liki.

Kakor pri anorganski snovi sta tudi tu dve možnosti: ali je namreč zvok sam predmet oblikovanja (lirika — kiparstvo) ali pa je sredstvo za oblikovanje časovnih ritmičnih likov (melodij; glasba-arhitektura).

Na tej podlagi se deli slušni ritem v zvočni in glasbeni ritem.

Vzporeditev lirike s kiparstvom temelji na trirazsežnosti: tam zvočnih jezikovno ritmičnih, tu prostorno telesnostnih likov (upodobitev), lirika namreč ustvarja v času zvočno trirazsežne like — pesmi — kot razpoložensko oživiljen jezik.

Lirika izrablja v svoje zvočno ritmične namene v besedah artikulirano obliko človeškega glasu (samoglasniki in soglasniki), poudarek in dolžino. Melodije v pravem pomenu besede ne pozna; njena melodika se marveč giblje v intonacijsko sicer določljivih, a vendar nedoločenih intervalih.

V jeziku gre predvsem za obliko glasu, dolžino in poudarek, melodika pa je drugotnega pomena, čeprav neločljiva od govorice. Besede so sicer časovno trirazsežne, toda njih poglobljena značilnost obstoji v oblikovanju zvočne snovi, ne pa v časovnih melodičnih razmerjih. Govorica torej čas samo izrablja za oblikovanje zvočne snovi, zvočne like pa oživlja z notranjo besedo. Tako postane jezik nosilec idejnega življenja in kot tak snovna možnost pesniškega oblikovanja. V njem se uresničuje pesniška ritmika, ki izrablja (prav tako kakor jezik) predvsem zvočne lastnosti jezika kot zunanji izraz notranje ritmike.

Po tej ritmiki pa se jezik razpoložensko oživlja, dobi svojo pesniško obliko in svoje značilno pesniško, idealno razpoložensko življenje.

Ta akt razpoloženskega oživljanja jezika je zelo podoben oživljanju sicer mrtvega telesa v kiparstvu. Tudi v tem je lirika podobna kiparstvu, ker uporablja čas za oblikovanje svojih trirazsežnih časovnih likov le kot možnost, kakor oblikuje kiparstvo v prostoru trirazsežna telesa, a z njimi prostor samo razriva.

2. Časovni ritem glasbe

Za glasbene ritmične like so važne predvsem vse tri časovne lastnosti zvoka:

trajanje-nihanje zvočila	} v času.
jakost-velikost nihajev	
višina-število nihajev	

Barva in oblika pa, ki sta v zvočnem ritmu tako zelo pomembni, sta za glasbeni ritem drugotnega pomena, ker sta dani že z glasbilom (zvočilom) samim.

Z glasbenim ritmom se ustvarjajo časovni liki dveh in treh razsežnosti. Melodični glasbeni lik ima tri razsežnosti (dolžino, poudarek in višino), agogični pa dve (dolžino in poudarek):

melodični lik:

lahka doba težka doba

agogični lik:

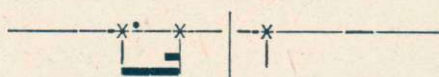

lahka doba težka doba

Časovno trajanje — dolžina (agogika) — je določeno z notnimi vrednostmi:

lahka doba težka doba

lahka doba težka doba

Jakost — poudarek (dinamika) — je na lahki dobi v taktu:

lahka doba težka doba

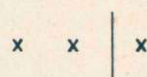
lahka doba težka doba

Višina — čista melodika — pada z lahke dobe proti težki:

lahka doba težka doba

Višina nedoločena:

lahka doba težka doba

Z glasbenim (časovnim) ritmom se torej čas ne samo izrablja, ampak naravnost oblikuje. Ritmični liki — melodije — so čisti časovni aritmetični znaki. Podobno, kakor ustvarja arhitektura s čistimi geometričnimi liki, ustvarja glasba s čistimi aritmetičnimi znaki, ker veljajo za prostor geometrični, za čas pa aritmetični zakoni.

Sv. Avguštin govori o prostornih in časovnih likih: »...Ne samo umu spoznatne in netelesne zamisli čutnih, v prostor postavljenih reči bivajo brez prostora in kraja, marveč obstoj brez časnega preminjanja imajo tudi zamisli gibanja, v času preminjajočega, ki so kajpada prav tako le umu spoznatne, ne čutom zaznavne... Netelesna in nespremenljiva zamisel štirioglatega telesa n. pr. ostane (v netelesni resnici); človekova misel pa ne ostane v njej tako — ako se je sploh mogla brez predstave kraja in prostora do nje povzpeti. Ali, če dojameš ritem umetnega in blagoglasnega napeva, potekajočega po časovnih trenutkih, kako brez časa v skrivnem in globokem molku stoji (miruje), ga moreš vsaj toliko časa misliti, kolikor časa bi utegnil tisti napev poslušati; duh pa more tisto, kar je njegov pogled, četudi le mimogrede, ondi (v netelesni resnici) ugrabiti in, kakor bi vase pogoltnil, v spominu shranil, iz spomina ponoviti in

v vednost prenesti, česar se je tako naučil. Ako pa je pozabljenje to popolnoma zabrisalo, te pouk povede, da zopet dosežeš, kar je popolnoma (iz spomina) prešlo, in najdeš tako kakor prej.«³

S čistimi zvočnimi znaki ustvarja glasba časovne razpoložensjske like — melodije — in tako z njimi oblikuje razpoložensjski glasbeni čas, zvok pa je pri tem le snovno sredstvo za oblikovanje tega časa.

Zvoki, ki nosijo glasbeni ritem, hite drug za drugim in v svojih razmerjih drug do drugega ostvarjajo glasbene misli v čistih zaporednih časovnih likih. To potekanje zvokov je podobno padanju vodnega slapa, ki si s svojim gibanjem (brez korita ali struge) ustvarja lastno obliko v prostoru.

Po naravi glasbenega ritma je glasba čista časovna umetnost.

3. Prostorno-časovni ritem plesa

K plesu štejemo vsak poizkus, izražati se razpoložensjsko s kretnjami v prostoru. Ples je torej med znakovnimi umetnostmi predvsem očesu namenjena umetnost. V skladu s tem je torišče plesnega snovanja prostor okoli plesalčevega telesa. Ta prostor je za plesalca po svoji naravi brez oblike in se mu nudi kot možnost, da oblikuje v njem najrazličnejše zamisli. Prostor je zato v tej umetnosti neka iluzijska oblika časa, kakor je v slikarstvu ploskev iluzijska oblika prostora. Kot neprestano se spreminjajoča prostornina okoli plesalca dobiva ta prostor po plesnih kretnjah svojo znakovno obliko, se sam tako oznakuje in izžareva razpoložensjsko življenje plesalčeve.

Zaradi ritmičnega gibanja plesalca pa ples pripada krogu časovnih umetnosti, čeprav je težišče ustvarjanja preneseno v prostor; ta je namreč le navidezna oblika razpoložensjskega časa, ki prostor razpoložensjsko oznakuje. Kajti prostor more biti samo iluzijsko razpoložensjski, resnično razpoložensjski pa le čas.

Nosilec plesnega ritma je človeško telo. Zanj je prostor tako važen, kakor čas za obstoj zvoka. Zvok kot časoven pojav in kot nosilec zvočnega in časovnega ritma predpostavlja čas kot možnost in v njem ustvarja trirazsežne like bodisi s poudarjanjem časovnosti pri glasbi ali zvočnosti v jeziku; v obeh primerih pa so to časovno trirazsežni liki, ki so do časa v primeru glasbenega ritma aktivni, ker čas oblikujejo, v primeru zvočnega jezikovnega ritma pa pasivni, ker čas le uporabljajo za oblikovanje zvočne snovi.

Pri plesu pa je prva funkcija časa — čas omogoča obstoj nosilca — prenesena na prostor; plesalec kot prostorno telesno bitje more bivati resnično samo v prostoru. Druga funkcija časa — razpoložensjsko znakovna — pa ostane časovna in omogoča po plesnih ritmičnih izžarevanjih razpoložensjsko v prostor. Po tem mnenju je prostor tista možnost, ki je dana plesalcu v oblikovanje.

V razdelitvi umetnosti pa je ples zaradi svojega posebnega položaja v krogu znakovnih umetnosti prirejen slikarstvu v likovnem krogu, ker je prostor v obeh primerih iluzijski.

Znakovne umetnosti rešujejo svoj problem v odnosu do časa tako, da lirsko pesništvo oživlja jezik z zvočnim ritmom, ples ustvarja z ritmičnimi kretnjami razpoložensjsko napet (iluzijski) prostor,

glasba pa razmerja in oblikuje s trirazsežnim časovnim (glasbenim) ritmom čas sam v razpoložensjske namene.

V zgodovini znakovnih umetnosti se kaže vseskozi posebna pomembnost glasbe. Med znakovnimi umetnostmi, ob liriki in plesu, pa se glasba nikdar ni odrekla vodilni vlogi vprav zaradi svoje posebne časovnosti.

Glasbeni zvočni slap dopušča namreč možnost sožitja plesa in pesmi v sebi, ne da bi pri tem ples ali lirika izgubila na svoji individualnosti; v tem sožitju se marveč zmogljivost plesa ali pesmi nenadomestljivo poveča. Tako glasba idealno zaokroža celoto znakovno-umetnostnega sveta.

³ Aurel. Augustinus: De Trinitate XII, 14, 23. (Za citat in prevod se zahvaljujem g. prelatu dr. Fr. Lukmanu.)

II. Glasba v okviru znakovne umetnosti

Problem znakovnih umetnosti in časa se zaradi posebne časovnosti glasbenega ritma in zaradi vodilne vloge glasbe v krogu znakovnih umetnosti izoblikuje slednjič v vprašanje: v kakšnem razmerju stoji glasba do časa?

Naiven poslušalec zaznava s svojimi čuti predvsem glasbeni zvočni slap, zanj časa posebej ni, zato glasba po preprostem pojmovanju ustvarja le zvočne slapove, ki čas oblikujejo ali pa šele ustvarjajo.

Tudi skladatelj ne more mimo zvočnega slapa. Zanj je dragocen predvsem zvok in šele na višjih stopnjah se zave problematike glasbenega časa, sicer pa je prepričan, da ustvarja glasbene zvočne slapove.

Naravno je, da je tudi veda o glasbi — kot zgodovinska ali teoretična stroka — najprej zaznala zvočni slap. Na izkustveno pridobljena dejstva v tej čutom najbolj dostopni glasbeni sestavini je oprla tudi svoja estetska raziskavanja. Vsa stilna sistematika ohranjene glasbene literature temelji predvsem na vrednotenju zvočnega slapa.

Zvočni slap pa se zlasti vrednoti tudi zaradi tega, ker je glasbena veda temeljila na klasični antiki, kakor so tudi sicer na njej gradili krščanski teoretiki srednjega veka. Od antike (Pitagora) je prevzela srednjeveška glasbena veda oktavni sistem, ki je še danes v rabi; glasbeni vedi, osnovani na tem temelju, pa je predmet raziskavanja in opazovanja izključno zvočni slap. Nanj se je opiral skoraj do naših dni tudi nauk o lepotnem organizmu glasbe.

Glasbena praksa pa je ne glede na teorijo prenesla že v starokrščanskem koralu poglobitveno pomembnost glasbe na čas. Čim bolj se je poglobljala posebna problematika zahodnoevropske glasbe, tem bolj je živi čut za glasbo prehajal z zvočnega slapa na čas. Glasbena veda zato tega važnega dejstva ne bi bila smela prezreti, ker je pravilno vrednotenje in razumevanje zahodnoevropske glasbe in njene globlje problematike s problemom časa nujno povezano.

Zapadnoevropska glasba kot predmet zgodovinskega, teoretičnega, estetskega in psihološkega raziskavanja je namreč skladna enota zvočnega slapa, časa in smotra. Vse tri sestavine obsegajo celoto glasbenega problema, zato glasbena veda ne sme nobene izpustiti, med njimi pa mora najbolj upoštevati tisto, ki je kot razvojna stalnica⁴ izkazala osrednjo problematiko zahodnoevropske glasbe.

Taka stalnica je namreč nedvomno pravilen kriterij tudi za presojo prave estetske problematike zahodnoevropske glasbe.

Smoter

Smoter v glasbi temelji v človeku in njegovih razpoloženjskih potrebah; v glasbenih stvaritvah se uresničujejo najrazličnejši smotri in prehajajo iz zamisli v resničnost.

Razni smotri se družijo v skupine, po katerih ločimo glasbene vrste in oblike, vendar so rešitve v posameznih skladbah tako enkratne, da bi jih druga ne mogla v celoti ponoviti, če naj nastane posebna nova skladba. Vsaka vrsta smotra ima neke splošne zahteve, ki jih mora skladatelj upoštevati, rešitve teh zahtev pa se prepuščajo individualnim osebnim zamislim. Tako se smotri spreminjajo v raznih razvojnih stopnjah kulture, zavisni so od navad, krajev in ljudstev. Kot nepogrešljiva temeljna sestavina v organizmu glasbe je smoter stalnica, v razvojnem pogledu pa je skrajno nestalna in izpremenljiva predmetna sestavina tega organizma.

V celotnem razvoju glasbe z vidika smotra ni namreč nikjer najti takega smotra, da bi od njega in njegovega napredka zavisela celota glasbenega napredka in razvoja; pri tem nas seveda ne sme motiti, da živijo poedini smotri v razvoju posameznih tipov mnogokrat dosledno razvojno življenje.

Smoter daje ime tipu in vrsti (sonata, kantata, koncert, cerkvena glasba...), pa tudi posamezni skladbi, izraža njene individualne zahteve in rešitve teh

⁴ Problem razvojne konstante primerjaj v razpravi: Dr. Fr. Stelè, *Architectura perennis*, Ljubljana 1941, str. 10. — *passim*.

zahtev; smoter je smisel in vodilna ideja skladbe in zato stalnica v organizmu glasbe, ni pa razvojna stalnica celotne problematike.

Verska in posvetna glasba sta dve skrajnosti smotra, med njima se razvija glasbeno snovanje. Po tej široki razpetosti smotra služi glasba celoti človekovega razpoloženskega življenja in ne samo posameznim delom tega življenja. Vse, kar ustvarja, ustvarja za človekove resnične razpoloženske potrebe; postala bi neresnična in celo nemogoča, kadar bi jih hotela preseči.

Mnogo važnejši kakor smoter pa je v organizmu glasbe zvočni slap; z njim zajema glasba sproti človeku njegov življenjski čas in ga preustvarja s časovno (glasbeno) ritmiko v glasbeni razpoloženski čas.

2. Zvočni slap

V zvočnem slapu sta združena življenjski čas in razpoloženski čas. Kot objektivna mera časa meri zvočni slap človeku življenjski čas, kot subjektivna mera pa je človeku po njem oblikovan razpoloženski čas. Glasba hoče ostvarjati človeku čim ustrežnejši razpoloženski čas, poln domišljajskih pobud, za katere naj poskrbi zvočni slap.

Vloga zvočnega slapa v glasbi je podobna vlogi lupine v arhitekturi; tudi razmerje časa do slapa je podobno razmerju prostora do lupine. Slap daje času obliko, izraža njegova razmerja in ustvarja z njim posebno razpoložensko zbranost in urejenost, v kateri postanejo človekova resnična razpoložena estetska bitnost. Zvočni slap mora biti zato tudi primerno zanimiv in svojsko izrazit, kajti nezanimivost je v glasbi najhujša zamera.

Slap je lahko zgrajen na dva načina: ali je zložen ali pa spleten. Oba, zloženi in spleteni slap, živita v zgodovinskem razvoju glasbe vseskozi drug ob drugem kot enakovredna tipa zvočnega slapa. Zanimivo je pri tem, da more zloženi slap učinkovati kot spleten in obratno. Za pravilno estetsko vrednotenje glasbe je treba upoštevati to značilno dvojnost v glasbeni tipologiji.

Izrazito zložen zvočni slap ima n. pr. glasbena romanika (Palestrina) ali renesansa (Haydn, Mozart), spletenega pa gotika (Bach) in barok (Beethoven), pa tudi velik del sodobne glasbe.

V izrazu zloženega zvočnega slapa odloča zakonitost zlaganja, ki se simbolično izraža v vseh njegovih delih. To zakonitost zaznava poslušalec obenem s časom, in sicer kot napetosti in sile, ki delujejo v slapu dejansko ali pa znakovito.

Zloženi zvočni slap pogosto vsiljuje času svojo voljo in se premnogokrat nasilno uveljavlja v odnosu do njega. V razvoju časovnega koncepta se jasno kaže ta borba med aktivnostjo zvočnega slapa in časom, ki ob slapu stopa skoraj docela v ozadje.

Spleteni zvočni slap pa učinkuje v času samo z uspehom svojevrstnih skladateljevih prizadevanj. V tej vrsti glasbe se prepušča učinkovanje predvsem času samemu.

Načelo priredja, ki velja za zloženi slap, uveljavlja prvenstveno slap v razmerju do časa, načelo podredja in dinamizem spletanja pa uveljavljata aktivnost časa samega; poslušalčevo pozornost priteguje namreč pestro spletanje melodij (časovnih likov), pri tem pa stopa zvočni slap v ozadje.

V razmerju do slapa pa čas sam nikakor ni nevtralen, ampak se na razne načine uveljavlja, če glasbeni izraz to zahteva. Dokaz za to težnjo časa, da se uveljavi nasproti slapu, je predvsem baročna glasba Lisztovega tipa; tu je aktivnost časa do skrajnosti poudarjena, slap se vdaja igračkasti samovolji časa, kakor da je iz same zračne in lahne snovi.

Dokler opravlja zvočni slap samo svojo časovno glasbeno nalogo, t. j. da ostvarja glasbeni čas, je le bolj ali manj ustrezen stroj, produkt računa in kombinacije, kar dokazujejo skrajnosti v razvoju moderne glasbe.

Poleg zgolj časovne vloge pa je skušal slap obeh tipov v vseh časih uveljaviti tudi svoje prav posebno življenje in služiti človekovim težnjam po lepoti.

V skladu z značilnostmi zloženega in spletenega zvočnega slapa se uveljavlja tudi njiju svojsko življenje.

Zloženi slap hoče uveljaviti svojo zvočnost in v njej jasno razčlenjenost in simboliko svoje gradnje. V njem se razvija predvsem življenje zvočne snovi z vsemi fizikalno-akustičnimi lastnostmi in posebnostmi.

Spleteni slap pa skuša pričarati poslušalcu čim večje domišljjsko bogastvo. Zato taka glasba oživlja slap z bujnimi domisleki in prepušča učinkovanje času; v njem uveljavlja le uspehe skladateljevih prizadevanj, vse komponente teh prizadevanj pa skrbno prikriva.

V življenju slapa se pomembno uveljavlja tudi svojski izraz raznih gradiv. Njihova vloga je dvojna: gradiva (zvoki glasbil) omogočajo obstoj zvočnega slapa, vtisnejo pa mu tudi svojski zvočni značaj.

Do te druge pomembne lastnosti zvočnih gradiv so razna stilna obdobja različno reševala svoj odnos, vedno pa v smislu težnje po bolj ali manj pristnem izrazu gradiv. Izrazita težnja po pristnem izrazu gradiv se je javljala v modernem francoskem impresionizmu (Debussy).

Vloga slapa v organizmu glasbe je zelo važna. Vendar pa se glasbena veda ne bi smela enostransko nanj opirati, čeprav je to izkustveno najbolj dostopna sestavina glasbe; tudi slap namreč nima razvojne stalnosti, ki je za zanesljiv kriterij potrebna. Saj se neprestano spreminja pod vplivom razpoložljivega zvočnega gradiva in njegovih možnosti, izvajalske prakse in okusa. Oblike okusa, ki se javljajo kot različni stili, pa vzbujajo celo vtis, da zahodnoevropska glasba razvojno ni enoten pojav.

Glasba tega umetnostnega območja pa je vendarle čudovito enoten pojav: njen razvoj se kaže v razvoju časa.

Čas je namreč tudi razvojna stalnica glasbe.

3. Čas

Z glasbo si človek ostvarja ritmično urejen in razmerjen razpoloženski čas.

V vsem razvoju zahodnoevropske glasbe se kaže težnja po najpopolnejšem in človekovemu razpoloženskemu izžarevanju najustreznejše oblikovanem razpoloženskem času; v njem skuša zajeti človek čim več pestrosti razpoloženj, vanj izžareva vso mnogoličnost svojega doživljanja in čustvovanja, po umetnem ovinku skuša biti deležen vse polnosti in sproščenosti naravnega, umetno neoblikovanega življenjskega časa.

Glasbeni čas torej tudi v umetnosti ne zgubi svoje stvarne bitnosti, zato na videz ni razlike, če se neoblikovani čas zamenja z oblikovanim. Vendar je človekov odnos do tega oblikovanega časa bistveno drugačen kot do neoblikovanega, ker je razpoložensko občutje bistveno drugačno. Pri tem gre za estetsko bitnost glasbenega razpoloženskega časa.

Vsaki umetnini kot estetskemu predmetu je lastna neka »estetska bitnost« njene idealne vsebine. Čeprav je ta estetska bitnost splošno umetnosten pojav, vendar ni v vseh znakovnih umetnostih enake vrste; te umetnosti loči med seboj vprav različnost njih estetskih bitnosti.

a) Čas kot iluzijska estetska bitnost

Ples in lirsko pesništvo izražata idealno razpoložensko življenje s tem, da ples razpoložensko oznakuje prostor in ustvarja v njem napetosti in meje, lirsko pesništvo pa z razpoložensko oživiljenim jezikom izpoveduje doživetja. Z besedo ali kretjo izražena razpoložjenja so idealen svet, različen od neposrednega razpoloženskega življenja in čustvovanja; to svoje iluzijsko bistvo ohranijo tudi v območju estetskega vrednotenja. Zato je njih (idealnih razpoloženj) estetska bitnost le iluzijska.

Subjekt, ki dojema tako izražena razpoložjenja, jih kot estetski predmet z njih iluzijsko estetsko bitnostjo podoživlja in tako estetsko vrednoti.

Prostor kot iluzijska oblika razpoloženskega časa ima v plesni umetnini po svoji umetnostno oblikovani vsebini neko estetsko bitnost, toda ta, kar za-

deva razpoloženje, ni ista v dojemajočem subjektu kakor v plesnem zasnutku (kot estetskem predmetu). To, kar izraža oznakovani prostor, je prav tako malo resnično kakor upodobitev na ploskvi v slikarstvu. Pri opazovanju plesalca lahko občutimo, da nas vleče želja v plesni prostor; toda ta notranja želja, ki je vseskozi estetsko utemeljena, ostane nujno neizpolnjena, kajti prostor, ki ga plesalec ustvarja in oblikuje, je samo njegov, ne gledalčev »razpoloženjski«
prostor. Zato je oblikovano gibanje in razpoloženjsko napetost prostora pri plesu prav tako malo mogoče združiti z gledalčevim lastnim razpoloženjem (razen iluzijsko!) kakor prikazano bitje ali dogajanje na sliki. Prostor, v katerem se giblje plesalec, je tako njegov, da ne more vanj nihče, najmanj pa dojemajoči subjekt.

Zato se pojmuje ta oznakovani prostor samo kot iluzijska estetska bitnost plesne umetnine, le kot podoba njenega razpoloženjskega časa, ki ga ravno oblikuje.

Prostor kot podoba tega časa pa je prav tako samo videz, kakor je videz pri sliki oblikovana ploskev kot podoba prostora; kajti le čas more biti stvarna razpoloženjska bitnost in le trirazsežni prostor (v arhitekturi) stvarna življenjska bitnost.

Ples je občevalno dosti manj določen kot jezik; vendar je smatrati gibe telesa le še kot neke vrste občevalne znake, v katerih se javlja plesalčevo razpoloženje, kakor ga kaže napetost prostora, le da nimajo tiste izrazite občevalnosti, kakor jo imajo vselej besede; kretnja je zato mnogo bližja čistemu znaku kakor beseda.

Kakor ples ima tudi lirska pesem samo iluzijsko estetsko bitnost; vselej izpoveduje nek drug, idealno iluzijski razpoloženjski svet. Občevalnost in razpoloženjska znakovitost se v liriki med seboj dopolnjujeta in ustvarjata v krogu znakovnih umetnosti značilno razliko: glasba in ples sta razpoloženjsko znakovni umetnosti, lirska pesništvo pa občevalna, razpoloženjsko oznakovana umetniška stroka.

Zvočni lik v lirskem pesništvu je pravi simbol razpoloženjskega življenja. Čas, ki ga izrablja za svoje namene, ni smotrno razpoloženjsko oblikovan, ampak le vzbuja videz, kakor da je razpoloženjski. Ker pa je ta čas le objektivni čas, v katerem se more izoblikovati pesem (ne pa resnično razpoloženje), in se razpoloženja v njej le simbolno izpovedujejo, so ta razpoloženja prav tako idealni svet, izražen v zvočnem simbolu.

Zvočni lik brez simbolnega pojmovnega pomena — čist časovni lik — pa predstavlja le sam sebe; kadar ga dojemamo, ga vedno dojemamo kot časovno stvarnost, kot posebno obliko časa.

Tako prehaja načelo občevalnosti pri besedah in kretnjah (izraževalnosti) na eni strani in čiste časovne znakovitosti na drugi strani v načelo razlikovanja med iluzijo in stvarnostjo estetskih bitnosti.

Glasbo zato loči od lirike in plesa posebna stvarna razpoloženjska bitnost, ki temelji na človekovem resničnem razpoloženjskem življenju v glasbi; zato je glasbeni čas umetniško oblikovana razpoloženjska bitnost, ker je smotrno oblikovan za neposredne razpoloženjske funkcije.

Treba pa je pri tem poudariti, da ne gre za razlikovanje med estetsko in vsakdanjo razpoloženjsko bitnostjo, kakor da bi bila lirska pesništvo in ples estetska, glasba pa vsakdanja razpoloženjska bitnost, gre marveč za posebno vrsto stvarne bitnosti v okviru estetskega doživetja in vrednotenja samega.

b) Čas kot stvarna estetska bitnost

Čas ohrani vse značilnosti svoje stvarne bitnosti tudi v glasbenem oblikovanju.

Zaradi stvarne razpoloženjske bitnosti, lastne glasbenemu času, pa je treba še posebej upoštevati problem izločitve umetnine iz vsakdanjosti kot osnovni problem estetike.

Glasba kot umetnost in njen oblikovani čas ne more biti v estetskem pogledu vsakdanja razpoloženjska stvarna bitnost, ampak more postati predmet

lepotnega vrednotenja šele, če se iz vsakdanje resničnosti dvigne v estetsko. Ustvarjalno dejanje umetnika skladatelja šele dvigne glasbeno umetnino v lepotni svet in jo oplemeniti, tako da postane estetska razpoloženska stvarnost.

Pojavljajo pa se vprašanja: kako more biti glasba umetnost, kako more stvarna bitnost njenega razpoloženskega časa postati stvarna estetska bitnost, kako naj se glasbene razpoloženske funkcije dvignejo in izločijo iz vsakdanjih resničnih razpoloženj, da morejo postati estetski predmet, če pa so bistveno časovno razpoložensko zvezani s človekovo zavestjo in njegovim razpoloženskim življenjem.

Glasba je umetnost, ker imajo glasbene stvaritve vse znake pravih umetnin, izvirajočih iz umetniškega ustvarjanja.

Stvarna bitnost glasbenega razpoloženskega časa more postati stvarna estetska bitnost samo tedaj, če se tudi človekova zavest kot doživljajoči subjekt pri estetskem motrenju soizloči, se tako v estetsko bitnost glasbenega časa dvigne in postane sama estetska bitnost. Ker je namreč razpoloženski čas glasbene umetnine že dvignjen v estetsko sfero, njegova stvarna bitnost pa pri tem ostane čas, namenjen neposrednim razpoložanjem (ostane pa tudi zveza in spojenost z doživljajočim subjektom), se mora zato tudi subjekt sam (zavest) dvigniti v svet estetske resničnosti.

Vsaka prava glasbena umetnina ima zmožnost s svojo časovno razmerjenostjo in estetsko oblikovanostjo vzbuditi v dojemajočem subjektu ustrežajoča razpoložanja, jih oplemeniti in s tem dvigniti nad vsakdanjo resničnost; dojemajoči subjekt pa mora biti sam zavestno pripravljen (smoter!), dvigniti se iz svoje vsakdanjosti in predati se delovanju umetnine: tedaj se bo počutil kakor »prestavljen v drug svet«. Glasbo zato doživljamo, in sicer v polni meri šele tedaj, če razpoložensko sodelujemo in utripljemo z njo, če nas prešinja njej adekvatno razpoloženje.

Glasbeni čas je torej umetniško oblikovana razpoloženska stvarna estetska bitnost, utemeljena v človekovi zavesti in njegovem razpoloženskem življenju; glasbeni čas je oblikovanje tega razpoloženskega življenja ali oblikovanje v tem razpoloženskem življenju. Tako zažive v človeku ob poslušanju glasbene umetnine razpoložanja, ki jih je le-ta zmožna vzbujati in oblikovati in postanejo s tem razpoložanja sama stvarna estetska bitnost. Glasba zato ne izraža razpoloženj, ampak jih kot estetsko bitnost naravnost ustvarja in oblikuje.

Da je glasbeni čas stvarnost, ki jo more človek le v svoji zavesti — v duši — meriti in zaznavati, je dobro čutil že sv. Avguštin, ko razmišlja o času v svojih »Izpovedih« in pravi:

»Misli si glas telesa, ki začne zveneti in zveni in še zmerom zveni, nenedoma pa neha in zdaj je tišina in glas je prešel in ni več glas. Preden je zazvenel, je bil bodoči glas in ga ni bilo moči meriti, ker ga še ni bilo, a tudi zdaj ga ni moči, ker ga več ni. Pač pa si ga utegnili meriti, dokler je zvenel, ker je tedaj bilo, kar se je dalo meriti. Pa tudi tedaj ni bil stalen: prihajal je in prehajal. Mar ga je bilo ravno zaradi tega mogoče meriti? Kajti ob prehajanju se je raztezal preko nekega razdobja, v katerem ga je bilo lahko meriti, vtem ko sedanost sama nima nikake razsežnosti... Kaj torej je, kar merim? — Kje je kratki zlog, s katerim merim? Kje dolgi, katerega merim? Oba sta izzvenela, oba odletela, nobenega ni več: in jaz ju kljub temu merim in zavestno odgovarjam, kolikor je moči zaupati bistremu čutu, da je eden, enojen, drugi dvojen, namreč po razsegu časa. To morem pa reči le, kadar sta že prešla in sta končana. Potemtakem ne merim njih samih, ki ju ni več, marveč merim le nekaj v svojem spominu, kar je ostalo vtisnjeno v njem.

V tebi torej, duh moj, merim svoje čase. Ne ugovarjaj mi: tako je! Ne ugovarjaj sam sebi v gomotu svojih občutij! V tebi, pravim, merim čase, to se pravi, merim beleg, ki ti ga vtiskujejo stvari, ko prehajajo, in ki ti ostane, ko so prešle. Tega merim, ker je pričujoč, ne stvari, ki so prešle, da je mogel nastati: njega merim, ko merim čase! Potemtakem je ali ta beleg čas ali pa jaz ne merim časov.

Kako pa, kadar merimo molk in pravimo: ta tišina je trajala toliko časa kakor le-oni glas? Ali pri tem ne raztezamo misli po meri glasu, ko da bi še zvenel, da utegnemo tišini napovedati v časovnem razsegu dolžino trajanja? Tako si včasih, četudi glas in usta mirujejo, obnavljamo v mislih kako pesem ali stihe ali kak govor in poljubno ugotavljamo ob časovni meri, v kakem razmerju stoji drugo do drugega glede obsega in trajanja, prav kot da bi jih govorili z resničnim glasom. Če hoče zapeti kdo dlje časa trajajoč glas, pa si določi poprej v mislih njegovo dolžino, utrdi vsekakor najprej na tihem časovni razseg in ga preodda spominu, nato šele začne peti in vzdržuje glas, da zveni toliko časa, dokler ne dospe naprej postavljene mu meje: ali bolje, glas je zvenel in bo zvenel, kajti kolikor ga je že končano, je odzvenelo, kolikor pa ga še ostane, bo zazvenelo. In tako se izpolni celota, s tem da pričujoča dejavnost preoddaja prihodnje v preteklo, ob čemer se prihodnje čimdalje bolj zmanjšuje, preteklo pa raste, dokler ni prihodnje od preteklega do kraja použito.⁵

III. Zaključne misli

Glasba oblikuje čas razpoloženskim smotrom ustrezno z zvočnim slapom. V skladu s stvarnostnim značajem razpoloženskega časa sta tudi obe drugi temeljni sestavini glasbenega organizma, smoter in zvočni slap, stvarni estetski bitnosti.

Važnost smotra v organizmu glasbe smo že ugotovili. Vendar je smoter sam po sebi izven estetskega območja; s tem da človek svoja razpoloženja smotrno (in smiselno) oblikuje, se še ne ustvari umetnina. Zato smoter sam ne more bistveno določevati estetskega vrednotenja.

Ker glasba ne izraža neke idealne vsebine, ampak ustvarja in oblikuje pravi čas kot prizorišče za določena človekova razpoloženja, je smoter prav s tem utemeljen in z glasbo bistveno združen. Smoter upoštevati ne pomeni zato nič drugega, kakor da šele človek napolni glasbo z njej ustrezno »vsebino«, kadar oblikuje svoja razpoloženja, da postanejo po glasbenem času kot stvarni estetski bitnosti sama stvarna estetska bitnost.

Ker mora glasba učinkovati kot stvarnost, obstoji njen smisel prav v tem, da smotrno oblikuje človeku resnična razpoloženja in tako opravičuje svoj obstoj.

Če pravimo torej, da glasba oblikuje glasbeni čas razpoloženskim smotrom ustrezno, že določujemo neka obstoječa resnična razpoloženja, ki naj jih glasbena umetnina oplemeniti in dvigne v estetski svet.

S smotrom glasbena umetnina človeku njegova vsakdanja »slučajna« razpoloženja preusmeri in oblikuje svojim estetskim razpoloženskim funkcijam ustrezno na smiseln način; s tem pa je smoter po načelu izločitve že posegel v estetsko območje in se tako uveljavil tudi kot višji, duhovno življenjski smoter glasbene umetnine.

Ker glasba zaradi svoje stvarne estetske bitnosti ne izraža, ampak ustvarja resničen razpoloženski svet, je zvočna snov slapa le sredstvo, ki čas oblikuje.

Zvočni slap je potemtakem stvarna estetska bitnost, ki predstavlja le samo sebe in kot stvarnost resnično obstaja. Zgradba zvočnega slapa je torej navezana na naravne zakonitosti zvočne snovi. »Glasbena hermeneutika« skuša razlagati glasbo tako, da te zakonitosti simbolizira in išče v človeku določenih simbolnih odzivov; toda prav zaradi simbolike, značilne za idealni (iluzijski) svet, ne more pojasniti pravega bistva glasbe. Saj ne upošteva stvarnosti glasbenega zvočnega slapa, ki kot ena od treh temeljnih sestavin ne sme motiti skladbe v organizmu skladbe.

Simboliziranje sil, ki jih hermeneutika išče v zvočnem slapu, namreč pripada iluzijskemu svetu prav kakor izražanje razpoloženja v pesništvu ali plesu. Težnje po takem izražanju se najdejo v modernem konstruktivizmu, ki

⁵ Izpovedi Aurel. Augustina. Poslov. A. Sovrè. Celje, 1932, str. 197—199.

skuša v simboliziranih napetostih in neurejenostih v zvočnem slapu izražati njim adekvatno razpoložensko življenje. Zvočni slap teh skladb ne predstavlja več sam sebe, ampak je simbol nekega drugega, iluzijskega življenja. Ob takih primerih pa glasba prekorači svoje meje in posega v področje pesništva.

Dokler ostane zvočni slap v mejah svojih izraznih zmožnosti, ni nosilec in simbol razpoloženja, ampak sredstvo, s katerim se ustvarjajo razmerja glasbenega časa. Njegova gradiva so nepreoblikovana zvočna snov, a zvočni zakoni ji narekujejo medsebojne zaporedne in sočasne odnose.

Stvarna razpoloženska bitnost glasbe se kaže v vseh treh temeljnih sestavinah glasbe: njih funkcija v glasbenem organizmu je določena tako, da je:

čas dana snov, možnost in oblikovalnost, v kateri skladatelj ustvarja vse mogoče stvarne lepote organizme,

zvočni slap je sredstvo, s katerim se ti časovni organizmi v resničnem življenju ustvarjajo in oblikujejo,

smoter pa je bitni smisel in vodilna ideja, ki daje v ustvarjanju glasbe smer, dokler ne privede do uresničitve.

Stvarna estetska bitnost, lastna glasbeni umetnosti, pa odločilno vpliva tudi na lepотно vrednotenje glasbenih umetnin; zaradi nje namreč glasba ni dostopna vsem modifikacijam lepega.

Glasba ne more biti neurejena, ker bi tako nasprotovala svojemu bistvu: redu in razmerju v estetski razdelitvi časa. Red in razmerje se moreta sicer v glasbi nehote ali hote porušiti — v tem primeru more neurejenost celo simbolno učinkovati v izrazu, ker je nered v njenih predstavniških možnostih — vendar skladba samó zaradi svojega učinka neurejenosti ne more biti estetsko polnovredna; če pa kljub temu estetsko v polni meri zadovoljuje, preneha biti glasba. V tem pa ravno odpove pojmovanje glasbe kot simbolnega izraza razpoloženj; glasba more namreč ustvarjati samo razpoloženski čas v pozitivnem smislu. Pa ne zato, ker razpoloženskega življenja v negativnem smislu ne bi mogla ustvarjati ali pa izražati, ampak zato, ker bi bilo tako glasbeno učinkovanje neestetsko ali pa neglasbeno ter bi presegalo meje glasbe.

Tudi boleť, trpljenje, razdvojenost, z eno besedo neugodje, je pojmovati v glasbi drugače kot pri plesu in pesništvu. Izraz teh razpoloženj more biti v plesu in pesmi estetsko polnovreden, v glasbi pa ne. Taka razpoloženja je mogoče estetsko izražati samo v plesu ali pesmi, kjer so iluzija, ne pa ustvarjati, ker bi postala ta razpoloženja resnično neugodje, ki ni več v območju estetskega; glasba pa bi morala ta neugodja naravnost povzročevati — če sklepamo po stvarni estetski bitnosti melodičnih likov, ki ne morejo takih negativnih razpoloženj izpovedovati (kakor n. pr. besede) — in bi tako ustvarjala dela brez umetniške vrednosti. Taka nerazpoloženja se morejo v glasbi izražati samo, v kolikor jih je mogoče pozitivno vrednotiti in reševati. V glasbi gre le za pozitivno urejene razpoloženske funkcije, ki se morejo v njej razvijati. V tem pa je že razlog, zakaj ni mogoče neurejenosti in neugodja v glasbi pozitivno estetsko vrednotiti: kajti gre vedno za nekaj negativnega, česar si ne moremo zares želeť, kar se ne sme zgoditi; in ravno zaradi te negativnosti se že sama po sebi taka razpoloženja izločajo iz glasbenega območja.

Glasbena stvarna estetska bitnost je tako tudi kot merilo za vrednotenje glasbe bistveno važna; skladbe ni samo pojmovati kot stvarnost, ampak jo je treba tudi vrednotiti kot posebno stvarno estetsko bitnost, ki se bistveno razlikuje od iluzijske estetske bitnosti s plesom in pesmijo izraženih razpoloženj.

V znakovnih umetnostih (ples, pesništvo) se izražajo razpoloženja z znaki simbolično, torej kot iluzija, v glasbi pa se z ritmičnimi znaki razpoloženja vzbujajo in oblikujejo kot stvarnost sama, katero doživljamo; v glasbi se zato vedno kaže volja po obvladovanju in oblikovanju resničnega razpoloženja.

Severin Šali

Želja

Odsevaš mladih juter svit,
jaz sem ko noč teman,
pokličiči me na svojo pot:
oba bodiva dan!

Ovijaš cvete rādosti
med sanje sočnih trt,
jaz sem osenčeno drevo:
oba bodiva vrt!

Ozarjaš čista mrk tolmun
v objemu belih skal,
spreméni se v odsev vodá:
oba bodiva val!

Odpevaš zvoku mojih ur,
si pesem in odmev,
jaz pletem vezenino strun:
oba bodiva spev!

Odbrala večnost naju je
za žrtveni oltar,
popelji me v blesteči hram:
oba bodiva dar!

Zarji

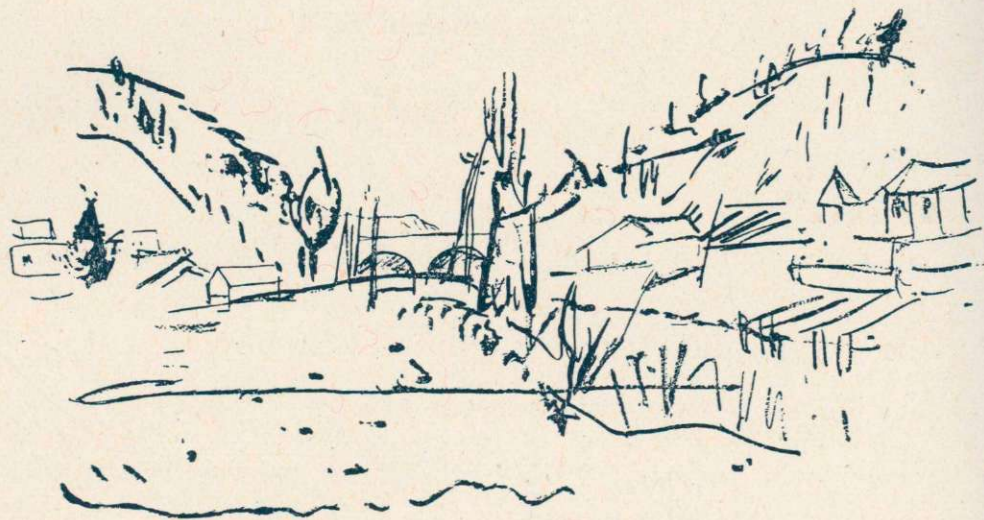
Čakaš, kličeš nas iz dneva v dan,
zbiraš rože naših bridkih ran.

Sedaš v gnezda plahih golobic,
ljubiš sence očrnelih koč,
siješ polju iz poteptanih lic,
pleteš upanja v molčečo noč.

Padaš, legaš, zlata, v mrk tolmun,
svetiš jasna v naš veliki grob,
našim goslim vabiš pesem strun,
vežeš klasje bolečine v snop.

Neti, vžigaj stari žrtvenik
naših dedov! Bodi nam znanik!

Rasti, večaj se iz dneva v dan,
zôri seme naših bridkih ran!

Marij Pregelj:
Gruberjev
prekop

Književnost

Ivan Pregelj: Mlada Breda. Povest. »Slovenčeva knjižnica« št. 63. Tiskala Ljudska tiskarna v Ljubljani. 1943. Strani 228.

Letos praznuje pisatelj Ivan Pregelj šestdesetletnico. Prva se je spomnila tega pomembnega literarnega jubileja »Slovenčeva knjižnica«, ki je ob tej priliki izdala na novo avtorjevo mladostno povest »Mlada Breda«, in sicer kot začetni zvezek tretjega letnika. Povest, ki je izšla prvokrat ravno pred tridesetimi leti v vrsti Slovenskih večernic v založbi Mohorjeve družbe, je že zdavnaj pošla; zato je bila nova izdaja v resnici potrebna in zaželena, posebno še, ker delo doslej še ni ponatisnjeno v Pregljevih Izbranih spisih in ker je avtor spis za pričujočo izdajo jezikovno in slogovno močno predelal in popravil.

Čeprav je napisal Pregelj dotistihmal, ko je izšla »Mlada Breda«, že celo vrsto spisov in je izdal celó nekaj knjig, se je vendarle šele s to povestjo močnejše uveljavil v našem leposlovju. Tedanja kritika se je o nji sorazmerno precej razpisala, dasi je opazila le bolj splošne poteze pisateljeve nadarjenosti, kakor pa njene posebnosti in dasi je gledala na delo vse preveč z naturalističnimi očmi. To velja, pa najsi se zdi na prvi pogled čudno, tudi za katoliško kritiko, ki je bila tedaj za avtorja najostrejša. Danes vidimo, da je bilo mnogo očitkov izrečenih opravičeno, medtem ko je marsikatero trditev ovrгло delo samo, ki še sedaj kot živa ljudska povest kljubuje času in pozabljenju. To dokazuje, da je »Mlada Breda« v resnici leposlovno delo trajnejše vrednosti in, čeprav povest umetniško ni povsem dozorela, je vendarle treba v njej videti izraz močnega in samoniklega pisatelja, ki ga nam predstavlja resda šele v mladostnem vrenju in iskanju, ko je stal na svojem vélikem razpotju med tradicionalno pojmovano ljudsko povestjo, kakršno so po zgledu Krištofa Šmida gojili pri nas posebno mohorski povestičarji, in naprednim slovenskim pripovedništvom, ki si je ravno v oni dobi deloma iz Ivana Cankarja, deloma že mimo njega utiralo pot k novim razgledom.

S tega vidika pomeni »Mlada Breda« ne le napredek v osebnem pisateljevem razvoju, ampak predstavlja hkrati upoštevanja vreden poskus, ustvariti novo značilno obliko povesti, v kateri naj bi se v eno zlivali statika nekdanjih vzgojnih zgodb iz idealističnih osnov in dinamika sodobnega nedeterminističnega realizma, ki življenje ne samo obnavlja, ampak ga hkrati prežarja in oblikuje iz človeka in njegove tragične usode. To in pa dejstvo, da je Pregelj s pričujočo povestjo zasnoval prvo večje pripovedno delo, je zapustilo v spisu močne sledove tako v izraznih sredstvih kakor tudi v borbi s fabulo. Le-to je zajel

pisatelj iz sodobnega kmečkega življenja, a jo v osrednjem motivu naslonil na ljudsko pesem o Mladi Bredi, kar je poudaril ne le v naslovu, ampak je to simbolično vzporeditev tudi lepo izrabil v besedilu samem s tem, da je vpletel vanj pesem o hudobni tašči in nesrečni nevesti. To gotovo ni bilo potrebno zaradi razlage osrednjega motiva, saj je zgodba sama po sebi zadosti jasna in se končno razreši celo v obratnem smislu; prav tako ni bila to slučajna literarna muhavost, pač pa je avtor na ta način dosegel svojski in močan estetski učinek, ki pa ni toliko v zunanji parafrazi dogodkov, kolikor bolj v občutju tragičnega razmerja med gospodinjo na Peči in njeno snaho. Obenem pa je pisatelj s tem morebiti nehote in tedaj še nevede pokazal na eno izmed bistvenih potez svojega leposlovnega snovanja, ki je v literarni erudiciji, najsi potlej črpa iz tega vira vsebinsko ali slogovno. Manj posrečeni mimo osrednjega motiva so v tem pogledu primera s krošnjo v prvem delu in bajeslovne Parke v začetku drugega dela povesti. Vendarle pa je treba poudariti, da je občutje, ki ga izžarevajo posamezni prizori v tej povesti, že važnejše mimo dogodkov samih po sebi in da gre skladno s tem tudi pisateljevo jezikovno prizadevanje, ki poudarja mimo opisa in orisa že tudi impresivno in ekspresivno označitev. To se jasno čuti že takoj iz prvega poglavja, ki predstavlja enega izmed monumentalnih prizorov naše literature: kmečko svatbo, prikazano s kretnjo velikih epikov svetovne književnosti, a hkrati v ozračju, kakor ga je umel naslikati dotlej pri nas edinole Ivan Cankar, ustvarjalec tipov in slikar občutij. Ta občutja, ki vanje ovija dogodke in ljudi, so pri Preglju zdaj baladna, zdaj idilična in so obenem vzrok, da tako rad drobi celotno dejanje na posamezne epizode, ki predstavljajo najlepša, a tudi najmočnejša mesta v njegovi povesti.

Delo kot celota zadovolji manj. Povest je razdeljena v dva dela, ki pa sta poudarjena bolj v snovi kot v gradnji, saj med njima ni pravega prehoda ali boljše preloma. Težišče spora, ki je bilo v prvem delu v dramatičnem nasprotju med taščo in snaho, čigar žrtev je postal tudi sin oziroma mož Jurij, se resda v drugem delu prenese drugam, tako da se sedaj ta antagonizem izčrpava predvsem v borbi za grunt, vendarle pa je videti fabula čimdalje bolj razblinjena in se posebno v primeri s prvotnim zasnutkom in napetim zapletkom pokaže v razpletku dosti šibkejša in ponekod še zmerom shematično in tradicionalno pojmovana. Tu in tam se človeku zdi, kot da je pisatelj na svojem poletu začel omagovati in se vračati k nekdanjim zastarelim prijemom. To velja posebej tudi za končno razrešitev, ki prvotni etični heroizem glavne junakinje oslabi in skorajda popolnoma uniči, dasi je njeno sedanje ravnanje moralno opravičeno in v skladu z duhovnimi osnovami, na katerih je zgrajena povest. Ne moremo pa se znebiti vtisa, da je avtor umetniške možnosti, ki mu jih je nudila prvotna široka in globoka zasnova, naposled žrtvoval tematični razrešitvi, kakršnih je bil vaje dotlej kot pisatelj vzgojnih ljudskih povesti.

Kot delo besedne umetnosti pa je »Mlada Breda« sedaj mnogo pridobila, kajti avtor je spis za pričujočo izdajo jezikovno in slogovno popravil in jo tako v tem pogledu bistveno izboljšal. Za primer naj navedem naslednji dve mešti précej iz prvega poglavja. Prvotna izdaja se začenja takole: »Daleč po dolini je bilo čuti poznopoletnega večera hreščeče glasove harmonike s ponosnega kmečkega dvorca na Peči. Večer je bil zgodenj in mrzel, sive megle so se pasle po dolinah in se oprijemale gozdnatih gričev, legle sedaj prav nad vas in se za nekaj trenutkov zopet dvignile. Iz meglâ je pršilo venomer, od drevja je kapljalo in so kaplje dolble v premočena tla.« Sedaj pa beremo: »Daleč po dolini je bilo čuti nekega večera že pozno poleti, kako hrešči harmonika s ponosnega kmečkega dvorca na Peči. Večerilo se je zgodaj, mrzle, sive megle so se pasle po dolini, se oprijemale gozdnatih gričev, legle sedaj prav nad vas in se za nekaj trenutkov zopet dvignile. Iz meglâ je venomer pršilo, od drevja je kapljalo in kaplje so dolble v premočena tla.« In nekoliko dalje je bilo prej: »Čim vztrajneje in kljubovalneje je legal zgodnji megljeni mrak tega večera, tembolj razposajeno in zasmehujoče mrazeče in pusto vreme je kipela poskočnica harmonike raz Peč. Nekaj čudovito nesoglasujočega, nekaj surovo-veselega je bilo v teh glasovih, pronicajočih se v blatna tla, stresajočih kaplje z vej, zamirajočih

v sunkih visoko pod oblaki kipečih vetrov in šumenja sivkastorjavih vodâ.« Te v resnici okorne stavke je pisatelj sedaj pre naredil takole: »Čim vztrajneje je legal zgodnji megljeni mrak, tem bolj razposajeno je kipela v mrazeče in pusto vreme poskočnica harmonike raz Peč. Nekaj nesoglasnega, surovo veseliga je bilo v teh glasovih; zdelo se je, da stresajo kaplje z vej, preden zamrejo v sunkih visoko pod oblaki kipečih vetrov in šumenja sivkastorjavih vodâ.« Tako je avtor skrbno predelal in obnovil cele stavke in odstavke in s tem odstranil predvsem napake, ki mu jih je nekoč očital sicer eden najblagohotnejših kritikov, dr. Tuma (Naši zapiski 1914, 62). Prav pa je storil Pregelj, da se ni oziral na očitke glede nekaterih podob in prisodob, ki resda niso naturalistične, a so popolnoma sprejemljive in v skladu s pisateljevim umetniškim slogom. Spričo opravljenega dela je seveda opravičljivo, če tu in tam zasledimo še vedno kakšno nedoslednost s sedaj veljavnim pravopisom. Pač pa bi morale biti skrbnejše korekture, posebno v jubilejni izdaji.

Povesti je dodana najnovejša pisateljeva slika, ki nam predstavlja Preglja kot šestdesetletnika. Uvod, ki ga je napisal Tine Debeljak, pa nam v zgoščeni obliki prikazuje celotni pisatelj razvoj in delo. Zunanja oprema, ki jo je izvršil arh. Vl. Gajšek, je izvirna in preiščena ter s črno osnovno barvo poudarja baladno osnovo povesti, dasi bi njenemu optimističnemu koncu morebiti bolj ustrezale svetlejšje barve.

France Vodnik.

Janez Jalen: Bobri. Prva knjiga: **Sam.** Ljubljana 1942. Slovenčeva knjižnica II/1. Strani 252. Knjigo je opremil in ilustriral Francè Goršè.

Janez Jalen: Bobri. Druga knjiga: **Rod.** Ljubljana 1943. Slovenčeva knjižnica II/32. Strani 248. Knjigo je opremil in ilustriral Francè Goršè.

Navadili smo se, da izide vsako leto vsaj ena Jalenova knjiga. Po izrazito gorenjskih idiličnih povestih Ovčarju Marku, Tropu brez zvoncev, Cvetkovi Cilki in Previsih, zbirki novel, se je lotil docela drugačnega sveta in življenja. Polpreteklost in sodobnost je zamenjal s prazgodovino, Gorenjsko z Ljubljanskim barjem, pastirje s koliščarji, ostal pa je zvest naravi, lovcem in živalim. To troje mu nudi tudi v časovno in snovno odmaknjenih Bobrih zadosti trdno osnovo. — Iz obširno zasnovanega dela smo dobili doslej dve knjigi. Prva nas postavi na Veliko jezero — današnje Ljubljansko barje — v dobo pred 5000 leti. Tedaj živi tu Brkati Som z dvema sinovoma: Neokretnim Karpom in Ostrorogim Jelenom. Prvi je ves len, okoren in nesposoben, drugi pa živ, podjeten in korenjaški. Vendar se mora drugi zaradi drugorojenosti izseliti in si postaviti svoje kolišče. Dobi si sposobno in mirno ženo Jezerno Rožo, dobro omoži svojo sestro Sinjeoko Kodrolasko in se spravi s svojim bratom Neokretnim Karpom. To dokaj skopo zgodbo pa je Jalen obilno zapolnil z opisi narave, živali in lova, da si bralec niti ne želi več dogajanja. — Druga knjiga nas prestavi za kakih trideset let naprej. Ostrorogemu so že deloma dorasli sinovi prvih treh žena in zahoče se mu četrte žene, da bi še številneje pomnožil svoj rod. V glavo se mu je namreč zavrtala silna misel, da mora njegovo kolišče zagospodovati vsemu Velikemu jezeru ter si podvreči vse rodove daleč naokrog. Med svojimi hlapci res ugleda Zorno Kalino, hčer Pegastega Risa, svojega najzvestejšega pomočnika iz prvih dni. V isto dekle pa se zagleda tudi njegov sin Presukani Lisjak. Boj med očetom in sinom se vleče skozi vso knjigo. Končno zmaga oče, sin pa si vzame za ženo Pisano Tulpo iz sovražnega rodu Tršatega Tura. V drugi knjigi je še manj epike kakor v prvi, namesto nje pa se je razbohotilo opisovanje navad in omike prvotnih rodov, risanje pogonov in potovanj. — Ugotoviti moram, da Jalenovi Bobri nekako niso in ne morejo biti zgodovinski roman v navadnem smislu, ker za dobo 3000 let pred Kristusom še nimamo pravih zgodovinskih spomenikov. Ohranilo se je le nekaj izkopanin, ki jih leto za letom odkrivajo. Zato mora opisovalec tistega časa tako rekoč vse ustvarjati sam in graditi na osnovi redkih podatkov in številnih domnev. Jalenu je ta obnova docela uspela. Posebno v prvi knjigi. Njegovi prazgodovinski Jezerjani živé! Res je to življenje kaj malo različno od današnjega: strasti in nagoni so isti, ista je želja po moči in oblasti, enak nagon po množitvi rodu in bogastva,

vendar je znal Jalen tako spretno zabrisati praznine, na katere ni vedel odgovora, da bralca v celoti zadovolji. V opisu tedanjega življenja je trden in samozavesten, v domišljiji prepričljiv. Znal se je zamisliti v primitivčev gon po življenju in ohranitvi rodu, manj pa se mu je posrečilo podati duševne vzgibe, kjer mu pogosto uide v sodobnost. — Druga knjiga je v vsem veliko slabša od prve. Mogoče prav zato, ker je vseskož čutiti pisateljevo prizadevanje, da bi podal čim več izsledkov naše in tuje starinoslovske znanosti. Hotel je zadostiti vsem in vsakemu, pa se je domala zgubil v obsežnosti zadane si naloge. Namesto da bi se — kakor v prvi knjigi — predal svoji pisateljski intuiciji, se je prehudo navezal na prazgodovinske izkopanine in na domnevno razumsko obnovo tedanjega časa. Nekatero stvari je sicer prav lepo in naravno vpletel v celoto — tako prve početke bakrene dobe, izdelovanje ilovnatih posod in razne love — za lase pa so privlečeni vložki o rojstvu glasbila, o trgovskem potovanju do današnjega Beograda ter po Dravi čez Celje nazaj, o pohodu proti morju do današnjega Trsta in tako dalje. Zdi se mi, da je pisatelj ob snovanju prvega dela še moško odklanjal nepregledno prazgodovinsko gradivo, domišljija mu je bila stvariteljsko živa in zadostna, za drugo knjigo pa se je tesneje naslonil na starinoslovske izsledke ter se nekako zgrudil pod njihovo težo. Že v prvi knjigi je dogajanje izredno skopo in brez pravega dramatičnega zapleta, v drugi pa je ta napaka še hujša. Pisatelj se je kar izgubil v modrovanjih, preišljevanjih, spominih na mlada leta, poučevanju tedanje in sodobne mladine in tako dalje. Vse to je celotni zgradbi povesti v škodo, pač pa res vsestraneje prikaže širino in polnost tedanje snovne in duhovne omike. Zgodba seveda pri tem nepopravljivo trpi; spričo preobloženosti se razvezne in razdrobi ali pa gostobesedno načička. Psihološko se mi zdi povest precej šibka. V prvi knjigi je Urni Sulec ob posameznih prigodah hudo različen, tako da mora bralec ves čas spreminjati svoj prvi vtis. To pa je tudi edina sprememba v značaju, kajti vse Jalenove osebe ostanejo nekako skozi vso zgodbo take, kakršne so se pisatelju porodile na prvih straneh. Napetosti iz notranje nujnosti torej ni. Celotna napetost, ki je zgrajena na tej osnovi, namreč nasprotstvo med Ostrorogim Jelenom in Neokretnim Karpom iz prve knjige ter med Ostrorogim Jelenom in Presukanim Lisjakom iz druge, je samo operetna in navidezna. Mogoče se je pisatelj sam zavedal, da taka romantična dvopolnost značajev ne ustreza več sodobnemu pojmovanju romana ter že vnaprej uničuje vsak izviren zaplet, in je sam kljub prvotni zasnovi opustil zaplet iz značajev? Nadalje se mi zdi vse premalo utemeljena Ostrorogega neodločnost, ki se pokaže v prvi knjigi pred poroko z Jezerno Rožo, v drugi pa pred poroko z Zorno Kalino. Preveč je čutiti, da je obakratnega obotavljanja in zavlačevanja kriva samo pisateljeva zasnova, ker si je hotel do konca knjige pridržati nekakšno napetost. To bi sicer nič ne motilo, če bi bilo to odlašanje bodisi v značaju utemeljeno, bodisi prekrito z burnim tokom siceršnjih dogodkov in napetosti. Toda v Ostrorogega značaju take utemeljenosti ni, saj je Ostrorogi Jelen posebljena moč in podjetnost, živo nasprotje svojega brata Neokretnega Karpa. Tako se njegova neodločnost hudo kolje z vsem njegovim siceršnjim opisom in nastopom. — Potek zgodbe je ponekod hudo prisiljen. Pisatelj vse prerad vstavlja naključje in prisluškovanje, da si pomaga naprej. Še slabše pa je, ker se menda sam zaveda, da je kak razplet le prehudo za lase privlekel, pa ga potem poskuša utemeljiti s ponovnim premlevanjem in delnim prikrajanjem dogodkov (primerjaj pogovor med Košato Jelko in Neokretnim Karpom v prvi knjigi!). Kopa naključij se mu je menda najbolj navrhovatila ob Ostrorogega potovanju proti Donavi, ko se ob njegovi vrnitvi srečno srečajo vsi, ki so ga šli iskat. To že diši po poceni romantiki ali vsaj po Ciglerju. — Enako značilno za Jalenovo pisanje je, da nam riše zmeraj samo po dve, kvečjemu po tri osebe, vse druge pa zanemari, da mu tako rekoč utonejo v pozabo. Za primer naj navedem samo Belo Ovco. Ta je kaj pomembna v celotni zgradbi, saj je dostikrat od njene odločitve odvisen razvoj dejanja, ker jo imajo na kolišču za najmodrejšo in za nekakšno vračiljo svojega rodu. Morali bi jo torej

vsekakor večkrat srečati, pa nastopi komaj dvakrat. Še bolj sta zanemarjena Brkati Som in Neokretni Karp. Bralec pričakuje, da bo nasprotnik Ostrorogega Jelena bolj živ in dejaven, pa je tako medel, da je napetost že sama po sebi zrahljana, ker za Karpa tako rekoč niti ne vemo ne, če je še živ. Ta mozaična razdrobljenost in sprotna zgradba je za Jelena tako značilna, da je pri njem nekako že vnaprej izključena vsaka napetost. Vsako poglavje je zaključena celota. V njem se napetost brez poprejšnje priprave porodi, precej doživi razplet in uplahne, da more v novem poglavju nastopiti nova. (Primerjaj katero koli ugrabitev neveste, kateri koli lov in še prav posebej dogodek ob Ostrorogega vrnitvi z daljnega potovanja!) — Druge pomanjkljivosti bi bile: stalen in kar utrujajoč začetek in konec vsakega poglavja z neizogibnim opisom vode, živali, narave in neba, dalje posebno v prvi knjigi premalo stvarno prikazane razdalje med bivališčem Kozorogovcev na današnjem Blejskem otoku in Ljubljanskim barjem. Najhujša napaka pa je prenatrpanost z lovi v drugi knjigi. Lov je res glavna hrana vse povesti, zato ni čudno, da se je celo izkušenemu in navdušenemu lovcu, kakršen je pisatelj, izrodil. Ob pogonu v Hudem breznu nam je zmaličil opis lova v neužitno hekatombo, kjer gre res samo še za lov zaradi lova. — Nedvomno pa imajo Bobri kljub tem napakam v zasnovi in izvedbi toliko pozitivnosti, da moramo biti pisatelju hvaležni za njegov trud in prizadevanje. Dobo koliščarjev nam je prikazal tako živo, da imamo komaj kako razdobje iz slovenske zgodovine bolje opisano. Prva knjiga je tudi literarno močna, ker ne trpi zaradi preobremenjenosti. — Zanimivo je, da je tudi ilustrator Francè Gorše v prvi knjigi neprimerno boljši. Risbe so sicer okorne in bolj podobne plastikam, vendar je čutiti v njih naravnost, prvotnost in pristnost. Drugače pa je v drugi knjigi, kjer je čutiti iskanje, mani-ro in karikaturu. V prvi knjigi sta se pisatelj in risar slogovno tako ujela, kakor doslej še v nobeni izdaje Slovenčeve knjižnice. — Nekaj posebnega je Jalenov slog in jezik. V tem se ni nič spremenil od svojih prejšnjih knjig. Značilni zanj so kratki stavki, začenjajoči se s pomožnim glagolom, večkrat podobni brzozavnemu nizanju bistvenih besed. Na primer: »Ga ni nikoli več jedla, odkar je odšla z Velikega jezera. So se bobri v lovišča šele priseljevali (II/60). S trdim, okornim, gorenjskim, nekako odrezavim jezikom je hkrati ustvaril vtis starinskosti in primitivnosti. Navadno je njegova jezikovna iskanost in ubranost krepka, včasih pa se delno bije s celoto. Taki so na primer pesniško iskani naslovi, ki so že od nekdanj izvirna značilnost Jalenovih del. V Bobrih se pesniškimi naslovom verno pridružujejo še živa in povedna imena. — Velika napaka njegovega jezika je nenaravno kopičenje pa-jev: Ko mu je pa vpričo vseh Ostrorogi vzdal še novo ime, Pegasti Ris, pa kar ni vedel, kaj bi počel (I/96); če je pa Jelen odveslal, je pa Karp ostal doma (I/99). Kam, je pa Jelen pozabil povedati. Pegavec ga pa ni vprašal (I/136). — Zanimivo je, da ima Jalen kljub kratkim in odsekanim stavkom vse polno nerazumljivih in nerazrešljivih slogovnih präden, katerim zlepa ne moreš do živega. Na primer: Molče so Volk in Medved in Brest in Lisjak odšli v veliko koč in prinesli iz nje na ponjavi kožuha starega medveda truplo Brkatega Soma, svojega starega očeta (II/26). Ta in oni golobučni in sivobradi sključenec se je pa spomnil, da skoraj gotovo ne preživi več sedanjega svojega psa, ki mu ga prav tako z dvema, iz ličja sesukanima motvozoma privežejo na rilec drevaka, kakor sedaj čaka, ob obrani kosti, smrtnih udarcev z betom po nosu Brkatega Soma zvesti čuvaj Hlastan (II/32). Spodaj na vodi pa je v luninem svitu tesno drug poleg drugega negibno plavalo troje manj kakor pa je dvakrat vseh prstov na obeh rokah polno natovorjenih drevakov (II/138). Vendar je hodila okrog koč na mostišču potuhnjeno kakor sestradan volk okrog drobnice v staji režeča se skrb (II/179). Prav tako je negibno sedel na pomolu, ki ga je z ene strani oblivala Sava, z druge pa po toku in strugi njej podobna, manjša Savinja, Ostrorogi Jelen (II/190). — Marsikje zagreši tudi smiselno napako, na primer: Sonce je pričelo pripekati. Znoj mu je zalival obraz. Krepela pa ni mogel nikjer zagledati (I/28). Jelena je postalo zavoljo svojega vedenja kar malo sram (I/194). Topel veter je pa bučal veno-

mer še kar naprej (I/221). — V obeh knjigah je tudi precej pravopisnih napak in grdobj: dopade (I/30); bolj tiho (I/31); po sveže oliščenih brezah (I/36); zbrihtal (I/80); s tolikim mesom (I/95), zrajtal (I/126); naravnost vesela (I/179); obnašal (I/204); plesoč (II/104); lakt (II/112), k sreči (II/211) in tako dalje. Po drugi strani je treba Jalenu priznati, da je njegov jezik naraven, lep in sočen. Vse polno je dobrih izrazov (podsončnik, drevak, kolišče), ki se bodo gotovo zakoreninili. Posebno izviren in prijeten je v svoji neodvisnosti pri medmetih (khmm, mhhh, mmno, buuum, mrmhrm, iiihihi, krhmkrhm, ngakh, haaroom, hhhahrm itd.) in v redkobesednosti pri pogovorih, kajti gotovo je malo-besednost značilna lastnost primitivca. — Tako smo z Jalenovimi Bobri dobili ne samo umetniško dokaj pomembno delo, ampak tudi knjigo, ki bo koristno nadomestila podobno manjvredno tujo literaturo, po kateri predvsem sega mladina. Jalen je znal čar divjine, lova, eksotike in romantike odeti v pri-kupno in za vsakogar užitno posodo.

Janko Moder.

Jože Dular: **Zveste menjave**. Knjiga pesmi. Izdal Literarni klub 1941. Str. 72. — **Ljudje ob Krki**. Slovenčeva knjižnica 1943. Str. 206.

Kot kaže hotenje najmlajšega pisateljskega rodu, hoče biti umetnost, ki je pomenila ekspresionistom nekak tih, krčevit samogovor in ki se je pozneje sprevrgla naturalistom v tendenčno borbenost, sodobnikom le toplá luč na domačem ognjišču; zato pa ji z druge strani venomer preti nevarnost idilike. Vzrok za to spremembo okusa je treba iskati v konstelaciji časa. Skrivnostne kozmične daljave, po katerih je krožil duh ekspresionizma, so na gosto zastrte z mračnimi znamenji časa, narurna strast, ki jo je hotel naturalizem ustoličiti kot edino vrednoto, ki zasluži umetniško obdelavo, pa je zavzela naravnost diabolične oblike. Tako smo se znašli v ozkem krogu domačnosti, hkrati pa zaznali, da živita v nas kot žerjavica pod pepelom vendarle tudi duša in vest. Izraz tega občutja je umetnost najmlajšega rodu, ki ga predstavljajo imena: Severin Šali, Stanko Kociper, Jože Krivec, V. Beličič in Jože Dular, ki je izdal doslej drobno zbirko pesmi »Zveste menjave« ter knjigo črtic in novel z naslovom »Ljudje ob Krki«, obenem pa pripravil za tisk svoj prvi obširnejši tekst, roman »Krka umira«. — Kakšni so torej estetski rezultati?

Pesniško se giblje Dular v mejah impresije, vendar pa to ni vedno čist impresionizem, ampak ga podobno kot pri Gradniku po navadi spremljata refleksija in miselna poanta. Gradnikovo ime se je ob Dularju že večkrat imenovalo in tudi ta zbirka ne more povsem zatajiti njegovih vplivov. Vzemimo n. pr. pesem Prostost! Če izvzamemo zadnji stih, je pesem vseskoz Gradnikova. Ali kdo se ob Zapuščeni ne spomni na Gradnikova Pisma? Sploh bi ob natančni primerjavi obeh pesnikov utegnil kdo posebno v slogu in metaforiki dognati marsikako posebnost, ki jo je učenec nezavedno prevzel od svojega mojstra. Toda kljub vplivom, ki so pri začetniku tako rekoč nujni, Dularju ne moremo odreči talenta. So v knjigi pesmi, za katerimi čutiš močne utripe duha, le da si notranje doživetje večkrat ni znalo izsiliti adekvatnega zunanjega izraza. Pa tudi neorganska misel je marsikje ubila prvotno lirsko emocijo. Značilna se mi zdi glede tega pesem Obup:

Vse trga v meni se in vre, kipi...

Kaj je to konec? Mar se res izteklo
gorje bo v prazno, šele ko bo jeklo
blesteče omočila topla kri?

O Bog nevidni, Ti mi pošlji moč,
ne daj, da roko bi položil nase!

O vzdigni me! Naj bom drevo, ki rase,
viharje vse le zate zmagujoč.

Kako rad bi človek prisluhnil tragediji mladosti, ki jo tare obup, toda bolečina sama v pesmi ni privrela na dan, marveč jo je pisatelj le površno nakazal s tremi brezosebnimi glagoli: trga — vre — kipi, ki so sicer res polni

dinamike, in z mislijo na samomor, a to je tudi vse; kajti takoj nato spodrine čustvo obupa misel na Boga, ki se poetu izoblikuje v iskreno molitev. Za vsak intimnejši pogled v obupano dušo, kot ti obeta naslov, pa smo ostali docela prikrajšani. Tu se odpira vprašanje, ali je tak način pesnenja avtorju notranja nujnost, logična posledica oblikovanja ali le rešitev iz trenutne zagate, torej znak nemoči. Sploh me Dularjeva miselna lirika ni ogrela. Z njo je pač skušal dati svoji pesmi večji poudarek aktualnosti, toda kot lirik teže sodobnosti ni dojel. Take so pesmi Mrzla ognjišča, Osamelost, Sedmina, deloma tudi Vsakdanje pesmi. Izvzel bi le pesem Nebo gori. Očit oblikovni napor razodeva tudi šestorica sonetov z cikličnim naslovom Luč v zapečku, ki v tej obliki niso dozoreli do tiste polnosti, ko se vsebina in oblika pretopita v eno, v svojski organski lik, ki se zdi, kot da je bil v hipu utrgan iz srca, čeprav zamisel cikla sama po sebi ni slaba.

Svež in močan pa je tam, kjer je prišla do izraza njegova prava narava, to se pravi, v impresijah in v apartni Viteški ljubezni. Te pesmi so porok resnične tvorne sile. So to drobne, plastične slike, polne lirične ubranosti, iz katere diha življenje. S preprostimi besedami ti pričara pesnik opoldansko pripeko, ki pritiska na vas, vodnjak sredi vasi, otroke, ki se love po vrtovih, in delavce na polju, ki so ob udarcih zvona sklenili roke k molitvi (sredi dneva). Kolik mir je zajel družino, ki se pod noč zbira k počitku (Pod noč). Kako polna napetosti je n. pr. tudi ljubavna idila, ki se spleta med dvema človekoma (Svetla pesem). Taki prizori kar kriče po ilustratorju. Med pesmi, ki so izraz resnične lepote, spadajo vsekakor še Lepa je ta jesen, Tožba, Pričakovanje, Vdanost, Pozna jesen in Žalost. Če dobi njegov izraz sčasoma še večjo subtilnost in muzikalnost, smemo pričakovati, da nam zori v Dularju močan razpoloženski lirik, ki se zna že danes izražati v krepkih podobah, kakršna je n. pr. ta:

Listi kot ptice ujete
v krošnjah drhte.
V hosti sekira laja,
žalost pa vame zasaja
svoje zobe.

Enak uspeli poskus predstavlja triptih Viteška ljubezen, ki je navzlic krhki snovi poln epske nazornosti. S tem nam je podal dober primer sodobne pripovedne pesmi, ki jih v slovenski književnosti po nastopu moderne in njenih neposrednih učencev sploh nismo več brali. So pa končno vmes tudi pesmi, kot n. pr. Kmečka ljubezen ali Ob svitu ognja, ki ne zaslužijo mesta v sodobni pesniški zbirki.

Podobne rezultate nudi njegova proza. Preko dve sto strani obsegajoče delo »Ljudje ob Krki« vsebuje trinajst novelističnih poskusov, ki pa prinašajo komaj dva primera dobre umetnosti, drugod pa sta oblikovanje nadomestila anekdota in opis. Pisatelj je sicer natančno orisal vnanja lica svojih junakov, le malokdaj pa jim je skušal pronikniti v dušo, v skrite vzgibe notranjosti, kjer se pričinja oblikovanje usod. Zato je njegova novela marsikdaj obtičala na pragu umetnosti. Med take deloma smešne, deloma žalostne zgodbe spadajo Sulec, Tatovi, Zankar in Žganje, kot celota pa tudi Krača svetega Antona in Petrov, ki pa imata vsaj lepe prirodne opise. Zankarja je skušal psihološko poglobiti, a iz snovi, ki jo vsebujeta Zankar in Petrov, bi pod roko pravega umetnika nastali močni noveli, polni baladne grozotnosti. Pa tudi protialkoholna tendenca, ki jo hoče poudariti Žganje, v tej obliki umetniško ni prepričevalna. Snovno zanimivejše so Osojnik je zadihal, Zgodba Franceta Lipnika, Posmrtninsko zavarovanje in pregljevska ubrana France Oven odhaja, kjer je skušal pisatelj zajeti širši življenjski izsek. Zgodba Franceta Lipnika in Osojnik je zadihal nosita celo zametke močne socialne novele.

Kos resnične umetnosti pa predstavljata Leseni petelin in Vinograd. — Stari Kobal, ki je lahkomiselnost zapravljal posestvo, iz nič ustvari vinograd na pustih ledini, katero mu je krčmar Legan prepustil v užitek. Ko bi moral po dvajsetih letih prvič sam pobrati sadove, pride nevihta; toča treska po trsju,

Kobal pa skače od kola do kola, vsak grozd posebej bi rad ubranil; toda nenadoma ga vsega upehanega sredi naliva zadene kap. — Jure Strnad si je z enako pridnostjo postavil domačijo, a pastorka in zet sta ga za vse ogoljufala. Celo leseni petelin, preprosta naprava, ki se obrača po vetru, plahuta s perutmi in pri tem proizvaja hreščeče glasove, ki jo smatra Strnad v svoji starčevski pameti za veliko umetnino in ki mu v zapuščenosti pomeni edino uteho, ne sme stati na strehi. — Le v teh dveh primerih se je pisatelju strnilo življenje v organsko celoto, povsod drugod pa je ostalo ob pomanjkanju vsake globlje psihologije fragmentarno.

Posebno mesto v knjigi zavzema daljša novelistična zasnova Zemlja in ljubezen, ki pa nudi kljub ljubkosti posameznih mest le nekako dispozicijo prave novele. Po motivu, ki ga tvori ljubezen med sinom zadolženega kmeta in bogato gruntarsko hčerko, vsa stvar ni posebno izvirna, pa tudi značaji so prešablonsko orisani. Smrt starega Gorjana, ki zaradi preobilnega pijančevanja umre ravno takrat, ko sin odhaja za kruhom v tujino, pa vpliva kot deus ex machina. Močni pa so globoki etični poudarki in sveži prirodni opisi. Sploh pa so ti opisi najmočnejša postavka njegove tvornosti. Enako priznanje zasluži Dularjev jezik z mnogimi krajevnimi odtenki, ki se tem njegovim Dolenjcem še prav posebno prilegajo.

Tako si je Dular na nekaterih mestih, tako v liriki kakor tudi v noveli, ustvaril dokaj močno osnovo, iz katere utegne pognati kdaj zrela umetnost.

Avgust Žavbi.

Moderna španska lirika. Poslovenil Alojz Gradnik. Ilustriral Miha Maleš. Uvodni esej B. Borko. Izdala Bibliofilska založba (Umetnost) v Ljubljani, 1943.

Po antologiji iz italijanske lirike nam je A. Gradnik v kratkem časovnem presledku podaril nov izbor, to pot izbor iz moderne španske lirike. V knjigi, ki že po svoji zunanji opremi dela čast založnici in slovenski književni kulturi, je zbranih enajst najrazličnejših predstavnikov nove in najnovejše pesniške smeri v Španiji (v obzir prihaja samo evropska, ne pa tudi španska Amerika).

Zbirko uvaja kratek esej B. Borka. Po splošnem uvodu v razumevanje moderne španske poezije in njenih svojskih značilnostih nas pisatelj v njem seznanja z njenimi glavnimi predstavniki in se zlasti pomudi pri osebnostih, ki so v knjigi zastopane. Kratki esej je pisan lepo tekoče in čitatelja zadostno informira o vseh pojavih modernega španskega lirizma in o njegovih tvorcih.

Na čelu zbirki stoji, zastopan s tremi pesmimi, Miguel de Unamuno, glava in srce tako imenovane »generación del 98«, mistični iskalec poslednjih večnih resnic, poet, ki je globoko vkoreninjen v španski tradiciji in ki klasično združuje v sebi formalno izdelanost in idejno globino. Njegovo mistično občutje je globoko in tipično špansko. Pesmi, prevedene v izboru, nam kažejo tri različne teme Unamunovega pesniškega navdiha. »O rad bi jaz umrl z odprtimi očmi« je izraz čustva ljubezni in globoke spojenosti s špansko zemljo, z njenimi planinami, ki je bil »zrak z njih peči« pesniku »dih življenja«, druga: »Kaj tvoje je življenje, duša moja?« razodeva pesimistično občutje življenja, tretja: »O čem razmišljaš Ti, moj mrtvi Kriste?« pa je silna izpoved vere v Krista in v onostransko življenje. — Antonio Machado, vodilni lirik imenovanega španskega pesniškega rodu, melanholični pesnik Kastilije, je v antologiji najmočnejše zastopan (22 pesmi). Njegove pesmi so večinoma impresionistična evokacija narave (Sorijska polja, A José María Placido itd.) z rahlim navdihom melanholije. Na ljubo pesniški misli je njegov formalni izraz nekoliko nedognan. V tem mu je pravo nasprotje Juan Ramón Jiménez, mojster oblike, ki se v svoji subtilnosti mestoma odteguje smiselni analizi. Izmed ostalih pesnikov, ki so zastopani v izboru z več kakor eno pesmijo, naj omenimo surrealistična Federica García Lorco (Nezvesta žena, Vitezova pesem), Pedra Salinasa in edino žensko predstavnico Josefino de la Torre. Ostali: Gerardo Diego, Luís Cernuda, Jorge Guillén, Fernando Villalón in Rafael Villanova so predstavljeni z enim samim delom, kar je pač premalo, da bi čitatelj mogel dobiti pravi vtis o njih pesniški tvornosti.

Prevodi so tekoči in ponekod izredno muzikalni. V kolikor sem razpolagal z originalnimi teksti za primerjavo, sem lahko ugotovil, da se je prevajalcu bržkone povsod dobro posrečilo podati melodioznost in pevnost španskega verza, kar je tudi bistvo te poezije, katere težišče leži prav v svobodnih, ekspresionistično grajenih verzih in v blestečih metaforah. V tem je ta španska lirika sorodna moderni italijanski, po svoji romanskosti precej različna od naše lirike.

Tekste spremljajo risbe Mihe Maleša.

Motijo nekatere precej dosledne površnosti v stavi naglasa pri španskih imenih. Sr.

William Shakespeare, Romeo in Julija. Poslovenil Oton Župančič. Slovenska matica v Ljubljani 1940.

Župančičevo mojstrstvo v slovenjenju Shakespeara raste od prevoda do prevoda. Primerjava prevodov bi najbrž ne pokazala toliko napredka v zvestobi originalu, ki je izza Beneškega trgovca pravilo, kolikor v težnji po enakovrednem izrazu s Shakespearovim. Župančič ne pesni več po Shakespearu, marveč ob njem. Ne gre mu več za čim točnejši prevod posameznih misli, razmahnil se je v iskanju čim polnejših, nazornih in domačih izrazov, prisluhnil je do zadnjega tona Shakespearovemu slogu.

Vsebinska enakost mu je prvo, njej na ljubo rad doda verz ali dva. Sledi besedo za besedo in pogosto ohranja celo izvornikov besedni red:* (107) *There is thy gold, worse poison to men's souls, / Doing more murther in this loathsome world, / Than these poor compounds that thou mayst not sell. / I sell thee poison, thou hast sold me none, / Farewell, buy food, and get thyself in flesh.* — (106) *Na svoje tu zlato, vse hujši strup / človeškim dušam, ki je več umorov / zakrivil že na tem ogabnem svetu, / kakor te vboge kaplje, ki ne smeš jih / prodajati: jaz ti prodajam strup, / ti mi ga nisi dal. Pozdravljen, kupi / si živeža in glej, da se zrediš.* Ž. je dodal dva verza, a je zato čudovito verno sledil original. Vendar gre daljšanje Župančiču nerado izpod rok. Z lahkoto in bistrostjo poišče angleškim enozložnicam čim krajši in jedrnatejši prevod, ne da bi škodil jasnosti. Negotovost: (34) *Vsi tujci stran za izvornikov* (40) *the strangers all are gone* je redka izjema.

Drugače je Ž. ravno v opuščanju nebistvenih ogovorov, prilastkov itd. silno spreten, če hoče posneti original tudi po formi. Dober primer za to je tretji prizor drugega dejanja, ki je v izvorniku ves riman. Schleglov prevod je tu ohranil izvornikovo število verzov (94 v vsem prizoru), prav tako rime, a verz ima podaljšan v aleksandrinec. Cankar v svojem prevodu, ki je izšel pri Gabrščku l. 1904., rim sploh nima, ohranil je blank verse, zato je pa dodal 15 verzov. Ž. je oba prekosil: obdržal je rime, število vrstic in metrum. Pri tem pa je čisto jasen, lep in točen, čeprav je moral tu pa tam kako besedo utajiti. Za primer navajam nekaj mest, da pokažem, za koliko Ž. okrne izvornikovo besedilo: (49) *The grey-eyed morn smiles on the frowning night, / Chequ'ring the Eastern clouds with streaks of light: / And fleckled darkness like a drunkard reels, / From forth day's path, and Titan's burning wheels* — (46) *Rume na zarja noči se smehlja, / zlateč oblake vzhodnega neba, / in tma se opoteka kot pijana / pred žarkim vozom mladega Titana* (dobesedno: sinjeoko jutro se smehlja mrki noči, opisujoč vzhodne oblake s progami luči, in prižasta tema se kot pijana opoteka pred potjo dneva in Titanovimi ognjenimi kolesi); (50) *What early tongue so soon saluteth me?* — (47) *Kdo navsezgodaj že pozdravlja me?* (dobesedno: kateri zgodnji jezik me tako rano pozdravlja); (51) *For doting, not for loving, pupil mine* — (48) *Ne, ker si ljubil, temveč v blaznost pal* (manjka: sinko moj). Izpuščanje ne seže nikdar preko nebistvenih besed. A še to nepopolnost Ž. obilno odtehta z mesti, ki povedo Shakespearovo misel krepko in nazorno: (50) *With*

* Izvornik citiram po G. B. Harrisonovi izdaji, *The Penguin Shakespeare*, London 1937, Schleglov prevod po W. Kellerjevi izdaji, *Shakespeare, Dramatische Werke in 10 Teilen*, Berlin-Leipzig.

Rosaline — (47) Kje z Rozalino!; (51) So soon forsaken? — (48) in že vse dim?; (52) O she knew well, / Thy love did read by rote, that could not spell: / But come young waverer, come go with me — (48) Ker si bila je v svesti, / da znaš besedo dati in jo snesti. / No, mladi vehavec(!), pojdi z menoj (dobesedno: O, dobro je vedela, da tvoja ljubezen bere na pamet, ker ne zna črkovati. A pojdi z menoj, mladi nestanovitnež).

Največja odlika Župančičevih prevodov, se mi zdi, je ravno v tem, da »v enakih skledicah tehtaje« posname vsebino in obliko. Zvesto je prepesnil soneta, ki začenjata prvo in drugo dejanje, ohranil je rime povsod in v istem zaporedju, kar je, kot bomo videli, včasih tudi važno. Slogovno je silno soroden Shakespearu: jedrnat, isker, pesniški, zvonek. Nemalokrat izvornikov izraz še okrepi, z jezikom karakterizira, vrh tega pa je pristno slovenski. Navzlic skopemu izražanju mu teče govor naravno; ker mora biti kratek, je zato tembolj nazoren. Enako doseza Shakespeara, ko prevaja mesta, polna lirike in čustva, ali besedne igre, duhovičenje in eufuistično virtuoznost ali mesta z življenjskimi resnicami.

Poučno je glede sloga primerjati z izvornikom že omenjeno prvo srečanje Lorenza in Romea (II, 3) in njuno drugo srečanje (III, 3). Pri Shakespearu sta prizora verjetno delo različnih dob (v drugi kvartni izdaji 1599 je tekst znatno izboljšan in razširjen). Prva scena je toga in stroga, medtem ko dá pesnik v drugi sceni duška dramatičnosti dejanja. Ž. je tudi v tem šel za originalom. Kako krepak in sproščen je drugi prizor spričo prvega! Analizi se ta razlika seveda izmika, zato pokažem le na nekaj drobcev: (vse 73) ti zaletelost za angleški (vse 75—76) thou fond mad man; na kol filozofijo! za hang up philosophy; ni prida, je zanič: več ne tantaj! za it helps not, it prevails not, talk no more; kaj bi mi mlel o tem za thou canst not speak of that.

Kraljico Mabo (27) je mogel prevesti samo Župančič; v primerjavi Parisa s knjigo (24 ni Ž. nič manj premeten kot Shakespeare sam; ko prevaja eufuistična mesta (n. pr. 15), se ves prestavi v maniro sodobnikov mladega Shakespeara. Besedne igre se mu krešejo s slastjo, odpove se jim le tam, kjer je izvornik prekompliciran ali kjer bi s poiskanim prevodom škodil slogu. Prav pa bi bilo, ko bi v opombah na neprevedene besedne igre opozoril. Take so n. pr.: (18) the heads of the maids — maidenheads (prevedena bi bila pregroba), (19) heartless hinds (nerpevedljiva četverna besedna igra), (29) lady-bird (pomeni polonico in lahkoživko — tako je razumljiv sledeči God forbid), (29) teen... four — fourteen (Ž. dobesedno), (32) measure (Ž. dobesedno), (35) done — dun (komplicirana in deloma nejasna igra, ki jo je Ž. po svoje, a dobro prevel), (42) medlar (cika na meddler), (42) O Romeo that she were itd. (deloma nejasno), (53) form (Ž. po svoje, podobno Sch.), (53) without his roe, like a dried herring (Ž. kot Sch. prevedel dobesedno, dasi je prvi smisel: Romeo brez prvega zloga, klavrní meo ali po metatezi O me), (66) grave (Ž. 62 tih, enako Sch. in C.), (71) I — ay (neprevedljivo, dramatičnosti scene v prid je Ž. kot Sch. 4 verze izpustil), (115) ground (Ž. dobesedno). Dobro pogodeni sta zlasti igri: (23) In love. — Out. — Of love. — (15) Zaljubljen? — Izgubljen. — V ljubezni? (kar Cankar 18 po Schleglu zelo šibko prevede: Ljubezni torej? — Ne. — Tedaj Vam je ljubezen darovana?) in pa (53) counterfeit — slip — (60) nabisal — pobrisal.

Močan je Ž., ko dá izvornikovi ohlapni besedi nazornejši slovenski izraz. N. pr.: (22) adding to clouds, more clouds with his deep sighs — (14) z izdihljaji meglé plastil k meglàm — prim. C. (16) pošiljal vzdihov je meglò k oblakom; (33) a visor for a visor — (26) trobec na gobec — C. (35) masko na masko; (34) atomies — (27) mrgolinci; (34) of healths five fathoms deep — (28) o požirkih kakor iz vodnjaka — C. (38) o požirkih klaftersko globokih; (55) here's a goodly gear — (50) lej jo no to košatijo — C. (71) pogledjte to lepo procesijo; (77) old murtherer — (74) rekóvni morilec; (86) mistress minion — (83) jezičnica; (86) you tallowface — (83) ti sírotka — C. (120) ti lojevka; (87) I do not use to jest — (85)

jaz mož sem kratke šale — C. (122) jaz se ne šalim rad; (96) Need you my help? — (93) Naj priskočim? — C. (136) Ali me rabita?; (96) sudden business — (93) prenačlica; (98) make haste, make haste... hie, make haste, make haste... make haste — (96) brž, brž!... le ročno! podvizaj! urno!... zasučl se!; (107) full of wretchedness — (105) v revo zakopan.

Mimogrede naj navedem še dve mesti z aliteracijo: (33) here are the beetle-brows shall blush for me — (26) to črno čelo zame naj zardi (dobesedno: sršeče obrvi — mišljena je maska; Ž. je dodal igro z barvami, ki je v zgodnjem Shakespeareovem slogu zelo pogostna), prim. C. (35) naj maska zarudi na mesto mene; (69) Mercy but murders, pardoning those that kill — (66) Milost mori, če je z morilcem mila — C. (94) če milost se usmili / morilca, je morilec milost sama.

Ob taki razsipnosti Župančiču ni bilo težko karakterizirati posameznih oseb. Po besedi že ločiš Romea, Mercutia, Benvolia. Zanimiv je prizor med Capuletom in Tybaltom (I, 5): dasi nima kakega posebnega dramskega poudarka, kar izziva odrsko upodobitev — tako sta značaja zadeta do slednje besede.

Cankar je Romea in Julijo žal prevajal po Schleglu (ta je mestoma zelo svoboden), in še to včasih kaj nesrečno. Prim. samo: (18) as I pass by — Sch. (86) im Vorbeigehn — C. (11) ko prideta mimo (Ž. 10 pravilno ko pojdem mimo); (24) A choking gall, and a preserving sweet — Sch. (90) und ekle Gall' und süße Spezerei — C. (19) in sladek žolč in gnusna špecerija (zanimiva pa je Cankarjeva zamenjava atributov!; Ž. 16 grenkost dušljiva in krepčilna slast); (32) Nor no without-book prologue faintly spoke / After the prompter — Sch. (97) Auch keinen hergebeteten Prolog, / wobei viel zugeblasen wird — C. (34) In tudi več ne maramo prologa / in ne trompét (Ž. 25 in nič prologa, da bi ga jecljali / za šepetalcem); (97) what with loathsome smells, / And shrieks like mandrakes torn out of the earth — Sch. (149) und nun ekler Dunst, / Gekreisch wie von Alraunen, die man aufwühlt — C. (137) in ostudni puh, / duhov preplašenih škrbèt skrivnostni (Ž. 94 in ostudni puh / in kriki, kakor kadar mandragore / iz zemlje pulijo).

Že zaradi odvisnosti od Schlegla se torej Cankarjev prevod ne more primerjati z Župančičevim. — Sch. je rimana mesta izvirnika ohranil, C. je rimal le kakih deset verzov. Sonetov, ki uvajata prvo in drugo dejanje, Sch. nima, tako tudi C. ne. Potemtakem je C. opustil nad 200 dvojic rim. Tudi na število verzov ni pazil, ker je hotel predvsem vse povedati. Zato mu je govor res bolj gladek, mehkejši od Župančičevega, a medlejši. Župančič je vselej konkretnjši. Tenkovesten v izbiranju izrazov C. ni, to pokažejo že zgoraj navedene primerjave. Podrobneje ju primerjal ne bom, zadoščajo naj samo še tile primeri: Ž. (23) Pa lejte, šala pride na resnico! — C. (30) Pomislite, kakó se to narajma! za angleški (30) to see now how a jest shall come about; Ž. (25) ni mi na poskok — C. (34) jaz ne bom skakal; Ž. (26) če oko zahtevno / zapazi spako spodaj — C. (35) če oko pazljivo / zavoha spako spodaj; Ž. (66) Zdrevite, belci z iskrimi kopiti, / v palačo sončevo — C. (94) Le hitro v stanovanje Phoebovo / ti voz živožareči za angleški (69) Gallop apace, you fiery-footed steeds, / Towards Phoebus' lodging; Ž. (69) Opuhni se ti jezik — C. (98) Naj oboli ti jezik za (72) Blister'd be thy tongue. Primerjaj še morda Julijin samogovor, preden izpije Lorenzov lek (Ž. 93—95, C. 136—138). — Župančičev prevod je glede na Cankarjevega samostojen, kar je ugotovil že Stelè v oceni Hamleta (DS 1934), le tu pa tam imata kak verz enak.

Do zdaj sem navajal le iztrgana mesta, tako da se sila Župančičevega prevajanja še daleč ni mogla pokazati. Za to naj služi prizor, ko se Julija in Romeo prvič srečata (I, 5). Mesto je poezija sama, tako značilno za Shakespeara, pesnika sonetov, saj se nam kljub dialogu odkrije kot — sonet. In kako komponiran! Ž. mu je izčrpal vse bogastvo po vsebini in kompoziciji. Do živega ni mogel samo pri igri z barvo my lips two blushing pilgrims (ustnice, zardevajoča romarja), in pri igri palm — palmer. Tudi Sch. ni mogel izkoristiti ne ene ne

druge. Ž. je prosto prevedel *O trespass sweetly urg'd* (dobesedno: o sladko očitani greh), sicer pa je povsem točen. Ž. ima isto število vrstic kot izvirnik, Sch. 4 več, C. celo 6 več. Tako je edino Župančiču uspelo podati tudi umetno zgradbo dialoga (Romeo 4 vrstice — Julija 4 vrstice, R. 1 — J. 1, R. 2 — J. 1, R. 2 — J. 1, R. 1½ — J. ½). C. kot nikjer tudi tu ni rimal, Sch. je svojih 22 verzov rimal simetrično (dvakrat po štirje verzi s prestopno rimo, trikrat po dva verza s zaporedno rimo, dvakrat po štirje verzi s prestopno rimo). Ž. je bil na najboljši poti do točnega posnetka soneta, a je ravno 13. in 14. verz, kjer ima Sh. zaporedno rimo (kot sploh v sonetih), zvezal naprej s prestopno rimo. Kljub tej malenkostni razliki pa je Župančičeva prepesnitev nedvomno klasičen vzor prevajanja, da ji je v svetovni literaturi malo enakih.

Izvirnik (39)

Romeo: If I profane with my unworthiest hand,
This holy shrine, the gentle sin is this,
My lips two blushing pilgrims ready stand,
To smooth the rough touch with a gentle kiss.
Juliet: Good pilgrim you do wrong your hand too much
Which mannerly devotion shows in this,
For saints have hands, that pilgrims' hands do touch,
And palm to palm is holy palmers' kiss.
Romeo: Have not saints lips and holy palmers too?
Juliet: Ay pilgrim, lips that they must use in prayer.
Romeo: O then dear saint, let lips do what hands do,
They pray, grant thou, lest faith turn to despair.
Juliet: Saints do not move, though grant for prayers' sake.
Romeo: Then move not while my prayer's effect I take,
Thus from my lips, by thine my sin is purg'd.
Juliet: Then have my lips the sin that they have took.
Romeo: Sin from my lips, O trespass sweetly urg'd:
Give me my sin again.
Juliet: You kiss by th' book.

Župančič (32—33)

Romeo: Če moja roka, je, v slo zapeljana,
svetinjo to z dotikom užalila,
greh moji ustni, romarja skesana,
s poljubom rahlim rada bi izmila.
Julija: Krivica tvoje roke ni velika:
z njo si pokazal se pobožno vdan;
saj vernik se svetnikom rok dotika,
in romarski poljub je dlan na dlan.
Romeo: Nima svetnica ust, in romar tudi?
Julija: Ima jih, romar, za molitev le.
Romeo: Čuj, molim: usta kot prej dlan ponudi,
svetnica, da mi vera ne umre.
Julija: Svetnica, najsi vsliši, se ne gane.
Romeo: Miruj, da vtrgam si molitve sad.
Tako so ustne greha mi oprane.
Julija: In jaz ostala z grehom sem brez nad.
Romeo: Z grehom od mene? Milostno pogubljaš!
Daj greh nazaj!
Julija: Premojstrsko poljubljaš!

Cankar (44—45)

Romeo: Če sem z rokó oskrunil roko tvojo,
svetnica lepa, rad se pokorím.
Dva romarja se bližata mi ustni,
da prejmeta odvezo za moj greh.

Julija: Ne, romar, tvoja roka ni grešila,
 ko šla je k svoji tovaršici v vas.
 Roké pobožne se svetnik ne brani,
 pozdrav roke je romarski pozdrav.
 Romeo: Kaj nimajo svetnice tudi ustnic?
 Julija: Dà, kakor romarji: da molijo.
 Romeo: Dovoli torej, o svetnica mila,
 da tudi ustna te pozdravijo;
 pobožno molim pred teboj: usliši,
 da vera se v obup ne spremeni.
 Julija: Saj, romar, veš, da se svetnik ne gane,
 čeprav usliši prošnjo romarja.
 Romeo: Tedaj ne gani se, kakor svetnika,
 da ustnice vzemó, kar so prosile.
 Tako so dale tvoje ustnice
 odvezo mi za mojih ustnic greh.
 Julija: In moje ga imajo za plačilo?
 Romeo: Greh za plačilo? O očitanje
 sladko izmišljeno! Brž greh nazaj!
 Julija: Vi poljubavate prav po pravilih!

Pri takem mojstrskem prevodu bi bilo prav za prav odveč, naštevati napake in netočnosti. Če jih bom nekaj naštel, jih bom ravno zato, da pokažem, kako dlakocepski moraš biti, če hočeš v Župančičevem prevodu najti kar koli, kar bi zaslužilo grajo. (41) Turn back dull earth and find thy centre out — (37) Daj, zmrzla zemlja, suči se za soncem je sicer (po Schleglu) dobro prevedeno, treba pa bi bilo vsaj opombe (earth znači telo, centre pa dušo, prim. sonet 146: Poor soul, the centre of my sinful earth — Uboga duša, središče mojega grešnega ila). Namesto (50) pradedje moji za (53) grandsire bi bila boljša ednina, ker zabavljica leti na resnega in krotkega Benvolia (sivec, mevža). Na isti strani je Ž. izpustil dolgo prerekanje med Romeom in Mercuriom, kar se mi zdi prav, dasi je mesto značilno za Romea, kako ne ostane nobene dolžan (C. 69—71 ima to mesto v celoti). Povsem nerazumljiva je Mercutiova šala o zajcu (56), kot jo je prevel Ž. (51—52). So ho pomeni »izsledil sem ga«, namreč zajca (Ž. ima po Schleglu Ho, ho!, enako C.); tako je šele razumljivo Benvoliovo vprašanje Kaj si pa zavohal? in nato Mercutiovo odgovor Zajca ne... Bolje bi bilo, ko bi Ž. izpustil vse, ne samo odlomka iz balade, ker bi sledečih dvoumij s hare in hoar (namiguje na whore) tako ne mogel prevesti. (73) Wash they his wounds with tears? (vprašalno tudi Sch.) prevede Ž. dopovedno (70) S solzami / mu rane vmivata. Morda boljše želelno: naj mu le umivata. Oksimoron (103) merry dump (vesela žalostinka) se pri Župančiču zgubi: (100) vesela poskočnica (C. 146 po Schleglu vesele litanije). Na strani 101 je Ž. brez škode izpustil nekaj vrstic duhovičenja o notah (C. 146 Jaz vas bom že zdo-re-mi-fa-so-lasal! Notirajte si to! itd.).

Ž. si dovoljuje takele pravopisne svoboščine: kedo, tma, kakošno, ktero, htel. Če so té zaradi ritma in kot napotek za branje upravičene, pa so nepotrebne: vgaša, štirnajst, vtrgam, udan, vničil, vbili, vgodna, vtegnili, vsmrte, vsmiljenja, vstavil in še kaj takih. Osamljena je napaka prelezti (41). Po tiskovni pomoti je na strani 98 za: O strašna ura! izpadla oznaka Capulet (govori naslednja dva verza).

Spremne besede (A. Robinson) so napisane preveč na hitro roko. (Da se zgodba opira na resničen zgodovinski dogodek, menda ne bo držalo.) Človek bi si želel več kot samo kratko vsebino in karakterizacijo oseb. Ravno analiza sloga, ki jo nekoliko načne, ko govori o Romeu, bi bila zanimiva. Opazke je napisal Ž. sam (pri str. 54 citira celo Levstika!). Le škoda, da jih ni več. Lahko bi jih obogatil s citati iz izvornika, potrebno se mi tudi zdi, da bi navedel izdajo, po kateri je prevajal. S tem bi knjigo dopolnil tudi kot pripomoček pri študiju originala, čemur prevod, ki je hkrati dobeseden in prepesnjen, lahko odlično služi.

Župančičev prevod ne pomeni samo presaditve tujega dela k nam, marveč tudi ustvaritev nove slovenske umetnine. Za slovenski jezik in literaturo je tak prevod obogatitev kot marsikatero izvirno delo ne. Gospa Copelandova je nekoč zapisala, da je v prevodih Shakespeara Župančič »maker« svojega jezika, in to tudi je.

Karel Rakovec.

Kitica Mickiewiczvih. (Uvod napisal in pesmi prevel Tine Debeljak. Risbe ročno vrezala v cink in linolej Bara Remčeva.) V Ljubljani 1943. 134 str.

T. Debeljak velja za dobrega poznavalca slovanskih književnosti in spretne prevajalca slovanske poezije; ta dobri sloves je tudi v tej »Kitici« potrdil z lepo uspelimi prevodi, posebno v liričnih ali lirično nadahnjenih epičnih partijah. Tokrat je bila naloga prav posebno težavna. Saj je Mickiewicz menda oni med vsemi slovanskimi poeti, ki ga je najteže dopovedati v kakem drugem jeziku. Polnota njegovega notranjega doživetja, kondenzirana intenzivnost, ki se kaže v naravnost kiklopski zgradbi njegovih verzov, v strmih gradacijah in težkih kontrastih, fina ironija in ljubki humor, ki zveni ob njegovih včasih tako preprostih besedah, vse to so težave, ki se jih prevajalec, če nima prave distance do originala, ki mu — dobro znan — zveni v ušesih in nad njegovim prevodom, ne zaveda v toliki meri, da bi lahko presodil, ali bo njegov prevod enako umljiv človeku, ki originala ne pozna. Poleg vsega tega je slovenski prevajalec še handicapiran z različnimi oblikami slovenskega pomožnega glagola, ki mu jemljejo tako potrebne zloge skopo odmerjenega verza. Zato pač ne bo odveč nekaj splošnih opazk in podrobnih analiz posameznih odlomkov, da čitateljem pojasnimo nekatera bolj trda ali teže razumljiva mesta prevoda, prevajalcu samemu pa pokazemo, kje tičijo težave in kako jih je mogoče premagati. Ne bilo bi lepo, če bi moža, ki se je lotil enako lepega, kakor težavnega dela, da nam poda »Gospoda Tadeja«, pustili brez vsake pomoči.

Razveseljivo je, da se je Debeljak otresel neke zmotne misli, ki prav po nepotrebnem ovira splošni napredek v naši prevodni literaturi. Če hočemo dobiti dobre prevode znamenitejših tujih pisateljev, ne smemo prezirati dela, ki so ga za tega ali onega pred nami opravili že drugi; kar je v njihovem delu dobrega, je treba kratko in malo prevzeti. Pri nas pa se vsak trudi na novo in nekak sram ga ovira, da bi se pri tem oprl na prednike. Debeljak pa je v to »Kitico« mirno prevzel dva Moletova prevoda in iz opazk na koncu knjige izvemo, da je imel pri rokah tudi češki in hrvaški prevod »Gospoda Tadeja«. (V Ljubljani mu je na razpolago tudi nemški, Lippinerjev, ki splošno velja za vzornega!) Škoda samo, da je pri tem obstal na polovici pravega pota.

Prvi Slovenec, ki je Mickiewiczza prevajal, je bil — Prešeren, ki je že l. 1837. priobčil prevod njegovega soneta »Resignacija«. Res da je ta prevod nemški, toda na njem bi Debeljak lahko videl, kako je Prešeren vsebino tega soneta razumel in kako jo je podal drugim. In poleg vsega tega stoji ob tem prevodu še izrečna opazka: »In Versmasse des Originals,« kar pri Prešernu nikakor ni brez pomena in namena. Debeljaku je ta prevod kajpada znan, samo okoristil se ni z njim, kolikor bi se bil lahko. Samo primerjajmo njegov prevod tega, sicer — posebno za mlade ljudi! — ne prav lahko razumljivega soneta z originalom in Prešernovim prevodom.

Prva kvarteta opisuje v izraziti gradaciji tri tipe nesrečnikov: 1. pozitiv: ki ljubi brez odziva; 2. komparativ: ki ljubezni sploh ni zmožen; 3. superlativ: ki se s praznim srcem spominja, da je nekdanj pač ljubil, zdaj pa ne more več. Te tri tipe je Debeljak raztegnil na štiri, toda tretji je pri njem samo smiselna dubleta drugega, o četrtem (Mickiewiczzevem tretjem) pa pravi: »ki ljubil je, kar ni mogoče pozabiti«, kar je nejasno, ker ne vemo, kakšen objekt je menjen s »kar«. V drugi kvarteti opisuje M. v ostrem kontrastu zadrege, v katere prihaja tretji tip nesrečnika pred koketno zapeljivko in nedolžnim dekletom. Ta kontrast je pri D. popolnoma zabrisan, s tem pa tudi onemogočena prava, smiselna zveza s sledečimi tercinami. Zato D. tudi ne prinaša pravega sklepa, ko pravi o tem tretjem nesrečniku, da »za vsemi se ozira, nad vsemi obupuje«. Toda on se ne ozira za vsemi, ampak je enako nesrečen, pa naj se že ozre na zapeljivko ali

devico, obupuje pa »pred« vsemi, saj niso one vzrok njegove nesreče, ampak samo njegovo lastno, prazno, mrtvo srce.

Podoben primer imamo pri sonetu »Morska tišina«, ki ga je D. prevzel v Moletovem prevodu, toda je ob njem pokazal premalo kritičnosti. Iz prevoda bi človek sodil, da stoji M. na neki gori Tarkankut, v nekakem paviljonu ali pred njim, pa gleda na morje pod seboj. Toda ta predstava je napačna. Tarchankut, kakor se danes piše, namreč ni nikakšna gora na Krimu, ampak najzahodnejša točka Krima, rt s tem imenom; »na višini« torej ne označuje nadmorske višine, ampak vzporednik, geografsko širino nekako 45° 40' stopinj severne širine, na kateri je Tarchankut, morsko »pozicijo«, nekako med Krimom in izlivi Donave, na kateri se M. v tem trenutku nahaja. Oni »paviljon« namreč ni nikakšna zgradba, ampak strokovna označba za štirioglato zastavo, s katero vsaka ladja izpoveduje svoje državljanstvo. Trebalo bi torej stati »Na višini Tarkankuta«, in »Le veter s paviljonom božajoč šepeče«, kar bi bilo pravilno, čeprav razumljivo samo onim, ki jim je znana tudi geografska in navtična terminologija.

Sonet »Gora Kikineis«, ki je tudi prevzet v Moletovem prevodu, ne podaja pravega smisla, ker polaga besede v usta Mickiewiczzu, kar ne daje pravega smisla. Odpadla je namreč — zelo potrebna — označba, da teh besed ne govori M., ampak »Mirza«, njegov spremljevalec po Krimu, kar je v izvirniku lepo označeno, a je tu žal izpuščeno. Zadnji verz tudi ne podaja pravega smisla, ker je v prevodu preozek. Izvirnik namreč pravi: »naj nihče več ne poskusi te poti«.

Sonet »Grob Potocke« je zanimiv zopet z druge strani. Konec se v prevodu glasi (M. želi sam biti pokopan ob njeni strani):

»Ko romarji ob tvojem govorijo grobi,
besede rodne zvok buditi mene jame,
in pesnik, ki ti poje to pesem o tegobi,
ko vidi bližnji grob, naj poje jo še zame.«

Ob besedah »pesnik, ki ti poje to pesem«, ne moremo misliti na koga drugega, ko baš na Mickiewicza, toda kako naj se to sklada z zadnjim verzom? Če primerjamo ta prevod s starejšim, ki je izšel v »Bahčisarajskem vodometu« (str. 25), pa vidimo, da je D. tukaj nekaj prav po nepotrebnem in po nerodnem »popravitelju«. Tam stoji namreč:

»In pesnik, žalostinko pojoč tvoji tegobi,
že vidi bližnji grob — zapoje jo še zame,«

kar je vsekakor pravilneje in bliže originalu, čeprav v njem ni govora o kakšni »tegobi«. Toda »tegoba je jako moderen izraz«, je konstatiral že Milčinski (Humoreske in groteske, str. 205), posebno priljubljen tudi Debeljaku, čeprav v pesniški jezik prav ne sodi, ker je sinonim za bolj prozaične, vsakdanje težave, nadloge, stiske in skrbi.

Škoda je, da »Janičarski paša« ni ves preveden; manjka mu namreč drugi del s presenetljivim koncem.

V prevodu »Farysa« je ostala trda, še premalo izgajena kitica:

»Voham,« kraka, »tukaj trup je!
Jezdec glup je, smrad ta glup je!
Jezdec išče pot v puščavi,
belonogi vran sled travi!
Trud zaman za oba dirjača:
kdor sem zajde, se ne vrača!«

Če je že »sëp« prevedel z »jastreb«, za kar ga ni treba kregati, bi vendar tukaj ne smel govoriti o »krakanju«, ker se o jastrebu ne pravi, da »kraka«. Po nepotrebnem je namesto »konj« postavil afektni »smrad«, ker je s tem umevanje kitice samo še otežkočil, še bolj pa s samovoljno rabo besede »vran«

nam. »vranec«, ker veže čitatelj to besedo avtomatično s »krakanjem«, pa se potem v sledeči vrstici zaman izprašuje, kdo neki sta ta »oba dirjača«.

»Ordonova reduta« ima nekaj nerodno ali krivo prevedenih verzov. Prav po nepotrebnem je D. »granate«, ki so vendar dovolj poetične in za verzifikacijo porabne, zamenil s »šrapneli«, ki jih za Ordonovih časov mogoče še niti niso poznali. »Ko Turke na Balkanu plašijo tvoji zvonik«, bere človek nekoliko začuden, kako da se Turki bojijo zvonov, dokler mu izvirnik ne pove, da so mišljeni prav za prav »kanoni«, in enak tehnični nesporazum je v prevodu verza »Poslednji je vojak gorečnost v krvi udušil«; kjer pomeni »zapał« izvirnika prav konkretno zažigalno ponvico pri topu. Tudi ne nastopi Ordon »s prižgano svečo«, ki je za tako situacijo nekaj neverjetnega, naravnost nemogočega, ampak z »lunto«, »zažigalno vrvco«. —

Poglavje za sebe je »Gospod Tadej«. Da je delal prevajalcu skrbi njegov »metrum«, oziroma problem, kako ga naj prenese v slovenščino, zvedo iz opazke na koncu knjige. Po svojem dobrem instinktu pesnika je bil na pravi poti, ko ga je začel prevajati »po posluhu«, kakor sam pravi. Samo škoda je, da je moral čakati, da mu je Pigońeva knjiga iz l. 1929. (!) prišla v roke, ki ga je s prave poti zavedla na krivo. Pri nas je namreč ta problem prav tako star kakor početki naše pesniške umetnosti, rešila pa sta ga že pred več ko sto leti v teoriji Čop, v praksi pa Prešeren. Ko se Poljakom o takih vprašanjih še niti sanjalo ni, je pisal Čop neznanemu Poljaku: »Und was sagen Sie zu der Versification, zu dieser im Polnischen neuen Behandlung des Alexandriners?« In v prav istem pismu opozarja Čop Poljaka na bistvo one novosti, ki ga kratko in točno imenuje »bewegliche Cäsur«. To pismo je med nami znano že od l. 1910., ko ga je Žigon priobčil v »Carniolii«. Če ne od tam, ga D. pozna iz Rospondovega članka, ki ga sam citira v uvodu »Kitice«. V njem stojijo one pomembne besede na str. 295-6; D. jih je brez dvoma bral, samo da se ni nad njimi dovolj zamislil. Podrobno pa je ves problem rešen od l. 1917. sem, ko so ga obširno preresetali v »Času« Pavlica s svojimi opazkami o razmerju med hebrejsko in slovensko metriko, v »Slovanu« Žigon s svojo razpravo »Amor, ch'al cor gentil ratto s'apprende«, Župančič v »Ljubljanskem Zvonu« s svojo glosso »Ritem in metrum«. Pri tem se ne sme prezreti važna zaključna opazka »Časovega« urednika A. Ušeničnika na str. 302, v kateri je s spretno filološko konjekturo lepo odstranil neko težavo, ki je Žigona po nepotrebnem zapeljala na stranska pota. Od takrat ni med nami nobenega dvoma več, kako moramo sloveniti Mickiewiczzeve »aleksandrince« in — Dantejeve enajsterce! Če bi se od kakšnega koli Pigońa dali zapeljati, da bi Mickiewiczevemu verzu vsilili mrtvo monotonijo psevdoklasicistične formule 7 + 6, bi grešili nad Mickiewiczem in njegovo umetnostjo.

Čim večja je umetnost, ki se manifestira v kakšni jezikovni umetnini, tem več je za prevod treba znanja o njej in okoli nje, golo znanje samega jezika že davno ne zadošča več. In potrebna je intimna poglobitev in požrtvovalen trud, da se genialna tvorba umetnika prenese v tuj jezik. »Grof ljubil čudovito, novo je naravo« — kaj naj pomenijo te besede, kaj naj bo romantičnega na tem? Original pravi, da so ga mikali nenavadni »widoki«, prizori, scenerije — s tem se začne odstavek, ki je pisan s fino ironijo in humorjem, kar se le redko kaže tudi v prevodu. Humor je v kontrastu, s katerim imenuje M. konoplje »ciprese zelenjavnega vrta«, kar je D. (str. 88) poslovenil kot »ciprese rožne«. Humor ali rahla ironija, ko opisuje zeleni venec okrog grofove glave, ki si ga je nabral, ko se je plazil po travi, v verzu, ki bi spadal na konec str. 96, a ga nikjer ni.

»In zlata steklenica — medéno dno ponvice,
in — mrkvica rumena je oni rog božice,«

izvirnik pa govori samo preprosto »spomnil se je tudi posode: zlata kanglica, ki se mu je zdela rog Amalteje, je bil v resnici korenček«.

»Tibure staroslavne prečudnih vodopadov
in paulizanske jame sinjega odseva«

beremo na str. 117, kjer je prevajalec menda mislil na Tiberio in na Capri s slovečo »Sinjo jamo«. V resnici pa imamo tukaj že iz Horaca znani Tibur, današnji Tivoli, mestece severovzhodno od Rima, in današnji Posillipo, ob neapeljskem zalivu, kraj, tako imenovan po še danes ohranjenih ostankih neke antične vile z imenom »Pausilypon« (= »Sans-souci«).

Od kod se je na str. 118 pri opisu leske vzel »slak«, pod katerim se leske kar krivijo, je nejasno, nemogoč pa je verz »robidnic črna usta grizejo (nam. »se stiskajo«) maline«.

Grofov umetniški »credo« je napačno preveden (str. 119). Original pravi: »priroda... je (za umetniško delo) forma, snov, ozadje, (njegova) duša pa je navdih, ki se dviga na krilih fantazije, gladi z okusom, opira na pravilih.« Neumljiv je prevod verzov (str. 120):

»Umetnost pejzažistov
Italija rodi nad — domovina kistov« —

izvirnik pravi jasno in preprosto: »Zato je tudi v pokrajinskem slikarstvu Italija bila, je in bo domovina umetnikov.« Prenagljen je prevod (str. 125):

»tak ščinkavce privablja, ujame pa vrabiča
na limanice ptičar...«

ker pravi izvirnik, da označi Telimeno: »tako gleda ptičar z enim očesom na mrežo, nastavljeno ščinkavcem, z drugim pa na past za vrabce«. Telimena ima pač za vse primere, kakor se pravi, »dvoje želez v ognju«: s ščinkavci sta menjena grof in Tadej, z vrabcem asesor — ujet pa ni še nobeden!

Težave ima bralec v primerih, kjer je D. kratko in malo ohranil besede originala. Tukaj ne mislim toliko na »Zoško«, ki bi jo lahko mirno preoblekel v našo »Zofko«, kakor je celo pri nas manj navadnega »Tadeja« postavil na mesto poljskega »Tadeusza«, ampak na primere, v katerih ima izvirnik besedo »owad«. Ta poljski »owad« pomeni lahko marsikaj, celo tudi našega »obada«. Toda ker je v slovenščini »obad« sinonim za »brencelj«, so v slovenščini nemogoči verzi, kakor na pr.: »in vrgle ti v srce spominov zle obade« (str. 56). »v njih (gobah) gnezdiyo obadi« (str. 104). Slovenec se bo izpraševal, kaj naj išče v slovenskem verzju »zmija« (str. 88), kaj pomeni »kvestor« (str. 89), »palestran« (str. 110), kako so na str. 118 v verz prišle »sandale« (prav bi bilo »sandel«), kaj so »podanja« (str. 125), in zmajeval bo z glavo nad »ordenom« (str. 110, 111), ki ga v slovenskem verzju prav tako malo potrebujemo kakor »gazdo« (str. 125), »plebana« (str. 126) in »mundur« (str. 130).

Mnogo tega in podobnega je zakrivila skrb in stiska za rime, ki je v prevod prinesla mnogo besed, ki so nerazumljive ali pa naravnost trivialne, situaciji neprimerne. Takšni so na pr. »otročaji« (str. 59), »grljušati«, »zubljeti« (str. 46), »sledina«, »jale« (str. 72), »mrtvaki« (str. 73), »ločja šibe« (str. 87), »kuta« (nam. »kapuca«, str. 89), »kurica« (str. 94), »resača« (str. 101), »globanja« (kar je sicer ženska oblika, na vzhodu, za »gobana«, str. 107), »vlečka iz korala« (str. 108), »sive buke« (str. 118; »buk« je v poljščini masc.), »razcvetje« (str. 130, kar je sicer v botaniki izraz za »sestavljjen cvet«). Takih besed imamo precej tudi tam, kjer jih niti ni izsilila rima; na pr.: »muštace« (str. 59), »blagóv« (str. 64), »sojka« (str. 96; izvirnik ti pove, da stoji ta beseda za »lepotico«), »prišlek« (nam. »prišlec«, str. 100), »turist« (str. 111, 117; pred več ko sto leti!), »limbar« (str. 122), »služad« (str. 122), »sprotoletje« (str. 129), »žerjali« (str. 131). V ustih — in mislih — romantičnega grofa so trivialne besede kakor »fletna« (str. 100) in »punca« (str. 101) popolnoma nemogoče; kaj bi le rekel o njih, ko je že preproste Zofkine odgovore — ne »ponašanje«, kakor pravi D. — imenoval »tak wiejskie, tak gminne«!

Kadar gleda samo na rime, zgreši D. celo potrebno kongruenco med subjektom in predikatom, ali pa kako drugače posili slovenščino. Tako beremo na str. 56:

Med razkošnimi vrtovi v krajini vesne mlade
si ovenela roža, kajti *zapustile*
so kot metulje čari te mladosti mile
in *vrgle* ti v srce spominov zle obade.

Na sever proti Poljski sijó zvezdá mirjade —
zakaj so na tej poti tako se *razblestile*?

Stiska z rimami je zakrivila, da so tercine VI. Krimskega soneta (str. 55) nerazumljive ali vsaj težko razumljive. Tam bralca udari »celotna gmota« harem-skega vodnjaka, da ne ve, kaj bi naj s to znanstveno označbo, s katero je podana preprosta beseda izvirnika, da je vodnjak še cel, neporušen, vse drugo okoli njega pa je prešlo in propadlo: »ljubezen, slava in mogočnost« — ne »ljubezni slava in mogota«. Z nerodno anticipacijo misli »vir le usahljiv je« pa je oslavljen kontrast proti onim trem, ki bi naj bile večne, dočim studenec »hitro teče« (tako da bi človek lahko mislil, da ga bo kmalu konec).

»Iz epiloga Gospodu Tadeju«, ki stoji v nekaterih izdajah kot »Prolog«, kar se meni zdi primernejše, pa je podanega v prevodu premalo, da bi bil že v tej obliki poraben za javnost, ki izvirnika ne pozna. Tudi pove prevod

»še oni k pesmi tej so kaj pridali
kot na otoku pravljčni žerjali:«

manj ko stoji v Mickiewiczu samem.

Obširen uvod in opazke na koncu knjige prinašajo vse, kar je za navadnega Slovence potrebno kot ključek za umevanje Mickiewiczza. Škoda samo, da si nepoučeni ne bo na jasnem, kako je prav za prav naslov mesijanistični, drobni bibliji, ki jo je napisal Mickiewicz: »Knjiga (ali »Knjige«?) romanja poljskega naroda.«

Umetniška oprema knjige se nevsiljivo, lepo prilega bistvu Mickiewiczzeve umetnosti in dela to knjigo, posebno v današnjih, čisti poeziji tako odtujenih časih, še prav posebno priljubljeno.

T. Debeljak je danes — po vsem, kar je pokazal doslej — edini, od katerega lahko pričakujemo, če že ne vsega Mickiewiczza, pa vsaj celotnega »Gospoda Tadeja«. Samo: nonum prematur in annum! Vse opazke tukaj so nasvet na njegovo težko, toda zaslužno pot, ki kaže že toliko lepih uspehov. »Ubi plura nitent«, nekaj madežev — saj jih ima celo sonce — ne more vzeti cene celotnemu opravljenemu delu.

J. A. G.

Pripomba. Ne mislim polemizirati z gornjimi opazkami g. dr. Glonarja, kateremu sem hvaležen za pozorno primerjavo mojih prevodov z izvirnikom ter za pripombe, ki mi bodo gotovo prišle prav pri nadaljnem prevajanju Mickiewiczza, meni tako ljubega avtorja. Pripomnil bi samo to, da bi podrobnejša oznaka pri prevodih prof. Moleta bila na mestu pač pri bolj komentirani izdaji, da pa je estetski učinek, za katerega mi je šlo, isti, tudi če si predstavljam Tarkankut kot grič, s katerega gledam na ladjo; prav tako je tudi iz druge pesmi brez komentarja razvidno, da potujeta dva ter da gre eden naprej preiskat pot.

Kar se tiče opomb pri »Farysu«, se verz v knjigi, iz katere sem prevajal in jo navedel na koncu (Kidlova izdaja na str. 289) glasi: — Czuję — krakał — zapach trupi. — Jezdziec głupi, zapach głupi. — kar sem prevel doslovno: — Voham; kraka, tukaj trup je! — Jezdec glup je, smrad ta glup je! — Verjetno pa je — to se vidi iz notranje zveze, kakor jo navaja dr. Glonar — da gre tu v izvirniku (Kridlovem ponatusu) za tiskovno pomoto. V Ordonovi reduti sem prevel poljsko »spiż« z »zvońi«, kajti ta beseda pomeni predvsem »zvonovina« ter sem si predstavljal, da so to topovi, preliti iz zvonov. Prav tako tudi »zapał« lahko pomeni abstraktno »gorečnost«, kakor navaja Callierov slovar na prvem mestu (Eifer), pa tudi konkretno. »Goreča sveča« je dobesedni prevod v verzu: »trzymaj palną świecę«. — Kar se tiče moje »pavlizanske jame« je tu — po komentatorju Pigoni, mišljena »jama (ka-

kih tisoč korakov)« Pauzilipo pri Napoliju. Kar se tiče drugih besed, ki da bi jih ne smel rabiti, se mi zdi, da sem z njimi samo dal stari poeziji svojsko barvo, nadih starosti (n. pr. zmija, sledina, globanja, služad, žerjal itd. itd.), in se mi zde celo lepe besede, vredne poživljenja. Moti se Glonar v očitku, da »kraska« pomeni »lepotica«, v kar ga je zavedla češčina, temveč resnično »sojka«, kakor pravi komentator Pigoň (str. 131); ptič, ki se sicer imenuje tudi sinowrona, zelo plašna ptica. Tudi se vidi, da se je v verz: »Umetnost pejzažistov, Italija rodi nad(!) — domovina kistov« vrinila tiskovna pomota — in bi moralo biti »rodi nam«. Pa ne gre mi za to, kajti pri 2000 verzih z ženskimi rimami, ki jih vsebuje moja zbirka prevodov, se pri natančnem razboru pokaže gotovo tu in tam kakšna filološka nedognanost. Šlo mi je tudi bolj za pesniški nadih prevoda, za Mickiewiczovo plastiko podob in za čustvo, ki je v teh verzih, za njegov patos in dinamičnost.

Nakazal bi v tej pripombi rad samo trud za ugotovitev verza v »Gospodu Tadeju«, ki sem ga skušal praktično rešiti že dvakrat. Ta problem je bil vzrok, da se po tolikih letih, ko sem prevajanje začel, nisem več lotil prevajanja. Kajti ritem, kakor sem ga uporabil v DS l. 1934, ni zadovoljil ne mene ne druge, dasi je zelo blizu Mickiewiczevemu. Pozneje sem se seznanil z drugimi slovanskimi prevodi, ki so ritem vse bolj uniformirali ter želi vse priznanje (na pr. Maretić pri Gołąbku). Sam sem v opombah o problematiko nakazal ter priznal, da je bila odločilna za moj ritem opomba prof. Pigoña, največjega strokovnjaka za Mickiewicza (izdajatelja jubilejne izdaje Gospoda Tadeja l. 1934), da je M. vseskozi pri svojem silabičnem Aleksandrijcu (13 zlogov) uporabljal po sedmem zlogu žensko cezuro, razen v enem primeru (str. 143). To cezuro imata Maretić in tudi Krasnohorská. M. metrum je torej: prost ritem, 13 zlogov, po 7. ženska cezura ter vseskozi ženska rima. Stal sem pred odločitvijo: ohraniti notranji kanon metra in ženske rime (12.000 verzov!) ali prevajati svobodno, kakor sem l. 1934! Odločil sem se za prvi način, po zgledu drugih slovanskih prevodov, kar je mojim prijateljem polonistom, katerim sem dal prebrati nekaj zgledov, bolj prijalo, da, zdelo se jim je doseženo z njim prav to, kar je v prejšnjem prevodu manjkalo. Tako sem ohranil skoraj dosledno prvih sedem zlogov s cezuro, v drugem delu pa si pridržal neko svobodo, zaradi česar je prišlo včasih več kot 13 zlogov v verz in dalo barvo večje prostote, kot je drugi slovanski prevodi nimajo. S tem sem seveda grešil proti absolutni svobodi ritma Mickiewiczovega, toda rešil njegov notranji kanon. Na opozoritev dr. Glonarja v tej oceni, sem pogledal še Lipinerjev nemški prevod. Da, ta je najbližji Mickiewiczovi metriki; ohranil je svobodni metrum. Toda on je na drugi strani »grešil«: ni ohranil cezure, izključno ženske rime je nadomestil z mešanimi ter prevod uniformiral v akcentih: skozi ves spev je ohranil šest glavnih akcentov, ki se sicer v izvorniku tudi zelo menjavajo (4, 5). Kaj je sedaj priporočljivejše za slovenski prevod, ki se ne da vkleniti adekvatno v poljsko metriko? In kdo ve, če ni Mickiewicz naglašal po kvantitetnem načinu, ne po udarih?

To samó v toliko, da se vidi, da je stvar zelo zapletena ter lažja v teoriji, kjer gre za posamezne verze (kot pri Prešernu znani verz: stráža na pomoč zavpije!) kakor pa v praksi. Isto je pri Dantejevi Komediji, če človek primerja Dantejevo tercino s tercino Župančičevega prevoda ali Debevčevega in Ušeničnikovega ali pa tudi druge izvirne slovenske tercine, ki so grajene bolj metrično kakor ritmično ter se le sem in tja posreči kakšen dantejevski verz — mimogrede.

Za vse opombe sem g. dr. Glonarju hvaležen, kajti taka strokovna kritika more biti vedno le plodna. Tine Debeljak.

Charles Dickens, Dorritova najmlajša. Povest v dveh knjigah. Založba Naša knjiga št. 15. Iz angleščine prevedel Mirko Javornik. Opremil arh. Vlado Gajšek. Natisnila Zadrúžna tiskarna v Ljubljani. Leta 1942.

Za Župančičevim prevodom velikega angleškega pisatelja Charla Dickensa (1812—1870) Davida Copperfielda in Pickvikovci smo v preteklem letu dobili

Javornikov prevod Dorritove najmlajše, povesti v dveh knjigah, katere prvi del nosi podnaslov Uboštvo, druga knjiga pa Bogastvo, celotna knjiga pa se v izvirniku imenuje Little Dorrit. Charles Dickens ne pomeni samo velikana v angleški, marveč tudi v svetovni književnosti iz prejšnjega stoletja. Delo Dorritova najmlajša nosi sicer skromni naslov povest v dveh delih, a je nedvomno pravi pravcati roman ne samo po obširnih zgodbah in zapletih, marveč tudi že po zunanjem obsegu, saj obsega skoraj tisoč strani.

Glavna fabula se plete med Amy Dorrit in Arturjem Clenmanom, a ta zgodba sama na sebi je samo majhen delček obširnih zapletov med širokimi krogi iz vrst angleških lordov in plemičev pa tudi iz preprostega ljudstva, prav vse sloje je zajel Dickens. Dorritova najmlajša in Artur sta nekako najbolj preprosto in naravno prikazani osebnosti, vse druge postave, vsi drugi liki bodisi iz kroga izobražencev ali nižjega ljudstva pa so navadno le izredne, čudaške in posebne postave, originali, ne manjka pa delu tudi že splošnih tipov in prerezov. Tako bi s te strani mogli Dickensa šteti za romantičnega realista.

Kompozicija dela je odlična, čeprav ravno Dorritova najmlajša precej zaostaja prav v tem pogledu za boljšimi Dickensovimi deli, kakor sta ravno David Copperfield in Pickvikovci. Kljub temu pa, da sta glavna junaka še najbolj naravno in preprosto prikazana, vendar tudi ta dva izhajata in živita v izrednih življenjskih okoliščinah. Arturjeva mati je posebna ženska, s posebno romantično preteklostjo, živeča v skrivnostni romantični hiši, obdajajo jo prav tako skrivnostne postave Flintwich z ženo, nenavadni obiskovalec Blandois in drugi, prav tako je družina Dorritove najmlajše čudaška: oče Viljem je čudak, stric Frederick posebnež, brat Tip klatež in razvratnež, sestra Fanny sprva plesalka, pozneje v bogastvu prav tako precej nenavadna ženska v boljši družbi.

Sprva vidimo Dorritove revne, njihov oče je prišel v Marchaleo zaradi zadolženja, v drugem delu pa spremljamo to družino kot bogato na popotovanjih po Švici in Italiji. Da so se mogli povrniti med bogate sloje, jim je največ pripomogel poštenjak Artur Clenman. V Marchaleski ječi se spletejo najrazličnejše vezi med posameznimi junaki naše zgodbe, razpletejo se pa vse šele ob koncu druge knjige, ko se razvije tudi vsa čudna in skrivnostna zgodba Clenmanovih. Zgodba s skrinjico, razmerje Arturjevo do matere, skrivnostno življenje njegovega rajnega očeta, hromost Arturjeve matere — vse to so skrivnosti, ki jih je pisatelj namenoma zamolčal in jih razkrije šele ob koncu zgodbe, tedaj tudi Clenmanova hiša nepričakovano zleti v zrak.

Ob teh osebnostih osrednje ljubavne in družinske zgodbe pa je Dickens nanizal celo galerijo postav iz angleškega javnega življenja, iz plemstva in revnih slojev, popotnikov in klatežev, mladih in starih obeh spolov, da omenimo nekatere: Meaglesova s Pet in Tattycoram, Daniel Doyce, Arturjev družabnik, Maggy — spremljevalka Dorritove najmlajše, Gowan, Barnaclei — predstavniki angleškega uradništva in birokratskega sistema, Merdle — bogataš in prevarant, ki z njegovim samomorom zgrmi v prepad cela vrsta Angležev iz boljše družbe, med njimi tudi sam Artur Clenman, ki je prej rešil iz ječe Dorrita, tako da se sedaj tudi vlogi Arturja in Dorritove najmlajše zamenjata; Chiveryjevi, očak Casby s Floro in teto, Plornich, Pancks in Ruggovi, Blandois itd. itd.

Življenje vseh teh mnogoštevilnih osebnosti teče in se razvija prav po Dickensovo — enakomerno, počasi, iz dneva v dan, na nekaterih mestih bi skoraj dejal, da se dejanje nikamor ne premakne z mesta, tako je pisatelj gostobeseden v opisovanju dogodkov in celo v prepodrobnem prikazovanju posameznih prizorov. Za hitro, napeto in dramatično prikazovanje dogodkov bi bila to Dickensova slaba stran, pa je na drugi strani to vendarle njegova največja odlika: Dickens je epik odlične mere, kakor zlepa ne najdeš v svetovni književnosti takega načina pripovedovanja v prozi. Kljub temu, da je — razen na koncu — brez pretresujočih tragičnih dogodkov in zapletov, je vendarle delo samo tudi v epiki zanimivo: pisatelj skoraj nikjer ne posega sam v psihologijo dogodkov in značajev, nikjer ne razmišlja in ne opisuje na dolgo in široko niti duševnosti svojih junakov niti ne narave, temveč vse to lahko

bralec povzame iz dogodkov samih, iz samega dejanja in iz odlično naslikanih posameznih prizorov. Moč in sila Dickensovega romana tedaj ni v globinah pretresujočih dogodkov in značajev, marveč v velikanskem gromadenju dogodkov in postav, ki so prav gotovo zaradi tega tu in tam tudi premalo zanimivi. Od strani do strani vam mrgole novi originali in tipi, s skoraj fotografsko natančnostjo so nanizani dogodki, komični značaji in smešni prizori. Nič ni abstraktnega, vse je stvarno in prijemljivo. Človek je pri Dickensu že docela realistično naslikan, romantika je torej le nekako na izviru dogodkov in deloma v kompoziciji, zlasti pa v zaključku dejanj v drugi knjigi.

Potemtakem je Dickensov slog težko posneti, zlasti ker je pristno angleški. Vendar pa je Mirko Javornik svojo nalogo odlično rešil in se prevod Dorritove najmlajše lahko vredno postavlja ob stran Župančičevega prevoda. Prevoda sicer ne morem primerjati z izvirnikom, vendar sodeč po slovenskem slogu lahko izrečem kar najbolj pohvalno oceno glede prevoda tako obširnega teksta, ki ima toliko posebnosti, našemu narodu in našemu jeziku tujih. Prav zaradi obširnosti teksta ni nič čudnega, če se je v prevod vrinilo tu in tam tudi nekaj malenkostnih slogovnih, gramatikalnih, posebno pa pravopisnih napak in nedoslednosti. Naj jih nekaj omenim! Nepravilno postavljanje ločil, precejšnje pomanjkanje vejic, nepravilnost besednega reda na nekaterih mestih, zamenjavanje besed kod in kot, raba prislova skozi v pomenu nemškega durch namesto slovenskega zmerom, ogromen namesto velik ali velikanski, nedosledno pisanje pravilnega nagnjenje in nepr. nagnenje, posel nam. opravek, pisanje prislovov bližje, lažje itd. nam. bliže, laže, dvesto, tristo, nam. pravilno dve sto, tri sto, dozdej nam. do zdaj, germanizem s pomočjo kotla (I. 44), vrvica nam. pravil. vrvca, z ničemer poleg pravil. z ničimer, bodriti nam. spodbujati, je pokazala svoj ponosni duh nam. pravil. svojega ponosnega duha (I. 273), hkratu poleg pravil. hkrati, karkoli poleg pravil. kar koli, s svetom nam. pravil. s svetom (samostalnik se glasi svet sveta kot kmèt kméta, ne pa svet sveta!), napol poleg pravil. na pol, k sreči nam. pravil. na (v) srečo. Francè Jesenovec.

Blaise Pascal: Razprava o strasteh ljubezni. V Ljubljani, pri Akademski založbi mcmxliii. Str 16.

Slovinci smo glede na filozofsko prevodno slovstvo v primeri s knjižno produkcijo z ostalih kulturnih področij še sila revni. Z nekaj odličnimi prevodi iz antičnih mislecev ga je obogatil Sovre, Ljudska knjigarna je zasnovala izdajo izbranih patrističnih del, Locke, Kant — in pri kraju smo. Filozofska knjižnica, s katero je hotela Slovenska matica sistematično zapolnjevati to vrzel, je ostala le v načrtu. Zato smo vsakega, četudi le fragmentarnega delca, ki bi hotelo označiti vsaj v glavnih obrisih tega ali onega velikega misleca, resnično veseli.

Vendar Akademski založba oziroma prevajalec Silvester Škerlj s prevodom Razprave o strasteh ljubezni nista hotela toliko prikazati Pascala in njegovo miselnost, temveč ju je vodila več ali manj misel na poljubno bibliofilsko izdajo, v čemer opažamo v zadnjem času pri nas že kar manijo.

Razprava o strasteh ljubezni je pač za Pascala značilna slogovno, v kolikor meji na njegov aforistični slovstveni stil, vsebinsko pa še toliko, kolikor daje čutiti njegovo nihanje med racionalizmom njegove dobe, ki mu je sledil še kot matematik in fizik, in pa med usmerjenostjo, ki jo je sam označil z besedami: «Nous connaissons la vérité non seulement par la raison, mais encore par le coeur» in ki se ji je predal kot filozof. Tudi na mesta, ki izdajajo Pascala-janzenista, naletimo v njej, vendar bi nam moral oni, ki bi nam hotel posredovati prerez celotne njegove miselnosti, dati v prevodu njegovo najvažnejše delo «Pensées sur la religion», s čimer bi nam šele prikazal Pascala v tem, kar je bil — bogoiskatelj in prvega predhodnika intuitivizma.

Tudi kratka beležka o Pascalu ob koncu razprave le nejasno označuje njegov pomen. Zlasti pa je pomanjkljivost knjižice tudi v tem, da prevajalec niti ne citira vira (dela, izdaje), iz katerega je razpravo zajel.

Kot bibliofilska izdaja pa seveda knjižica povsem doseza svoj namen. Tako so misli o ljubezni in ljubezenskih odnosih ne zgolj zanimivo in prijetno branje, temveč iz očitno globokega duha, kakršen je Pascal bil, zajeti aforizmi. V tem

je prevajalec pri izbiri snovi imel več kot srečno roko. Prav tako je oprema — dvobarvni tisk, naslovna podoba H. Holbeina ml. — na višku.

Knjižica je izšla v dveh izdajah, razkošni numerirani (300 izvodov) in preprosti.
J. Rakovec.

Dr. Andrej Gosar, Eden je Gospod. Misli o božjem kraljestvu na zemlji. Ljubljana 1943. Str. 175.

Naslov in smer knjige je pisatelj zamislil ob kongresu Kristusa Kralja v Ljubljani. Kot sociolog razpravlja o uresničevanju božjega kraljestva v javnem in zasebnem življenju. Misel je lepa in moderna; naslov dobro zadet. Mikavno je razpravljanje laika, sociologa in pravnika, o življenjskih verskih vprašanjih. Pisatelj je ta predmet obdelal z hvalevredno poglobitvijo. Tako more pisati le mož, ki mu vera ni le tradicionalna vnanjost. Vse je storil, da bi bila knjiga tudi bogoslovno točna; predložil jo je cerkveni oblasti. Če so torej v knjigi ostale še bogoslovne netočnosti, je zanje odgovoren teolog, ki je dobil knjigo v pregled. Bogoslovno netočne so trditve: Božje kraljestvo je po vsem bistvu **le** notranje (str. 24); vnanje večkrat enači s svetnim, versko (duhovno) pa z **le** notranjim (str. 19, 20, 117 i. dr.); v kraljestvu božjem ni prisilnih sredstev (str. 25 i. dr.; dvoumno). V tem okviru je opomba o Kristusovem izreku »kraljestvo božje je v vas« — dvoumna (str. 18). Te misli sicer niso dosledno izvedene, ker to ni mogoče, a se sistematično vlečejo skozi knjigo. Teolog bi jih z nekaj strokovnimi potezami lahko popravil. Pisec hoče povedati, da je božje kraljestvo predvsem notranje. Vse, kar je v Cerkvi vidnega in vnanjega, je podrejeno njenemu notranjemu posvečevalnemu namenu. S tem bi bila poudarjena neločljiva zveza vidnih in nevidnih, vnanjih in notranjih prvin, t. j. božječloveški značaj Cerkve, kakor je tudi njen ustanovitelj Bogčlovek. To so globine in iskre, mikavne tudi za modernega človeka, misleca in umetnika

Versko življenje našega ljudstva in izobraženstva je potrebno poglobitve. Zato pozdravljamo Gosarjevo knjigo, ki z vnemo služi temu namenu. Moje bogoslovne opombe dajejo nekaj miglajev za novo izdajo, ki jo knjiga zasluži; po globoki papeževi okrožnici o mističnem Kristusovem telesu je razpravljanje o božjem kraljestvu zelo olajšano.
F. Grivec.

3 × 88 anekdot. Zbral in popleskal Narte Velikonja. Naklada pri knjigarni Jože Žužek. Ljubljana 1943. Broš. 25 lir, vez. 35 lir.

Od Šarabonovih Zgodovinskih anekdot in Lipahovih gledaliških, se Velikonjeva zbirka odlikuje po tem, da v nji prevladujejo sodobne, žive, pravkar pripovedovane pisatelju iz živih virov in žive govorice. Pisatelj je samim anekdotam dodal tudi nekak uvod in hotel seveda imeti tudi še »zadnjo besedo«.

Z anekdotami je pač tako, da so te dobre in duhovite, druge pa slabe in brez prave poante. Tako se je moralo pripetiti tudi Velikonji, ki se je bil odločil, da bo izdal kar trikrat po osem in osemdeset anekdot, da je namreč dobra komaj polovica, ostali pa so tiska komaj vredni, razen če prištejem še nekaj srednje dobrih. Vse pa so podane v izrazitem Velikonjevem jeziku in slogu, to se pravi v suhih, lapidarnih stavkih, premnogokrat samo v odvisnikih pa kar brez določnega glagola. Zato se pa pisatelju kajkrat tudi ponesreči smisel stavka, da postane povsem nerazumljiv; in tako se zgodi, da zaradi slabega stila od anekdote še tistega užitka nimaš, ki bi ga sicer v razumljivo povedanem stavku imel. Kdor more, naj na primer razume tale stavek iz anekdote št. 30: »Če ne plačate, toda koj, preden nadaljujem, sicer pustim polovico neobrito!« Takih in podobnih nerazumljivih mest sem si žal kar precej moral zapisati. Tudi drugih stilističnih in še celo slovničnih jezikovnih napak je kar preveč in korektura je bila vse prepovršno opravljena, da manjka dolga vrsta ločil. Če bi bil pisatelj bolj pazil na jedro anekdote, in če bi bila zbirka pisana v lepšem in razumljivejšem jeziku, bi od nje imeli vse večji užitek, za katerega so nas te pomanjkljivosti občutno prikrajšale!

Fr. Jesenovec.

Grafenauer Ivan, Lepa Vida. Študija o izvoru, razvoju in razkroju narodne balade o Lepi Vidi. Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. 1943.

Grafenauer je prvi in edini, ki se pri nas ukvarja z znanstveno raziskavo narodne pesmi. Oprijel se je tega dela kot Jagičev in Murkov učenec, da bi kot literarni zgodovinar »prodril v skrivnostni molk pred reformacijo« (Prim. SJ, IV, str. 15). Izbiral je v prvi vrsti motive, ki so po svojem kulturnohistoričnem ozadju že na prvi pogled dali slutiti ono starost, ki jo je ravno iskal za izpopolnitev svoje literarne zgodovine. Od prve tovrstne študije (1908) do druge (1937) je avtorja zaposljevalo nujnejše delo. Kakor hitro pa je dobil potrebni čas, si je z neumorno delavnostjo priboril nove prijeme, nove metode, ki zagotavljajo uspešnost raziskavanju slovenske narodne pesmi. Rodila se je vrsta krajših in daljših študij o naših narodnih baladah: o Lepi Vidi, o romanci Romar sv. Jakoba Komposteljskega, o Zariki in Sončiki, o Brajdiki in Ančiki, o poljski kraljici in še o Mavrih, zamorcih in zamorskih deklicah v slovenski narodni pesmi (DS, 1937—1940). Grafenauer nam je odkril kulturno-zgodovinsko plast — dobo saracenskih ugrabitev (do XII. stoletja) — ki je pustila v naši narodni pesmi številne sledove. Tako nam je s kulturno-zgodovinskega kriterija prvič časovno fiksiral našo narodno pesem z motivi zamorcev — zamorskih deklic — španskih junakov — španskih kraljic v visoki srednji vek, do XIII. stoletja. Ob tem delu se mu je ponudil drug prijem: študij verza naše narodne pesmi; najprej je v vrstičnih zagovorih (ČZW, 32, 1937, str. 278) pokazal, da imamo opravka v onih pesmih, ki jih motivna plat razodeva za naše najstarejše, s posebno pripovedno dolgo vrstico, podobno staronemški. Rodil se je drugi kriterij za presojo starosti naše narodne pesmi: metrično-slogovni. Rezultati obeh so se ujemali in potrdili Grafenauerjevo prizadevanje v tej smeri. Marsikdo, ki je gledal vse to delo z nezaupanjem, kot nadaljevanje stare filološke šole (Jagič, Dragomanov, Veselovskij), ki nima z moderno literarno vedo prav nič zveze, je bil gotovo presenečen, ko nam je Grafenauer ob prvi obljudi večje monografične študije o Lepi Vidi predstavil svojo znanstveno metodo (DS, 1941):

Sintezo metode primerjalne književne zgodovine (motivno-tematske in ritmično-slogovne analize) z geografsko-historično metodo moderne folklore (Krohn, Aarne) ozir. kulturno-historično metodo moderne etnologije (Wilh. Schmidt, Fritz Gräbner). Ta nova, deloma svojevrstna metoda, nam je 15 let po Žigonovih poskusih v DS (1927) osvetlila našo najlepšo narodno balado o Lepi Vidi v popolnoma novi luči in ji zagotovila patriarhalno mesto med našimi epskimi pesmimi.

Pred seboj imam delo, ki vsebuje desetletne napore znanosti, ki jo do danes še nismo poznali. Smatram za svojo dolžnost, ne podajati kritike dela, ki ji za tak posel še nismo dorasli, pač pa opozoriti na vrsto rezultatov, ki jih mora literarni zgodovinar upoštevati.

Knjiga, ki nosi podnaslov »Študija o izvoru, razvoju in razkroju narodne balade o Lepi Vidi«, je sicer monografično enotna, vendar kljub temu heterogena, ker je to pač prvič, ko nam Grafenauer podaja sintezo vsega svojega dela za narodno pesem. Kot tak premočan heterogenski element, ki bi že po svoji važnosti zahteval zanj vidnejšega mesta, vidim v petem poglavju razpravo (od str. 130 do 172) o pripovedni dolgi vrstici. Gre tu za najnovejše odkritje naše najstarejše nam še dosegljive pesemske oblike naše narodne pesmi. In ne samo slovenske! Grafenauerjevo primerjalno gradivo nas vodi še dalje, do slovanske in do indoevropske skupnosti tega baladnega verza, ki se je ostvaril ob svojskem ritmu zateglega petja. Baladna dolga vrstica, ki ji ni mogoče priti do živega z zlogovno metriko, je brez rime in jo deli odmor v dve polovici; vsako polovico sestavljata dva ritmično poudarjena pojma, ki sta nosilca one baladne telegramske in lapidarnosti, ki jo je že Žigon začutil v Prešernovi predlogi Lepe Vide. Skupni izvor te ritmike, ki jo je 1937. l. Grafenauer prvič zasledil v naših najstarejših vražnih izrekih zagovorov (ČZN, 32, str. 278) in v inačicah Lepe Vide (DS, 1937, str. 235), je iskal najprej v staro-

germanski epski dolgi vrstici, sestavljeni prav tako iz dveh polovic, ki imata vsaka spet po dva miselna poudarka in sta povezani z aliteracijo. Danes pa se je avtorju ob obširni kompoziciji porodil nov sklep. Zasedil je bolj ali manj ohranjene ostanke tega ritma poudarjenih pojmov ne le v slovenskih najstarejših baladah, v naši alpski poskočnici in v kajkovskem dvanajstercu. Celo Brižinski spomeniki mu kažejo ohranjene odstavke z dvodelno dolgo vrstico. Ob nadaljnjem primerjanju s starorusko epiko, s hrvatsko-srbsko-bolgarskim desetercem in bugaršticami, z ukrajinskimi prakulturnimi kolednicami, z aojdskimi pesmimi starih Grkov in celo s Homerjevim heksametrom, kjer je povsod našel očitne sledove te dolge vrstice, mu je kar samo ob sebi postalo jasno,

da dvodelna dolga vrstica najstarejših slovenskih narodnih pesmi ni izposojena od drugod, ampak da je starega, domačega izvora,

da starogermanska aliteracijska dolga vrstica v Evropi ni edina narodna pesemska vrstica, ki ima ista ritmična načela kakor slovenska pripovedna dolga vrstica, da sega torej pripovedna dolga vrstica dalje nazaj kakor stiki med Slovenci in Nemci,

da je pripovedna dolga vrstica edina doslej ugotovljena pesemska oblika najstarejše naše narodne poezije, ki je živela do konca XII. stoletja. Od tu dalje zamenjuje ritmiko smiselno poudarjenih besed — ritmika poudarjenih besednih zlogov in pod vplivom cerkvene pesmi še nova pesemska oblika rimanih ali asoniranih vrstic.

Od tod važnost kriterija dolge pripovedne vrstice za določanje starosti naše narodne pesmi.

Preden je avtor mogel pristopiti k reševanju postavljene naloge, je zahtevala posebne osvetlitve Smoletova inačica Lepe Vide. Drugo poglavje (str. 25 do 44) prinaša razrešitev več vprašanj, ki jih doslej prešernoslovje še ni rešilo.

Prvič: Smoletova inačica Lepe Vide, ki jo danes poznamo le po neznančevem prepisu »Od Vide« in za katero je do danes veljala le splošna oznaka »kranjska«, — ima za svojo domovino Dolenjsko, po nujnosti zunanjih in notranjih razlogov pa še natančneje: bližino kočevskega ozemlja.

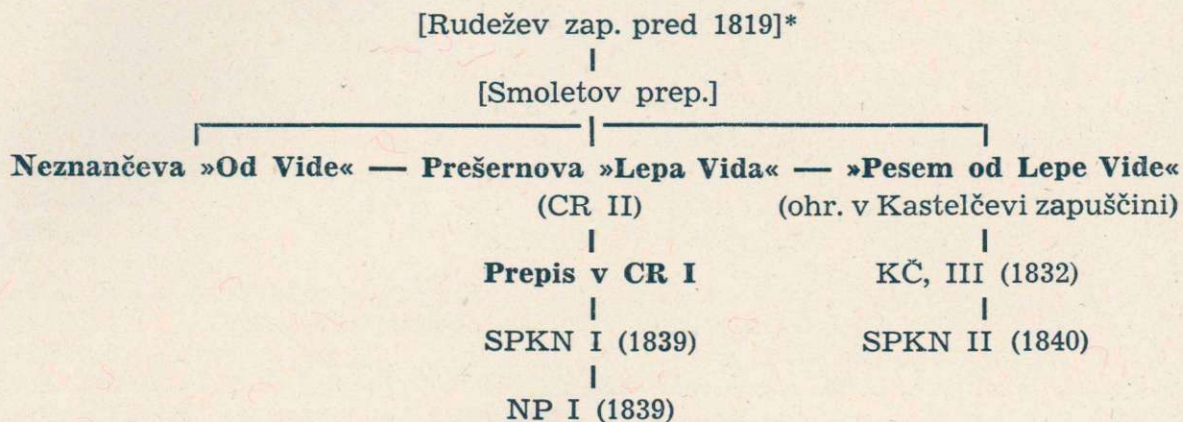
Drugič: Neohranjena Smoletova Lepa Vida, ki jo je imel Prešeren za predlogo svoji prepesnitvi (KČ, III), ni originalen Smoletov zapis. Smoletove življenjske okoliščine v letih 1820—1832 so take, da po vsej verjetnosti dopuščajo etnografsko aktivnost v odseku 1821—1824. V tem času pa bržkone Smole ni šel na Kočevsko zapisovat inačice »Od Vide«, ki jo je imel že zapisano njegov znanec Rudež in si jo je lahko prepisal. Gre torej za Rudežev originalen zapis in Smoletov prepis, ki pa sta oba izgubljena.

Tretjič: Po Korytkovem pričevanju v »Ost und West« (24. jun. 1838) pa izhaja Rudeževa zbirka narodnih pesmi iz časa pred Vodnikovo smrtjo. Potemtakem je dolenjska inačica »Od Vide« zapisana pred 1819.

Četrtrič: Ko je Prešeren ustvaril »Pesem od Lepe Vide« (KČ, III), je imel pred seboj Smoletov prepis »Od Vide«, ki je bil takrat v Kastelčevih rokah. (Grafenauer postavlja izročitev Smoletove zbirke Kastelico v čas od druge polovice aprila dalje, a z gotovostjo v mesec majnik in pred Čopovo rabo v prvih junijskih dneh 1832. leta). Ko pa je Prešeren za Korytka prirejal Lepo Vido v njeni boljši prvotnejši obliki (Prešernovo pismo Vrazu 19. jul. 1838), kot je danes ohranjena v CR II., pa ni imel pred seboj kake nove variante Lepe Vide (Kidričeva trditev v Prešernu II, str. 374), ampak Smoletov prepis Rudeževega zapisa in neznančev prepis Smoletovega prepisa »Od Vide« (ohranjen v pripravljalnem rokopisu Korytkovega zbornika). Vse Grafenauerjevo dokazovanje sloni na primerjanju verza in točnosti Prešernovega in neznančevega prepisa glede na zakonitost pripovedne dolge vrstice. Prešeren bistva stare slovenske pesemske vrstice ni poznal, je pa čutil njen značilni ritem in lapidarni slog, — zato v svojem prepisu ni dopuščal zmaličenosti starih dolgih vrstic, kot jih izkazuje neznančev prepis.

Prva, druga in tretja ugotovitev drže tudi za »Rošlina in Vojanka«.

Za Lepo Vido nam je sedaj mogoče nastaviti tole genealogijo:

S tem so podani novi doprinosi k dokončni rešitvi že načetega problema: Prešeren in narodna pesem (Štrekelj, ZMS III, 1901).

V poglavju »Dosedanje razlage Lepe Vide« (IV) je Grafenauer podal kratak historiat vsega dela, ki se tiče razumevanja vsebinske skrivnostnosti Lepe Vide. Ne ustavlja se le pri znanstvenih komentarjih (Rutarjeva in Keleminova lunarno mitološka Lepa Vida, Žigonova, Maroltova in novejša odkritja), ampak pritegne še leposlovne obdelave motiva. Značilno je, da so naši največji duhovi Prešeren-Cankar-Kosovel¹ sicer preprosto zgodbo o ugrabljeni ženi problematsko napeli in ji s tem dali nov smisel, Cankar celo programatičnost, ki je zajela vso našo moderno. Vrsto manjših pripovednikov: Jurčič-Vošnjak-Risto Savin-Drag. Šanka,² pa je zamikala v Lepi Vidi le romantična zgodba, ki jo je vsak posamezni prenesel v drugačno okolje in v drugačno literarno vrsto. Vsa ta dela pa brez izjeme slone le na prvi, Prešernovi prepesnitvi in njegovi interpretaciji motiva: Vida lahko miselno pobegne od doma in v tujini izgoreva od hrepenenja po otroku, možu. Grafenauerjeva domneva, da bi Jurčiču za zaključno zgodbo o povratku Lepe Vide prišla pobuda »toliko kot gotovo od Kroparske Poznikove inačice«, ki pozna ta motiv (SNP I, št. 75.), nima prav nobene opore. — Iz takega pregleda, kot ga podaja Grafenauer, bi mogla s pritegnitvijo celotnega gradiva (upoštevati bi se morali še Bevkovi Žerjavi, Kozakova Lepa Vida in vrsta manj pomembnih, krajših poskusov) nastati tematološka študija, ki bi preko svoje zanimivosti reševala tudi literarno zgodovinske probleme »vplivologije« v okviru domačega slovstva. S psihološkim prijemom, z idejnim in umetniškim vrednotenjem umetnin bi se nam odkrile one temeljne gibalne sile, ki so motiv Lepe Vide oživilje iz generacije v generacijo.

Vsa ostala poglavja so posvečena razpravljanju, nakazanemu v podnaslovu študije. Najprej Grafenauer izloči iz naše razprave Zakotnikovo sporočilo in Vrazovo mitološko: Lepa Vida proso plela (SNP I št. 76, 77) in nam predloži že diferencijsko razvrščeno vse gradivo, ki je baza razprave. Slovenske inačice Lepe Vide:

1. Breznikova ihanska inačica (Mlada Vida) iz 1900,
2. Kramerjeva ihanska inačica (Mlada Vida) iz 1910.
3. Rudeževa-Smoletova inačica v treh rokopisnih oblikah (Od Vide, Lepa Vida) izpred 1819),
4. Poznikova inačica iz Kroke (Mlada Vida) iz 1868.
5. Maroltova inačica iz Hraš (Sprelepa Vida) iz 1923,
6. Začetek škofjeloške Mlade Vide iz 1928,

* Kar je v oklepaju, ni ohranjeno. Rokopisi so označeni s kurzivo.

¹ Lepa Vida. Ženski svet, 1923.

² Lepa Vida. Tragedija, Karlovac 1915. Grafenauer je ne omenja.

7. de Courtenayeva zmalčena otroška pripovedka o Lepi Vidi iz Rezi je izpred 1895,

se uvrščajo v skupino albanskih, kalabrijskih, sicilskih in kočevskih inačic. Glede na motivno različnost pa moremo vse gradivo zaobseči v treh tipih:

tragični tip — s skokom v morje — od slovenskih 1—2,

elegični tip — Lepa Vida postane dojlja španskega kraljiča — od slov. 3,

gorenjski tip — s povratkom Vide domov — 4 in 5.

Po tej shemi prinaša III. poglavje kritičen ponatis vsega gradiva. Tuje jezične inačice so opremljene s prevodi.

Na koncu poglavja o pripovedni dolgi vrstici (V.) Grafenauer že objavlja prve sadove ritmično-slogovne analize slovenskih variant. Procentualno, po številu ohranjenih pripovednih dolgih vrstic, se nam pokaže, da sta tragični in elegični tip (100, 85, 80.7, 72.7%) ohranjena izpred XIII. stoletja in da je gorenjski inačični tip mlajši od XII. stoletja.

Za določitev starejše razvojne plasti od XIII. stoletja je pa Grafenauer uporabil druge kriterije svoje metode. Motivno komparativna analiza, zaobsežena v osmih poglavjih (od 173. do 371. str.), v kateri uporablja avtor najobširnejšo primerjalno gradivo, razbira posamične motive, izloča one, ki ne prihajajo v poštev, ugotavlja njih medsebojne odvisnosti, vire, domovino in njihovo kronologijo in jih naposled uvršča v mozaik, ki šele ob koncu dobiva svojo zaključenost. Tako si slede naslednje ugotovitve: Albansko-italske inačice veže z našimi ihanskimi zaključni skok v morje (VI. pogl.), ki ga moremo slediti preko pesmi o ugrabitvi krščanskega dekleta po neverniku in preko tragične balade o otmici prav do vira v prvotni legendi o antiohijskih mučenkah Dioklecijanove dobe (VII. pogl.). Motiv pogovora s soncem in mesecem, toliko značilen za naš elegični tip, ima svoj izvor v baladah o mladi vdovi, ki jo svojci ločijo od njenega dojenca, in kaže še osnove indoevropskega družinskega prava (VIII. pogl.). Bolj zamotano je vprašanje o motivu zvatitve na ladjo. V dvojni obliki: z dragocenim blagom in z zdravilom se skriva dvojno kulturno-historično okolje, v katerem je mogel zrasti motiv. Obe obliki vsebuje predvsem novelistični ep Rother (ok. 1150), ki nam s tem nudi važno časovno točko za fiksacijo post quem non. Glede prve oblike sklepa Grafenauer na neko prvotno predhodnico sicilske pripovedke, nastale v vzhodnem, mediteranskem ozemlju. Druga oblika: ugrabitev z zdravilom, je starobalkanska in eksistira že v XI. stoletju. V Rotherja sta prišli obe obliki po posredovanju velikih političnih valovanj, povzročenih po križarskih vojskah (IX., X., XI. pogl.).

Tako nas Grafenauer korak za korakom vodi proti končni sintezi raziskovanja, ki jo sistematično podajata zadnji dve poglavji:

Tragični baladni tip »Zvijračne ugrabitve mlade žene matere po neverniku, pomorskem trgovcu plenilcu« z motivom zvatitve z zdravilom za bolnega otroka, prvotno uspavalnim sredstvom bizantskega kulturnega kroga, je nastal po etnološki razširjenosti sodeč, v zahodnih pokrajinah Balkanskega polotoka. Preprosto ljudsko okolje, v katero je balada postavljena, govori za to, da se je razvila med slovanskim prebivalstvom. Čas: XI. stoletje.

Elegični baladni tip, ki je razširjen s pogovorom s Soncem, je po pripovedni dolgi vrstici sodeč nastal še v XII. stol. Ob prelomu XII./XIII. stol. se je razvil iz njega slovenski dolenski inačični tip.

V XIII. stol. se je začel razkroj tragičnega obrazca s pogovorom s Soncem po vplivih drugih baladnih motivov. Proti koncu XIII. stoletja je mogel nastati že praobrazec kroparske skupine gorenjskega tipa, nekako v začetku XIV. stol. pa praobrazec kraško-kočevske skupine.

Zadnje poglavje je posvečeno tekstno kritični obnovi glavnih predhodnic in najstarejših tipov slovenske Lepe Vide.

Na tem mestu ni mogoče zajeti vseh rezultatov, ki jih prinaša Grafenauerjeva knjiga. Avtor je svoje ogromno znanstveno delo, ki ga je opravil, postavil na tako široko bazo, da se na številnih straneh bavi s problemi, ki bodo prven-

stveno zanimali tujega znanstvenika, ko bo študiral svoje narodne pesmi. Levji delež med temi ima poleg italijanske zlasti še nemška znanost, ki mimo ugotovitev o Rotherju in nekaterih narodnih pesmih (glej strani 225, 340!) ne bo mogla iti. Da pa se je Grafenauerju delo v toliki meri posrečilo, imajo ne male zasluge vsi, ki so se zadnja leta s toliko skrbjo bavili s problemom Lepe Vide, zlasti pa še France Marolt (opozarjam na dialektično in folklorno točno zabeleženo gradivo, na katerega se znanstvenik lahko popolnoma zanese! Dragocen je njegov koreografski načrt plesa »Sprelepe Vide«). Njegova glasbeno-folklorna avtoriteta je marsikje Grafenauerjeve hipoteze potrdila. Tako sintezo Grafenauerjevega in Maroltovega dela je treba videti v poglavju o pripovedni dolgi vrstici.

Dejstvo, da Grafenauer zajema v svoji knjigi problematiko motivne skupine, ki jo moremo slediti po vsej evropski celini in še preko nje, utira delu pot v znanost evropskega okvira. Pri vsem tem ima pa eno slabost: to je mattone, za laika skoraj nedostopno delo. Grafenauer je svojo razpravo dvignil na tako znanstveno ravén, da jo bo le malokdo prijel v roke. Marsikatera poglavja, zlasti VI. do XII., postanejo zaradi silne zapletenosti gradiva jasna šele po ponovnem natančnem študiju. Zato pa je nujno potrebno, da se izsledki tako bogate študije, ki je sicer zapisana sterilni usodi vseh edicij znanstvenih Akademij, v dostopnejši obliki popularizirajo v okviru naše literarne zgodovine in narodopisja.

Lenček Rado.

Dr. Vladimir Murko, Denar, Ljubljana, 1. september 1943. Slovenska poljudnoznanstvena knjižnica »Svet«, letnik I, št. 1, str. 171.

Ni lahko pisati tako imenovana poljudnoznanstvena dela, če pod to oznako razumevamo taka samostojna dela, ki sicer razvijajo znanstvena spoznanja o zadevnem predmetu, vendar pa skušajo biti tako podana, da jih more s primerno lahkoto razumeti tudi človek, ki se z dotično panogo znanstva ali pa z znanstvom sploh ne peča. Ako s tega sodila motrimo novo knjigo plodovitega gospodarskega pisatelja prof. dr. V. Murka o denarju, bi mogli reči, da se je pisec trudil poljudnoznanstveni ideal razpravljanja čim bolj doseči. Ako ga ni v celoti dosegel, je to v znatni meri pripisati tudi dejstvu, da na področju gospodarskih ved nimamo še dovolj ustaljenega in populariziranega enotnega izrazoslovja. Ni čuda. Saj to težavo občutijo povsod po svetu, kakor so to ugotovili na mednarodnem kongresu gospodarskih ved v Parizu leta 1937., ko so sklenili temu odpomoči s pripravo mednarodnega, za vse ekonomiste moralno obveznega enotnega slovarja gospodarskih pojmov in izrazoslovja, ki ga pa do danes še ni. Dokler ga ni, si morajo posamezni gospodarski pisci, posebno pri nas, kjer je gospodarska književnost še zelo pičla in gospodarska izobrazba sorazmerno malo razširjena, gospodarsko izrazoslovje šele ostvarjati in seveda večino strokovnih pojmov sproti razlagati in ponazarjati. Tako trpi enostavnost podajanja in se obtežuje slog, ali pa se v nasprotnem primeru tvega razumljivost, kar se v M. knjigi izmenoma oboje na več mestih neprijetno občuti.

Glede znanstvenega pomena M. knjige bi bilo najprej omeniti, da moti prenatrpanost s slikami, katerih mnoge bi tudi brez škode za poljudno privlačnost knjige lahko izostale (n. pr. sl. 4, 38, 110, 146, 149, 165 itd.). Iz predgovora M. knjige ni razvidno, kateri glavni namen je avtor svojemu delu o denarju postavil: ali je hotel obdelati bolj zgodovinske zanimivosti ter tehnične in konvencionalne značilnosti denarnega pojava, ali pa je nameraval podati predvsem narodno-gospodarski prikaz o denarju. Iz dela samega bi sklepal, da si avtor tega vprašanja ni alternativno postavil, marveč je svoje delo spisal brez posebnega poudarka na razlikovanju teh dveh vidikov, vendar tako, da dejansko prevladuje bolj zgodovinsko, zunanje-tehnično in konvencionalno pripovedovanje o denarju. To je še poudarjeno s poglavji o najdiščih in pridobivanju zlatih kovin, o napravljanju lažnega denarja in o numizmatiki. Če upoštevamo gospodarsko-znanstveni vidik, imam občutek, da je v knjigi le preveč zgodovinskega pripovedovanja, ki se razblinja v najrazličnejših podrobnostih, dočim je n. pr. o Lawovi emisijski banki in o francoskih asignatih, posebno pa o najnovejši predvojni denarni zgodovini očitno premalo povedanega in razloženega.

Poglavji o ponarejanju denarja in o numizmatiki pa po mojem čutu v kontekst gospodarske razprave o denarju sploh ne spadata. Mnenja sem, da bi znanstvena (pa tudi poljudna) vrednost knjige pridobila, če bi bil avtor vse za gospodarsko razlago denarja ne bistvene zgodovinske in tehnične podrobnosti iz glavnega konteksta razprave primerno izločil. Vsekakor v sedanji obliki zaradi tega trpi umljivost in preglednost razprave z ozirom na bistvo predmeta, t. j. glede na čim večjo jasnost o pomenu in vlogah denarja v sodobnem gospodarskem življenju. Bolje pa je, da dobi širša javnost nekaj jasnega bistvenega znanja o denarju kot osrednjem pojavu sodobnega gospodarskega življenja, kakor pa, da brez jasnega vtisa stoji pred razpršeno sliko ne bistvenih podrobnosti, ki je zaradi mešanja zgodovinsko-zanimivostnih, snovno-tehničnih in drugih negospodarskih elementov z narodno-gospodarskimi bistvenostmi megljena. S tega vidika se mi zdita zgledni poljudnoznanstveni deli o denarju, ki sta ju z veliko jasnostjo in priprosto umljivostjo spisala Baudin (*La monnaie, ce que tout le monde devrait en savoir*, Paris 1938) in Weber (*Geld, Banken, Börsen*, Leipzig 1939).

Še nekaj pripomb k vsebinskim posameznostim M. knjige: Avtor pravi uvodoma, da si ne moremo napraviti jasnejše zgodovinske slike, zakaj je denar sploh nastal (str. 7). Zgodovinsko znani denarni predmeti so se pojavili oziroma jeli uporabljati kot denar pač iz evidentnih potreb razvijajoče se gospodarske izmenjave. — Kovinski denar (v obliki kurantnih novcev) ni iz obtoka izpadel prvenstveno zaradi prepisnega plačilnega prometa (str. 16), temveč prej zaradi udomačenja bankovcev. Bankovci so nadomestili kovinski denar, prepisni plačilni promet (tako imenovani skripturalni denar) pa postopoma izpodriva gotovinski plačilni promet na sploh, je pa v mnogih deželah tako n. pr. tudi pri nas, šele na pravem začetku svojega razmaha, čeprav kurantnih novcev že davno ni več v obtoku. — Bankovci po svoji snovni vsebini gotovo nimajo posebne uporabne vrednosti, ki bi utemeljevala njih denarno svojstvo. Zato je uporabno vrednost denarne snovi težko prištevati med splošno potrebne lastnosti vsakega denarja (str. 20). — Formulacija »v soglasju s prometom« ni jasna (str. 20). — Premalo oz. premalo jasnega je povedano o gospodarskih značilnostih produkcije zlata (str. 85 sl.), n. pr. o obratni sorazmernosti njene konjunktore s splošno gospodarsko konjunkturo ob pogoju zlate veljave ter o gospodarskem pomenu te posebnosti. — Premalo pojasnjena je omemba o modernih težnjah po denarnem kritju v »delu« (str. 108), posebno še, ker bi mogel kdo te težnje zamenjavati z marxistično demagogijo o »delovnem denarju«, čeprav med obema ni resne sorodnosti. — Pomanjkljiva je definicija inflacije kot »prekomernega povečanja denarnega obtoka« (str. 109), ko je mogoče inflacijo bolj točno označiti kot izdajanje denarja ali odobravanje kreditov brez kritja v odgovarjajočih novih gospodarskih dobrinah ali v kritvenih rezervah (zlato, srebro, devize; bankovci ali dobroimetja — v primeru kredita) v znatnem obsedu in z občutnim vplivom na splošno raven cen. — Omemba devaluacije je brez prave zveze in premalo pojasnjena vrinjena v odstavek o deflaciji (str. 110). — Premalo jaseen je tretji odstavek na str. 114 o spremembah zlate vrednosti. Ni jasno, ali so mišljene spremembe v ceni zlata (vrednostno razmerje med zlatom in denarjem), ali spremembe v kupni moči zlata (vrednostno razmerje med enoto zlata in odgovarjajočo količino blaga ali uslug), ali oboje. Vsekakor je cena zlata ob pogoju zlate veljave zakonito ustaljena, zanesljivost denarja v zlato in obratno ter svoboden mednarodni promet z zlatom pa jamčita skladnost med zakonito in tržno ceno zlata. (Sploh je o tako imenovanem zlatem mehanizmu ter o mehanizmu meddenarnega tečaja na sploh v knjigi premalo povedanega). — Odločno premalo so razložene denarno-politične zasnove v zvezi z raznimi enačicami tako imenovane količinske denarne teorije, indeksne veljave in sploh dirigiranega ali manipuliranega denarja (str. 114—116) i. d.

Predvsem pogrešam v M. knjigi pregledno enumeracijo denarnih funkcij (merilo vrednosti, menjalno oz. plačilno sredstvo, sredstvo za varčevanje) in njih razlago; nadalje opis in razlago pojma denarne stabilizacije (dejanske in

zakonite) ter načinov za njih izvedbo ter ohranitev; kaj več o regulacijskih fondih, ki so v zadnjih desetih letih po splošni opustitvi mednarodne zlate veljave igrali tako važno vlogo na področju denarne in splošne gospodarske politike.

Mimo teh pripomb pa je treba M. knjigi o denarju dati vse priznanje in je delo plod velike erudicije. Poleg amaterskih denarnih »filatelistov« in numizmatikov bodo knjige veseli tudi široki ljudski sloji, saj bodo v njej našli mnogo koristnega za svoje trdo vsakdanje življenje v zvezi z denarjem, posebno v poglavju o domačem in inozemskem plačilnem prometu, ki zelo stvarno in pregledno opisuje tehniko vseh vrst plačilnega prometa.

Neizpodbitno izvirno vrednost pa ima poglavje o zgodovini denarstva na Slovenskem.

Zelo bi knjigi koristilo stvarno kazalo. Škoda, da ni avtor za to delo angažiral kakega svojega učenca, kakor je to drugod v navadi, kjer se tudi s takim sodelovanjem navaja mlade talente k samostojnemu znanstvenemu prizadevanju.

M. knjiga o denarju je razveseljiv pojav na medvojnem slovenskem književnem trgu; posebno še, ko je znano, da se avtor ni zaprl pred velikimi tegobami našega časa za štiri stene svojega študijskega kabineta, temveč plemenito izvršuje tudi svojo prekopoklicno človečansko in narodno dolžnost.

C. Žebot.

Breznik Anton, Stavčna negacija v slovenščini. Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani, filozofsko-filološko-historični razred, Razprave, prva knjiga, 1943.

Naš najvišji znanstveni in umetnostni zavod je od svoje ustanovitve 1938 dalje pokazal izredno delavnost, saj nas je presenetil že z dolgo vrsto del iz področja znanosti, deloma tudi umetnosti. Letos je prvič izdal posebno knjigo Razprav iz filozofije in jezikoslovja. Prva knjiga obsega Alme Sodnikove razpravo o vplivu Boškovićeve prirodne filozofije v naših domačih filozofskih tekstih iz XVIII. stoletja, Rajka Nahtigala Rekonstrukcijo treh starocerkvenoslovanskih izvirnih pesnitev, Ivana Grafenauerja prikaz in obrazložitev Duhovne brambe in Kolomonovega žegna, Franceta Grivca razpravo o Clozovem-Kcpitarjevem glagolitu v slovenski književnosti in zgodovini ter Antona Breznika razpravo o stavčni negaciji v slovenščini. O ti zadnji hočem nekoliko podrobneje spregovoriti in staviti k njenim izvajanjem nekaj pripomb in pomislekov, ki so se mi porodili ob branju razprave in ki se mi o njih zdi, da jih bo vendarle treba nekoliko upoštevati, preden se izsledki pričujoče razprave povsem uveljavijo v prvi prihodnji izdaji Slovenske slovnice.

Prva odlika omenjene Breznikove razprave je v tem, da je tukaj prvič v slovenščini celotno zajeto vprašanje negacije v slovenski sintaksi, druga pa v tem, da prikazuje premnogo novih pogledov in marsikaj sprememb do sedaj veljavnih pravil o zanikanem velelniku ter o nikalnih povedkih v zvezi z njihovimi dopolnili. Kajti Breznik razpravlja v petih obsežnih poglavjih o stavčni negaciji v slovenščini, in sicer o negaciji pri velelniku, pri raznih zvezah objekta, pri osebku in povedku ter o negaciji pri prislovu mere. Pisec je razpravo globoko zasnoval ob uporabi najstarejših starocerkvenoslovanskih tekstov, različnih slovanskih tekstov iz sedanjih jezikov, slovenskih starejših in novejših tekstov ter slovenskega živega govora in narodnih pesmi. Ob primerjavi vseh teh obsežnih zglede je prišel Breznik do povsem novih pravil in jih sedaj kot prvi objavil glede vseh problemov negacije, ki so nanje že premnogi v zadnjih dveh desetletjih kazali in zahtevali njihove rešitve v veljavni slovnici in pravopisu.

Kljub tem in takim odlikam pa razprave v vseh podrobnostih ne bomo mogli sprejeti, ker se mi zdi, da včasih Breznik le preveč veljave daje starim tekstom in zato preveč zanemarja sodobni živi govor, tako pismeni kakor ljudski. Gotovo je in bo ostalo zmerom živo in odprto vprašanje, kako daleč sme iti slovničar sinhronične slovnice, kako daleč sme popustiti piscem in živi govornici, kako dolgo pa imajo veljavo in oblast stara ustaljena pravila

in skladi. Iz Breznikove razprave diha vseskoz nagnjenje k precejšnji strogosti, morda tu in tam celo h konservativnosti. V sledečem hočem pokazati nekaj primerov, kjer bi bila potrebna malo večja širokosrčnost v postavljanju pravil pri negaciji, kakršna naj se potem sprejmejo v slovnico.

Prvo poglavje, ki govori o negaciji pri velelniku, je Breznik v nasprotju z Miklošičem zasnoval na spoznanju, da nikalni velelnik prepoveduje dejanje samo na sebi ne glede na aspekt, najsi bo tedaj dejanje večkratno, trajno ali pa enkratno. Na sploh je to mnenje pravilno, vendarle pa se mi zdi, da bi bilo treba ločiti, če že ne aspekta, pa vsaj determiniranost in indeterminiranost prepovedi. Nikakor namreč ni mogoče zanikati, da ima slovenski glagol v sebi ti dve komponenti, in to sedaj v večji, sedaj v manjši meri, kar nam lepo izpričuje primer: grem v mesto (determiniran cilj) proti hodim in končno pohajam ali pohajkujem. In kar je v indikativu, je tudi v imperativu. Ta modus je na sploh indeterminiran, saj je prepoved: ne ubijaj — splošna, nedoločena, zmerom veljavna. Rabim pa jo ne le splošno, marveč tudi za posamezne primere. Iz tega spoznanja pa sledi, da je kaj upravičena Breznikova zahteva in pravilo, da za nikalni velelnik v slovenščini v prvi vrsti moramo rabiti iterativa, če teh ni, durativa in končno šele perfektiva. Perfektiva so doslej slovenske slovnice skoraj popolnoma prepovedovale, vendarle je danes jasno, da jih moramo rabiti takrat, kadar je ostal sam dovršnik, kadar se je ustalila samo dovršnikova raba, kadar je prepoved izražena v afektu (tega Breznik ne omenja), kadar je dobil perfektiv poseben metonimičen pomen in končno, kadar gre za objekt pri prepovedi, če ta objekt izraža celoto kake stvari (Ne posvinjaj mi vse kuhinje!). Potemtakem bi bilo v razpravi treba vse bolj poudariti to indeterminiranost nikalnega velelnika (ne kradi!), kajti prav to je temeljni pomen prepovedi, ne pa raba iterativov, durativov ali perfektivov. Vprav na determiniranosti bi bilo treba zgraditi tole poglavje in šele iz tega povzeti posamezno rabo različnih glagolskih aspektivov v nikalnem velelniku. Kajti od splošne prepovedi v resnici kaj lahko preidem tudi k prepovedi v posameznih primerih. Prepoved ne kradi! je pač najprej splošna in prav zato, ker je splošna, velja tudi v vsakem posameznem primeru, tudi v trenutku, ko zasačim tatu pri delu in mu prepovem: ne kradi! Da je pa vendarle v aspektu več pomena, kot mu ga pripisuje Breznik, lahko razvidimo iz prepovedi v trenutku, ko ropar ropa moža, pa mu ukažemo: ne oropaj ga! V tem primeru gotovo povem več, povem natančneje kot s splošno prepovedjo: ne ropaj! To se pa pravi, da v določenem primeru lahko spremenim indeterminirano prepoved v determinirano, kar dosežem vprav z aspektom, ne pa s kakim drugim pripomočkom! Iz vsega tega sledi, da z indeterminiranim nikalnim velelnikom prepovem v resnici dejanje samo ne glede na aspekt, z determiniranim pa tudi aspektu dam njegovo veljavo in pomen! Po takem pojmovanju ne bi bilo treba navajati primera: Ne posadi mi vsega krompirja! kot posebno vrsto nikalnega velelnika (zabranilni velelnik), ki stoji pri perfektivnih glagolih, češ da pomeni prihodnost, saj vsak velelnik kaže na prihodnje dejanje, le da je v indeterminiranem velelniku bolj skrita (ker ima splošno, aoristovo sintaktično funkcijo), v determiniranem pa je popolnoma očitna.

Jasnejše in sprejemljivejše je drugo poglavje, ki govori o negaciji pri objektu. Tukaj pisec jasno določa: ne samo preprost objekt, tudi dva, predmetni in predikatni, stopita v genetiv: ne bom vas zapustil sirot. Pri povratnih glagolih delati se, imenovati se, čutiti se itd. stoji predikatni nominativ ali po novem tudi akuzativ, nikdar pa ne genetiv; tudi se ne imenujete vodniki (vodnike), napačno pa je: se ne imenujete vodnikov. Če se nikalnica ne nanaša na objekt, marveč na kako drugo besedo v stavku, ostane objekt v akuzativu: ne le noge, marveč tudi roke in glavo; ne da bi zinil besedo, podobno: v Rimu ni bilo druge plastike kakor grška. Predlog zahteva svoj sklon ne glede na nikalnico; sodobne tehnike ne smatram za pravilno.

V tretjem poglavju govori Breznik o objektu pri glagolih in imenih, ki se vežejo z infinitivom kot dodatkom. Objekt stoji pri njih zme-

rom v genetivu: ne boj se vzeti k sebi Marije. Ugotoviti je treba, da smo doslej pri tem vprašanju govorili o glagolih s tako imenovanim nepopolnim pomenom in smo infinitiv pri njih šteli prav tako za objekt kot substantiv. Ali ni tedaj preumetno razločevati med: začel sem delati pa začel sem delo, branim se jesti pa branim se jela, saj je vendar oboje abstraktum! Pa še to: Kam pa naj štejemo infinitiv z dodatkom, h kateremu stavčnemu členu, če ne k objektu? Saj imamo notranji in zunanji objekt, tedaj imamo lahko tudi stvarnega in abstraktnega. K temu poglavju bi pripomnil še: zdi se mi, da se bo marsikomu upiralo in se bo marsikaterega jezikovni čut oglasil, če bi kar posplošili in uzakonili pri teh primerih samo genetiv. Vsekakor bi bilo treba dovoliti tudi akuzativ. Breznik piše kot edino pravilno primer: nimam oblasti grehov odpuščati. Čudno se pa sliši v temle besednem redu: nimam oblasti odpuščati grehov. Res je, da izraz nimam oblasti pomeni toliko kot ne smem in da se v tej rabi lepše sliši: ne smem grehov odpuščati. Izraz nimam oblasti se mi pa vendar zdi preveč oddaljen od preprostega ne smem pa tudi od infinitiva z objektom, tako da nam jezikovni čut bolj narekuje rabo nimam oblasti grehe odpuščati, celo kot edino pravilno pa v besednem redu: nimam oblasti odpuščati grehe. Prav ta primer besednega reda pa potrjuje vsaj do neke mere pravilno slutnjo sestavljalcev Slovenske slovnice za tretji in četrti razred, da tudi besedni red, to je predvsem bližina ali oddaljenost nikalnice od objekta, vpliva na rabo akuzativa ali genetiva, pa naj gre za negacijo pri objektu ali subjektu ali koder koli.

Četrto poglavje govori o objektu pri infinitivu kot subjektu. Ta po Brezniku zmerom stoji v akuzativu; ni dobro zapustiti postavu. Zopet bi rajši pritržil Slovenski slovnici za tretji in četrti razred, ker upošteva besedni red in navaja primer z genetivom: postave ni dobro zapustiti. Sicer Breznik pravi, da ta njihova zahteva ni v ničemer utemeljena, vendar mislim, če ni utemeljena v pismenem jeziku, je pa v živi sodobni ljudski govorici in v jezikovnem čutu. In tudi ta dva je treba za postavljanje pravil sodobne slovenske slovnice vsekakor upoštevati. Če je po pismenem jeziku prav: resnico ni zmeraj lahko govoriti, je po sodobnem govoru tudi prav: resnice ni zmerom lahko govoriti, kakor je sam Breznik ugotovil, da je pravilno: tega se nam ne zdi važno praviti.

V petem poglavju razpravlja Breznik o negaciji pri subjektu. Tudi v nikalnem stavku ostane subjekt v nominativu: pesniki se ne dajo razlagati, zato je napačno, pesnikov se ne da razlagati, kar je nastalo po pravilni rabi: matere ni doma. Primera: Se ni dobilo jedi in pijače bi jaz ne navajal kot napačnega, ker gre tu lahko za delni rodilnik.

Šesto poglavje govori o negaciji pri predikatu. Predikatni nomen ostane v nominativu: ne bo konec poezije. Tudi tu se mi zdi, da Breznik prestrogo zahteva samo nominativ. Kajti Levstikov primer: lipove pravde še zdaj ni kraja ne konca spreminjati v: lipove pravde ni konec ne kraj se mi v toliko ne zdi potrebno, ker je naslonitev na rečenico ,brez konca in kraja' rodila tudi rečenico ,ni konca ne kraja', četudi je to povedek. Prim.: Plet. Ni ne kraja ne konca tega prepiranja. (Brez je po pomenu enak nikalnici ne!) Prav tako mislim, da ne bomo šteli za napačen sklad iz narodne pesmi: pri nas navade take ni in ga popravljali v nominativ: pri nas navada taka ni, zlasti ker je narodna pesem stara, ker je to ljudski govor in ker je subjekt k temu predikatu zelo oddaljen in podan celo v obliki odvisnika: da b' si roke prijemali. Končno pa bi prav zaradi oddaljenosti subjekta od predikata lahko šteli ,ni navade' za samostojen stavek in torej navade za subjekt, saj za prosti osebek ali povedek to tudi Breznik sam dovoljuje: Nič ne jokaj, saj še ni take sile. Pa tudi ljudstvo že rabi rodilnik: ni čuda (= ni navade) proti starejši rabi ni čudo (nej čudu). In tu Breznik v pismenem jeziku že oboje dopušča. Prav tako so pisatelji že uvedli sklad ,ni dvoma', in zopet ga Breznik, dosleden svojim strogim pravilom, ne dovoljuje in zahteva le rabo: ni dvom, da... Sam Breznik na koncu tega poglavja ugotavlja, da se bližamo ruščini, ki ima zanikani povedek že v rodilniku. In čemu bi ta razvoj umetno ovirali?

Zadnje poglavje govori o negaciji pri prislovih mere. Mera stoji v akuzativu, ker zanikani povedni glagol vpliva le na objekt, ne pa tudi na druge stavčne člene. Zato je prav: niti en trenutek ni premišljeval.

Francè Jesenovec.

Zbornik znanstvenih razprav, XIX. letnik 1942-43., uredil prof. dr. Janko Polec, strani 304, tiskala »Slovenija« v Ljubljani.

Tudi letos je profesorski zbor pravne fakultete univerze v Ljubljani izdal obširen zbornik znanstvenih razprav, ki dovolj jasno dokazujejo, da delo na našem najvišjem znanstvenem zavodu kljub viharjem in težkočam časa napreduje, morebiti nekoliko z večjim trudom, pa zato z večjim razumevanjem vsaj pri delu javnosti. Deset razprav — če izvzamemo prvih 43 strani, na katerih je oris življenja in dela pok. univ. prof. dr. Kreka — nam priča o žilavi volji profesorjev do ustvarjanja, ki je potrebno danes bolj kot kdaj koli, čeprav nekateri drugi mogoče mislijo, da bi bilo bolje, če bi se slovenska beseda ne tiskala več in bi kulturni ustvarjalci s prekrizanimi rokami čakali v navidez udobnem brezdelju, kakor da narod njihovega dela ne potrebuje. Ali se vam ne zdi, da je treba njihovega dela danes dvakrat več kot kdaj prej? Po sili in razvratnem življenju bo prišlo prerodenje le po delih, ki so plod razuma in dobrega srca. Ta pa je treba ustvariti!

Ves zbornik je posvečen spominu Gregorja Kreka, katerega slika je objavljena v začetku. Sledi na prvem mestu pod naslovom »Gregor Krek« oris Krekovega življenja in njegovega dela, ki ga je napisal prof. dr. Milan Škerlj. V njem izčrpno in z njemu lastno doslednostjo navaja Krekovo življenje, tako mladost v Nemškem Gradcu (rojen je bil 27. VI. 1875), potem v Ljubljani, v Leipzigu, na Dunaju in spet v Ljubljani, kjer je tudi umrl (1. IX. 1942). Krekovo delo je bilo dokaj obširno. Lahko bi ga razdelili v tri glavna področja: pravniško delo (na sodišču, na univerzi, pri zakonodaji, pravni spisi), glasbeno delo in naposled še leposlovno delo. Povsod je K. pokazal odlične sadove. Škerlj se natanko dotika predvsem dela na pravnem področju; navaja in kratko ocenjuje njegove spise, izklesana predavanja, poročila v zakonodajnih odborih itd. Označuje ga tudi kot leposlovca, saj je med drugim napisal literarno kritični spis o Aškercu in ocenil Prešernove pesmi, poleg tega še celo vrsto ocen z glasbenega področja. Le v DIS-u njegovega imena nisem mogel izslediti, čeprav je omenjeno v opombah na 20. strani, da je tudi vanj napisal spise o glasbi. Mogoče gre le za tisto pošiljko, ki je na 84. strani Cankarjevih Obiskov omenjena. — Stvar je pisana izčrpno in v prikupnem tonu. Naravnost lirične so sklepčne vrstice, kjer opisuje njegovo znanstveno sobo, ki da je bila v pritličju, umetniška pa zgoraj: »Solidni učenjak v borbi s hladnim pravom in vsakdanjim življenjem spodaj, navdahnjeni umetnik zgoraj. Spodaj trdo poklicno delo, zgoraj delo, h kateremu ga je pač bolj vlekle srce.«

Razprava, ki jo je napisal prof. dr. Stojan Bajič, nosi naslov »Navezna pogodba«. Snov spada v panogo mednarodnega zasebnega prava, s katerim se je bavil pri nas pred leti le pok. prof. Lapajne. Zadnja leta je Bajič začel tudi na univerzi s predavanji iz omenjenega predmeta in nam ga približal ter na novo osvetlil. Drugi narodi imajo o njem že obširno znanstveno literaturo, kar priča tudi bogata navedba pri razpravi sami. Bajič ugotavlja, »da navezni pogodbi mzpravna veda ne priznava mesta v občem delu naukov o mzpravu, temveč jo obravnava v posebnem delu, skupno s pogodbenimi obveznostmi, pretežno pod naslovom: o avtonomiji strank«. Vendar pokaže pisec, da je tak način uvrščanja pogrešen, kakor je tudi nepravilno jemati navezno pogodbo kot poseben problem, pojavljajoč se v zvezi z mzpravnim obravnavanjem obveznostnega prava. Govori med drugim še o pojmu navezne pogodbe, o zlonamernem navezovanju in zavrača zgrešen nazor, ki smatra nav. pog. za kolizijsko normo ter ji daje pravo mesto v skupini naveznih okolnosti. Pregledno in v lepem sistemu pisano delo, opremljeno s primeri iz prava različnih držav, bo dobro služilo kot pripomoček študentom, kakor tudi onim, ki bi se hoteli v problem podrobneje poglobiti.

Prof. dr. Viktor Korošec je napisal razpravo: »Nastanek Avgustovega principata.« V njej očrtuje velikega rimskega državnika, spretnega in vsestransko zmožnega, ki je »po stoletju hude ustavne krize in državljanskih vojn s svojo ureditvijo zagotovil državi prepotrebni mir«. Od prvotne nepisane rimske ustave, ki pa je vendar ustrezala takratnim gospodarskim in socialnim razmeram malega kmečkega naroda, naseljenega v Rimu, podaja razvoj političnega življenja v njem, v katerega središču stoje Avgustove ustavne reforme. Kakor si je Avgust, zmožen, preudaren, v zasebnem življenju pa preprost in skromen, pridobil velikih zaslug za rimsko državo, njegovo delo ni bilo brez pomanjkljivosti: nejasnost princepsovega ustavnega položaja in nedoločena splošna prestolonasledstvena reda sta pripeljali rimsko državo po Avgustovi smrti do notranje neenotnosti in zlorab. Čeprav so nekateri vladarji šli pozneje v ustavnih reformah svojo pot (n. pr. Septimij Sever), vendar so vodilne Avgustove osnovne smernice izginile šele v 3. stol., ko nastopi absolutist Dioklecijan in pozneje Konstantin. — Razprava je pisana v klešem jeziku, kar občudujemo pri vseh Koroščevih delih.

Prof. dr. Gorazd Kušej piše o »Pravnem položaju Vatikanskega mesta«. Gotovo je ta problem na zunaj zamotan in se je o njem v svetu veliko govorilo in pisalo. Hvaležni smo piscu, da je tudi Slovencem podal jasno sliko tega vprašanja. V prvem delu obravnava zgodovino nastanka vatikanskega mesta. Leta 1871. je bil na podlagi liberalnega ideala razmerja cerkve do države izdan od italijanske vlade garancijski zakon, ki je uredil položaj papeža po vzoru svetnih suverenov, hoteč mu zagotoviti neodvisnost pri vodstvu katoliške cerkve. Papež je ta g. z. zavrnil, ker se je smatral kljub osebni suverenosti posredno podložen italijanski državni vrhovnosti; za neodvisno izvrševanje vrhovne cerkvene oblasti mora biti dana tudi ozemeljska podlaga. Šele leta 1920. so bile sklenjene med kraljevino Italijo in sv. stolico lateranske pogodbe, ki so zadovoljivo uredile medsebojni položaj. V drugem delu razpravlja o pravnem položaju Vatikanskega mesta: Italija ga priznava kot državo, ki ima »absolutno oblast kakor tudi suvereno jurisdikcijo nad Vatikanom«. Drugi teoretiki in praktiki skušajo to mnenje ovreči. V tretjem delu pa podaja odnos Vatikanskega mesta do sv. stolice.

Razpravo »Tipologija zločincev v novi italijanski kazenski zakonodaji« je napisal prof. Aleksander Maklecov. V uvodu omenja, kako se moderna kazenska zakonodaja vedno bolj ozira na osebo storilca kaznivega dejanja, prej pa je do polovice 19. stoletja veljalo načelo: poena debet correspondere qualitati criminis, kjer je bila osnova pri odmeri kazni skoraj izključno le kaznivo dejanje. Novi italijanski kz. se ozira poleg teže kaznivega dejanja na vrsto okolnosti, ki lahko odločilno vplivajo na storilca kaznivega dejanja (deliktna sposobnost, nagibi, značaj, življenje in ponašanje pred zločinom in po njem). Delitev zločincev je izvedena po Ferrijevem prednačrtu iz leta 1921.: v popolnoma vračunljive, nevračunljive in manj vračunljive zločince. Vsako vrsto razčlenjuje, na kratko karakterizira in navaja način uporabe kazni in očuvalnih odredb zanje; predvsem se ustavlja pri zločincu po nagnjenju, ki je tudi v strokovni književnosti sprožil vsestransko obravnavanje. Razprava bo dober pripomoček k primerjavi iste tvarine, urejene v našem kz.

»O značaju naših pristojbin« piše docent dr. Vladimir Murko. Pisati o tem predmetu znanstveno delo je zelo težko, ker je toliko vrst raznih pristojbin, da skoraj ni mogoče podati pregledne slike o njih, poleg tega jih zakonodaja kaj rada spreminja in dognanja potem sploh ne drže več. Kljub temu nam je s to razpravo marsikaj pojasnjeno, saj nam pisec s primeri dokazuje nekatere gotovo nepravilne in zelo težavne odmere. Pristojbine so ena panoga davščin (druga so davki) in se pobirajo »kot specialne davščine od oseb, ki kakor koli, večinoma v svojo korist, izjemoma celo n. pr. v svojo škodo ... izzovejo določeno službeno opravilo«. Ugotavlja, da bi nekatere pristojbine lahko šteli k pavšaliranim trošarinam ali davkom na poslovni promet, k neposrednim davkom ali tudi k imovinskim davkom, ker se ne pobirajo

»od kakega službenega opravila, temveč nasprotno zato, ker se neko službeno opravilo ne vrši« (dopolnilna prenosna pristojbina).¹

Prof. dr. Leonid Pitamic: »O ideji prava.« V razpravi so nanizane temeljne misli za razumevanje prava sploh, njegovega bistva in vrednosti. Pravo izvira iz človeka samega, ki po svoji naravi kot družabno bitje ne more živeti v družbi do soljudi brez nekih načel, ki urejajo njegove odnose do družbe. Ti odnosi izvirajo iz družbene narave človeka, ki teži po mirnem sožitju z drugimi ljudmi. Vsako postavljeno pravo mora biti dano le v okviru naravnih pravnih načel. Pod naravno pravo pa spadajo najosnovnejše pravice človeka, brez katerih bi si sožitja do ljudi ne mogli misliti: pravica do življenja, pravilo »pacta sunt servanda«, predpis, naj se štiti »bona«, ne »mala« fides. Sila (sankcija), ki redno spremlja pravne norme, je le garancija, zato ni nujno, da se vedno uresniči: kajti »čim bolj soglaša vsebina pravnih pravil in njih izvedba z razpoloženjem prebivalstva in z njegovim pravnim čutom, tem manj bo treba siliti ljudi k zakonitemu ravnanju«. — Razprava, pisana v lepem jeziku in pregledno, ima na koncu dodano mesto iz Cicerona »De Re publica III, 22, 33«, kjer govori o človeškem razumu, ki »je vir naravnega in temelj vsega drugega prava«.

Prof. dr. Evgen Spektorski: »Sociologija in filozofija.« Pisec ugotavlja, da sociologija »doslej še nima niti določenega predmeta niti določene metode«, medtem ko so skoraj vse druge znanosti že ustaljene. Iz tega tudi izvira različno pojmovanje njenega bistva, kakor so ga v teku zgodovine razvijali avtorji. Tako je poznal Sombert sedem, Lester Ward celo dvanajst možnih sociologij. Najbolj je razširjen pojem, »da je sociologija indikativno ... raziskovanje skupnega življenja ljudi«. Našteva različne avtorje, ki so se bavili s sociološko problematiko, od Aristotela preko Comteja, ki je izločil iz sistema pozitivnih ved pravoznanstvo kot neprimerno normativno metafiziko, Spencerja, Schaeffleja, De Robertyja, Lilienfelda, ki je trdil, da mora sociologija sugerirati ljudem versko razpoloženje. Končno ugotavlja: »da je napredek ved šestokrat v tem, da se namesto kopičenja tradicionalne erudicije razglašuje ‚dubito‘ in se čisti znanstvena njiva za nova raziskovanja z novimi metodami. V takem stanju se nahaja sedaj sociologija.«

Prof. dr. Henrik Steska: »Razmejitve uprave od sodstva.« Čim bolj se je delovanje države v teku stoletnega razvoja cepilo iz potrebe v razne funkcije, tem bolj so se pojavljala vprašanja, kako te funkcije razmejiti čim smotrneje, da ne pride do nepotrebnih kolizij. Najtežavnejši problem je bil prav med sodstvom in upravo, kjer še danes ni mogoče potegniti točnih meja. Pisec skuša nekatere stvari jasno razgrniti pred nami, vendar se mi zdi, da je premalo sistematične razdelitve. Tudi citiranje bi bilo preglednejše pod črto. Razpravlja o prehodu abstraktne pravne norme h konkretnemu pravnemu odnosu in k realizaciji tega pravnega odnosa. Pri teh pravnih odnosih, kjer sta udeleženi sodna in upravna oblast, skuša ločiti pristojnost civilnega sodstva od delovanja uprave. Med drugimi se dotika izsledkov teoretikov: Gierkeja, Hauriouja, Jellineka, Fleinerja. V tretjem delu govori o konstitutivnih aktih, kjer je dodana shema o kompetenci za izdajanje konstitutivnih aktov, deklarativnih aktih, ki sta jim dodana dva shematična pregleda, in eksekutivnih ali izpolnjujočih aktih. Na kratko se dotika še upravnega sodstva, ki je ponekod zaupano rednim sodiščem, drugje posebnim upravnim sodiščem. Navaja upravno sodstvo v Italiji, Nemčiji, Franciji. Slednjič podaja še položaj nosilca javne oblasti, ko nastopa kot zasebnik. Razprava je dober prinos k literaturi upravnopravne vede pri nas, kjer nimamo večjih sistematičnih del in smo zato navezani po večini na tuje vire.

Prof. dr. Milan Škerlj: »Družba z omejeno zavezo po italijanskem drž. zakoniku in po trg. zakonu bivše Jugoslavije.« Že v XVIII. zborniku je napisal isti avtor prvi del te razprave: o ustanovitvi, kapitalski podstavi in članskih deležih družb z omejeno zavezo. V drugem delu pa nadaljuje in primerja odredbe v naslovu omenjenih zakonov o orga-

¹ Težko, da bi nam mogel kdo podati točnejšo sliko o tem finančno-pravnem vprašanju! Murko zna tudi znanstveno delo pisati v lahki, a živi besedi.

nizaciji, računovodstvu, prestanku, likvidaciji in pretvarjanju d. z o. z. Vobče so poteze ureditve d. z o. z. po obeh zakonih skoraj enake. Vendar pa se v organizaciji d. z o. z. po trg. zak. pozna močan poudarek na elementih, ki se nagibljejo k personalnim družbam. Dosledno navaja nekatere razlike med obema zakonoma, jih na kratko analizira in kritično presoja. Razprava je pisana tako natančno, da zadošča skoraj za podroben študij problema, seveda šele po predhodnem poznanju prvega dela. — Škoda le, da nam avtor, s širokim znanjem kakor malokdo, ni napisal že več; prav posebno pogrešamo sistema iz trg. prava in celoten pregled družbenega prava. Upajmo, da bomo še marsikaj dobili!

Priv. docent dr. iur. et phil. Rudolf Trofenik: »Teritorialno načelo v kazenskem pravu.« Pisatelj, ki je v zadnjem času napisal vrsto dobrih razprav s področja kazenskega prava, je napisal tudi to razpravo izvrstno, opremljeno s citati iz svetovne, v poštev prihajajoče literature. Teritorialno načelo je važno »kot osnovno načelo krajevne veljave pravnih norm«, kajti vsaka pravna norma varuje red na določenem ozemlju. Oziraje se na kaz. zakonik, ustavno in meddržavno pravo, določa kazenskopravni pojem »tuzemstva«, h kateremu spada stvarno državno ozemlje (ozemlje v območju državnih meja, obalno morje, ozračje), in fiktivno državno ozemlje (ladje in zrakoplovi); nad fiktivnim državnim ozemljem se uporablja domače kaz. pravo tudi, kadar to ni v območju domačega ozemlja. Izmed treh teorij: delavnostna, uspelostna in ubikvitetna, ki govorijo o kraju storitve kaznivega dejanja, ki je važen za meddržavno kaz. pravo, za pristojnost države, za uporabo domačega kaz. zakonika in za določitev krajevno pristojnega sodišča, daje pisec prvenstvo prvi in navaja za to tehtne razloge. Po navedbah izjem od teritorialnega načela formulira jasno in natančno teritorialno načelo v štirih paragrafi, v katere je vnesel nekatere korekture, ki jih do sedaj ni bilo v našem kz.

Vsaki razpravi je dodan posnetek: dva sta v latinskem, drugi v italijanskem jeziku. Po svojem bogastvu se kljub razmeram in času ta zbornik mirno pridružuje zbornikom iz prejšnjih let!

Dr. Jože Krivec.

Lojze Perko: Martin Krpan. »Slovenčeva knjižnica«, Ljubljana 1943.

Mladi slikar se je z vso vnemo lotil izredno težavnega dela. Ilustracije Martina Krpana! Ta čudovita snov, podana v pripovedni obliki, kakršnih je v slovenskem slovstvu malo, je zajela fantazijo L. Perka z vso intenzivnostjo. Potoval je v kraje, kamor je Levstik postavil zgodbo, iskal je tipe notranjskih ljudi, skiciral, gradil, premišljeval. Naposled je knjiga izšla. Tisti hip je bilo delo L. Perka deležno i občudovanja i odklanjanja; kakor se zgodi pri nas in povsod na svetu z vsako knjigo, ki pride ljudem v roke. Vendar je pri nas in tem pogledu po navadi graji odmerjen neprimerno večji delež kakor hvale. Bodisi da so vzroki za to psihološki, bodisi da je tega kriva navadna nevoščljivost, dejstvo je, da je pri nas vsak nov pojav izpostavljen tako hudi kritiki, da je treba v resnici dobrih živcev, volje in poguma s strani prizadetega, da čisto enostavno ne obupa. Tako je delo L. Perka sprejela poplava najbolj uničujoče kritike, seveda pa tudi nezavedne hvale. Podobe da so čisto za nič, nedognane, nedovršene, površne, brez soli, da slikar ni upošteval te ali one predloge, itd.

Vendar je potrebno, preden se hoče vzeti mlademu človeku veselje do dela, da se pregledajo vse okoliščine, ki spremljajo kak nov pojav, preden se z vso težo spusti sodna sekira na kritično tnalno. Najprej v tem primeru okoliščino mladosti našega slikarja. Perko je nenadoma zagledal pred seboj možnost uresničenja vsaj delca svojega slikarskega izživljanja na naravnost čudovit način. Povejte mi torej enega samega mladega slikarja, ki bi te prilike ne izrabil! Saj vidimo vendar vsak dan mnogo ilustriranih knjig in skoraj povsod beremo mlada imena. Torej Perko je dobil možnost, da izda knjigo! Ali imajo mladi ljudje vsak dan priliko, da izdajajo knjige? Poglejmo nadalje, kako je Perko vzela to delo v svoje slikarske stope. Prepričan sem, da čisto resno. Šel je po Krpanovih sledovih, študiral je krajino, ljudi itd., torej je storil vse, kar je mogel, da dá delu resen značaj in čim večjo mero pristnosti. To je torej čisto

pozitivna stran slikarjevega pojmovanja dane naloge. In ali so v resnici čisto vse ilustracije v knjigi slabe? Nikakor ne! Poglejmo le n. pr. krajinske podobe ali nekatere detajle ilustracij, ilustracije same, pa ne moremo potegniti z vzvišenimi kričachi, da je »vse zanič«. Imeti moramo na umu, da nihče, ki še ni zrel slikar, ne more kvalitetno obseči tako velike naloge, kakor je to ilustriranje Martina Krpana. Doslej ga je pri nas prelil v like le Hinko Smrekar, pa nobeden drugi. Resimirajmo torej: Perkov Martin Krpan je mladostno delo slikarja, ki si je vložil veliko truda, da so ilustracije čim boljše, ki pa bi knjigo zgradil gotovo drugače, ko bi jo dobil v delo v zrelejši umetniški dobi. Zatorej vzemimo knjigo v roke takšno, kakršna je, namreč delo, porojeno iz velike požrtvovalnosti, marljivosti, ter naj bo tudi sodba pravičnejša.

Vendar naj ne končam poročila brez nekaj kritičnih pripomb. Gre za pravično pojmovanje ilustracij te in drugih sodobnih knjig. Kadar gre za ponazarjanje besedila v liku v povprečni knjigi, potem zadostuje bežen, impresionistični zapisek. Kadar pa se opremlja kvalitetno besedilo s podobami, takrat pa morajo nujno podobe biti zgrajene, trdne v svoji kompoziciji in precizno vgrajene v snovi in vsebini dotičnega besednega izraza. Perko bi svojo nalogo neprimerno boljše rešil, če bi število ilustracij zmanjšal, zato pa bi se s posameznimi primeri res temeljito pobavil. Posebno pri ilustracijah Martina Krpana je tak postopek edino uspešen. Le pretehtajmo Levstikov slog! Ali ima naše slovstvo še sploh kaj podobnega v svoji zakladnici? Ali sploh more slovenski jezik najti bolj precizno, pretehtano in plastično obliko? Ali ni Martin Krpan umetnina, ki — kakor vsaka prava umetnina — ne sme biti niti v črki izpremenjena, ki ne vsebuje niti besedice premalo ali preveč? In tako nujno bi moralo biti tudi ilustrativno gradivo za Martina Krpana! Način ilustracij L. Perka bi bil primernejši recimo za zgodovinski roman, kjer je snov razsežnejša, Levstikov tekst pa bi rabil eksaktne, zaključene, plastične podobe. Prepričan pa sem, da bi marsikateri nedostatek pričujočih podob izginil, ali pa bi se zmanjšal spričo primerne notranje ureditve knjige. Kakor zunanji opremi knjige ni oporekati, tako pa je notranja ureditev precej nedognana. Monotoni temni trak, ki deli podobo od podobe, le-te neuokvirjene, spominjajo nehote na filmski trak in tako močno izgubijo na svoji samostojni vrednosti. V bodoče naj bi se pazilo tudi na take stvari, kajti zavedati se moramo, da je pri nas izdaja neke knjige prav za prav le velik dogodek.

Dr. St. Mikuž.

Tine Debeljak-Bara Remec: »Kitica Mickiewiczevih. Ljubljana 1943.

Ilustracije Bare Remčeve. Po podobah Puškinovega Bahčirsarajskega vodnjaka je slikarica opremila Kitico Mickiewiczevih. Dočim je v prvi knjigi zavzemala močnejše mesto igra senčnih in svetlobnih ploskev, se je v tej zbirki ilustracij slikarica omejila skoraj izključno na linijo. Prvi grafični način daje sam po sebi večjo možnost dramatičnega umetnostnega izraza, dočim je drugi omejen na zgovorno, lirično igro linije in je po značaju tišji, intimnejši. Slikarica je imela srečno roko, da se je odločila za drugi način ilustrativnega izražanja. Tako je nastala vrsta podob, ki so neprimerno boljše kakor v prejšnji knjigi. Očitno je, da je B. Remčeva v linearnem načinu izražanja našla svoj najbolj zgovorni in ustrezajoči umetnostni jezik. Ubogljivo sledi v zgovornem ritmu čista linija njenim mislim. Nastajajo podobe, ki se ubrano uglase s poezijo. Primerjajmo le »Dober večer« z Barino ilustracijo. Eteričen ljubavni par v nežnem objemu, pot, ki se vije v ozadje, ptice v zraku, vse to skupaj izzveni močno podobno kot večerno razpoloženje pesnikovega »Dobrega večera«. Še nežnejše in občutnejše je slikarica upodobila pesem »D. D.« Še prav posebej je zanimiva skupina ilustracij, ki ponazarja tekst »Gospoda Tadeja«. Epična snov je narokovala slikarici tudi bolj pripovedno ilustracijo. Tako je zgradila podobe posebno v skupinskem oziru prav trdno. Zdi se mi, da so prav te grafike nekak mejnik v ilustracijskem delu B. Remčeve. Poslej bo slikarica gradila prav na kompozicionalnem principu mnogo bolj zavestno kakor doslej. Kajti dobra ilustracija je brez trdne kompozicije in upoštevanja realističnih prvin precej redka.

B. Remčeva je s svojimi novimi ilustracijami prinesla tehten delež k slovenskemu tovrstnemu gradivu.

S. M.

Marij Pregelj: Motiv z Barja

Zapiski

ČIGAVI SO FRISINŠKI SPOMENIKI?

V tem vprašanju je treba najprej dobro ločiti drugi frisinski odlomek od prvega in tretjega. Prvi in tretji frisinski spomenik sta namreč doslovno prevedena po starih nemških vzorcih, brez dvoma že pred prihodom sv. Cirila in Metoda; dvomljivo pa je, če sta bila že zapisana. Ciril in Metod ter njuni učenci so ju uporabljali, zapisali in jima vtisnili nekaj rahlih znakov cerkvenoslovenskega knjižnega jezika, a v jedru je ostal prejšnji karantansko-slovenski prevod z okorno suženjsko odvisnostjo od izvirnika. Nasprotno pa je drugi odlomek, spovedni nagovor (govor, pridiga), po obliki in vsebini veliko samostojnejši, po jeziku in slogu pa bolj cerkvenoslovenski.¹ Doslovnega nemškega ali latinskega izvirnika zanj niso našli in ga ne bodo. Sestavljen je po zahodnih predpisih v okviru rimskega spovednega obreda ali reda (*ordo poenitentiae*), kakor je ohranjen v staroslov. spovednem redu Sinajskega evhologija, in spada v njegov okvir, a je podobno samostojen kakor ta stsl. spovedni red.

¹ Zl. DS 1942, str. 122—129.

Spovedni red Sinajskega evhologija je sestavljen po obrazcu rimskega obreda. Vmes je ena spovedna molitev doslovno prevedena po starem nemškem vzorcu. A spovedni pouk z raznimi opomini in nagovori, celo po tesni naslonitvi na zahodne vzorce, vendar še samostojno spaja vzhodne in zahodne prvine; temu se pridružuje še samostojno bogoslovno in književno izražanje Ciril-Metodove šole, kakor je prof. R. Nahtigal dokončno dokazal v kritični izdaji Sin. evhologija (gl. DS 1942, 309—313). V to vrsto opominov k skesani spovedi spada drugi frisinski spomenik. Prvi in tretji frisinski spomenik pa sta po jeziku, po doslovni odvisnosti od nemških vzorcev, a tudi po vsebini podobna omenjeni spovedni molitvi Sin. evhologija. Ta sorodnost nam bo pomagala odgovoriti na vprašanje, postavljeno v naslovu.

Vprašanje je z drzno potezo sprožil A. I. Isačenko (docent v Bratislavi) v knjigi *Jazyk a povod frisinských pamiatok*; izdala Slovaška akademija znanosti v Bratislavi 1943. Priznava zgoraj označeno razliko med posameznimi frisinskimi odlomki, a vse tri proglašča za staroslovenske (cerkvenoslovenske) spomenike velikomoravske redakcije; iz Velike Moravske

so prešli v slovensko okolje in tam dobili nekoliko slovenskih znakov. V tej skrajnosti je vprašanje nepravilno zastavljeno in pogrešno rešeno. Isačenko netočno trdi, da vsi (ali skoraj vsi) slovenski znanstveniki skušajo vse jezikovne posebnosti izvajati iz slovenščine. F. Ramovš je pač zapisal trditev, da se ne da dokazati ožja, literarna zveza med fris. spomeniki in med cerkvenoslovanskimi teksti. A tega ni zapisal v strogo znanstveni razpravi marveč v kratkem poljudno-znanstvenem uvodu k izdaji fris. spomenikov. Zdi se pa, da priznava vplive ustne tradicije. Tudi naši jezikoslovci trdijo, da brez Cirila in Metoda ne bi imeli frisinških spomenikov. To so ugotovili veliki jezikoslovci že na koncu preteklega in v začetku našega stoletja. To odločno poudarja ne le Jagić, marveč tudi Vondrák i. dr. Ta neizpodbitna znanstvena ugotovitev in tradicija je edino varna podlaga za nadaljnje delo. Poudarja jo tudi Isačenko, a jo skuša pristransko izkoriščati v prid Slovakom, ki so mu na svoji univerzi dali priliko za znanstveno delo. A Slovaki ne terjajo takšne nagrade za svojo gostoljubnost. Slovak dr. S. Peciar v časopisu »Slovenské Pohľady« 1943, str. 457—459 odklanja pretirane Isačenkove dokaze iz besednega zaklada.

Glede 2. frisinškega spomenika Isačenko pravilno sodi, da se po slogu in jeziku bistveno razlikuje od 1. in 3. odlomka. Pretirano pa trdi, da je bil prvotno napisan v cerkveni slovanščini pod slovaškim vplivom. Takšno trditev bi bilo celo pri obširnejših spomenikih težko tako izključno dokazati, da bi izrečno izključevali panonskoslovenske vplive, kakor dela Isačenko. Panonske in moravske (slovaške) prvine se ne dajo kar tako lahko ločiti. Slovenska znanost ni tako pokrajinsko usmerjena. V spovednem redu Sin. evhologija je ena spovedna molitev dobesedno prevedena po nemškem obrazcu, a po vsebini in jeziku zelo sorodna 3. fris. spomeniku (nekoliko tudi prvemu). Prof. Nahtigal v svoji izdaji Sin. evhologija (str. 209) pa širokosrčno izjavlja, da se po izrazih ne da z gotovostjo dognati,

če je bila prvotno prevedena v moravsko (slovaško) ali slovensko narečje. So pač spomeniki, ki so skupna last dveh ali več slovanskih narečij, ko je dovolj dognano, da ta narečja v 9. stoletju niso bila tako različna kakor danes. To velja zlasti o cerkvenoslovanskih spomenikih. Izvirni govor Clozovega glagolita in 2. frisinški odlomek sta takšna prav značilna skupna moravska (slovaška) in panonska spomenika, seveda v zelo različnem smislu. Nič nimamo proti trditvi, da je bil frisinški spovedni nagovor napisan na slovaških tleh, a z uporabo starejšega slovenskega odlomka, potem pa prenesen v Panonijo in naposled v Karantanijo, kjer je postal slovenska lastnina. A veliko verjetnejše je tradicionalno mnenje strokovnjakov, da je frisinški slovenski nagovor tudi po izvoru panonski spomenik. K temu je treba dodati, da je bil raben in rabljen tudi v Moravski (Slovaški) kakor je tudi verjetno, da sta bila tam rabljena tudi prvi in tretji frisinški odlomek. Glede drugega frisinškega spomenika torej odklanjamo izključevanje v prid Slovencem, a tudi nasprotno v prid Slovakom.

Slovenski frisinški nagovor zbuja nadalje še to vprašanje, je li po vsebini izvirno cerkvenoslovanski, ali pa je prevod iz latinščine ali nemščine. Isačenko naglašaja dvoje: 1. bistveno jezikovno in stilno razliko od prvega in tretjega fris. spomenika, 2. veliko stilno dovršenost in zvezo s cerkvenoslovansko knjižno tradicijo. Oboje je pravilno. Iz tega izvaja, da je frisinški nagovor izviren, a ne prevod. Ta trditev pa je pretirana in v toliko nedokazana ter dvoumna. Nasprotuje namreč dokazani ugotovitvi, da frisinški spovedni nagovor spada v okvir zahodnega obreda in da je sestavljen po zahodnih navodilih ali vzorcih, a ne dobesedno ali suženjsko, temveč svobodno in v toliko samostojno. Med polno vsebinsko izvирnostjo in suženjskim prevodom so torej stopnje; glede na takšne stopnje je treba izvирnost natančneje opredeliti. S tem je zvezano vprašanje zahodnih in vzhodnih prvin.

Vondrák je v frisinškem go-

voru našel presenetljive podobnosti z zahodnimi navodili in vzorci za spovedne nagovore. Poznejši poskusi v zahodni smeri po gradivu in dokazni moči daleč zaostajajo za Vondrákom. Jagić pa je opozoril na prav tako presenetljive podobnosti s cerkvenoslovan. in grškim izražanjem. Pravilnost teh Jagičevih ugotovitev je za njim priznal tudi Vondrák. Jagičev dokaz sem nadaljeval in dopolnil z bogoslovnim gradivom, a z upoštevanjem Vondrákovega dokazovanja zapadnih prvin. Ugotovljeno je, da drugi frisinški spomenik ne le v jeziku, marveč tudi v vsebini spaja vzhodne in zahodne sestavine. Vtisnjen mu je znak Ciril-Methodove šole, ki svojstveno spaja vzhodne in zahodne prvine celo v prevodu rimske maše, še bolj pa v Sinajskem evhologiju in sorodnih spomenikih.

Zaradi tega je vprašanje drugega frisinškega spomenika obenem jezikoslovno in bogoslovno, kot jezikoslovno in slovstveno zgodovinsko hkrati slovensko (in slovaško) in cerkvenoslovansko, kot bogoslovno hkrati zahodno in vzhodno. Za znanstvenike je velika nevarnost, da omahnejo v eno ali drugo skrajnost, da pretiravajo eno smer, a prezro drugo. Kdor ni v izvorniku proučil stsl. Žitja Konstantina, ne bo videl, kako se drugi frisinški spomenik ujema s Cirilovimi izjavami v 9. in 11. poglavju tega Žitja, v zvezi s 4. poglavjem. Kdor ne pozna Sinajskega evhologija, govora Klimenta Bolgarskega, Supraselskega rokopisa in sorodnih spomenikov, ne bo opazil cerkvenoslovanskih in vzhodnih oblik v našem najstarejšem književnem spomeniku. Tu ne gre le za ideje in osnovne oblike, ki so sveto-pisemske in občnokrščanske, temveč za posebni način izražanja, za stilizacijo idej. Treba je poznati cerkvenoslovanski jezik. Vrh tega je za pravilno oceno odločilna okolnost, da je drugi frisinški spomenik po soglasni sodbi slavistov Jagića, Vondráka i. dr. le odlomek, ker je bil v zbornik frisinškega škofa prenesen zelo okrnjeno. Zaradi tega ga moremo vsebinsko pravilno oceniti le v zvezi s sorodnim govorom Kli-

menta Bolgarskega, a temu govoru je tako očitno vtisnjen znak Cirilove bogoslovne miselnosti, da je po njem še tesneje zvezan z drugimi stsl. spomeniki. Samo v tej zvezi je bil fris. nagovor res poljuden, lahko razumljiv in primeren za osnovni pouk; samo v tej zvezi ga moremo znanstveno oceniti. Kdor ne pozna te odločilno važne zveze in na kogar je vplival predsodek, da sta Ciril in Metod brez uspeha šla skozi Moravsko in Panonijo (ta predsodek je deset let vladal v naši znanosti), ta bo frisinške spomenike ocenjal bolj ali manj soglasno s takšnim okvirom in v takšni luči.

Čigavi so torej frisinški spomeniki? So panonsko- in karantansko-slovenski, a prekvašeni s cerkvenoslovanskimi oblikami, zlasti drugi. Brez Cirila in Metoda ne bi imeli frisinških spomenikov. Drugemu frisinškemu spomeniku je v jeziku, slogu in vsebini tako svojstveno vtisnjen znak Ciril-Methodovega načina izražanja in mišljenja, izvorno združujočega vzhod in zahod, da spada med najznamenitejše srednjeveške spomenike krščanske pismenosti vseh narodov. Po pomenljivosti presega slovenske meje. Brez bojazni za našo duhovno lastnino smemo priznati, da so ga rabili tudi stari Moravljani, predniki Slovakov, in da ga je Ciril-Methodova književna in bogoslovna šola tudi njim namenila in tudi zaradi njih tako svojstveno oblikovala ali preoblikovala. Sorodni Klimentov govor še posebej priča, da frisinški slovenski nagovor po svoji porabnosti ni bil stisnjen v panonske meje.

Kakor nam spomin panonskega kneza Koclja ne daje povoda za bojno napoved Slovakom (Moravljanom in sosedom), tako so nepotrebni in neprimerni tudi takšni prepiri o lastništvu frisinških spomenikov. Ne z ozkosrčnim izključnim prilaščanjem starih spomenikov, ampak s stvarnim znanstvenim razumevanjem njihovih mirno združujočih izročil bomo dokazali svojo zrelost in pravico do življenja.

F. Grivec

Dom in svet, letnik LV. - Zbornik 1943/II

Leposlovje:

Pesmi:

a) izvirne:

Beličič Vinko:	Polnoč	31
	Marec	31
	Skrivnostna	32
	Mimo vseh postaj	32
Bračko Stane:	Večne brazde	107
	Po nevihti	107
Dular Jože:	Svatovske pesmi	65
	Večerni pismi	66
Kolenc Janez:	Materi	108
Legat Polde:	Mi	108
Lovrenčič Joža:	Drugi pogovor z Andrejem Čeboklijem	57
Rakovec Karel:	Vera	29
	Upanje	29
	Ljubezen	30
	Sonet	30
Šali Severin:	Pro defunctis	4
	Želja	121
	Zarji	121
Šarabon Mitja:	Pridi	106
	Vse temno	106
Šmit Jože:	Pesem	64
	Verne duše	108

b) prevodi:

Dante Alighieri:	Pekla trinajsti spev (Tine Debeljak)	45
Moder Janko:	Dve, tri španske... (Selgas, Monreal, Del Palacio, Zapada, De Palau, De Torres y Villaruel)	100
Villon Fr.:	Iz enajste šole med rokovnjače (Anton Debeljak)	89

Pripovedništvo:

Janez Jalen:	Na svojem	103
Kociper Stanko:	Mertik	6
Majcen Stanko:	Ženin. (Podobe iz življenja Gospodovega):	
	Nevesta	33
	Gospod predsednik	35
	Lučka	41
Pregelj Ivan:	Iz spominov	2
Velikonja Narte:	Zanka	67

Znanstvo:

D. T.:	Ivanu Preglju	1
	Pismo Ivana Cankarja	63
Grivec Franc:	A. V. Gorski	95
Mikuž Stane:	Rihard Jakopič	60
Osana Jože:	Znakovna umetnost in čas	109
Stele France:	Duhovne podlage sodobne umetnosti	50

Razglednik:

a) Knjižvenost:

Breznik A.: Stavčna negacija v slovenščini (F. Jesenovec)	150
Dickens-Javornik: Dorritova najmlajša (Fr. Jesenovec)	140
Gosar A.: Eden je Gospod (Fr. Grivec)	143
Gradnik A.: Moderna španska lirika (S.-r.)	130
Dular J.: Zveste menjave. — Ljudje ob Krki (A. Žavbi)	127
Jalen J.: Bobri. I. II. (J. Moder)	124
Grafenauer I.: Lepa Vida (R. Lenček)	144
Mickiewicz A.-T. Debeljak: Kitica Mickiewiczevih (A. J. G.)	135
Pripomba (T. Debeljak)	139
Murko V.: Denar (C. Žebot)	148
Pascal B.-Škrl S.: Razprave o strasteh ljubezni (J. Rakovec)	142
Pregelj I.: Mlada Breda (Fr. Vodnik)	122
Shakespeare-Župančič: Romeo in Julija (K. Rakovec)	130
Velikonja N.: 8 × 88 anekdot (F. Jesenovec)	143
Zbornik znanstvenih razprav (juridične fakultete), XIX. l. (J. Krivec)	153

b) Umetnost:

Perko L.: Martin Krpan (S. Mikuž)	156
Remec Bara: Kitica Mickiewiczevih (S. Mikuž)	157

Zapiski:

Čigavi so frisinški spomeniki? (F. Grivec)	158
--	-----

Umetniške priloge:

- Gorše Fr.: Genij, sl. 6.
- Jakopič R.: Faksimile rokopisa iz l. 1941., sl. 4.
- Kos Gojmir A.: Igra deklet, sl. 8.
- Pregelj Ivan: Faksimile podpisa ob šestdesetletnici, sl. 1.
- Pregelj Marij: Moj oče (Ivan Pregelj), sl. 1.
 - Lastna podoba, sl. 9.
 - Vinjete na str. 1, 122, 158.
 - Naslovna stran.
- Sternen Matej: Portret dame.

Redakcija je bila zaključena 1. oktobra 1943.

Popravek: Na str. 109, v 5. in 6. vrsti, beri: ostvarjen namesto neostvarjen.